

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

TARİHSEL SÜREÇTE VE MODERN HUKUKTA KÖLELİK KURUMU

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Süleyman Cem ÖNEY

ANKARA 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

TARİHSEL SÜREÇTE VE MODERN HUKUKTA KÖLELİK KURUMU

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Süleyman Cem ÖNEY

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI

ANKARA 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

TARİHSEL SÜREÇTE VE MODERN HUKUKTA KÖLELİK KURUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI

2- Dr. Öğr. Üyesi Nasıh Sarp ERGÜVEN

3- Doç. Dr. Hamdi Gökçe ZABUNOĞLU

Tez Savunması Tarihi

31/10/2022

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI danışmanlığında hazırladığım “*Tarihsel Süreçte ve Modern Hukukta Kölelik Kurumu (Ankara 2022)*” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış prensiplerine uygun şekilde toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz bir biçimde gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

15/11/2022

Adı Soyadı ve İmza

Süleyman Cem ÖNEY

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	xvii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE KÖLELİK VE GELİŞİMİ

I. KÖLELİĞİN TANIMI.....	6
II. KÖLELİĞİN DOĞUŞU.....	7
A. KÖLELİĞİN DOĞUŞU.....	7
B. KÖLELİĞİN DOĞUŞUNUN DEVLETLE İLİŞKİSİ.....	9
C. KÖLELİĞİN DOĞUŞUNDA YERLEŞİK HAYAT, ŞEHİR ve EKONOMİ.....	10
III. ANTİK DOĞU ve ANTİK YUNAN-ROMA KÖLELİĞİNİN TEMEL AYRIMI.....	11
IV. ANTİK DOĞU UYGARLIKLARINDA KÖLELİK.....	12
A. SÜMER ve AKAD UYGARLIKLARINDA KÖLELİK.....	12
B. BABİL UYGARLIĞI'NDA KÖLELİK.....	13
C. MISIR İMPARATORLUĞU'NDA KÖLELİK.....	16
D. HİTİT İMPARATORLUĞU'NDA KÖLELİK.....	17
E. FENİKE KRALLIKLARINDA KÖLELİK.....	18

F. ASUR, URARTU ve GELDANİ BABİL UYGARLIKLARINDA KÖLELİK.....	19
G. HİNT UYGARLIĞI'NDA (HİNDİSTAN'DA) KÖLELİK.....	21
H. ÇİN İMPARATORLUĞU'NDA KÖLELİK.....	22
I. TÜRK UYGARLIĞI'NDA KÖLELİK.....	24
V. ANTİK YUNAN DÖNEMİNDE KÖLELİK.....	26
A. ANTİK YUNAN'DA TEMEL EKONOMİK VE SİYASİ YAPI.....	26
1. Antik Yunan'da Ekonomik Yapının Genel Durumu.....	26
2. Antik Yunan'da Siyasi Yapı ve Kölelerin Yeri (Özel-Kamusal Alan Ayrımı).....	28
B. ANTİK YUNAN'DA KÖLE TANIMI VE KÖLE KELİMESİNİN KÖKENİ.....	29
C. ANTİK YUNAN'DA KÖLELİĞİN BAŞLANGICI.....	29
D. ANTİK YUNAN'DA KÖLELERİN GENEL DURUMU ve SAYISI.....	30
1. Antik Yunan'da Kölelerin Genel Durumu.....	30
2. Antik Yunan'da Kölelerin Sayısı.....	31
E. ANTİK YUNAN'DA KÖLE TİCARETİ.....	32
F. ANTİK YUNAN'DA KÖLELERİN TOPLUMDAKİ YERİ.....	33
G. ANTİK YUNAN'DA KÖLE TÜRLERİ YAPTIKLARI İŞLER.....	34
1. Kamu Köleliği ve Kamu Kölelerinin Yaptıkları İşler.....	34
2. Özel (Mülk) Köleler ve Özel Kölelerin Yaptıkları İşler.....	35

3. Borç Köleliği.....	36
H. ANTİK YUNAN'DA KÖLE KAYNAKLARI.....	38
I. ANTİK YUNAN'DAKİ MEVCUT HUKUK SİSTEMİNDE KÖLELERİN YERİ.....	39
1. Kölelerin Hak Arama ve Dava Açma Hakları.....	39
2. Kölelerin Yaşam Hakkı ve Statüsü.....	39
3. Kölelerin Vücut Bütünlüğü Hakkı ve Kölelere Verilen Cezaların Hukuk Sistemindeki Yeri.....	40
4. Kölelerin Evliliklerinin ve Çocuklarının Hukuk Sistemindeki Yeri.....	41
J. ANTİK YUNAN'DAKİ KÖLELİK SİSTEMİNDE AZAT.....	41
K. ANTİK YUNAN'DA KÖLE AYAKLANMALARI.....	43
L. ANTİK YUNAN FELSEFESİNDE KÖLELİK.....	44
1. Antik Yunan'da Köleliğe Karşı İlk Tepkiler.....	44
2. Antik Yunan Sofist Felsefesinde Kölelik.....	44
3. Platon'un Felsefinde Kölelik.....	45
a. Platon'un İdeal Devletinde Kölelik.....	46
b. Platon'un İkinci En İyi Devletinde Kölelik.....	46
4. Aristo'nun Felsefesinde Kölelik.....	48
a. Aristo Felsefesinde Kanuni Kölelik.....	50
VI. ROMA DÖNEMİNDE KÖLELİK.....	51

A. ROMA İMPRATORLUĞU’NUN DOĞUŞU, SOSYAL ve EKONOMİK ÖZELLİKLERİ.....	51
1. Roma İmparatorluğu’nun Doğuşu.....	51
2. Roma İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Yapısı.....	52
B. ROMA’DA KÖLELİĞİN GENEL DURUMU ve SAYISI.....	53
1. Kölelerin Genel Durumu ve Yaşam Standartları.....	53
2. Kölelerin Sayısı.....	54
C. ROMA’DA KÖLELERİN SOSYAL HAYATTAKİ YERİ.....	55
D. ROMA’DA KÖLE TİCARETİ ve FİYATLARI.....	55
1. Köle Ticareti.....	55
2. Köle Fiyatları.....	56
E. ROMA’DA KÖLE TÜRLERİ ve YAPTIKLARI İŞLER.....	56
1. Şehir Köleleri.....	56
2. Tarım Köleleri.....	57
3. Kiralık Köleler ve Maden Köleleri.....	58
4. Arenada Kölelik (Gladyatörlük).....	58
5. Devlet ve İmparatorluk Köleleri, Hadımlar ve Kutsal Köleler.....	59
F. ROMA’DA KÖLE KAYNAKLARI.....	60
1. Savaşlar.....	60
2. Korsanlık ve Haydutluk.....	60

3. Mahkeme Kararı İle veya Cezai Kölelik.....	61
4. Terkedilen ya da Köle Olarak Satılan Çocuklar.....	62
5. Borç Yüzünde Köleleşme (Kişinin vücudunu Rehin Göstermesi).....	62
6. Efendilerinin Himayesinde Doğan Köleler (Oikogenesis/Vernae) ya da Doğumla Meydana Gelen Kölelik.....	62

G. ROMA'DAKİ KÖLELİK SİSTEMİNDE AZAT (MANUMISSIO) VE AZATLILAR (LIBERTI).....63

1. Gayriresmi Azat.....	63
2. Resmi Azat.....	64
3. Azat Sonrası Yükümlülük.....	64

H. ROMA'DAKİ MEVCUT HUKUK SİSTEMİNDE KÖLELERİN YERİ.....65

1. Roma Hukukunda Köle Tanımı ve Sınırları.....	65
2. Kölelerin Hukuki Durumu: Mal Statüsü.....	67
3. Kölelerin Yaşam ve Vücut Bütünlüğü Hakkı.....	68
a. Kölelerin Yaşam Hakkı.....	68
b. Kölelerin Vücut Bütünlüğü Hakkı: İşkence ve Kötü Muamele.....	68
4. Kölelerin Cezalandırılmaları, Şikayet Hakları ve Tanıklıkları.....	69
5. Kölelerin Kaçmasını Hukuktaki Yeri.....	70
6. Kölelerin Efendisi Namına Ticaret Yapmaları.....	71

7. Kölelerin Aile İçindeki Yeri, Evlilik Hakları ve Doğumun Köle Statüsüne Etkisi.....	72
8. Roma Döneminde Köleler İçin Yapılan Yasal Düzenlemeler.....	72
a. Malvarlığının Korunması Amacıyla Yapılan Yasal Düzenlemeler.....	73
b. Sınıfsal Çıkar Gereği Yapılan Yasal Düzenlemeler.....	73
I. ROMA DÖNEMİNDE KÖLE AYAKLANMALARI.....	74
J. ROMA'DA KÖLELİĞE YÖNELİK İNSANCIL YAKLAŞIMLAR VE ELEŞTİRİLER.....	76
1. Stoacılık ve Kölelik.....	77
a. Stoa Felsefesi ve İnsan.....	77
b. Stoa Felsefesinde Kölelik.....	78
K. ROMA'DA FEODALİZME GEÇİŞ ve KÖLELİK.....	80
VII. ORTA ÇAĞ AVRUPA'SINDA KÖLELİK.....	82
A. ORTA ÇAĞ AVRUPA'SININ SİYASİ VE GENEL DURUMU.....	82
B. ORTA ÇAĞ AVRUPA'SININ EKONOMİK DURUMU.....	82
C. ORTA ÇAĞ AVRUPASI'NIN REJİMİ: FEODALİZM.....	83
1. Feodalizm.....	83
2. Avrupalı Düşünürlerin Feodalizm Hakkındaki Görüşleri.....	86
3. Feodalizmin Son Dönemleri.....	87
D. ORTA ÇAĞ'DA KÖLELERİN GENEL DURUMU.....	87

E. ORTA ÇAĞ HUKUKU ve KÖLELİK.....	89
1. Feodalizmde Yargılama Yetkisi.....	89
2. Feodalizmde Vergi Hukuku ve Özel Hukuk.....	89
3. Feodalizmde Kölelerin Hukuk Düzenindeki Yeri.....	90
a. Kölelerin Yaşam Hakları.....	91
b. Kölelerin Vücut Bütünlüğü Hakları.....	91
c. Kölenin Kaçmasının Hukuktaki Yeri.....	91
d. Köleler İçin Azat İşlemi.....	92
4. Orta Çağ'da Kölelerin Durumlarının İyileştirilmesi Yönündeki Hukuki Düzenlemeler.....	92
a. Konsillerde Kölelerle Alakalı Alınan Kararlar.....	92
b. Köleler Hakkında Çıkarılan Kanunlar.....	93
F. ORTA ÇAĞ'DA KÖLE AYAKLANMALARI.....	94
VIII. OSMANLI DEVLETİ'NDE ve ORTA DOĞU'DA KÖLELİK.....	95
A. OSMANLI DEVLETİ'NDE ve ORTA DOĞU'DA KÖLELİĞİN DOĞUŞU.....	95
B. OSMANLI DEVLETİ VE ORTADOĞU'DA KÖLELERİN GENEL DURUMU.....	96
1. Ev İçi Kölelerinin Durumu.....	97
2. Saray Kölelerinin Durumu.....	98

C. OSMANLI DEVLETİ ve ORTA DOĞU'DA KÖLELERİN YAPTIĞI	
İŞLER.....	99
1. Eviçi Köleler.....	99
2. Üretim Aşamasındaki Köleler.....	99
3. Asker Köleler.....	100
D. OSMANLI DEVLETİ ve ORTA DOĞU'DA KÖLE SAYISI VE	
TİCARETİ.....	100
E. OSMANLI DEVLETİ ve ORTA DOĞU'DA KÖLE KAYNAKLARI.....	102
F. OSMANLI DEVLETİ VE ORTA DOĞUDA'KI HUKUK SİSTEMİNDE	
KÖLELİK.....	103
1. Köle Sahibi Olmak.....	103
2. Kölelerin Evlenmeleri ve Etnik Kimlikleri Yaşama Hürriyetleri.....	103
3. Kölelerin Hukuki Ehliyeti.....	104
4. Kölelerin İşledikleri Suçlar ve Kölelere Verilen Cezalar.....	105
5. Osmanlı Devleti'nde Köleler İçin Yapılan Hukuki Reformlar.....	106
G. OSMANLI DEVLETİ'NİN HUKUK SİSTEMİNDE AZAT.....	107
1. Azat İşlemi.....	107
2. Osmanlı Devleti'nin Azat Sonrası Politikası.....	108
H. ORTA DOĞU DÜŞÜN DÜNYASINDA IRK ve KÖLELİK ARASINDAKİ	
İLİŞKİ.....	109

I. OSMANLI'DA KÖLELİĞİN YASAKLANMASI SÜRECİ.....	111
1. 1856 Paris Barış Antlaşması.....	111
2. Abdülmecit'in 1857 Tarihli Köleliği Yasaklayan Fermanı.....	111
3. 1877 Mısır-İngiliz Köle Ticaretinin Bastırılması Anlaşması.....	112
4. 1880 Osmanlı İngiltere Arasında Anlaşma.....	112
5. 1890 Brüksel Konferansı.....	113
6. Osmanlıda Köleliğin Yasaklanması Sürecinde Hukuk-Siyaset İlişkisi.....	114
7. Osmanlı'da Kölelik Karşıtı Tepkiler.....	114
IX. AMERİKA'DA KÖLELİK.....	116
A. TRANSATLANTİK KÖLE TİCARETİ.....	116
1. Transatlantik Köle Ticaretinin Tanımı.....	116
2. Transatlantik Köle Ticareti Öncesi Dönem.....	116
3. Amerika'nın Keşfi ve Transatlantik Köle Ticaretinin Temelleri.....	117
4. Transatlantik Köle Ticaretinin Başlaması.....	118
5. Transatlantik Köle Ticaretinin Yapısı.....	119
6. Transatlantik Köle Ticaretinde Kaynaklar ve Köleleştirme.....	120
7. Transatlantik Yolculuk ve Sonrası.....	121
B. AMERİKA'DA KÖLELERİN GENEL DURUMLARI.....	122
1. Temel Ayrım Çiftlik ve Şehir Köleleri.....	122

2. Amerika’da Çiftliklerdeki Kölelerin Genel Durumu.....	123
3. Amerika’da Çiftliklerde Köle Sayısının Arttırılması.....	124
4. Amerika’daki Kölelerin Kültür ve Kimlik Problemleri.....	125
C. AMERİKA’DAKİ KÖLELERİN SAYILARI.....	125
1. Transatlantik Köle Ticaretine İlişkin Sayılar.....	125
2. Kölelerin Oranları.....	126
3. Transatlantik Ticarete Verilen Kayıplar.....	127
D. AMERİKA’DA KÖLELERİN YAPTIKLARI İŞLER.....	127
E. AMERİKA’DAKİ KÖLELERİN MEVCUT HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ.....	128
1. Kölelerin Hukuki Statüsü.....	128
2. Köle Satışının Hukuki Yönü.....	129
3. Kaçak Köle Yasası.....	130
4. Kölelerin Yaşam ve Vücut Dokunulmazlığı Hakkı.....	130
F. AMERİKA’DAKİ KÖLE İSYANLARI.....	131
G. AMERİKAN İÇ SAVAŞI ve KÖLELİĞİN YASAKLANMASI SÜRECİ.....	133
1. Amerikan İç Savaşı’ndan Önce Kölelik Hakkında Yapılan Hukuki Düzenlemeler.....	134

2. Amerikan İç Savaşı ve Sonrasında Kölelik Hakkında Yapılan Hukuki Düzenlemeler.....	135
---	-----

H. TRANSATLANTİK KÖLE TİCARETİNİ VE AMERİKA'DAKİ KÖLELİK SİSTEMİNİ MEŞRULAŞTIRAN DİNİ GEREKÇELER.....137

I. AMERİKA'DA KÖLELİK KARŞITI HAREKET, DÜŞÜNCE ve ELEŞTİRİLER.....138

1. Yeraltı Demiryolu (Underground Railroad).....	139
2. Quaker'lar.....	140
3. Kölelik Karşıtı Düşünürler: Las Casas ve Vitoria.....	141

BÖLÜM 2

MODERN VE ULUSLARARSI HUKUKTA KÖLELİĞİN YASAKLANMASI

I.MODERN HUKUKA GEÇİŞ SÜRECİNDE AVRUPA'DA KÖLELİĞİN ULUSAL-BÖLGESEL YASAKLANMASI, ULUSLARARASI ÇABALAR VE AVRUPA'DA KÖLELİĞE YÖNELİK ELEŞTİRİLER.....142

A. AVRUPA'DA KÖLELİĞİN ULUSAL DÜZEYDE YASAKLANMASI.....142

B. KÖLELİĞİN YASAKLANMASINDA ULUSLARARASI ÇABALAR.....144

1. İngiltere'nin Kölelik Konusundaki Uluslararası Mücadelesi.....	144
2. Fransa'nın Köleliğin Yasaklanmasındaki Uluslararası Katkıları.....	145

C. AVRUPA'DA KÖLELİĞE YÖNELİK ELEŞTİRİLER.....146

1. Avrupa'da Köleliğe Ekonomik Yönden Eleştiriler.....	146
2. Avrupa'da Köleliğe Yönelik İnsani Eleştiriler.....	147

3. Avrupa’da Kölelik Eleştirileri ve Siyahi Irkçılık.....	149
II. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER DÖNEMİ ÖNCESİNDE KÖLELİĞİN	
ULUSLARASI ALANDA YASAKLANMASI.....	151
III. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER DÖNEMİ VE KÖLELİK YASAĞI.....	
A. MİLLETLER CEMİYETİ DÖNEMİ VE KÖLELİĞİN	
YASAKLANMASI.....	158
1. Milletler Cemiyeti’nin Köleliğe Karşı Tutumu ve 1926 Kölelik Sözleşmesi.....	159
2. Milletler Cemiyeti 1921 Kadın ve Çocuk Ticaretinin Bastırılması Uluslararası Sözleşmesi.....	165
3. Milletler Cemiyeti 1933 Reşit kadın Ticaretinin Bastırılması Sözleşmesi.....	165
B. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DÖNEMİ VE KÖLELİĞİN	
YASAKLANMASI.....	166
1. 1949 Ad Hoc – Komisyon.....	166
2. 1953 Birleşmiş Milletler Kölelik Ek Sözleşmesi.....	168
3. 1956 Birleşmiş Milletler Kölelik Ek Sözleşmesi.....	169
4. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Kölelik Yasağı.....	174
5. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmelerinde Kölelik Yasağı.....	176
a. 1958 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmeleri: Açık Deniz Sözleşmesi.....	176
b. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi.....	177
6. Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Kölelik Yasağı.....	180

7. Birleşmiş Milletler Himayesinde Köleliğe İlişkin Düzenlenen Diğer Sözleşmeler ve Kararlar.....	182
a. Birleşmiş Milletler ile Sierra Leone Hükümeti Arasında Sierra Leone İçin Özel Mahkeme Kurulmasına İlişkin Antlaşma ve Kölelik.....	182
b. 1990 BM Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Kölelik.....	183
c. BM Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve İlgili Hoşgörüsüzlüğe Karşı Dünya Konferansı ve Kölelik.....	184
d. 1950 BM İnsan Ticaretinin ve Başkalarının Fahışeliğinin Sömürülmesinin Bastırılması Sözleşmesi.....	185
e. 1979 BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi.....	185
f. 1989 BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.....	186
g. 2003 Sınırışan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol (Palermo Protokolü).....	187
h. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü.....	189
ı. Birleşmiş Milletler'deki Kölelik Çalışma Grupları.....	191
i. BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme.....	192
C. ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ (ILO) HİMAYESİNDE DÜZENLENEN 182 NO'LU SÖZLEŞME VE KÖLELİK.....	194
D. AFRIKA İNSAN HAKLARI ŞARTI VE KÖLELİK.....	196

E. AMERİKAN İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ ve KÖLELİK YASAĞI...198

1. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi.....198
2. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Kölelik Yasağı.....199

F. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ ve AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA KÖLELİK YASAĞI.....201

1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS).....201
 - a. AİHS 4. Madde: Kölelik ve Kulluk Yasağı.....202
2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Kölelik Yasağı.....203
 - a. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kölelik Yasağına İlişkin Getirdiği Pozitif Yükümlülükler.....203
 - i. Etkin Soruşturma Yükümlülüğü.....205
 - ii. Yeterli Yasal Düzenleme Yapma Yükümlülüğü.....206
 - iii. Uluslararası İş Birliği Yükümlülüğü.....208
 - b. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Kölelik.....208
 - i. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Çerçevesinde Kölelik - Kulluk Tanımı ve Sınırları.....210
 - ii. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Kölelik ve Kulluğun Kıyaslanması.....212
 - iii. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kölelik Tanımlamasına Yöneltilen Eleştiriler.....214

iv. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İnsan Ticareti ve 4. Madde Arasındaki İlişki.....	216
v. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 7. Madde Çerçevesinde Kölelik Yasağının Değerlendirilmesi.....	219
3. Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi.....	220
IV. GÜNÜMÜZDE KÖLELİK.....	223
A. MODERN KÖLELİK.....	224
1. Modern Kölelik Uygulama Örnekleri.....	226
a. Zorla Çalıştırma.....	226
b. Borç Esareti.....	228
c. Ev içi Kölelik.....	228
d. İnsan Ticareti.....	229
e. Organ Ticareti.....	230
f. Zorla Evlilik.....	231
g. Cinsel Sömürü.....	233
h. Çocukların Sömürülmesi.....	234
B. KLASİK (GELENEKSEL) KÖLELİK.....	236
C. KÖLELİKLE MÜCADELE.....	239
SONUÇ.....	242
KAYNAKÇA.....	247

ÖZET.....	276
ABSTRACT.....	277

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADÖ	: Amerikan Devletleri Örgütü
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ANKASAM	: Ankara Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Merkezi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CPT	: European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (Avrupa İşkence, İnsanlık Dışı Tematik Bilgi Notu – Terör ve AİHS Basın Birimi 8 veya Aşağılayıcı Muamele ya da Cezayı Önleme Komitesi)
CSOP	: The Comission To Study The Organization Of Peace (Barış Örgütü Çalışmaları Komisyonu)
Çev.	: Çeviren
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Edit	: Editör
ECRI	: The European Commission against Racism and Intolerance

(İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu)

ICTR : International Criminal Tribunal for Rwanda (Ruanda Uluslararası
Ceza Mahkemesi)

ICTY : International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Eski
Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi)

ILO : International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)

İHEB : İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

MC : Milletler Cemiyeti

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

OTAM : Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama
Merkezi Dergisi

P : Paragraf

s. : Sayfa

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBB : Türkiye Barolar Birliği

UN : United Nations (Birleşmiş Milletler)

UNICEF : United Nations International Children's Emergency Fund
(Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu)

Y.y. : Yüzyıl

GİRİŞ

Köleliğin doğuşu, tarihsel süreçte insanların yerleşik hayata geçmelerine kadar uzanmaktadır. Böyle bir durumda, bütün tarihlerin sahnelerinin içinde kölelerin de yer aldığını görebiliriz. Ancak kölelerin rolleri, diğer tarihsel olaylar ve figürlerinki kadar dikkat çekmediğinden fark etmekte zorlanılmaktadır. Tarihsel süreçte birçok başarının aynı zamanda mağdurlar doğurduğunu söylemek pek de abartılı değildir. Örneğin; fetihlerin mağdurları, harap edilen şehirlerin halklarıydı. Bu açıdan köleleri ele aldığımızda, üretim fazlası ve ekonomik gelişmenin-zenginleşmenin mağdurlarının kölelerden meydan geldiğini söyleyebiliriz. Daha fazla üretebilmek, bilimle – sanatla uğraşabilmek, siyaset yapabilmek için, olağan işleri ve angaryaları yapacak kölelere bütün toplumlarda gerek duyulmaktaydı. Bu açıdan çalışmanın konusu köleliğin, tarihsel süreçteki birçok başarı, icat ve gelişmede az ya da çok payı bulunmaktadır.

Kölelik kurumu, doğudan batıya birçok toplumda, her dönemde varlığını göstermiştir. Haliyle de bütün hukuk sistemleri içerisinde az çok kendine yer açmıştır. Günümüzdeki birçok hukuk sisteminde ise kölelik yasaklanmıştır. Ancak, “köleliğin yasaklandığına inanmanın” bir yanılgıdan ibaret olduğu düşünülebilir. Biraz daha açmak gerekirse, köleliğin özünde bulunan, insan ve emek sömürmenin köleliğin yasaklanmasıyla sona erdiğini söyleyebilir miyiz? Bu soruya evet demek çok kolay görünmemektedir. Bu çalışmaya başlamaya sebep olan sorulardan biri de bu soruydu. Belki tam bir cevap bulunamasa da bizleri cevaba bir nebze yaklaştırabilir.

Bunun yanında kölelikle alakalı yapılan dünyadaki bilimsel çalışmalar tarandığında, çalışmaların büyük bir bölümünün hukuk alanının dışındaki alanlardan – çoğunlukla tarih- meydana geldiği görülmektedir. Hukuk alanında yapılan çalışmaların geneli ise köleliği tarihsel süreç ve modern hukukta bir bütün olarak ele almaktan ziyade daha spesifik ve detaylı olarak ele almaktadır. Hukuk alanındaki çalışmaların çok azının

köleliği bu şekilde incelediği görülmektedir. Bu çalışmanın yapılmasının sebeplerinden biri de budur.

Bu çalışma, iki temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde köleliğin tarihsel süreç içerisindeki varlığı, gelişimi; ikinci bölümde ise modern dönemde köleliğin yasaklanması, uluslararası hukuktaki kölelik yasağının hukuki yönü ve günümüzdeki kölelik uygulamaları ele alınmıştır.

Birinci bölümde, öncelikle köleliğin tanımlaması yapılmaya çalışılmış ve sonrasında tarihte kölelik kurumunun ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı incelenmiştir. Bu kısımda, ilkel toplumda ve devlette köleliğin nasıl bir yer edindiği de gözetilerek, durumun sadece hukuki yönü değil, ekonomik ve sosyolojik yönü de ele alınmıştır. Bu dönemin devamını takip eden bölümde, İlk Çağ doğu uygarlıklarında kölelik kurumu incelenmiştir. Bu uygarlıklardaki kölelik kurumu hakkında tarihsel bilgilerin daha sınırlı bulunmasından dolayı, Antik Yunan ve Roma kadar detaylı bir çalışma yapılamamıştır. Bu kısımda, dönemin sosyolojik, siyasi, ekonomik özellikleri göz önünde bulundurularak, kölelik kurumu hukuk ve insan hakları çerçevesinde ele alınmıştır.

Sonrasında Antik Yunan'da kölelik kurumu incelenmiştir. Antik Yunan, batı medeniyetinin bir yerde kökeni sayılabileceğinden ve kölelikle alakalı felsefi temellendirmelerin önemli bir kısmı da bu dönemde yapıldığından, daha çok yer verilmiştir. Daha sonra, Roma döneminde kölelik kurumu incelenmiştir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de modern kamu hukuku ve özel hukukun temelini bu dönemlerde atılmış olmasıdır. Bu dönemdeki hukuk sisteminde -diğer dönemlere kıyasla-, kölelikle alakalı birçok hukuki düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemelerin bir kısmı kamu hukuku nitelikli iken bir kısmı da özel hukuk niteliklidir. Bu çalışma bir kamu hukuku çalışması olmasına rağmen, kölelikle alakalı özel hukuk düzenlemelerine çalışmada ciddi anlamda yer verilmiştir. Bunun sebebi, özel hukukta birçok

düzenlemenin, kamu hukukundan geliyor olması ve özel hukuk düzenlemelerinin devleti ve toplumu alakadar eden bir tarafının bulunmasıdır. Buna ilişkin daha tatmin edici açıklamalar ve örnekler çalışmanın içerisinde yer almaktadır.

Daha sonra, Orta Çağ feodalizminde kölelik kurumu incelenmiştir. Bu dönemde daha önceki dönemlere kıyasla kölelik kurumu çok daha küçük ve nadir görülmektedir. Daha çok serflik sistemiyle işleyen Orta Çağ ekonomisinde ve hukukunda kölelerin pek yerleri olmasa da Batı Medeniyeti'nin geçtiği aşamalar ve ileri dönemlerdeki kölelik uygulamalarının gelişimi ve sonlanması açısından bu dönem önem teşkil etmektedir.

Sonraki bölümde, Orta Doğu'da bulunan kölelik sistemi incelenmiştir. Orta Doğu'nun ilerleyen dönemlerde Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmesi ve Orta Doğu'da köleliğin Osmanlı Devleti tarafından yasaklanmasından dolayı, Orta Doğu ve Osmanlı'da kölelik olarak incelenmiştir. Ancak, Osmanlı öncesinde de Orta Doğu'da kölelik kurumu bulunduğundan gerekli yerlerde bu farklılığın altı çizilerek çalışmaya devam edilmiştir.

Tarihsel süreçte son olarak ise Amerika'daki kölelik sistemi incelenmiştir. Burada Amerika kelimesi günümüzdeki ABD'yi değil, Amerika kıtası için kullanılmıştır. Bu dönemin en önemli özelliği ise şudur, bu dönemdeki köleliğin yasaklanması sadece Amerika kıtası ile sınırlı kalmayarak, çok büyük bir yankı uyandırmış ve evrensel çapta köleliğin yasaklanması sürecini başlatmıştır.

Özetle, bütün tarihi dönemlerdeki kölelik sistemleri birbiri ile alakalıdır. Antik Yunan'daki sistem Roma'yı etkilemiş, Roma'nın son dönemindeki sistem feodalizmin taşlarını döşemiş, Orta Çağ döneminin ekonomik problemlerinin doğurduğu yeni kıta arayışları transatlantik köle ticaretini başlatmış ve Amerika'daki köleliğin yasaklanması bugünkü uluslararası metinlerdeki kölelik yasağına sebebiyet vermiştir. Bundan dolayı

Çalışmanın birinci bölümünün hukuk tarihi ve kamu hukuku açısından ayrı bir önemi bulunmaktadır.

Bu çalışmada akıllara gelen sorulardan biri de şudur; tarihsel sürecin incelemesinde Avrupa'daki ve Amerika'daki gelişmeler neden orijine konulmuştur? Bunun cevabı, insan haklarının Avrupa menşeilili modern bir kavram olarak karşımıza çıkmasıdır. Çünkü, modern devletin ve hukukun doğduğu yer Avrupa'dır. Kölelik karşıtı hareketlerin insan hakları açısından önemli bir fonksiyona sahip olanlarının hepsi Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkmıştır. Amerika'yı Batı Medeniyeti'nin bir parçası kabul ettiğimizde, kölelik tarihinde Batı Medeniyeti'nin orijine konulmasının bir yerde zorunluluk arz ettiği görülmektedir. Zaten çalışmanın ikinci bölümünde değinilen uluslararası örgütlerin de büyük bir kısmı Batı menşelidir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise modern devletin, insan haklarının doğmasıyla ve uluslararası ilişkilerin güçlenmesiyle kurulan, uluslararası örgütlerin köleliği yasaklamaları hukuki açıdan ele alınmıştır. Önce, ikili antlaşmalar döneminde kölelik yasağı kendisini göstermiştir. Daha sonra uluslararası örgütler döneminde, geniş çapta ele alınmıştır. Bu dönemde kölelik, artık pozitif hukuk içerisinde yasaklanmış ve kazuistik nitelikli sözleşmelerde kölelik yasağı daha teknik bir metinle düzenlenmiştir. Bu dönemdeki köleliğin yasaklanmasında payları bulunan önemli uluslararası örgütler; Millet Cemiyeti, Birleşmiş Milletler, Afrika Birliği, Amerikan Devletleri Örgütü ve Avrupa Konseyi'dir. Çalışmanın bu bölümünde kölelik, daha çok uluslararası insan hakları hukuku yönünden incelenmiştir. Bundan dolayı, anayasalar ve ulusal mevzuatlar kapsam dışında tutulmuştur.

Ayrıca çalışmanın ikinci bölümünün önemli kısımlarından biri de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatlarının değerlendirildiği ve incelendiği kısımdır. Çünkü, mülkiyet hakkına dayalı klasik köleliğin güncel tanımı konusunda yol göstermektedir.

Bu hatta bu kararlar başka uluslararası mahkemelerinin kararlarıyla kıyaslanmış ve eleştirilere de yer verilerek, modern hukuka uygun en çağdaş kölelik tanımına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bir sonraki bölümde klasik (geleneksel) ve modern köleliğin güncel uygulamalarına ve uluslararası kamuoyundaki yansımalarına yer verilmiştir. Uluslararası örgütler çokluğuna rağmen, günümüzde insan haklarını koruyan evrensel bir mekanizma bulunmamaktadır. Belki de bunlar arasından en çok üyeye sahip, Birleşmiş Milletler bile Dünya'daki bütün devletleri kapsamamaktadır. Böylece, insan hakları açısından köleliği küresel bir şekilde yasaklamak zorlaşmaktadır. Bundan dolayı, günümüzde halen insanların bir eşya gibi alınıp satıldıkları, kölelik kurumunun bulunduğu ülkeler vardır. Örneğin, Sudan, Libya, Suriye ve Moritanya gibi klasik (geleneksel) köleliğin bulunduğu ülkeler, insan hakları açısından bu önemli gerçekliği bizlere göstermektedir. Bundan dolayı, köleliğin yasaklanması süreci henüz tamamlanmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE KÖLELİK VE GELİŞİMİ

I. KÖLELİĞİN TANIMI

Arkaik dönemden beri bütün toplumları kapsayan bir kölelik tanımı yapmak gerekirse, insanların özgürlüklerinden ve hürriyetlerinden mahrum kaldıkları ve başka bir kişinin malı sayılarak onun mülkiyetinde bulunma durumudur.¹ Tarihi kaynaklarda ise kölelik kavramıyla ilk defa Sümer şehirden biri olan Kiş'te karşılaşılmaktadır.²

Köleliği etimolojik açıdan ele aldığımızda, Türkçeye nasıl geldiği bilinmemektedir. Türkçedeki “kul”, Farsçadaki “kola” ve Eski Türkçedeki kölük kelimeleri ile arasında ilişki olabileceği düşünülse de “köle” kelimesinin nasıl geldiği tam olarak bilinmemektedir.³ Ancak, İngilizcede köle kelimesine karşılık gelen “slave” ve kölelik kelimesine karşılık gelen “slavery” için daha belirgin etimolojik veriler bulunmaktadır. Roma'nın son dönemleri ve Orta Çağ'da kölelerin büyük bir kısmı, genellikle savaş esiri olan Doğu Avrupa'daki Slavlardan oluşuyordu. Böylece Latince Slav kelimesinin karşılığı “sclavus” ve savaş esirlerine verilen “sklave” kelimeleri zamanla İngilizceye “slave” olarak yerleşmiştir.⁴

¹ **Gülnihal BOZKURT**, “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 38, Sayı 1, Yıl 1981, s. 65.

² **Charles FREEMAN**, Mısır Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları (Çev. Kemal Angı), Dost Yayınları, Ankara, 2003, s. 78.

³ <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C3%B6le> (Erişim tarihi: 15/02/2022)

⁴ **Egon FRIEDEL**, Antik Yunan'ın Kültür Tarihi (Çev. Necati Aça), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 201; **J.M. ROBERTS**, Avrupa Tarihi (Çev. Fethi Aytuna), İnkılap Yayınları, İstanbul, 2015, s. 189.

II. KÖLELİĞİN DOĞUŞU ve DEVLETLE İLİŞKİSİ

A. KÖLELİĞİN DOĞUŞU

Kölelik kurumunun, tarih sahnesinin tam olarak neresinde ortaya çıktığını saptamak oldukça güçtür. Ancak tarih kaynaklarından şöyle bir sonuca varabilmekteyiz; kölelik yerleşik yaşama geçişle birlikte ortaya çıkmıştır. Zaten avcı ve göçebe dönemin toplumlarında kölelik bulunmamaktadır. Üretim araçların ortak mülkiyetin ve emekte de eşitliğin olduğu ilkel ekonomik düzenden sonra gelen köleci üretim düzeni ise M.Ö. V. yy.'lara kadar uzanmaktadır.⁵

Bunun ilk ortaya çıkan biçimine tarihçi Daikov ve Kovalev ‘‘ataerkil kölelik’’ (ya da evcil kölelik) adı vermektedirler. Ataerkil köleliğin, en eski kölelik biçimi olduğunu; bu dönemde, kölenin üretimde henüz bir yerinin bulunmadığını – buradaki açıklama üretim fazlası gerekçesi ile çelişiyor görünse de burada kastedilen kaynağın bir bütününden ortaya çıkan sonuç bunun yerleşik yaşama geçiş evresindeki kısa bir dönemi belirttiğidir-, özgür insanın yanında bir yardımcı gibi çalışarak özgür insandan pek de farkı bulunmadığını belirtmektedirler. Hatta ataerkil kölelikte, köle, özgür insanla aynı giysileri giymekte ve çocukları onun çocuklarıyla oynamaktadır.⁶

Yerleşik hayata geçiş ile köleliğin yaygınlaşması aslında üretim fazlasına dayanmaktadır. Çünkü yerleşik hayata geçen insanın – avcılık ve toplayıcılık yapan insanın aksine – tüketebileceğinden fazlasını üretme olanağı bulunmaktaydı. Bu dönemin de M.Ö. 8. yy.'da meydana gelen tarım devrimi ile başladığı varsayılmaktadır. Böyle

⁵ **Serpil GÜMÜŞDERE**, Roma Hukukunda Hak Ehliyeti Ve Kölelik, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Danışman Doç. Dr. Belgin Erdoğan, 1985, s. 46; **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan (Çev. Özdemir İnce), İstanbul, 2014, s. 54.

⁶ **V. DİAKOV, S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 54.

olunca da insan tükettiğinden çoğunu üretir duruma geldi. Çoğunluğu tarım ürünlerinden oluşan bu üretim fazlası da takası ve yeni meslekleri gerektirdi. Bu da sömürüyü, yani bir insana bir başka insan tarafından üretilmiş bulunan tüketim fazlalarına sürekli olarak sahip olma olanağını verdi. O zamana kadar yakalanan tutsak insanlar tanrılara kurban ediliyor, yenilmek için öldürülüyor, ya da klan veya tribüye üye alınıyordu. Daha sonraları ise, emeğin verimliliği artınca bu insanların emeklerinden yararlanıldı, bu da onların köle olarak çalıştırılmalarına yol açtı.⁷ Hatta bu savaş esirlerinin sayısının yetersiz kalması ve daha fazla köleye ihtiyaç duyulması, kölelerin tıpkı evcil hayvanlar gibi üreyerek sayılarının artırılmasına yol açtı.⁸ Aslında insanlar daha önceleri de çeşitli sebeplerle özgürlüğünden alıkonulabiliyordu. Ancak bu durumun kölelik kurumuna geçişini hazırlayan etmenleri, temelde yerleşik hayata geçiş ve üretim fazlası olarak belirtmek mümkündür.

Köleliğin insanlık tarihine yerleşmesi, üretim güçlerinin gelişiminin belki de tabi bir sonucudur. Köleliğin iş bölümünü kolaylaştırdığı da söylenebilir.⁹ Çünkü, köleler sahipleri tarafından daha elde ediklerinde özellikle belirli işlere göre ayrılıyorlardı. Hatta insanların kölelerini seçme imkanının bulunduğu durumlarda, yapılacak işlerin maiyetine göre seçilmesi de son derece olası görünmektedir. Özellikle bu çalışmanın ilerideki bölümü olan “antik yunandaki kölelik sistemi”nde bu iş bölümünün daha sistematik bir hale geldiği ve bazı işlerinin kölelerce yapılmasının özgür insanların daha çok sanatla,

⁷ **Seyhan TAŞ / Enver GÜNAY**, “*Antik Çağ Toplamlarının Özellikleri, Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumları*”, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, Yıl 2015, s.142; **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 53; **Ogün USTA**, Türk Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Kölelik, Kulluk, Zorla Çalıştırma Yasağı, On İki Levha Yayınları, 2021, İstanbul, s. 26.

⁸ **Friedrich ENGELS**, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul, 2019, s. 70.

⁹ **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 54.

bilimle ve siyasetle meşgul olmalarına imkan tanıdığı görülecektir. Bunu, tarihsel ilerlemenin bir sonucu olarak kabul ettiğimizde; yukarıda tanımlanan ataerkil köleliğin, ortaya çıktığı dönemde insanlığın ilerlemesine fonksiyonel bir katkıda bulunduğu düşünülebilir.

B. KÖLEİĞİN DOĞUŞUNUN DEVLETLE İLİŞKİSİ

Burada ayrıca devlet kurumun ortaya çıkışının, yukarıda değinilen tarihsel sürecin neresinde bulunduğunu saptama gibi bir sorunla karşı karşıya gelmekteyiz. Daikov ve Kovalev çalışmalarında devlet için şöyle bir tanım yapmaktadırlar:

“Gerçekte devlet, “...bir sınıfın bir başka sınıf üzerindeki egemenliğini sürdürmeyi amaçlayan bir araç”tır. Sınıfların oluştuğu toplumlarda ortaya çıkan zorlayıcı bir aygıttır; kuruluşu, klanlar düzeninin kurumlarının çözemediği çelişkileri doğrulamaktadır. ‘‘¹⁰

Ardından ise kronolojik olarak, köle ve özgür insan sınıfları kurulur kurulmaz -yani yoksul-zengin hür- özgür karşıtlığının ortaya çıkması ile- devletin ortaya çıktığını belirtmektedirler. Ayrıca devletin ortaya çıkmasını köleci soylu sınıfın çıkarına köleleri ve yoksulları ezmesi gereken kurumlara duyulan bir gereksinimden kaynaklandığını ortaya koymaktadırlar.¹¹ Bu iddia pekala doğru olabilir, çünkü kronolojik olarak köleci toplumun oluşmasından sonra devletin ortaya çıkması mümkündür. Ancak devletin ortaya çıkmasıyla birlikte de köleci düzene geçilmiş de olabilir. Burada çatışan teoriler

¹⁰ **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 64.

¹¹ **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 64.

bulunmaktadır. Özellikle aile teorisi – devlet bağlamında – bu durumla çelişmektedir. Bunların yanında, bu kronolojik sıralama için bütün coğrafyaları kapsayacak bir genellemenin de yapılması yanlış çıkarımların doğmasına sebep olabilir. Zira köleci düzen – devlet oluşumlarının kronolojik sıralaması farklı toplumlarda farklı sıralamayla gerçekleşmiş olabilir. Açıkçası bu konuda kesin bir hükme varmak zor görünmektedir.

C. KÖLELİĞİN DOĞUŞUNDA YERLEŞİK HAYAT, ŞEHİR ve EKONOMİ

Köleliğin yaygınlaştığı dönem yerleşik hayatın ve devlet kurumunun – ilkel de olsa- bulunduğu bir ortamdı. Bu açıdan da ele alındığında yerleşik düzenin ilk tezahürleri olan şehirler bu çalışma açısından incelemeye değerdir. Antik çağda devletler şehir devletleri olarak ortaya çıktığından; kölelik kurumu – üretim fazlası bulunan ekonomik sistem – devlet üçgeni şehir üzerinde yükselmiştir. Gelenegin ve dini etkisinde bulunan bu ekonomik düzen uzun bir süre de hüküm sürmüştür.¹²

Bu sistemde kölelik bulunduğundan dolayı iş gücü piyasası da oluşmamıştır. Sanayi devrimine kadar da iş gücü piyasası ortaya çıkmayacaktır. Köle ücretsiz emek olarak kırsalda tarımsal üretimi sağlıyor, şehirde ise efendilerinin ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Şehirler hem kırsaldaki üretime hem kırsaldan topladıkları vergilere muhtaçtı. Ticaret ise iç ticaret- şehrin içinde gerçekleştirilen- ve yakınlardaki sınırla şehirlerle sınırlıydı. Bunun en büyük sebebi ise o dönemi teknolojik şartlarının sınırlı bulunmasıydı. Böyle bir sistemde ticaretin çok da cazip olması beklenemezdi.¹³

¹² Seyhan TAŞ / Enver GÜNAY, s. 143.

¹³ Seyhan TAŞ / Enver GÜNAY, s. 148-154.

III. ANTİK DOĞU ve ANTİK YUNAN-ROMA KÖLELİĞİNİN TEMEL AYRIMI

Çalışmanın bu bölümünde, köleliği tarihsel süreç içerisinde incelerken; temelde ikili bir ayrıma gidildi. Bunlar doğu toplumlarının köleliği – orta asya, uzak doğu ve orta doğu uygarlıkları olarak- ve Antik Yunan – Roma dönemi kölelik -klasik kölelik-. Bu ikili ayrımın temel sebebi, Doğu köleci toplumunun ve Antik Yunan-Roma'sının temelde geliştiği zeminin farklı bulunmaları ve de bunların kölelik sistemlerinin doğurduğu etkilerin farklı boyutlarda olmalarıdır. Bu farklılıklar ve özel nitelikler ise; doğuda köleci düzenin zayıf gelişimi, özel toprak mülkiyetinin zayıf gelişimi ve komşuluk topluluğunun sürekliliği ve de doğuda güçlü bir monarşik iktidarın- Doğu despotizmi- oluşturduğu siyasal düzen.¹⁴

Bunların yanında, doğu köleliği ile Antik Yunan-Roma köleliğinin doğurduğu etkiler arasında da önemli farklar bulunmaktadır. Öncelikle Antik Yunan-Roma'sındaki hukuk sistemi kölelik kurumunu çok daha ayrıntılı olarak düzenlerken – ki bunlarla alakalı özel yasalar da çıkarılmıştır- doğu köleliğinde bu kurumun daha yüzeysel olarak düzenlendiği görülmektedir. Ayrıca Antik Yunan-Roma'sının kölelik sistemi, önemli filozoflar ve düşünürlerce – bunların başında Platon, Aristoteles ve Seneca gelir- felsefi olarak da temellendirilmiştir. Sonrasında Orta Çağ feodal sistemini, transatlantik köleliği etkilemiş ve bu etkiler günümüzdeki modern hukuk sistemin vardığı noktada da belirgin biçimde gözlemlenebilmektedir.

¹⁴ Serpil GÜMÜŞDERE, s. 46; V. DİAKOV, S. KOVALEV, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 70.

IV. ANTİK DOĞU UYGARLIKLARINDA KÖLELİK

A. SÜMER ve AKAD UYGARLIKLARINDA KÖLELİK

Sümer ve Akad uygarlıkları, kölelik kurumunu kendi hukuk düzenlerinde tanımlamış uygarlıklardır. Bunlara ilişkin kanıtlar da bulunmaktadır. Özellikle Aşağı Mezopotamya’da M.Ö. IV. bin senelerin ikinci yarısına ait olan sanat yapıtlarında bu döneme ait tutsak almaları temsil eden figürler bulunmaktadır. Ele geçirilen insanlar köleleştiriliyor ve soylu kişilere hizmet etmede, bir de şehircilik işlerinde kullanılıyordu.¹⁵ Ancak Sümerlerde bunlara rağmen, kölelerin bedellerini ödemeleri halinde hür konuma geçebildiklerini görmekteyiz.¹⁶

Sümer Uygarlığında da kölelinin statüsünün hukuki anlamda mal-eyya olduğunu ve toplumsal açıdan en alt statüde bulunduklarını görebiliriz.¹⁷ Buna örnek olarak; köleye başka biri tarafından zarar verilirse, zarar verenin köle sahibine tazminat ödemekle yükümlü bulunmasını gösterebiliriz. Diğer taraftan da köle, evlenebilir ve mülk edinebilirdi. Sümer tabletlerinde kölelerin para karşılığı azat edilmeleri de mümkündür.¹⁸ Yine Sümerlerdeki Urukagina, Ur-Nammu ve Ana-İttişu kanunlarında borç köleliği, babasını kabul etmeyen çocuğun köle durumuna geçmesi ve kaçak kölelere ilişkin hükümlerin bulunduğunu görmekteyiz. Bunun yanın Sümer ve Akadlarda, kölelikte

¹⁵ **V. DİAKOV/ S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 84; **Ogün USTA**, s. 27.

¹⁶ **Yusuf KILIÇ / Suzan AKKUŞ**, “Çivi Yazılı Hukukta Köle Satış Bedelleri”, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, Yıl 2010, s. 168, 169.

¹⁷ **Suzan AKKUŞ**, Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2007, s. 12.

¹⁸ **Gülnihal BOZKURT**, “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, s. 70 - 72.

anneninin statüsü baz alınıyor, köleler borca istinaden haczedilebiliyor ve köleler aynı suçu işlemeleri halinde hürler'e göre daha ağır cezalara maruz kalıyordu.¹⁹

Sümer ve Akadlarda M.Ö. III. binli yılların ortalarında, köle sayısı toplam nüfusun dörtte biriydi ve kadınların sayısı erkeklere oranla daha çoktu. Köleliğin temel kaynakları ise, savaşlar ve komşu ülkelerden köle satın alınmalarından oluşmaktaydı. Buradaki kölelerin niteliği ise ataerkildi. Yani üretimde ayrı bir yere sahip olmayıp hür insanlarla beraber aynı şartlarda aynı işleri yapıyorlardı. Ancak, dış görünüş olarak kölelerin ve hürlerin birtakım farklılıklara sahip olduklarını söyleyebiliriz. Köleler daha çok ev işlerinde, sulama düzeneklerinin inşasında, sebze ve meyve bahçelerinde de çalışıyorlardı. Bunların yanında çobanlık yapan ve tarım işinde de çalışan köleler bulunmaktaydı. Bireyler de köle sahibiydi ancak kölelerin büyük bir kısmı tapınak ve yöneticilere aitti.²⁰

B. BABİL UYGARLIĞI'NDA KÖLELİK

Babil uygarlığı M.Ö. 19. Ve 6. yy.'ları arasında Ortadoğu bölgelerinde bulunmuş bir uygarlıktır. Babil Uygarlığında da kölelik kurumu bulunmaktaydı ve hukuk sisteminin bir parçasıydı. Bu hukuk sisteminde en çok bilinen yasa, Hammurabi yasalarıdır. Babil Uygarlığındaki bu meşhur Hammurabi yasalarında; suç, aile, mülkiyet ve mirasla alakalı yükümlülüklerin yanı sıra mal-eşya statüsüne benzer bir statüde bulunan köleler ile

¹⁹ **Suzan AKKUŞ**, Eski Ön Asya Topluluklarında Kölelik Müessesesi, s. 15-18, 22, 30-35; **Yusuf KILIÇ / Suzan AKKUŞ MUTLU**, “Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar”, Turkish Studies, Cilt 8, Sayı 7, Yıl 2013, s. 285, 286.

²⁰ **V. DİAKOV/ S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 86; **Gülnihal BOZKURT**, “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, s. 70.

alakalı maddeler de bulunmaktadır. Buna bir örnek vermek gerekirse; kölenin hırsızları ve kaçak bir köleyi saklayanlar ölüm cezasına çarptırılıyordu.²¹

Babil Uygarlığında, tecimsel üretimin gelişmesiyle, kölelik güçlendi ve ataerkil niteliğini sürdürdü. Bir köle özel mülk edinebilir ve özgür bir kadınla evlilik yapabilirdi. Özellikle tarım köleleri, özel mülk sahiplerince küçük üreticilere kiralanan topraklarda, tahıl tarımında çalışıyorlardı. Bunun yanında özgür insanlar ve köleler aynı çalışma şartları altında çalışıyorlardı.²² Bu durum, ataerkil kölelik sisteminin bir sonucuydu da aynı zamanda.

Babil Uygarlığında, ev içi kölelik önemli ve geniş bir yere sahipti. Köle, efendisinin mutlak malıydı; yani alınıp satılabilir, ticarete konu edinebilir, üzerine de rehin konulabilirdi. Eğer köle itaat etmezse, efendisi 282. Maddeye göre, yasal hakkını kullanarak köleyi sakatlayabiliyordu. Hatta kölelerden bazıları, kime ait olduğunu gösterir biçimde işaretliydi ve efendisinin izni olmadan bu işareti ortadan kaldıran berberin parmakları da Madde 226'ya kesilebiliyordu. Eğer bir kişi, istemeyerek başka birinin kölesini öldürürse, Madde 231'e göre ona bir köle vererek zararı tanzim etmekle yükümlü tutulmaktaydı. Ancak tam tersi durumda, köleye daha ağır cezalar veriliyordu.²³ Bu örneklerden de görüldüğü gibi, köleye uygulanan hukukun, bir eşyaya ya da evcil bir hayvana uygulanan hukuka çok benzer olduğunu görmekteyiz.

²¹ **V. DİAKOV/ S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s.97; **Suzan AKKUŞ**, Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi, s. 41, 42; **Yusuf KILIÇ / Suzan AKKUŞ MUTLU**, “Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar”, s. 287.

²² **V. DİAKOV/ S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 98, 99, 104.

²³ **Suzan AKKUŞ**, Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi, s. 50; **V. DİAKOV/ S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 103; **Yusuf KILIÇ / Suzan AKKUŞ MUTLU**, “Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar”, s. 288.

Bu durum, insan hakları hukukunun objesi olan insan üzerinden değerlendirildiğinde; kölelerin, insan ile insan olmayan -eşya, mal- arasında bir yerde konumlandırıldığını görmekteyiz. Köleler, tamamıyla insan olmayan bir tanıma dahil edilememektedir, çünkü azat edilebilmekte ve özgür insanların eşleri olarak nikahlanıp özgür çocukları doğurabilmektedirler. Diğer taraftan ise köleyi satan satıcının, kölenin hastalıklı çıkması durumdaki sorumluluğu – borçlar hukuku bağlamında ayıplı ifadan dolayı sorumluluk-, kölenin mal-eşya statüsüne de yakın bulunduğunu göstermektedir.²⁴

Azat edilmeye gelince ise bir köle, satın alınarak ya da evlat edinme yoluyla azat olabilirdi. Ayrıca, Babil Uygarlığında köleliğin kaynakları, savaş, satın alınma ve hükümlülerdi. Babil Uygarlığında, bunların yanında borç köleliği de bulunmaktaydı. Hammurabi -Babil Kralı- döneminde ise bu uygulama çok daha yaygınlaşmış ve yasada, borç köleliği için üç yıllık bir üst sınır belirlenmişti (madde 117). Babil’de, köleliğin, aile içi bir boyutu da vardı. Bir erkeğin yasal eşi kısır ise koca, abdim adlı kadın köleyi eş (şugetum) olarak alabilir; bazen de ikinci eşi kölelerin arasından yasal eş de seçebiliyordu. Ancak bu şartlarda, köle özgürlüğünü kazanamıyordu. Bu köleden doğan çocuklar ise özgür olup, babaları onların evlat olarak kabul etmezse, mirastan yararlanma hakları bulunmuyordu.²⁵

²⁴ **Gülnihal BOZKURT**, “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, s. 75; **Suzan AKKUŞ**, Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi, s. 55; **Mehtap DİNÇER**, “Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde “Borç Köleliği” Olgusu”, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Yıl 2017, s. 30.

²⁵ **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 103.

C. MISIR İMPARATORLUĞU'NDA KÖLELİK

Mısır İmparatorluğu, günümüz Mısır Devletinin de bulunduğu kuzey-batı Afrika topraklarında, özellikle de Nil Nehri havzasında yaşamış bir imparatorluktur. Mısır İmparatorluğu, M.Ö. IV. Binli yılların sonundan Persler istilasına (M.Ö. 525) kadar, yaklaşık iki bin yıl varlığını sürdürdü. Mısır İmparatorluğu'nun tarihi, beş dönemden oluşur. Bunlar; Tinit İmparatorluğu, Eski İmparatorluk, Orta İmparatorluk, Yeni İmparatorluk ve Geç Dönem'dir. Eski İmparatorluk Mısırı'nda, kölelik yaygın olarak bulunuyordu. Mısır'ın toplum yapısında, piramidin en başında Firavun, sonra vezir, memur, rahip, çiftçi, en altında da köleler vardı. Mısır krallarının savaşlarda ele geçirdikleri tutsaklar, Mısır'a köle olarak getiriliyordu ve bunların arasında köleleşmiş Mısırlılar da bulunuyordu. Kölelerin, üretimde ayrı bir yerleri olamayıp; kölelik, ataerkil biçimde varlığını sürdürüyordu.²⁶

Orta İmparatorluk Mısırı'na gelindiğinde ise köleliğin geliştiği ve köle sahiplerinin artık sadece büyük mülk sahibi soylular değil, halktan, sıradan insanlardan da oluştuğu görülmektedir. Resmi din, halktan kopuktu ve daha sınırlı bir zümreye hitap ediyordu. Rahiplerin gelirlerini, köylü ve kölelerin zorunlu çalışmaları ve tapınaklar yararına yükseltilecek vergiler oluşturuyordu. Yeni İmparatorluk Mısır'ında, kölelerin çoğunluğuna saray ve tapınaklar sahipti.²⁷ Sonuç olarak, Mısır da köleci bir toplum yapısına sahipti ve doğu toplumlarına özgü köleliğe ilişkin temel özellikleri, içerisinde barındırıyordu. Köleler efendilerinin malları sayıldıklarından, efendilerinin, onlar üzerinde mülkiyet hakları vardı. Diğer taraftan ise kölelerin mülk edinebilme hakları bulunuyordu. Ancak,

²⁶ **Tugay SAYDAM**, “Roma Cumhuriyetinde Kölelik: Spartaküs Örneği”, Journal of Social Sciences and Humanities, Cilt 1, Sayı 2, Yıl 2017, s. 80; **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 122, 123.

²⁷ **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 140.

kölelerin sahip oldukları haklar bakımından kaynaklar arasında çelişkiler de bulunmaktadır.²⁸

D. HİTİT İMPARATORLUĞU'NDA KÖLELİK

Hitit İmparatorluğu M.Ö. 17. Ve 12. yy.'ları yılları arasında Anadolu'da yaşamış ve Anadolu'nun siyasi birliğini de kurmuş olan, hukuk sistemlerinde dini etkiler bulunan köleci bir devlettir.²⁹

Hitit İmparatorluğunda; kral, tapınaklar, derebeyleri ve bireyler köle sahibiydi. Köleler, zanaat ve çobanlık işleri ile uğraşıyordu. Köleler ile beraber Hitit toplumunda başka üretici sınıflar da bulunmaktaydı. Kölelere, içinde bulundukları şartlar açısından, en benzer olanlar hipparlar'dı. Bunlar, fethedilen bölgelerden getiriliyor ve angarya işlerde çalıştırılıyorlardı. Köleler ve hipparlar yabancılardan oluşan tutsak kişilerdi. Ama özgür Hititler de sonradan statüleri değişerek köleleşebiliyordu.³⁰

Hititlerin toplumsal yapısındaki köleler ve hürler arasındaki ayrım, kendini hukuk sisteminde de gösteriyordu. Öncelikle, Hititlerin hukuk sistemlerinde, özgür insanlara ve kölelere farklı cezalar veriliyordu. Örneğin, aynı suç için verilen ceza, özgür insan için maddi ödeme iken, köle ölümle ya da sakatlanmayla cezalandırılıyordu. Eğer köle yangın çıkarmış ya da hırsızlık yapmışsa, burnu ya da kulağı kesilerek cezalandırılıyordu. Özgür birinin köle öldürmesi halinde öldüren katil sayılmıyordu; sadece, öldürdüğü kölenin

²⁸ **Gülnihal BOZKURT**, “*Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik*”, s. 80; **Suzan AKKUŞ**, *Eski Ön Asya Topluluklarında Kölelik Müessesesi*, s. 80.

²⁹ **Tugay SAYDAM**, s. 78.

³⁰ **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, *İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan*, s. 154-155.

yerine köle vererek sahibin zararını gideriyordu. Bunun yanında, köleler özel mülk edinebiliyor ve kendileri de köle sahibi olabiliyorlardı. Ayrıca, özgür kişilerle evlenebiliyor ve bazı durumlarda şartlar sağlanıyorsa mahkemeye başvurabiliyordu, ancak evlilik dışı cinsel birliktelik kurmaları yasaktı ve bu kuralın ihlali halinde sürgün edilmekteydiler. Eğer bir köle özgür bir kadınla evlenmişse mal ve çocukların paylaşılmasına hukuki olarak katılabiliyordu. Bunlarının yanında borç köleliği de bulunmaktaydı.³¹

Hititlerde köleler sahiplerinin malı sayılıyor ve ticarete konu olabiliyorlar ve kaçmaları halinde de bu suç teşkil ediyordu. Ancak bütün bunlara rağmen, Hititlerdeki kölelik sisteminin dönemin diğer despotik yönetimlerine göre biraz daha insani bulunduğunu söyleyebiliriz. Örneğin; yukarıda da değinildiği gibi kölelere bir takım haklar verilmişti ve teşebbüs aşamasında kalmış hırsızlık suçunda kölelere verilen para cezası hürlerle kıyasla daha azdı.³²

E. FENİKE KRALLIKLARINDA KÖLELİK

Fenike Krallıkları, M.Ö. 16. Ve 5. yy.'ları arasında, Ortadoğu topraklarının Akdeniz sınırı bölgesinde yaşamıştır. Fenikelilerde köleler, çoğunlukla ev işlerinde çalışıyordu. Kölelerin statüleri, mal-eşya olarak tanımlanabilirdi. Vasiyetnamelerin ve alım-satım sözleşmelerinin içerisinde kölelere de yer verilmesi, kölelerin bir eşya gibi

³¹ **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 154; **Gülnihal BOZKURT**, “*Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik*”, s. 85; **Tugay SAYDAM**, s. 78; **Suzan AKKUŞ**, Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi, s. 84 – 98; **Mehtap DİNÇER**, s. 35.

³² **Suzan AKKUŞ**, Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi, s. 82, 87, 92; **Yusuf KILIÇ / Suzan AKKUŞ MUTLU**, “*Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar*”, s. 289.

görüldüğünü doğrulayıcı niteliktedir. Bunun yanında, köle sayısı toplumda çok değildi, fakat bunun aksine saraylarda çok sayıda köle hizmet ediyordu. Köleliğin, M.Ö. Binli yıllarda Tyr'de geliştiği görülmektedir. Tyr krallarının geniş ölçekli donanmalarının bulunmasından dolayı, ulaşabildikleri bölgelerden köle toplayıp, sonra da bunun ticaretini yapabiliyorlardı. Köle isyanları konusuna gelince, Fenikelilerde bu isyanlara pek rastlanmamaktadır. Ancak M.Ö. V. yüzyılda, Persler'in boyunduruğu sırasında, Tyr'de bir köle isyanı meydana gelmiştir.³³

F. ASUR, URARTU ve GELDANİ BABİL UYGARLIKLARINDA KÖLELİK

Asurlar Güneydoğu Anadolu, Nil Nehri'nin Kuzeyi ve Ortadoğu'yu kapsayan bölgelerde yaşamışlardır. Asur toplumunda, M.Ö. III. binin sonu ile II. binin başlarında köle sayısı azdı ve köleler çoğunlukla ev işlerinde çalışıyorlardı. Bunların dışındakiler ise; hamal, katırcı ve kervan silahlarının koruyuculuğu vb. işleri yapmaktaydılar. Aynı zamanda borç köleliği de bulunmakta ve borcunu ödeyemeyenler, alacaklı kişinin geçici olarak kölesi oluyorlardı. Ancak bu sürenin, yasal dayanağı bulunmamaktaydı ve borçlu-alacaklı arasında yapılan sözleşmeye göre 6 yılla 50 yıl arasında değişebiliyordu. Bunlara rağmen borç kölelerinin şartları köle doğanlara daha iyiydi. Hatta bu kölelerin şahitlik yapabilme ve şahsi mühür kullanma hakları da bulunuyordu.³⁴

³³ **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 164, 165.

³⁴ **Mehtap DİNÇER**, s. 31; **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s.177, 178.; **Gülnihal BOZKURT**, “*Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik*”, s. 79.; **Suzan AKKUŞ**, Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi, s. 62; **Yusuf KILIÇ / Suzan AKKUŞ MUTLU**, “Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar”, s. 286; **Ogün USTA**, s. 28.

M.Ö. I. Binli yıllara gelindiğinde, Asurlarda askeri olarak çoğunlukla eski savaş tutsağı kölelerden oluşan askerler de yer almaya başlamıştı. M.Ö. VIII. yüzyıllarda ise Asur'daki kölelerin sayısında önemli bir artış meydana gelmeye başlamıştı. Bunun en büyük sebebi, fetihler sonucu ele geçirilen savaş tutsağı esirlerdi. Köle kaynağın en büyük dilimini esir alma oluşturmaktaydı. Binlerce köle orduda, sarayda ve tapınaklarda hizmet ederlerken, şahısların da köle sayıları çoğalıyordu. Köleler aile olarak, 10- 20 kişiden meydana gelen gruplar halinde satılıyorlardı. Çalıştırıldıkları alanların genişlemesi, bu dönemdeki köle anlayışının, Grek-Roma köle anlayışına çok benzediğini gösteriyordu. Özgür nüfus ve köleler kıyaslandığında ise, köle sayısı özgür insanlardan çok daha fazlaydı. Asur'un yıkılışını ele aldığımızda; kölelerin isyanları ile yıkıldığını söylemek, fazlasıyla iddialı olacaktır, bazı yazarlar böyle olmadığını söylese de. Ancak Asurların yıkılmaya yaklaştığı dönemde, fethedilmiş ülkelerin isyan ettikleri bilinmektedir. Assurbanipal döneminde, Amarilerin ayaklanması ise bir köle tarafından yönetilmiştir.³⁵ Yani Asurların yıkılışını sadece sınıf mücadelesi üzerinden değerlendirip, bunu köle ayaklanmalarıyla ilişkilendirmek mümkün gözükmesi de yıkılış sürecinde, özgür toplulukların yanında köle ayaklanmalarının da etkin bir rol oynadığı söylenebilir.

Urartu toplumu da Asurlar gibi köleci bir toplumdur. Köle kaynaklarının en önemlilerinden biri de esir alma olup, her krallık seferinden sonra, ülkeye binlerce savaş tutsağı getiriliyordu. Örneğin, Arğişti'nin Kafkasötesi'ne yaptığı savaşlar sonunda 18.000 savaş esiri köleleştirilmiş ve daha sonra bağ-bahçe tarımı ve şehircilik işlerinde kullanılmıştır. Geldani Babil Uygarlığı da köleci bir toplumdur ve kölelik çoğunlukla ev

³⁵ V. DİAKOV / S. KOVALEV, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 180-184.

hizmetlerinde tercih ediliyordu ve bunun yanında on yıla kadar varabilen borç köleliği de bulunmaktaydı.³⁶

G. HİNT UYGARLIĞI'NDA (HİNDİSTAN'DA) KÖLELİK

Hint Uygarlığı günümüz Hindistan bölgesinde yaşamış bir uygarlıktır. İlk dönemlerde, köleler savaş tutuklularından oluşuyorlardı. Daha sonraları, fakirleşmeden kaynaklı olarak kendi özgürlüklerini ve çocuklarının özgürlüklerini satarak köleleşen bir grup da ortaya çıktı. Kölelik, anneden çocuğa doğrudan geçiyor, köle kadınların çocukları da köle sayılıyordu. Köleler eşya-mal statüsünde bulunuyordu ve alınıp satılabiliyor, armağan olarak ya da çeyiz olarak verilebiliyordu. Hindistan'da zamanla köleliğin bunalımının ortaya çıkmaya başlamasıyla, feodalizm ortaya çıktı. Bu bunalımın sebeplerinden en önemlisini de kölelerin emeğinin, üretim güçlerinin gelişmesine yetecek kadar verimli bulunmamasını gösterebiliriz.³⁷ Hint feodalizmi kölelik kurumu açısından önemlidir. Çünkü ekonomik sistemdeki bu değişiklik kölelerin statülerini değiştirebilecek kadar önemli etkiye sahiptir.

Devlet, mal ve para borçlarını ödemek yerine, rahiplere ve yüksek memurlara toprak veriyordu ve vergiler artık devletin yerine kendileri lehine devletin haklarından vazgeçtiği şahıslara gidiyordu. Bu şahıslar, aldıkları toprakların mülkiyetini kazanıyor ve

³⁶ V. DİAKOV / S. KOVALEV, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 186-189.

³⁷ V. DİAKOV / S. KOVALEV, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 204, 211.

hür köylüleri kendilerine bağımlı hale getirmektedirler.³⁸ Bu durum, Hindistan’a özgü bir feodalizmin ortaya çıktığını göstermektedir.

Bu sistemi, Hindistan’a özgü bir kast sistemi olarak tanımlamak da mümkündür. Katı sınıflara bölünmüş bir toplum yapısının var olduğu bu sistemde, insanlar bu sisteme uyum sağlayabiliyorlardı. Bu uyumun en önemli sebeplerinden birinin de reenkarnasyon inancı olduğu tahmin edilmektedir.³⁹ Bu sistemdeki kölelik statüsünün doğma biçimleri; savaş esirlerinin köleleştirilmeleri, aileye maddi kazanç için yapılan gönüllü kölelik, annenin statüsünün köle olması, satış veya hediye etme, miras malı olarak devredilen kölelik ve verilen bir ceza türü olarak köleliktir. Bunun dışında özgür bir kişinin kaçırılıp köleleştirilmesi, bu sistemde bulunmuyordu.⁴⁰

H. ÇİN İMPARATORLUĞU’NDA KÖLELİK

Çin İmparatorluğu günümüz Çin Devleti sınırlarından biraz daha geniş alandaki bölgede yaşamıştır. Çin İmparatorluğu’nun da köleci bir düzenin bulunmaktaydı. Çin İmparatorluğu’nda, toplum asiller ve köylüler olarak iki yapıdan meydana geliyordu ve köleler, bu yapıya dahil değillerdi. Şangların imparatorluğunda, farklı biçimlerde köle kaynakları bulunmaktaydı. Bunlar arasında da savaşlar sırasında alınan esirler, önemli bir

³⁸ V. DİAKOV / S. KOVALEV, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 211, 212.

³⁹ Seyhan TAŞ / Enver GÜNAY, s. 145.

⁴⁰ Tugay SAYDAM, s. 79; Gülnihal BOZKURT, “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, s. 67.

yere sahipti. Çeu ve Ts'in dönemlerinde ise köleci sistem ileri noktaya ulaşırken, Han döneminde ise köleci sistemin yerini feodalitenin almaya başladığını söyleyebiliriz.⁴¹

Çin'deki kölelik sistemine ilişkin, bazı tarihsel bulgular da bulunmaktadır. Örneğin, Çin'deki, bronz vazolarda bulunan yazılarda köleliğin kanıtlarını görmek mümkündür. M.Ö. 11. yy.'dan kalma bir yazılı eserde: “*Sana bu eyaletin dört kıdemlisini, 659 köle, seyis, çiftçi ve zanaatkâr veriyorum. Sana 13 Barbar reisi ve kıdemlisi, ayrıca 1.050 köle veriyorum.*”⁴² yazmaktadır. Bir başka örnekte de M.Ö. 246-207 Tsi İmparatorluğu döneminde, Büyük Çin Seddi'nin yapımına başlanmış ve yaklaşık 300.000 askerin gözetiminde toplam 2 milyon köle ve angaryayla yükümlü köylünün çalıştığı söylenmektedir. Çeular döneminde ticaretin gelişmesiyle tefecilik ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda da ülkeye borç köleliği gelmiştir. Bir diğer köle kaynağı da hür kişilerin bir suçtan dolayı mahkumiyetleriydi. Bu mahkumiyet geçici ya da ömür boyu kölelikle sonuçlanabildiği gibi, kişinin gelecek soyunu da kapsayabiliyordu. Örneğin, cinayette, yalnızca suçu işleyen köylü değil bütün ailesi, zincirleme güvence (kefil) nedeniyle komşuları dahi köle durumuna gelebilmekteydi. Çin'deki diğer bir imparatorluk olan Han İmparatorluğu (M. Ö. 206- M.S. 24) da köleci bir devlet olup, inşaatlarda, zanaatlarda ve tarım işlerinde köleler çalışıyordu. Köle ticareti, pazarlarda gerçekleşiyordu. Yeni Han İmparatorluğu (M.S. 25-220)'nda ise kölelik biraz daha ılımlı şartlarda devam etmiştir.⁴³

⁴¹ **Gülnihal BOZKURT**, “*Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik*”, s. 69; **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 218, 221.

⁴² **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 222.

⁴³ **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan, s. 222, 226, 228, 230.

I. TÜRK UYGARLIĞI'NDA KÖLELİK

Öncelikle, eski Türk toplumlarında kölelik yaygın değildi. Bunun sebebinin göçebe yaşam biçiminden kaynakladığı düşünülmektedir. Çünkü kölelik kurumu göçebe yaşama pek uygun olmayıp daha çok yerleşik yaşama göre idi. Eski Türklere kölelik ise Çin kültüründen geçmiştir. Bu konudaki bilgilerin önemli bir kısmı da Çin kaynaklarından elde edilmiştir.⁴⁴

Türklerin kökenlerin uzandığı Hun'larda (M.Ö. 24 – M.S. 5. yy.) kölelik kurumu, şahıs köleliğinden ziyade kabile köleliği şeklinde varlık göstermiştir. Bu sistemde köleler, şahısların özel mülkiyetinde yer almayıp, devletin malı sayılıyordu. Köleler ise daha çok çobanlık yaparak çalışıyorlardı.⁴⁵ Ayrıca Han dönemi sırasında hane içi hizmet köleliği uygulaması da bulunmaktaydı.⁴⁶

M.S. 6. yy. ile M.S. 8. yy. arasında varlık göstermiş olan Göktürk Devletinde de kölelik kurumu bulunuyordu. Türk Uygarlıklarındaki köle kelimesinin kökenine ilişkin verilere Orhun Yazıtlarından ulaşılmaktadır. Çoğunlukla erkek ve/veya genel anlamda köle için “kul”, kadın köle yani cariye için “kün” kelimelerinin kullanıldığını görmekteyiz. Ancak Türk soyundaki hanedan üyelerinin aile büyüklerinin yanında saygı amacıyla isimleri tigin eklemeleri de Divanü Lügati't Türk'te bu kelimenin köle anlamına geldiği şeklinde bir değerlendirme yapılmasına neden olmuştur. Hatta Kül – Tegin

⁴⁴ **Gülnihal BOZKURT**, “*Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik*”, s. 97; **İsmail PARLATIR**, “*Türk Sosyal Hayatında Kölelik*”, Belleten, Cilt 47, Sayı 187, Yıl 1983, s. 808.

⁴⁵ **Gülnihal BOZKURT**, “*Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik*”, s. 98; **Tugay SAYDAM**, s. 80.

⁴⁶ **İsmail PARLATIR**, s. 808.

anıtının doğu cephesindeki bulunan 7 numaralı satırda buna ilişkin yazı geçmektedir.⁴⁷

Bu yazı;

“*tabgaç budunka beglik ur-ı oğın kul boltı, eşilik kız oğın kün boltı*”(Türk halkı - bey olacak erkek evladı ile - Çin halkına - kul oldu, hanımefendi olacak kız evladı ile —Çin halkına— cariye oldu).⁴⁸ Şeklindedir.

Uygurlar’da (M.S. 8. yy – M.S. 13. yy.) da kölelik kurumu vardı ve bunun en önemli kaynağı savaşlardı ve borç köleliği de bulunmaktaydı. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Uygurlar’da da köle sayısı az ve köleler pahalıydı. Kölelerin statüleri hürlerden farklı olsa da kölelerin evlilik haklarının bulunması ve diğer şartlar da göz önünde bulundurulduğunda, durumların nispeten daha iyi bulunduğu söylenebilir. Daha sonraki Türk Uygarlıkları, Karahanlılar, Harzemşahlar ve Selçuklularda da devam eden kölelik kurumu, Türk kültüründe yer edinmiş ve Osmanlı Devleti’nin köleliği kaldıran reformlarına kadar devam etmiştir.⁴⁹

⁴⁷ **Gülnihal BOZKURT**, “*Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik*”, s. 99; **İsmail PARLATIR**, s. 808 – 810; **Sibel BAGATUR**, Osmanlı’da Kölelik, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Erdal Çetintaş, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2011, s. 4.

⁴⁸ Ayrıca Kök Türkçe ve Uygurcada kadın köle için “karabaş” ve “küngüz” kelimelerinin de diğerlerine kıyasla daha nadiren kullanıldığı görülmektedir; **İsmail PARLATIR**, s. 808 – 810.

⁴⁹ **Gülnihal BOZKURT**, “*Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik*”, s. 99, 100; **Güven DİNÇ / Cemil ÇELİK**, “*Kıbrıs’ta Kölelik (1800-1878)*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 5, Sayı 23, Yıl 2012, s. 186; **İsmail PARLATIR**, s. 809, 810.

V. ANTİK YUNAN DÖNEMİNDE KÖLELİK

A. ANTİK YUNAN'DA TEMEL EKONOMİK VE SİYASİ YAPI

Antik Yunan, bugünkü Yunanistan toprakları ve Batı Ege Bölgesinde, M.Ö. 8. yy. ve M.Ö. 2. yy. tarihleri arasında varlığını sürdürmüş bir uygarlıktır. Bu tarihler arasındaki M.Ö. 750 – M.Ö. 480 yılları arasındaki dönem ise arkaik dönem olarak adlandırılmaktadır.⁵⁰ Antik Yunan'daki siyasi düzen ise şehir devletleriydi ve Antik Yunan'ın ekonomik yapısında da diğer antik uygarlıklarda olduğu gibi kölelik kurumu yer almaktaydı. Ekonomik yapının oluşumunda, coğrafi faktörlerin yanı sıra gelenek ve din faktörü de önemli bir yere sahipti.⁵¹ Bundan dolayı, Antik Yunan'ın şehir devletleri olarak örgütlenmesi elbette o dönemdeki imparatorluklar gibi merkezi bir yönetimin var olmasını engellese de Antik Yunan için köleci uygarlık genellemesinin yapılabilmesinin sebebi, o coğrafyada var olan ortak gelenekler ve inanışlardı. Bu ortak gelenekler ve inanışların, o dönemdeki hukuk sisteminin kölelere yaklaşımını etkilememesi düşünülemezdi.

1. Antik Yunan'da Ekonomik Yapının Genel Durumu

Antik Yunan'ın ekonomik yapısında, tarım ve haliyle toprak, önemli bir yer tutmaktaydı. Toprağın, bu kadar önemli bir yere sahip olmasının sebeplerinden biri de o bölgenin coğrafi yapısında, ekilebilir tarım alanlarının az olmasıydı. Şehirlerde ise tarımsal üretim yapılmadığından ve daha çok zanaatkarlar ve soyluların bulunmasından

⁵⁰ Evren ŞAR İŞBİLEN / Derya ÇIĞIR DİKYOL, “Antik Yunan Dünyasında Bir Kadın Olarak Sappho'nun Yeri”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 66, Yıl 2020, s. 149.

⁵¹ Seyhan TAŞ / Enver GÜNAY, s. 143.

dolayı, şehirler bir yerde kırsala – köy ve kasabaya – ekonomik açıdan bağımlı durumdaydılar. Bu dönemdeki şehirlerin bir kısmı, kendi kendilerine yetebilecek durumda olsa da sayıları çok azdı. Bu yüzden, köy ve kasabalardan toplanan vergiler şehirlere aktarılıyor ve şehirlerde ise köy ve kasabalardan gelen ürünlerin satın alınmasıyla, sürekli olan ekonomik bir döngü meydana geliyordu. Bu döngüde, hem şehirlerdeki – daha çok zanaat- hem de kırsal üretimindeki köleler, önemli bir yere sahipti. Aksi takdirde, yurttaş statüsüne sahip olanlar – bunların içerisinde toprak sahibi soylular da var– , bu belirtilen üretimi gerçekleştirebilecek yeterli sayıda değillerdi. Toprak sahiplerinin çoğu, soyluydu. Çünkü, arkaik dönemin başında, küçük toprak sahipleri bulunsa da sonraları, bunlar tarımsal yatırımlar için büyük çiftlik sahiplerinden borç almış ve geri veremeyince de topraklarını ellerinden çıkarmak zorunda kalmışlardı. Bunun sonunda ise toprakların mülkiyeti, soyluların ellerinde kalıyordu.⁵²

Yukarıda temel özellikleri çerçevesinde ele alınan Antik Yunan'ın ekonomik yapısında, kölelerin bir yeri vardı ve ekonomik olarak katkıları sadece emektir. Elbette bunun istisnası olan köleler – çalışmanın ileri bölümlerinde köle türleri başlığı adı altında ele alınacağı gibi – bulunsa da bunların sayılarının azlığına dayanarak, böyle bir genelleme yapabilmek mümkündür. Ancak, emek fiziksel bir faaliyet olarak görüldüğünden, emek -yani köleler de- hor görülmekteydi. Emegin, hayvanlar tarafından da üretilebilir olmasından dolayı; emek, insanların ayırt edici özelliği olarak, görülmüyordu. Bundan dolayı, kölelerin hepsi ise animal laborans (çalışan hayvan) olarak görülmüyordu – Karl Marx'ın emek hakkındaki görüşlerinin aksine-. İnsanı hayvandan

⁵² Seyhan TAŞ / Enver GÜNAY, s. 148, 154; Ayşe F. EROL, “Arkaik Dönem Atina’ında Kölelik Sistemi”, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 27, Sayı 1, Yıl 2007, s. 252.

üstün kılan özellikler, akıl ve politik faaliyette bulunabilme gibi kölelerde bulunmayan özelliklerdi.⁵³

2. Antik Yunan’da Siyasi Yapı ve Kölelerin Yeri (Özel-Kamusal Alan Ayrımı)

Antik Yunan’da köleler, kamusal alandan ziyade özel alanın içerisinde bulunmaktaydılar. Öncelikle kamusal ve özel alanın o dönemde neleri ifade ettiğine değinmek gerekirse; özel alan ailenin ve hane içerisinde bulunduğu alan, kamusal alan ise tüm yurttaşlara açık olan ortak alandır. Yani özel alan içerisinde kadın, erkek, eş, köle ve çocuklar bulunuyordu ve bu ortamdakiler eşit değillerdi. Ancak, kamusal alanda ise herkes eşit birer yurttaş olarak bulunuyordu. Yurttaşlar ise özgür yetişkin erkeklerden oluşmakta ve siyaset de bunlar tarafından yapılmaktaydı. Siyaset ise günümüzdeki gibi temsili demokrasi olarak değil, doğrudan demokrasi zemininde yapılmıyordu. Köleler, özel alanın bir parçasıydı ve bu alanda köleler eşit değillerdi ve şiddet bu alanda – kamusal alanın aksine- meşru olarak görülmekteydi.⁵⁴ Burada bu çalışmanın konusu bakımından varabileceğimiz en temel iki çıkarım şunlardır; köleler yurttaşlarla eşit değildi ve şiddet – buna ilişkin istisnai durumlar ve hukuki sınırlamalar ileride daha açıklayıcı olarak ele alınacaktır- onlar için olağandı. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir; kölelere duyulan

⁵³ **Hannah ARENDT**, İnsanlık Durumu (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 116, 120; **Hannah ARENDT**, Geçmişle Gelecek Arasında (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 37; **Adem ÇELİK / Aykut AYKUTALP**, “*Bios Politikos*’tan *Homo Economicus*’a: Karşılaştırmalı Bir Perspektifle Antik ve Modern Dönemde İnsan, Ekonomi ve Siyaset İlişkisi”, İnsan & İnsan Dergisi, Cilt 4, Sayı 13, Yıl 2017, s. 227.

⁵⁴ **Ceyda ALTINTOP AKABİK**, Stoacı Geleneğin Determinist Çizgisinde Seneca’nın Özgürlük Anlayışı, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Danışman Prof. Dr. A. Kadir Çüçen, Bursa, Yıl 2019, s. 11; **Adem ÇELİK / Aykut AYKUTALP**, s. 230.

ihtiyaç biraz da demokratik düzenle alakalıydı. Çünkü, doğrudan demokrasi sisteminde, her yurttaşın siyasi katılım gösterebilmesi için ciddi bir zaman ayırması gerekiyordu.

B. ANTİK YUNAN'DA KÖLE TANIMI VE KÖLE KELİMESİNİN KÖKENİ

Antik Yunan'da köle, mal statüsünde bulunup, hayatını hizmet ederek geçiren ve sahipleri – efendileri – tarafından tıpkı bir eşya gibi alınıp satılarak ticaretin konusunu oluşturan insanları karşılamaktaydı. Antik Yunan'daki insanlar, köleler için Grekçe bir kelime olan “doulos” ‘u kullansalar da günlük dilde “pais” ‘i kullanmayı tercih etmekteydiler.⁵⁵

C. ANTİK YUNAN'DA KÖLELİĞİN BAŞLANGICI

Antik Yunan'da köleliğin başlangıcı konusunda kesin bir tarihe ulaşamamak da tarih yazıtları ve arkeolojik bulgular, çoğunlukla M.Ö. 13. ve 12. yüzyılları işaret etmektedir.

⁵⁶ Bunun yanında, Homeros'un M.Ö. 8. yüzyıldaki şiirlerinde de Miken Krallıklarına değinilmekte ve toplumda yaygın olmamasına rağmen kralların köle sahibi oldukları belirtilmektedir. Hatta o dönemdeki bir takım kölelere, haklar da tanınmıştır.⁵⁷

Ancak, yukarıdaki açıklamalara rağmen o dönemlerde kölelik kurumu, sanıldığı kadar yaygın değildi. Belki o dönem için, köleliğin yeni başladığı dönem de diyebiliriz. Çünkü, ilkel Yunan boylarında kölelik kurumu bulunmuyor olsa gerek ki savaşlardaki

⁵⁵ **Hasan MALAY**, Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 13, 17.

⁵⁶ **Ayşe F. EROL**, s. 250.

⁵⁷ **Güven BAKIREZER**, “Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 63, Sayı 1, Yıl 2008, s. 19.

tutsaklar, sonraki dönemlerin aksine köleleştirilmiyor öldürülüyordu. Hatta bu tutsakların, çığ ya da kızartılarak yenildiğine dair emareler de bulunmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde, köle emeğinin değer kazanması sonucu, bu tutsaklar köle olarak değerlendirilmeye başlandı. Bu ilerleyen süreçteki değişim, elbette tutsakların lehine olsa da; değişime yol açan başat sebebin, insani yaklaşımlardan ziyade ekonomik çıkarlar olduğunu söyleyebiliriz.⁵⁸

D. ANTİK YUNAN’DA KÖLELERİN GENEL DURUMU ve SAYISI

1. Antik Yunan’da Kölelerin Genel Durumu

Antik Yunan’daki kölelik kurumunun içerisindeki türler – çalışmanın ileri bölümünde daha detaylı ele alınacaktır- ; borç köleliği, devlet serfliği, taşınır mülk köleliği olarak temelde üç tanedir. Ancak, çalışmanın bu bölümünde ele alınan tür çoğunlukla taşınır mülk köleliğine ilişkindir. Bunlar efendisinin mülkü olup ticarete konu edilebilen kölelerdir.⁵⁹

Antik Yunan’daki kölelik kurumunun, köleci bir toplum olmasından dolayı, ne kadar yaygın olduğundan bahsetmiştik. Kölelik kurumu o kadar çok yerleşmişti ki gerek Atina’da gerek de diğer sitelerde bütün yurttaşlar, köle sahibiydi. Ortalama bir yurttaşın, en az bir uşağı ve bunun yanında da iki hizmetçisinin bulunması göz önüne alındığında; aksi bir durumun – köle sahibi olamamak- olabilmesi için, o yurttaşın bir hayli yoksul olması gerekmektedir. Hatta büyük malikane – bunların sayıları azdı -olarak

⁵⁸ **André BONNARD**, Antik Yunan Uygarlığı İlyada’dan Parthenon’a Cilt 1 (Çev. Kerem Kurtgözü), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2004, s. 150.

⁵⁹ **Güven BAKIREZER**, s. 18, 19.

tanımlayabileceğimiz yerlerde ise yirmiye yakın kölenin bulunduğu bilinmektedir.⁶⁰ Kölelerin içerisinde bulundukları maddi koşullar başlangıçta iyi durumdaydı.⁶¹ Ancak, mevcut durumun bu dönemden sonraya değişmeye başladığını görebilmekteyiz.

Antik Yunan’da kölelerin genel duruma ilişkin bir diğer özellik, kölelik kurumunun kamusal-özel alan ayrımında, özel alanın içerisinde yer almasıdır. Çünkü köleler, hane içinde bulunuyorlardı ve kamusal alan sadece yurttaşlara açık bir alandı. Hane – yani özel alan – ‘deki hizmetçiler yurttaşlar için bir zorunluluk ve gereklilikti; çünkü yurttaşların kamusal alanda faaliyet yürütebilmeleri için temel ihtiyaçlarının başkaları tarafından karşılanması gerekmektedir. Bu konuda Aristoteles de yaşamı, üretimin aksine eylemle ele alıp, kölelik kurumunun bu eylemin gerçekleşmesini sağladığını belirtmektedir.⁶² Özetle, kamusal alanın varlığının, bir yerde köleler tarafından sağlandığı ve kamusal alanın yükünün kölelerce üstlendiği sonucuna varabiliriz.

2. Antik Yunan’da Kölelerin Sayısı

Antik Yunan’ın en büyük sitesi Atina’da, M.Ö. V. yy.’da 200.000 kadar kölenin yaşadığı bilinmektedir. Bu sayıyı genel nüfusa oranladığımızda, %50 gibi bir orana ulaşmaktayız. Çünkü, o dönemde, 130.000 kadar yurttaş ve 70.000 kadar da yabancının yaşadığı belirtilmektedir. Bunun yanında Ktesikles’e göre, yine M.Ö. V. yy’da Atina’da 21.000 yurttaş, 10.00 yabancı ve 400.000 köle bulunduğu belirtilmektedir.⁶³ Başka bir

⁶⁰ André BONNARD, s. 156.

⁶¹ Ayşe F. EROL, s. 250.

⁶² ARİSTOTELES, Politika (Çev. Mete Tuncay), Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1975, s. 12; Adem ÇELİK / Aykut AYKUTALP, s. 225.

⁶³ André BONNARD, s. 124, 150.

kaynakta ise sadece Atina sitesi ile sınırlı nüfus sayısından daha geniş ölçekli olarak, Yunan coğrafyası kapsamında yapılan araştırmada, toplam nüfusun %15'i ile %35'i kadarlık bir kısmının köle olduğu belirtilmektedir.⁶⁴ Yine başka bir kaynakta ise, bu dönemdeki köle nüfusunun toplam nüfusun %30'una denk geldiği belirtilmektedir.⁶⁵

Anlaşılabacağı gibi, bu konudaki verilerin, tam olarak birbirini tutmadıkları görülmektedir. Bu durumun, birden çok sebebi olabilir. Öncelikle, o dönemde kölelerin ne kadarının devlet kayıtları altına alındığını bilememektedir. Özellikle köle ticaretinde vergilendirme yapılmak suretiyle, devlete gelir sağlandığı yine bu çalışmada bulunmaktadır. Bu husus vergi kaçırmak isteyen yurttaşların, ellerinde kayıt dışı köle bulundurdıkları ihtimalini, bir hayli güçlendirmektedir. Ayrıca ele aldığımız dönemin, M.Ö. V. yy.'lar gibi çok eski dönemlere ilişkin olması ve bu döneme ilişkin birincil tarih kaynaklarının da sınırlı olması, güvenilir verilere ulaşmamızı zorlaştırmaktadır. Ancak, yukarıdaki veriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Antik Yunan'da kölelik kurumunun bulunduğu ve köle sayısının önemli bir miktarda olduğu sonucuna varabiliriz.

E. ANTİK YUNAN'DA KÖLE TİCARETİ

Köle ticareti, kölelerin konu olduğu ticaretleri kapsar ve bu ticaret, Antik Yunan döneminde çok canlı – köle nüfusunun fazla olmasından dolayı – ve aynı zamanda da çok karlıydı. Köle, bu dönemde bir mal olarak kabul edildiğinden, tıpkı bir mal gibi ticarete konu olabiliyor, alınıp satılabiliyordu. Bu ticaretin tamamına yakını, şehirdeki meydanlarda -bunlara agora denilmektedir- kurulan pazarlarda yapılıyordu. Köle

⁶⁴ Güven BAKIREZER, s. 21.

⁶⁵ Nihal Petek BOYACI, “Platon'un İdeal Toplum Modelinde Köleler/Kölelik”, Kilikya Felsefe Dergisi, Sayı 1, Yıl 2014, s. 41.

ticaretinin de diğer ticaretlerde olduğu gibi bir hukuku vardı. Bu hukuk, daha çok ticari teamüllerden meydana geliyordu. Örneğin; bu pazarlarda kölenin adının yazılı olduğu bir levhada köleye ait boy, kilo, yetenekleri ve tecrübeleri belirtiliyordu. Bu sayede yurttaşlar, kendi ihtiyaçlarına göre seçim yapabiliyordu.⁶⁶

Bunun yanında, köle tüccarları ordular savaşa gittikleri zaman, onların peşinden giderlerdi. Çünkü, savaş esirleri, o dönemin belki de en büyük köle kaynağıydı. Bu sayede birinci elden ucuza köleleri alıp, sonra üzerinde kar ekleyerek satabiliyorlardı. Bu savaşlar, barbar – Antik Yunan’a yabancı olan – kavimlerle yapıldığından, barbarların ülkelerinin sınırlarına yakın yerlerde büyük köle pazarları kurulmuştu. Bu pazarların, köle kaynağına yakın bulunmalarından dolayı, aynı zamanda bir aktarma yeri gibi rolleri vardı. Bunlara örnek vermek gerekirse; Ionia, Ephesos, Byzans ve Sicilya’daki Yunan şehirleridir.⁶⁷

F. ANTİK YUNAN’DA KÖLELERİN TOPLUMDAKİ YERİ

Antik Yunan’da kölelik kurumu köklü bir yapıya sahip bulunduğundan, köleler de toplumda sosyoekonomik olarak önemli bir yere sahipti. Köleler kamusal-özel alan ayrımında, özel alanın bir parçasıydılar. Dış görünüş olarak da çoğunlukla özgür yoksullarinkine benzeyen kıyafetleri ve kısa kesilmiş saçları vardı. Antik Yunan’da, kölelik kurumunu gerekli kılan ekonomik sebep, o dönemin teknolojisinde makineleşme yeterli olmamasından, kol gücüne yani köleye ihtiyaç duyulmasıydı. Aynı zamanda, kölelik kurumunun varlığının, makineleşmenin ve icatların ortaya çıkmasına engel

⁶⁶ Ceyda ALTINTOP AKABİK, s. 10.

⁶⁷ André BONNARD, s. 151.

olduğu görüşü de bulunmaktadır.⁶⁸ Ancak, bu konuda tam olarak emin olamayız, çünkü Roma’da makineleşme ve icatlar Antik Yunan’a daha ileride olmasına rağmen Roma’da da geniş çaplı ve köklü bir kölelik kurumunun bulunduğunu görmekteyiz. Bu konu çalışmanın ileri bölümlerinde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

G. ANTİK YUNAN’DA KÖLE TÜRLERİ YAPTIKLARI İŞLER

Antik Yunan’da köleliğe ilişkin, kamu köleliği ve özel (mülk) köleliği olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrıma göre; ortaya çıkan iki farklı kategorideki köleler, hem sahibinin niteliğine göre hem de bu kölelerin yaptıkları iş türleri ve yeteneklerine göre birbirlerinden farklıydılar.

1. Kamu Köleliği ve Kamu Kölelerinin Yaptıkları İşler

Bu kategorideki köleler -demosioi-, kamuya yani devlete ait olup, devletin mülkiyeti altında bulunmaktaydılar. Bunların yaptıkları iş ve görevlerin başında; mahkeme katipliği, muhasebecilik, sekreterlik, güvenlik, cellatlık ve kamuya ait işlerdeki diğer bedeni görevler yer almaktaydı. Güvenlikten sorumlu olanlara ait oldukları ülkelere ve kullandıkları silahlara göre ad verilirdi.⁶⁹ Bu görevler arasında, mahkeme katipliği ya da güvenlik gibi önemli görevlerin de bulunduğunu görebilmekteyiz. Bunun en temel sebebi, bu kölelerin özgür yurttaşlar ya da özel (mülk) köleleri gibi toplumla kuvvetli ilişkilerinin bulunmamasıydı. Bu sayede, bir takım kesimlere ayrıcalık yapmaları mümkün olmadığından, daha görevlerini yerine getirirlerken, tarafsız ve adil

⁶⁸ Egon FRIEDEL, s. 201; André BONNARD, s. 154, 158.

⁶⁹ Ayşe F. EROL, s. 254.

olabiliyorlardı. Bunun yanında, kamu köleleri başlarında bulunan seçilmiş yöneticilerinden daha fazla konuya hakim ve işlerinde uzmandılar. Çünkü, başlarındaki yöneticiler, seçimle bir yıllığına gelen yurttaşlardan meydana gelirken, yıllarca aynı görevi yapan kamu köleleri kadar tecrübeli olmaları beklenemezdi.⁷⁰

Elbette o dönemdeki uygulamanın aksine, düşünürler kamu köleleri için daha farklı fikirlere sahip olabilmekteydiler. Örneğin Aristoteles'in devletinde; kamu köleleri, önemli işler yerine, toplumda bu kadar saygı görmeyen ve özgür kişilerin yapmak istemediği temizlik, kanalizasyon ve imardan sorumlu olanların yanlarında yardımcı olarak da iş görmekteydiler. Ancak uygulamada, kamu kölelerinin durumları için iyi denebilir. Örneğin, bu köleler günlük 3 obolos kazanarak, özgür çalışanlara göre daha fazla gelire sahiptiler. Kamu kölelerinin bir diğer önemli özelliği ise maaşlı olarak çalışmalarından kazandıkları paraları, biriktirebilme imkanlarının bulunmasıydı.⁷¹ Bilindiği gibi o dönemlerde, kazandıkları paraları biriktirmek suretiyle, bir kölenin özgürlüğünü satın alabilmesi olanaklıydı.

2. Özel (Mülk) Köleler ve Özel Kölelerin Yaptıkları İşler

Bu kategorideki köleler ise kamu kölelerinin aksine devlete ait değil, özgür bir yurttaşa aittiler. Bunlar çoğunlukla; hane içi işlerde hizmetçilik, tezgahtarlık, tayfa, imalathanelerde, madenlerde ve tarım işlerinde bedeni işleri yapmaktaydılar.⁷² Bunların yanında, soyluların kitaplarını okuyarak onlara hizmet eden, özel bir sınıf daha

⁷⁰ Hasan MALAY, s. 134.

⁷¹ Güven BAKIREZER, s. 22; Hasan MALAY, s. 135, 136.

⁷² Ayşe F. EROL, s. 254; Nihal Petek BOYACI, s. 41.

bulunuyordu.⁷³ Ayrıca, refah seviyesi yüksek de olsa, yurttaşların başkasının adına çalışmayı uygun görmemelerinden dolayı bankacılık alanında çalışan özel köleleri de bu kategoriye ekleyebiliriz.⁷⁴

Yurttaşlar arasından ticaret ve zanaatla uğraşanların, bu işler için aldıkları özel köleler, diğer özel kölelere göre biraz daha iyi bir konuma sahiptiler. Çünkü, bunlar, kendi evlerinde yaşıyor ve isterlerse aile kurabiliyorlardı. Ürettikleri ürünleri – el işçiliği ürünlerinden oluşmaktaydı –, satmaları halinde sahipleri kar payı almaktaydı. Sayıları az olan bu kölelerin, kazanıp biriktirdikleri bu para ile özgürlüklerini satın alabilmeleri ise olağan bir durumdu.⁷⁵ Fakat bunun aksine, madenlerde – en büyük olanı Laurion bölgesindeydi- ve taş ocaklarında çalışan özel kölelerin refah seviyeleri, çok düşük ve çalışma koşulları son derece ağırdı. Sayılarının on binden daha çok olduğu tahmin edilen bu köleler, zincir vurularak çalıştırılıyordu.⁷⁶

3. Borç Köleliği

Yukarıda belirtilen kamu-özel kölelerinden başka, Antik Yunan'da bir de borç köleliği bulunuyordu. Bu kategoridekileri, borç köleleri diye tanımlasak da bunların tam olarak köle statüsünde olup olmadıkları tartışmalıdır. Çünkü, bunlar, aslında yurttaşken kendilerini rehin gösterip borç alıp, sonra da bu borcu ödemediği düşünce köle

⁷³ Egon FRIEDEL, s. 58.

⁷⁴ Güven BAKIREZER, s. 22.

⁷⁵ Ayşe F. EROL, s. 254; Nihal Petek BOYACI, s. 41.

⁷⁶ Güven BAKIREZER, s. 22.

durumuna geçenlerdi. Bu konuda Hasan Malay, çalışmasında Polux'un şu değerlendirmesine yer verir:

*‘‘Eski Yunanlılar, seçme hakkı olan vatandaşlar köleler arasında bir diğer sınıfın daha var olduğunu kabul etmekteydiler. Milattan sonra Yüzyıl leksikograflarından olan Polux, bu tabaka için ‘‘ özgür ve köle insanlar arasında yer alan kitle’’ tanımını kullanılmıştır. ’’*⁷⁷

Bu değerlendirme borç kölelerinin durumlarının, aslında köle ile hür arasında, tam olarak tanımlanın zor olduğu bir yerde bulunduğuna, dikkat çekmektedir. Nüfustaki artışla oluşan ekonomik sıkıntılar nedeniyle, özgür yurttaşlar bu yola başvurmaya başlayınca, borç kölelerinin sayıları da arttı. Sonradan Atina'nın başına Solon geçince - M.Ö. 594-3-, yurttaşların bu yola başvurup borç kölesi durumuna gelmesine sebep olan bu uygulamayı, aldığı bir kararla yasakladı. Bunun sonucunda, borç kölelerini satın alarak tekrar yurttaş olmaları sağlanmış ve köylünün borçları silinerek, tarım arazileri üzerindeki rehin-ipotek kaldırılmıştır. Atinalıların köle olması, Solon tarafınca bu kararla yasaklandığından, Solon'un yurttaşların onurunu koruduğu gibi değerlendirmeye de varılabilir. Çünkü, kölelik kurumu, o dönemde aşağı bir durum olarak görülmekteydi.⁷⁸

Ayrıca, Solon'un yaptığı bu düzenlemenin – hatta bu düzenleme kimilerince devrim olarak nitelendirilmektedir-, yurttaşlar arasındaki soylu-fakir kutuplaşmasının artmasına da engel olduğunu belirtmek gerekir. Bunun yanında, bu durum dışarıdan köle temin edilme -köle ithalatı- talebini de artırmıştır.⁷⁹

⁷⁷ Hasan MALAY, s. 35.

⁷⁸ Ayşe F. EROL, s. 252; Hasan MALAY, s. 37.

⁷⁹ Ceyda ALTINTOP AKABİK, s. 9.

H. ANTİK YUNAN'DA KÖLE KAYNAKLARI

Antik Yunan dönemindeki en öncelikli köle kaynağı, savaşlardı. Savaş tutsakları, köle yapılıyor ve bunlar şehirlere getirildikten sonra, pazarlarda satılıyor ya da hediye ediliyordu. Bunun yanında, korsanların, yakaladıkları insanları köle yapıp sattıkları, Homeros'un destanında da yer almaktadır. Bu bahsedilen köleler, hep yabancı – barbar kökenliydi, fakat bunların yanında yurttaş olup da sonradan köle olanlar – sayıları çok az olsa da – bulunmaktaydı. Örneğin, meşru olmayan cinsel ilişkide bulunan kız çocukları, babalarınca köle olarak satılabiliyordu. Ayrıca, terk edilen bebekler köle oluyor ve daha önceden sürgün edilmiş bir yurttaş, izin almaksızın tekrar şehre giriş yaparsa köle olabiliyordu.⁸⁰

Ancak, yukarıda sayılan istisnalar çok düşük bir sayıda köle nüfusuna denk gelmekteydi. Asıl kısım, dışarıdan savaş ve korsanlık yoluyla getirilen yabancılardan- barbarlar – oluşmaktaydı. Barbardan anlamamız gereken, savaş ve korsanlık yoluyla getirilen ve Yunanca bilmeyip bu kültüre karşı yabancı olan kimselerdir. Bu tanım, Yunanlıların kendi dillerini bütün lehçeleriyle beraber konuşanları Hellen olarak tanımlamasıyla, ortaya çıkmıştır. Antik Yunan kültüründe, Hellen'nin barbar kavimlere olan üstünlüğü benimsenmiştir. Hatta; Havalalar, Sular ve Ülkeler isimli -yazarının ise Hipokrates olduğu tahmin edilen- bir kitapta, barbar kavimlerin despotik olarak yönetildiklerinden daha aşağıda bulundukları değerlendirilir. Euripides de bir eserinde, Barbarların köle olarak doğduklarını söyler. Ayrıca, Antik Yunan kültüründeki üstünlük anlayışı, şunu da iddia ediyordu; barbar kavimler demokrasinin aksine despotik olarak yönetildiklerinden itaate ve haliyle köleliğe daha uygundular.⁸¹

⁸⁰ HOMEROS, *Odysseia* (Çev. Azra Erhat, A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul, 2008, s. 15; Ayşe F. EROL, s. 251, 253.

⁸¹ Güven BAKIREZER, s. 26, 27; André BONNARD, s. 184; Ayşe F. EROL, s. 253.

I. ANTİK YUNAN'DAKİ MEVCUT HUKUK SİSTEMİNDE KÖLELERİN YERİ

1. Kölelerin Hak Arama ve Dava Açma Hakları

Antik Yunan Atina'sında, köleler hukuki olarak hak arama, hak ve hürriyetine sahip değillerdi. Bundan dolayı, herhangi bir kölenin şikayet etmesi ve/veya dava açma hakkı da bulunmuyordu. Aynı zamanda bir yurttaş, köleler hakkında da şikayette bulunamıyor ve dava açamıyordu. Dava açacaksa, kölenin efendisi açar; dava açılacaksa, efendiye karşı açılırdı. Yani, kölenin davada doğrudan taraf sıfatı bulunmuyordu. Fakat yargılamalarda, kölelerin tanıklığına – kölenin doğru söylediğinden emin olmak amacıyla- işkence altında ifadesi alınmak koşuluyla ve iki tarafın-davacı ve davalı- da onayı ile başvurulabilirdi.⁸²

2. Kölelerin Yaşam Hakkı ve Statüsü

Hukuki açıdan, kölenin uğrayabileceği en büyük hak ihlali, kölenin öldürülmesidir. Köle, efendisi ya da başka bir kişi tarafından öldürülebilirdi. Başka biri köleyi öldürürse; efendisi karşı tarafı, cinayetten dava edebiliyordu -kamu davası yoktu, davalar şahıslarla açılıyordu. Buradaki önemli nokta, antik dönemde, sonraki yüzyıllarda karşılaştığımız gibi kölenin mal ya da eşya benzeri olarak görülmemesidir. Çünkü, böyle görülseydi mala zarar vermeden dolayı dava açılması gerekirdi. Bunun yanında, eğer efendi kendi kölesini öldürürse, bu eyleminin gerekli olduğunu ispat etmesi gerekirdi. Burada, bir taraftan köleyi mal statüsünde bulunmadığı; diğer taraftan kölenin yaşam hakkı üzerinde efendisinin- bazı durumlarla sınırlı olsa da – söz sahibi olduğunu görmekteyiz. Bu

⁸² Ayşe F. EROL, s. 256; Güven BAKIREZER, s. 23.

ikircikli durumun arkasında, gelenek ve inanışların da etkisinin olabileceği ihtimali yüksek görünse de bunun sebebini tam olarak açıklamak güçtür.⁸³

Kölelerin yaşam ve vücut bütünlüğü haklarına ilişkin dönemin anlayışını, önemli filozofların eserlerinde de görebilmekteyiz. Örneğin Platon, Gorgias'ta kölelere haksızlık yapılmasında bir sakınca bulunmadığını hatta bunun tabiata uygun bulunduğunu belirtir.⁸⁴ Demosthenes ise şunu söyler:

*“Köle ile özgür insan arasındaki en belirgin fark onun vücudunun tüm öfkeleri cevap verebilir nitelikte olmasıdır efendilerin onlara işkence etme ve öldürme yetkileri vardır.”*⁸⁵

3. Kölelerin Vücut Bütünlüğü Hakkı ve Kölelere Verilen Cezaları Hukuk Sistemindeki Yeri

Kölelerin yaşam hakkından başka özgür yurttaşlardan ayrı tutulduğu bir diğer konu ise vücut bütünlüğü haklarıydı. Bunun en belirgin örneği, o dönemin cezalandırılmasında görülmektedir. Şöyle ki; özgür bir yurttaşın yasayı ihlal ettiğinde para cezasına çarptırıldığı durumlarda, köleler kırbaçlanıyordu.⁸⁶ Atıf yapılan kaynakta, buna gerekçe olarak, kölelerin paralarının olmaması gösterilmişse de kölelerin para biriktirmeleri Antik Yunan'da mümkündü. Hatta bu şekilde – bazen de borç bularak- özgürlüğünü kazanabilenler de bulunmaktaydı. Çalışmanın bu bölümünde incelenen diğer

⁸³ Güven BAKIREZER, s. 23; Egon FRIEDEL, s. 201.

⁸⁴ PLATON, Gorgias (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, Ankara, 2011, 483-b s. 102.

⁸⁵ Hasan MALAY, s. 175.

⁸⁶ André BONNARD, s. 154.

kaynaklardan edinilen izlenim de göz önünde bulundurulduğunda, bu durumun, kölelerin paralarının bulunmamasının yanında, kölelerin tam bir insan olarak görülmemelerinden de kaynaklandığı düşünmekteyim.

4. Kölelerin Evliliklerinin ve Çocuklarının Hukuk Sistemindeki Yeri

Antik Yunan’da köleler birlikte yaşayabiliyor ve bu birliktelikten doğan çocuklar ise efendiye ait oluyordu. Efendinin izni ile gerçekleşen bu birliktelik, yine efendinin gerekli görmesi halinde, son bulabiliyordu. Bu birliktelik ekonomik yarar çerçevesinde değerlendirildiğinde, efendinin çıkarına olması muhtemeldi.⁸⁷ Çünkü, doğan çocukların da hukuki durumları köle olacağından ve kölen de bir maddi değere karşılık geleceğinden dolayı, efendinin servetinin artmasına yol açacaktı. Çünkü Antik Yunan’da, bir köle piyasası bulunuyordu. Hatta köle satışlarındaki harçlardan devlete önemli miktarda gelir sağlanıyor olması, bu piyasanın bir hayli geniş çapta olduğunu düşündürmektedir.⁸⁸

J. ANTİK YUNAN’DAKİ KÖLELİK SİSTEMİNDE AZAT

Antik Yunan’da, köleler için azat kurumu bulunmaktaydı. Bu kurum sayesinde efendilerinin onayı ile azat edilen köleler, tam olarak özgürlüğüne kavuşup, yurttaş olamasalar da metoikos adlı bir sınıfa apeleutheroi sıfatı ile dahil olabiliyordu. Çünkü, yurttaşlık, o dönemdeki anlayışa göre, değerli bulunduğundan azatlının yurttaş olabilmeleri için ayrı bir politik karar gerekiyor ve bu sayede yurttaşlık sıfatını kazanmak zorlaştırılmış oluyordu. Bunlar, Atina’da ikamet edebilmek için prostates adı verilen

⁸⁷ André BONNARD, s. 152.

⁸⁸ Egon FRIEDEL, s. 195.

özgür bir yurttaşı, kendilerine yasal temsilci olarak seçmek zorundaydı. Prostates de çoğunlukla, azat edilen bu kölenin, daha önceki efendisi – bazen de bu eski efendinin varisleri- oluyordu. Azatlığının, yeni yasal temsilcisinin yanında belirli bir süre daha kalma – ücret ödeyerek bu süre kısaltılabilse de- gibi görevi bulunuyordu. Azat işleminin gerçekleşebilmesi için de kölelerin, efendilerine bir ücret ödemeleri gerekiyordu. Köle, kendi biriktirdiği paralardan bunu ödeyebileceği gibi o dönemde azat için kölelere kredi temin eden eranos adında kurumlar da bulunuyordu. Ancak, azat işleminden sonra, çoğunlukla önceki efendinin yasal temsilci atanmasından ve azatlığının bu yeni yasal temsilciye karşı bir takım sorumlulukları bulunmasından dolayı tam olarak azatlı olabilmek için deyim yerindeyse yarı kölelik gibi bir dönemin geçirilmesi gerekmektedir.⁸⁹

Azatlıların yurttaş sıfatını kazanamayıp, metoikos oldukları zaman yurttaşlar gibi politik yaşama dahil olamıyorlardı. Çünkü, bu sadece yurttaşlara tanınan bir ayrıcalıktı. Aynı zamanda, azatlılar Roma'daki azatlıların aksine, toprak sahibi olamıyorlardı.⁹⁰ Burada, toprak mülkiyeti hakkının, politik yaşama dahil olabilme gibi sadece, yurttaşlara verildiğini görmekteyiz.

Azat için diğer yollar ise askerlik yapma ve tapınaklara sığınma olarak karşımıza çıkmaktadır. Askerlik, Antik Yunan'da sadece yurttaşlara verilen bir görev olmasına karşın; mevcut asker sayısının yeterli olmadığı durumlarda, köleler de askere alınarak karşılığında azat edilebiliyorlardı. Mesela, Peloponnes savaşının son zamanlarında - M.Ö. 406- mevcut ordunun yetersiz kalmasından dolayı kölelerin askere alındığını ve özgürlüklerine kavuştuklarını Aristophanes'in Kurbağalar eserinden öğreniyoruz. Bunun

⁸⁹ Ayşe F. EROL, s. 256, 257; Hasan MALAY, s. 263; Güven BAKIREZER, s. 24.

⁹⁰ Hasan MALAY, s. 284.

yanında, efendisinin kötü muamelesi karşısında köle, tapınaklardan birine sığınıp, bu sayede devlet tarafından satın alınıp azat edilebiliyordu. Bu durum, aslında tam olarak azat sayılmazdı; çünkü, azatlı Yunan pantheonundaki tanrılardan birine köle tayin ediliyor ve artık tapınakta yaşamaya başlıyordu.⁹¹ Tapınaklara sığınarak gerçekleşen bu işlem sonunda köle, elbette önceki durumuna göre daha iyi konumda bulunsa da bir takım görev ve sorumlulukları devam ettiğinden, tam olarak bir azattan bahsetmek güçtür.

K. ANTİK YUNAN'DA KÖLE AYAKLANMALARI

Antik Yunan'da, kamu kölelerinin yaptıkları dışında, köle ayaklanması çok fazla yoktu. Ancak, kamu kölelerini de dahil ettiğimizde, Roma'daki kadar çok sayıda ve büyük etkiye sahip köle ayaklanmalarını da görememekteyiz. Bu durumun, birçok sebebi vardı. Öncelikle, ayaklanma ve kaçışlara karşı cezalar, bulunmaktaydı. Kaçakları yakalayanlar için ödül verilmekte ve yakalanmış kaçakların vücutlarına, damga vurulmaktaydı. Bunun yanında, coğrafi koşullar da göz önünde bulundurulduğunda, kölelerin kaçıp sığınacakları güvenli ve uygun yer yoktu. Ayrıca, özel (mülk) köleler, Roma'daki gibi büyük arazilerde toplanmadıklarından dolayı, aralarında güçlü bir iletişim ve ortak sınıfsal kimlik ve çıkar oluşmamıştı. Haliyle, örgütlenmeyi güçleştiren bu durum, ayaklanmaların ortaya çıkmasını zorlaştırıyordu. Bütün bunların yanında, kölelerin yurttaşlar gibi askerlik ve bazı kamu görevlerinden muaf olmaları, onların durumunu biraz iyileştiriyor; borç para bularak ya da para biriktirerek azat olabilmek imkanlarının olması da eklenince ayaklanma olasılığı nispeten azalıyordu.⁹²

⁹¹ **ARİSTOPHANES**, *Frogs* (Çev. Ian Johnston), Richer Resources Publications, Virginia, 2008, 690-700 s. 30-35; **Ayşe F. EROL**, s. 256, 257; **Güven BAKİREZER**, s. 24.

⁹² **Güven BAKİREZER**, s. 24, 25, 48.

L. ANTİK YUNAN FELSEFESİNDE KÖLELİK

1. Antik Yunan’da Köleliğe Karşı İlk Tepkiler

Antik Yunan düşün dünyasında kölelik kurumuna yönelik ilk eleştiri, Euripides - tragedya şairi- ‘te görülmektedir. Euripides bir eserinde; ‘*Birçok köle kendilerini alçaltan bu adı taşırlar, ama ruhları özgür insanlarınkinden daha özgürdür.*’⁹³, bir diğer eserinde ise; ‘*Köle oldum diye senden daha az insan değilim, efendim. Aynı etten kemikten yapıldık biz; kimse yaratılıştan köle değildir, insan bedenine boyun eğdirten yazgıdır.*’⁹⁴ şeklinde köleliği eleştirmiştir. Yine, Gorgias’ın öğrencisi Alkidamas, bir eserinde; ‘*Tanrı hepimizi özgür yarattı; doğa köle doğurmaz.*’⁹⁵ diyerek, o dönemde kabul gören doğal köle anlayışına, bir eleştiri yapmaktadır. Yukarıdaki iki düşünürde de köleliğin, doğa tarafından verilen sıfat olduğunu savunan “doğal kölelik” anlayışına, karşı çıkış vardır. Bu anlayışın, hem Platon’un hem de Aristo’nun felsefinde meşrulaştırıldığını gördüğümüzde; bu eleştirilerin karşısına aldığı görüşün büyüklüğü, daha iyi anlaşılmaktadır.

2. Antik Yunan Sofist Felsefesinde Kölelik

Platon ve Aristoteles’e geçmeden önce, Antik Yunan’da kölelik hakkında eşitlikçi görüşü savunan sofistlerin de Antik Yunan düşün dünyasına katkıları bulunmaktadır. Genel çerçevede Sofistlerin köleliğe karşı bir tavır aldıkları görmekteyiz. Sofist Antiphon ve Lykrephon’un, dönemin baskın görüşlerinin zıttı yönünde eşitlikçi görüşleri, bu

⁹³ André BONNARD, s. 161.

⁹⁴ André BONNARD, s. 161.

⁹⁵ André BONNARD, s. 161.

duruma kanıtlardan biridir. Antiphon görüşlerinde, insanların aynı havayı solumalarını, benzer duygulara benzer tepkiler vermelerini ve aynı bedensel faaliyetlerle hayatlarını sürdürmelerini gerekçe göstererek, köle olmaya uygun görülen Barbarlar ve özgür olmaları gerektiğine inanılan Hellenler'in eşit olduklarını savunmaktadır. Ayrıca Alkidamas'ın görüşleri de köleliğe karşıdır.⁹⁶

3. Platon'un Felsefinde Kölelik

Platon'a göre köleler; beden gücünden hariç zihin gücünü kullanamadığından dolayı, ancak akıl ile kazanılabilen erdemden yoksundurlar.⁹⁷ Bu noktada, Demosthenes'in şu görüşleri Platon'u destekler niteliktedir:

*“ Köle ile özgür insan arasındaki en belirgin fark onun vücudunun tüm öfkeleri cevap verebilir nitelikte olmasıdır efendilerin onlara işkence etme ve öldürme yetkileri vardır. ”*⁹⁸

Platon'un kölelik hakkındaki düşüncelerinden önce, Platon'un felsefesini aktardığı Devlet - Politika (Politeia) ve Yasalar (Nomoi) adlı iki temel eserinin, köleler açısından farkını ele almak gerekir. Çünkü, bu iki temel eserden Politika'da, ideal bir toplum-devlet- -kallipolis- tasarlanmış, Yasalar'da ise en iyi ikinci toplum-devlet- modeli ortaya konulmuştur.⁹⁹ Dolayısıyla kölelik kurumu, Platon'un felsefinde bahsedilen bu iki toplum modelinde, farklı felsefi temeller üzerinde bulunmaktadır.

⁹⁶ Nihal Petek BOYACI, s. 42; Ogün USTA, s. 33.

⁹⁷ Ceyda ALTINTOP AKABİK, s. 15.

⁹⁸ Hasan MALAY, s. 175.

⁹⁹ Nihal Petek BOYACI, s. 43.

a. Platon'un İdeal Devletinde Kölelik

Platon'un ideal devletinde, toplumsal sınıfların ve bunların hiyerarşik yapısını belirlenirken, kişilerin doğuştan gelen yetenekleri – genellikle kalıtsal olarak aktarılan- en temel etkindir. Bunlar arasından yöneticiler sınıfı, hem kendilerini hem de devleti; askerler de kendilerini yönetme yetisine sahipken; çalışanlar (çiftçiler, zanaatkarlar ve işçiler), kendilerini bile yönetemezler.¹⁰⁰ Yöneticiler sınıfı ise logos-hesapçı akıl-ratio'dan daha öte söyleyebilme açıklayabilme anlamına denk gelen akıl- 'a sahip bulunan ve devleti yönetme sanatını bilen, sayıca az kişiden oluşan bir topluluktur.¹⁰¹

Platon'un ideal toplumu kallipolis'teki bu üç temel sınıftan, çalışanlar-üretici sınıf-ile köleler arasında önemli benzerlikler bulunsa da ideal toplumda köleler yer almazlar. Çünkü, köleler - çalışan-üretici sınıfın aksine- köleler, eşya gibi görülmektedir. Ancak Platon'un ideal toplumunda tanımladığı yevmiyeciler sınıfından hareketle, Levinson ve R. B. gibi bilim insanlarına göre; ideal toplumda da kölelerin bulunduğu düşünülmektedir.¹⁰² Ancak Platon, köleler asıl ikinci en iyi toplum-devlet- 'da yer verir.

b. Platon'un İkinci En İyi Devletinde Kölelik

Platon'un felsefesinde, ideal devlettekinin aksine ikinci ideal devlette-yasalar eserinde bahsedilmektedir- kölelik kurumu yer almaktadır. Yasalar'da, yurttaşların

¹⁰⁰ **PLATON**, Devlet (Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, 412c-415c, s. 107, 111; **Güven BAKIREZER**, s. 33.

¹⁰¹ **PLATON**, Devlet Adamı (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul, 2014, 292 e, s. 86; **Güven BAKIREZER**, s. 34.

¹⁰² **Nihal Petek BOYACI**, s. 44, 45.

kendilerine yardım etmeleri için, köle sahibi olabileceklerine vurgu yapılmaktadır.¹⁰³

Kölelik kurumunun, doğal bir sonuç olduğu savunulmaktadır. Ayrıca Platon, barbarların köle yapılmaları gerektiğini de söyler.¹⁰⁴

Bu eserinde Platon, kölelik kurumunun nasıl işlemesi gerektiği konusunda tavsiyeler de vermektedir. Örneğin, kölelerin eğitilebilmeleri ve itaat edebilmeleri için şunu söyler:

*“Kölelerin kolayca boyun eğmeleri isteniyorsa, aynı ülke halkından olmamaları gerekir, elden geldiğince de aynı dili konuşan insanlar olmamalıdır, bir de onları gereğince yetiştirmeli, yalnız onlara iyilik olsun diye değil, daha çok kendi çıkarımız için”.*¹⁰⁵

Bu düzenlemelerin amacı, kölelerin bir takım sorunlar çıkabilecekleri göz önünde bulundurulduğunda toplumsal düzeni sağlamaktır.¹⁰⁶ Yasalar’da kölelik kurumu mülkiyet hakkıyla alakalı olarak inşa edilmiş ve buna ilişkin hukuk kuralları da koyulmuştur. Örneğin, kölenin efendisinden başka bir yurttaş ile birlikteliğinden doğan çocuğun, efendiye ait sayılması ve yurttaşın kendi kölesinden doğan çocuğunun köle ebeveyninin ülkeden sürgün edilmesine ilişkin bir düzenleme de bulunmaktadır.¹⁰⁷ Buradaki amaç ise öncelikle mülkiyet hakkını korumaktır. Çünkü, efendinin kölesinin doğan çocuğu, mülkiyet ilişkiden dolayı efendiye ait olmaktadır. Sonrasında ise sürgün edilerek yurttaş ırkının bir yerde köle ırkı ile karışmasının önüne geçilmek

¹⁰³ **PLATON**, Yasalar (Çev. Candan Şentuna, Saffet Babür), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, 778a, s. 248.

¹⁰⁴ **André BONNARD**, s. 181.

¹⁰⁵ **PLATON**, Yasalar, 777 cd, s. 247.

¹⁰⁶ **Nihal Petek BOYACI**, s. 47.

¹⁰⁷ **PLATON**, Yasalar, 930 e, s. 444; **Güven BAKIREZER**, s. 35.

amaçlanmaktadır. Aksi durumda, efendinin öz çocuğunun yurttaşlık kazanabilmesi gerçekleşebilir. Ayrıca Platon'un köleliği mülkiyet üzerinden değerlendirdiği sonucuna da ulaşılabilir.

İkinci ideal devlette köleler sınıfı yurttaşlar ile eşit değildir. Yasalar'da bu durum şöyle değerlendirilmiştir: “...efendi ile köle hiçbir zaman dost olamazlar; erdemli kişiyle erdemsiz kişi de eşdeğer tutulamaz –çünkü eşit olmayanlar arasındaki eşitlik, doğru olmazsa, eşitsizlik demektir.....”¹⁰⁸ Platon, kölelerin cezalandırılmalarında sanılanın aksine daha az ceza verilmesi gerektiğini savunur. Ancak buradaki gerekçe kölenin lehine değil aksine özgür insanların çıkarlarını korumaktır. Çünkü bu sayede kölenin daha çok itaat etmesi sağlanabilecektir.¹⁰⁹

Sonuçta, Platon'un ikinci ideal devletinde kölelik kurumu bulunmaktadır. Mülkiyet hakkına dayanan kölelik kurumu, düzenin işleyebilmesi bir gerekliliktir. Platon bu düzenin hür kişilerin çıkarına işleyebilmesi için ayrıca insanlara yol da göstermektedir.

4. Aristo'nun Felsefesinde Kölelik

Aristoteles'in felsefesindeki kölelik için, Antik Yunan düşün dünyasındaki en kapsamlı olarak tanımlanan ve açıklanan kölelik görüşüdür diyebiliriz.¹¹⁰ Aristoteles'in kölelik anlayışı, doğal köleliğe dayanmakta ve mülkiyet çerçevesinde ele alınmaktadır. Nasıl ki, zihnin bedeni yönetmesi doğal ise efendinin kölesini yönetmesi de aynı derecede doğaldır.¹¹¹ Hatta bu durumu gerekçelendirmedi, evcil hayvanlarla köleler arasında bir

¹⁰⁸ PLATON, Yasalar, 757a, s. 221; Nihal Petek BOYACI, s. 49.

¹⁰⁹ PLATON, Yasalar, 777d-e, s. 247, 248.

¹¹⁰ Güven BAKIREZER, s. 36.

¹¹¹ Hasan MALAY, s. 12, 13; Ceyda ALTINTOP AKABİK, s. 24.

benzerlik kurarak, ikisinin de bedensel ihtiyaçların karşılanması için doğada bulunduğu sonucuna varır. Köleler, bedensel işleri yapmaya uygun; özgür yurttaşlar ise yönetmek için uygundur. Kimileri hükmetmek, kimileri de tabi olmak- itaat etmek- için yaratıldıklarından, kölelik tamamıyla doğal kurum olarak karşımıza çıkar.¹¹²

Kölelik kurumunun gerekliliği, bir yerde de yurttaşların erdemlerini azaltacak bedensel işlerle uğraşmamaları ve erdemlerini geliştirecek kamusal işlere -siyaset -vakit ayırabilmelerinin zorunluluğuna dayanır. Hatta bu yurttaşların kamusal işlerden biri olan siyasetin dışında felsefe ile uğraşabilmeleri için de gereklidir.¹¹³

Aristoteles, köleliği mülkiyet bağlamında ele alır ve bu durumu parça bütün ilişkisi ile açıklar. Parçanın sadece bütünün bir unsuru olmadığını ve bütüne ait olduğunu öne sürerek, kölenin de bütünüyle efendisine ait olduğu sonucuna varır.¹¹⁴ Bunun yanında, Aristoteles'e göre köle, canlı ve cansız şekilde ikiye ayrılan makineler sınıfından, canlı makineler sınıfına dahildir. Bunun bir sonucu olarak, kölelerin yani canlı makinelerin varlığı cansız makinelerin yapımına ihtiyaç duyulmamasına yol açar.¹¹⁵ Antik Yunan'ı Antik Roma ile kıyasladığımızda- ki Roma'da da kölelik kurumu var olmasına rağmen-, teknik açıdan Roma'nın bir hayli gerisinde kalmasının sebeplerinden biri de Antik Yunan'daki bu anlayış olabilir.

Aristoteles kölelerin kimler olması gerektiği sorusuna ise, barbarlar olarak cevap verir. Çünkü, uygar bir halkın refahı, başka halkların sömürülmesine bağlıdır. Barbarlar

¹¹² **ARİSTOTELES**, Politika, s. 13,14; **Ceyda ALTINTOP AKABİK**, s. 28; **Güven BAKİREZER**, s. 37;

¹¹³ **ARİSTOTELES**, s. 17, 210-212; **Güven BAKİREZER**, s. 26, 44; **Ogün USTA**, s. 34.

¹¹⁴ **Hasan MALAY**, s. 14.

¹¹⁵ **André BONNARD**, s. 125.

konusunda Platon’la da bir yerde aynı düşünceyi paylaşan Aristoteles’e göre; barbar kavimler Yunan’ın demokratik yönetiminin aksine despotik yönetimlerce yönetildiklerinden, köle ruhlu ve köleliğe- yani itaat etmeye- uygun bir yapıları vardır.¹¹⁶ Aristoteles’te de Platon’da olduğu gibi, hiyerarşik bir toplum yapısının varlığını görürüz. Hatta bu toplum yapısında ailenin temele yerleştirilmiştir. Asker-yönetici, yurttaşlar, çiftçiler, zanaatkarlar, tacirler, işçiler ve kölelerden meydana gelen bu hiyerarşik toplum yapısında, kavrama kapasitesi bulunmasına rağmen muhakeme kudreti bulunmayan köleler en alt sınıfta bulunurlar.¹¹⁷

a. Aristo Felsefesinde Kanuni Kölelik

Aristoteles köleliği, doğal ve kanuni olarak iki başlık altında ele alır. Örneğin, savaş esiri olarak köle durumuna düşenlerin hepsi, yaratılışları gereği köle ruhlu olmayabilirler. Bunların durumu, kanunen köleliğe ilişkindir. Aristoteles burada doğal köleliğin var olduğunu ileri sürmez, ancak erdem açısından üstün olan tarafın köleye sahip olmasında, doğal kölelik bulunduğunu ileri sürer.¹¹⁸

¹¹⁶ ARİSTOTELES, s. 8, 97; Güven BAKIREZER, s. 42; Ceyda ALTINTOP AKABİK, s. 30.

¹¹⁷ Güven BAKIREZER, s. 37, 40; Ogün USTA, s. 33-35.

¹¹⁸ ARİSTOTELES, s. 15; Güven BAKIREZER, s. 41.

VI. ROMA DÖNEMİNDE KÖLELİK

A. ROMA İMPRATORLUĞU'NUN DOĞUŞU, SOSYAL ve EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

1. Roma İmparatorluğu'nun Doğuşu

Çalışmanın bu bölümünde, Roma İmparatorluğu'ndaki kölelik kurumu ele alınacaktır. Roma İmparatorluğu M.Ö. 8. Yüzyılda, Vesta rahibesi Rhea Silvia ve Mars'tan dünyaya gelen ve Remus'un da kardeşi olduğuna inanılan Romulus tarafından, bir şehir devleti olarak temelleri atılmış ve yayılmacı bir politika izleyerek Güney Avrupa, Balkanların tamamı, Batı Anadolu ve Kuzey Afrika bölgelerine varıncaya dek hüküm sürmüştür. Sonrasında 395 yılında doğu ve batı olarak ikiye bölünmüş ve Batı Roma 476'ya kadar, Doğu ise 1453'e kadar varlığını sürdürmüştür. Bu süreç içerisinde, Roma'yı temelde dört dönemde – bu sınıflandırmadaki en belirgin ölçüt siyasi yapıdır – ele alınmaktadır. Bunlar; Krallık Dönemi, Cumhuriyet Dönemi, Birinci İmparatorluk Dönemi ve İkinci İmparatorluk Dönemidir. Roma toplumu, köleci ve savaşçıydı. Savaşlar ve fetihler sayesinde, geniş coğrafyalara kadar yayılabiliyordu. Roma'da savaşlar, bir egzersiz gibi görülmekte ve savaşlar için ciddi hazırlıklar yapılmaktaydı. Ayrıca, bu sayede Roma'ya çok sayıda köle katılmıştı. Çünkü savaş ganimetlerinden biri olan esirler köle yapılıyordu.¹¹⁹

¹¹⁹ **EUTROPIUS**, Roma Tarihinin Özeti (Çev. Çiğdem Mezilcioğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 27, 30; **Ceyda ALTINTOP AKABİK**, s. 34, 37; **Şefik Taylan AKMAN**, “Roma Antikitesinde Sosyal-Politik-Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı ve Kamu Düzeni Üzerindeki Etkileri”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, s. 90.

2. Roma İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Yapısı

Roma'nın köleciliği, savaşçı özelliklerinin ve siyasi yapısının dışında, ekonomik yapısıyla da alakalı bulunmaktadır. Çünkü, Roma ekonomisinin iç dinamikleri, köle emeğine bağımlı bir haldeydi.¹²⁰ Roma hukukunun, ekonomik yapı ile zorunlu bir bağının da bulunduğu düşünüldüğünde, hukuk sistemindeki özel mülkiyet ve ticarete ilişkin kısımlar, Roma'da kölecilik bir toplum düzeninin varlığını tekrar ediyordu.¹²¹ Kölecilik üretim düzeni, en çok da tarımsal üretimde görülüyordu ve bunu zanaat takip ediyordu.

Roma'nın kölecilik bir toplum olması, elbette sınıflı bir toplumun var olduğunun göstergesiydi. Bu sınıflar arasında, köleler en alt basamaktaki sınıfa karşılık geliyordu. Bu sınıfsal yapı, Cumhuriyet Döneminde özellikle belirgin bir hale gelmişti. Patriciler, kraliyet ailesi ve soylulardan; plebler, özgür Roma yurttaşlarından; servuslar, ise kölelerden oluşuyordu. Senatoda ise sadece patriciler ve plebler sınıfı bulunuyordu.¹²²

Roma'nın kölecilik toplum yapısını, bir bütün olarak ele aldığımızda; bu yapının savaşçı-yayılmacı anlayış, siyasi düzen, ekonomik yapı, hukuk sistemi ve toplumsal düzen ile kuvvetli ve birbirini dengede tutan sistemin içerisinde yer aldığını görmekteyiz.

¹²⁰ **Mehmet Ali AĞAOĞULLARI / Levent KÖKER**, İmparatorluktan Tanrı Devletine, İmge Kitabevi, Ankara, 1991, s. 9; **Ceyda ALTINTOP AKABİK**, s. 39.

¹²¹ **Seyhan TAŞ / Enver GÜNAY**, s. 146.

¹²² **Tugay SAYDAM**, s. 81.

B. ROMA'DA KÖLELİĞİN GENEL DURUMU ve SAYISI

1. Kölelerin Genel Durumu ve Yaşam Standartları

Romalılar, köle için servus kelimesini – günlük dilde puer - kullanırlardı. Köle, bir mal statüsünde olup ticarete konu olabilen mal demektir. Roma'da hem erkek hem de kadın köleler bulunuyordu. Köle sayısı, bir yerde de zenginliğin göstergesiydi.¹²³ Erkekler, daha çok bedeni güç gerektiren işlerde kullanılırken; kadınlar, daha çok ev işlerinde kullanılıyordu. Ev içindeki kadın kölelerin, sahiplerine cinsel açıdan da hizmet etmek gibi bir görevleri de bulunuyordu.¹²⁴

Roma'daki kölelerin durumları, siyasi devirlere göre incelendiğinde; Krallık döneminde – M.Ö. 754-579- daha çok aileler ile birlikte yaşayan kölelerin olduğunu Cumhuriyet döneminde – M.Ö. 509-27- savaşların fazla olmasıyla köle sayının arttığını ve bunların latifundium denilen büyük üretim yerlerinde üretime katıldığını ve kölelerin sahipleri adına ticaretle uğraştığını İmparatorluk döneminde – ilk imparatorluk M.Ö. 27- M.S. 284, son imparatorluk M.S. 284-565- ise kölelerin çalıştığı latifundiumların tarımsal üretimde öne çıktığını ve azatlıların sayısının daha önceki dönemlere göre arttığını söyleyebiliriz.¹²⁵

Roma'daki kölenin yaşam standartlarının, düşük olduğunu görebilmek çok da zor değildir. Çünkü, bir kölenin aylık ortalama tükettiği yiyeceklerin; 25-30 kilo buğday, yarın litre zeytinyağı, üzüm şırası olması bu durumu yeterince açıklamaktadır.

¹²³ Hasan MALAY, s. 13, 17, 65.

¹²⁴ Tugay SAYDAM, s. 85.

¹²⁵ Serpil GÜMÜŞDERE, s. 49, 51, 56.

Değirmende çalışan kölelerin ise un yemelerine engel olmak için boğazlarına yemek yemeye engel olacak aparat takılıyordu.¹²⁶

2. Kölelerin Sayısı

Roma'nın ilk dönemlerinde, henüz kölelerin sayıları fazla değilken, kölelerin durumu sahiplerine yakındı; sonraları aradaki refah seviyesi farkı giderek açılmıştır.¹²⁷ Roma'daki köle sayıları Htpredies'e göre; M.Ö. 4. yy. için yaklaşık 150.000 yine M.Ö. 2. yy. için İtalya ile sınırlı olarak 500.000 ve M.S. 1. yy. için de 3.000.000 olduğuna ¹²⁸ ulaşmaktayız. Savaşların çok olması ve köle kaynakları olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, köle sayılarını da arttırıyordu. Örneğin M.Ö. 1. yy.'daki Galya Savaşları'nda 400.000 – 1.000.000 arası köle elde edildiği bilinmektedir.¹²⁹ Genel olarak, bu veriler ışığında bir değerlendirme yapıldığında; Roma'nın, geniş coğrafyalara kadar yayılmış olması, bu verilerin bazılarının sınırlı bir alan için geçerli olması ve kayıt dışı kölelerin de olabileceği ihtimali gözetildiğinde, tam sayılara ulaşmak güçtür. Ancak şunu görebilmekteyiz, Roma'daki köle sayısı, fazlaydı ve bu sayı nüfusla birlikte düşünüldüğünde önemli bir orana karşılık gelmekteydi.

¹²⁶ **V. DİAKOV / S. KOVALEV**, İlkçağ Tarihi Cilt 2 Roma (Çev. Özdemir İnce), İstanbul, 2011, s. 99, 100; **Ceyda ALTINTOP AKABİK**, s. 41.

¹²⁷ **Serpil GÜMÜŞDERE**, s. 47, 48.

¹²⁸ **Özlem SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN**, “Roma Hukukunda Hamile Kadın Kölenin Çocuğunun (Partus Ancillae) Hukuksal Yazgısı Hakkında”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 61, Sayı 4, Yıl 2012, s. 1411; **Hasan MALAY**, s. 62, 64.

¹²⁹ **Selahattin EREN**, “Roma Hukukunda Köle Mülkiyetinin Sınırları”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 23, Sayı 3, Yıl 2017, s. 292.

C. ROMA'DA KÖLELERİN SOSYAL HAYATTAKİ YERİ

Birçok antik uygarlık gibi Roma da köleci bir toplumdur ve kölelik Roma'da herkes tarafından kabul görmüş bir kurumdur. Azatlılar bile sonradan köle satın alarak, köle sahibi oluyordu ve özellikle edebi eserlerde ve diğer sanat eserlerinde kölelere yer verilmekteydi. Köleler ise sahibinin adının sonuna puer eklenerek çağırılırdı. Köleler özgür vatandaşlarla aynı kıyafetleri giyiyorlardı. Bir dönem köleler için farklı kıyafet uygulamasına geçilmesi konusu, gündeme gelse de hukukçuların olumsuz yaklaşmasından dolayı bundan geri dönülmüştür. Çünkü, köleler ve vatandaşların aynı kıyafetleri giymesinin kamu güvenliği açısından bir önemi vardı. Köleler ve vatandaşların farklı kıyafetler giymesi halinde, mevcut sınıfsal farklılıklar ve bu sınıfların ne kadar kalabalık olup olmadıkları daha görünür bir hale gelecekti. Bu durumda, kölelerin örgütlenebilmelerine ve ayaklanmalarına imkan tanınmış olurdu. Köleler; sanat, spor ve müzikle uğraşmasalar da bazen sahiplerinin eğlenceleri için bunu yapabilirlerdi. Bu alan daha çok özgür vatandaşların alanıydı.¹³⁰

D. ROMA'DA KÖLE TİCARETİ ve FİYATLARI

1. Köle Ticareti

Roma'daki köle sayısının çokluğu ve Roma ekonomisinin canlılığı düşünüldüğünde, köle ticaretinin hacmi önemli bir yere sahipti. Köle ticareti, daha çok şehir meydanlarında yapılır ve bu ticaret devlet denetiminde olup vergilendirmeye tabiydi. Roma hukukuna göre, satılacak kölenin ırkı mutlaka belirtilir ve üzerlerine köleye ait bilgilerin bulunduğu bir levha asılırdı.¹³¹ Bu durum, kölenin mal olarak kabul

¹³⁰ Hasan MALAY, s. 15, 17, 162, 170.

¹³¹ Hasan MALAY, s. 47, 48.

edilmesiyle alakalıydı. Çünkü benzer bir durum, yani satıcının sattığı mala ilişkin doğru bilgi vermesi yükümlülüğü, Roma özel hukukunun konusuydu. Hatta bu yükümlülük, günümüz modern borçlar hukuku ve tüketici hukukunda da yer almaktadır.

2. Köle Fiyatları

Roma dönemindeki köle fiyatları yüksek olduğundan, çoğunlukla varlıklı vatandaşlar köle sahibi oluyordu. Köle fiyatlarının yüksek olduğuna ise; bir askerin yıllık gelirinin 900, işçinin ise 1000 sestertius – para birimi- iken köle fiyatlarının 640-100.000 sestertius arasında olmasından ulaşıyoruz. Bu fiyat aralığı ise kölenin durumuna göre – özellikle meslek ve yetenekleri- değişiklik göstermektedir. Ayrıca köle fiyatları, kölelerin piyasada az ya da çok olmalarına göre de değişiklik gösteriyordu.¹³²

E. ROMA'DA KÖLE TÜRLERİ ve YAPTIKLARI İŞLER

Roma döneminde, kölelerin yaptıkları işler sahiplerinin durumuna-sahibin özgür vatandaş, devlet ya da tapınak olması- göre çeşitlilik göstermekteydi.¹³³ Köleleri yaptıkları işlere göre alt başlıklar halinde inceleyebiliriz.

1. Şehir Köleleri

Bu kategorideki köleler, şehirde özgür vatandaşların evlerinde, ailenin bir üyesi gibi yaşıyor ve onların çoğunlukla gündelik işlerini yapıyorlardı. Yaptıkları işler arasında;

¹³² **Hasan MALAY**, s. 56-58.

¹³³ **Hasan MALAY**, s. 71.

sahiplerinin misafirlerine hizmet etmek, sahiplerinin çocuklarına dadılık yapmak, nomenclator adlı kölelerce yapılan sahiplerine tanıştığı kişileri hatırlatmak, lector adlı kölelerce yapılan okuyuculuk, scriptor adlı kölelerce yapılan yazmanlık, notarius adlı kölelerce yapılan not tutuculuk yer almaktaydı. Bunların kimileri, küçükken eğitilerek ileride meslek edinmiş olarak sahiplerine hizmet ediyorlardı. Cicero'nun Tiro adlı kölesi, buna örnekti ve Cicero ile Tiro arasında dostluk gelişmişti. Bunların yanında, şehir köleleri cinsel ihtiyaçlar için de kullanılabiliyordu.¹³⁴

2. Tarım Köleleri

Bu kategorideki köleler, şehirden uzak çiftliklerde yaşıyorlar ve günlerini tarım arazilerinde çalışarak geçiriyorlardı. Çalışma koşulları, bir hayli ağırdı. Günlük 15 saatlik bir çalışma süreleri olan tarım kölelerine, dokuz günde bir gün tatil verilir, ancak hasat döneminde tatil verilmezdi. Bir çiftlikte, çok sayıda tarım kölesi bulunduğu için, kölelerin başında “vilicus” adlı kahyalar bulunurdu. Köle sahibi vatandaşlar için, şehirdeki forum'a gidip sosyal ve politik yaşama katılmak önemli olduğundan, kendileri yokken çiftliği yönetecek olan kahyaları seçmede özen gösteriyorlardı. Bunun yanında kölelerin kaçmaları ya da sahiplerini öldürme gibi bir ihtimal de bulunduğu için, kahyalar önemli bir yere sahipti. Ayrıca, çiftliklerde verimli çalışan kölelerin, kahyalığa yükselme fırsatları bulunduğu gibi bu kölelere bayramlara katılma izni ve ek tatiller de verilebiliyordu.¹³⁵

¹³⁴ Hasan MALAY, s. 73-83, 156.

¹³⁵ Hasan MALAY, s. 88-113.

3. Kiralık Köleler ve Maden Köleleri

Kimileri, satın aldıkları köleleri, kendi işlerinde çalıştırmak yerine, başkalarına kiralarak para kazanmayı tercih ediyordu. Bu köleler, çoğunlukla meslek sahibi olan kalifiye kölelerdi. Mesela; bir çiftlikte marangoz, demirci ve hekim gibi uzmanlık gerektiren köleler bulunmazdı ve çiftlik sahipleri kısa süreliğine bu köleleri kiralardı. Maden köleleri, şehrin dışında bulunan maden ocaklarında, ağır çalışma şartları altında çalışırlardı. Maden köleliğinde ise çoğunlukla savaş esiri olan köleler kullanılıyordu.¹³⁶

4. Arenada Kölelik (Gladyatörlük)

Roma kültüründe, gladyatörler, önemli bir yere sahipti. Latince gladius-kılıç-‘tan gelen gladiator, kılıcı ustaca kullanan dövüşçü demektir. Gladyatörler, genellikle tahlıl ağırlıklı beslenirler ve kötü koşullar altında yaşarlardı. Birleşerek isyan başlatma tehlikesine karşı, eğitim gördükleri süreçte birbirleri ile ilişki kurmalarına izin verilmez ve gerçek silah da kullanmazlardı. Dövüşü başarı ile tamamlayana kadar, bağlı kalacakları bir yemin de ederlerdi. Dövüşü başarı ile tamamlayamamanın bedeli hayatları olan gladyatörler arasında 20’li yaşlarında ölenler olduğu gibi 45 yaşına ulaşanlar da bulunmaktaydı.¹³⁷

Hem özgür yurttaşlara, hem de kölelere işledikleri suçtan dolayı ceza olarak gladyatörlük yapma görevi verilebiliyordu. Bu cezalar:

¹³⁶ **Hasan MALAY**, s. 114-120.

¹³⁷ **Abdurrahman UZUNASLAN**, “*Antik Roma’da Gladyatör Oyunları*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 12, Yıl 2005, s. 16, 35-39.

*“1 yıl içinde öldürölmek kaydı ile arenada çarpışmak-ad gladium, bir Gladyatör eğitiminden sonra Arena'ya gönderilme-ad ludum, arenada vahşi hayvanların önüne atılma-ad bestias”*¹³⁸ olarak karşımıza çıkmaktadır. Gladyatörlüğün popüler hale gelmesiyle, zengin vatandaşlar da gladyatör satın alıyorlardı.¹³⁹

5. Devlet ve İmparatorluk Köleleri, Hadımlar ve Kutsal Köleler

Roma’da devlet köleleri, devletin mülkiyetinde iken, imparatorluk köleleri ise imparatorun mülkiyetinde bulunurlardı. Bu köleler, isterlerse “vicarius” adlı köle satın alıp kendi yerlerine geçirerek azat edilebiliyorlardı. Bu kategorideki köleler, resmi işlerde görev alırlardı, buna örnek vermek gerekirse; M.Ö. 1. yy’daki Roma Yolları projesidir. Sayıları az olmasına rağmen, hadım kölelerin şartları daha iyiydi. Çünkü bu köleler, imparatora ve ailesine çok yakın olup onların yatak odalarına bile girebilmekteydiler. Bu yüzden, onlara yakın olup bazı ayrıcalıklar edinirlerdi. Tapınak köleleri ise tapınakların mülkü durumunda olup, tapınak işlerinden sorumluydular. Coğunlukla doğu veya Afrika kökenli olan bu kölelerin işleri, tapınakların mülklerinin ve servetinin fazla olması göz önünde bulundurulduğunda pek de hafif değildi.¹⁴⁰

¹³⁸ Hasan MALAY, s. 122.

¹³⁹ Hasan MALAY, s. 125.

¹⁴⁰ Hasan MALAY, s. 137-149.

F. ROMA'DA KÖLE KAYNAKLARI

1. Savaşlar

Antik Yunan döneminde olduğu gibi Roma'da da savaşlarda ele geçirilen barbar kökenli esirler, köle yapılıyordu. Roma'daki anlayışta da barbarların köleliğe layık görüldüğünü ve her savaşta köle elde etmenin başarı sayıldığını, Cicero'nun bir mektubunda savaş sırasında bol miktarda köle toplanılmasını arzulamasından görebilmekteyiz. Roma döneminde, savaşların niceliksel olarak önemli bir köle kaynağı olduğu, Caesar'ın Galli savaşında bir milyondan fazla esir toplamasından görülmektedir. “Captivi” olarak adlandırılan bu savaş esirleri, komutanın onayı ile satılıyordu. Ancak cumhuriyet döneminde, komutanların onayı tek başına yeterli olmayıp, senatonun da bu yönde karar vermesi gerekiyordu. Bunun yanında, daha önceden Roma vatandaşıyken savaşta düşmana esir düşmüş kişi, tekrar Roma'ya veya Romanın müttefiki ülkeye dönerse tekrardan vatandaşlık hakkını kazanıyordu. Savaş esirlerinin hepsi köle olarak satılamadığından, bunların bir kısmı “servus publicus” adlı devlet köleleri olarak faaliyet gösterirlerdi. Savaş esirlerinin köle yapılması, mevcut hukuki durumlar üzerinde de etkiye sahipti. Savaşların çok olduğu dönemlerde köle bolluğu yaşıyorsa da savaşların azalmasıyla bu bolluk da azaldı. Bu durumla başa çıkmayı amaçlayan İmparator Augustus da çözümü azat etmeyi zorlaştıran birtakım hukuki düzenlemeler yapmakta buldu.¹⁴¹

2. Korsanlık ve Haydutluk

Korsanlık, köle kaynaklarından biriydi. Özellikle, köle ticaretinin karlı bir iş olması ve Akdeniz'deki otorite boşluğu, korsanlığı biraz daha tercih edilir hale getiriyordu.

¹⁴¹ **Hasan MALAY**, s. 20, 22, 39, 130.

Ancak korsanlık Roma’da yasaklandığından dolayı, korsanlar kendilerini köle tüccarları olarak gösteriyordu ve bu sayede önemli karlar elde ediyorlardı. Hatta Caesar’ın korsanlarca kaçırıldığı ve Kynik filozof Diogenes’in ise kaçırılıp satıldığı bilinmektedir. Haydutluk yoluyla köle toplamak yasaklanmış olsa da haydutlar, diğer vatandaşların kölelerini çalarak sattıkları gibi özgürleri de kaçırıp satıyorlardı. Hatta tarih kaynaklarından, Roma’daki olimpiyatlarda birinci olan bir sporcunun küçükken haydutlarca kaçırıldığını öğrenmekteyiz.¹⁴² Roma hukukunun esaslarına göre; haydutluk yoluyla kaçırılan kişi özgürse vatandaşlık hakkının ihlali, diğer vatandaşın kölesi ise mülkiyet hakkının ihlali meydana gelmekteydi.

3. Mahkeme Kararı İle veya Cezai Kölelik

Bu kategorideki köleler, aslında daha önceleri özgür bir vatandaş iken işlemiş olduğu suçtan dolayı süreli veya ömür boyu kölelik cezası verilenlerden oluşuyor. Bu ceza, mahkemedeki yargılamanın sonucunda, yargıç kararı ile verilmekteydi. Ceza kölesi anlamına gelen “servus poenae” adlı bu kölelerin sayılarının diğer köle doğanlar ve savaş esirleri kadar çok olmadığı düşünülmektedir. Ceza köleliğine örnek olarak: özgür bir vatandaşın kendini köle diye belirterek satmasıyla köle olarak cezalandırılmasını, özgür bir Romalı kadının köleyle girdiği cinsel ilişkiyi uyarılara karşın devam ettirmesiyle köle olmasını ve azatlının eski sahibine olan sorumluluklarını yerine getirmemesiyle köle olmasını sayabiliriz.¹⁴³

¹⁴² **Hasan MALAY**, s. 23-30.

¹⁴³ **Serpil GÜMÜŞDERE**, s. 40; **Hasan MALAY**, s. 30.

4. Terkedilen ya da Köle Olarak Satılan Çocuklar

Roma hukukuna göre, insanlar istemedikleri çocukları satarak ya da onları terk ederek, onların köle olmasına sebep olabiliyorlardı. Her ne kadar Hristiyanlar ve Yahudiler, bu uygulamayı günah saysalar da Plutarkhos-Romalı tarihi-‘un eserlerinden, vergi ödemelerinde güçlüğü düşenlerin bu yola başvurduklarını da görmekteyiz. Hatta, ağır vergi ödeyen vatandaş olmaktansa, köle olmanın daha yüksek refaha sahip olabileceğini söyleyen eleştiriler vardı ki; bunlardan birini Pertrinius’un Ceba Trimalchionis isimli yapıtında görmekteyiz.¹⁴⁴

5. Borç Yüzünde Köleleşme (Kişinin vücudunu Rehin Göstermesi)

Borç köleliği Antik Yunan’da – sonradan Solon yasaları ile kaldırılmıştır- olduğu gibi Roma hukukunda da yasaldı ve on iki levha yasalarında mevcuttu. Borç köleliğine istinaden köleleşenlere ise “addicti” şeklinde tanımlanırdı. Ancak sonradan bu yasa kaldırılarak borç köleliği yasaklanmıştır.¹⁴⁵

6. Efendilerinin Himayesinde Doğan Köleler (Oikogenesis/Vernae) ya da Doğumla Meydana Gelen Kölelik

Roma’da, doğum ile gelen kölelikte, annenin durumu esas alındığından, kadın bir kölenin çocuğu da köle oluyordu. Fakat “verna” adı verilen kadın kölenin sahibinden olan çocuklar, nispeten daha iyi şartlar altında yaşıyordu. Evde doğup da köle olan çocuklar, küçük yaştan itibaren eğitilmeye müsait olduğundan, hukuk ve edebiyat gibi alanlarla

¹⁴⁴ Hasan MALAY, s. 31, 33, 34.

¹⁴⁵ Hasan MALAY, s. 37, 38; Ogün USTA, s. 42.

uğraşan sahipler bunları ileride sekreter yapardı. Köle fiyatlarının arttığı ve kölelerin de talepleri karşılamakta yetersiz kaldığı dönemlerde, sahipler kölelerin çocuk doğurmalarına izin verirdi. Hatta bunu, teşvik edenler bile vardı. Bu durum, köle sahibi olan Columella'nın eserinde:

“Belli sayıda çocuk doğuran kadın kölelere ödül olarak çalışmama ayrıcalığı tanıdım. Hatta çok çocuk doğuran kadınlara zaman zaman özgürlüğünü bağışladım.”

¹⁴⁶ olarak karşımıza çıkmaktadır.

G. ROMA'DAKİ KÖLELİK SİSTEMİNDE AZAT (MANUMISSIO) VE AZATLILAR (LIBERTI)

Roma hukukunda, resmi ve gayri resmi olmak üzere temelde iki tane azat türü bulunmaktaydı. Roma'daki azatın genel özellikleri incelendiğinde; Antik Yunan'daki azatlıların aksine, Roma'daki azatlılar toprak sahibi olabilirlerdi. Ayrıca azatlılar, tam olarak özgür bir vatandaş olamasalar da kendilerini geliştirerek yükselebilirlerdi.¹⁴⁷

1. Gayriresmi Azat

Köle sahiplerinin, köleleri üzerinde mülkiyet hakkından kaynaklanan, çok geniş hakları bulunmasından dolayı, herhangi resmi bir yola başvurmadan kölelerini azat edebilirlerdi. Azat vergisinden muaf olan bu azat türünde, köleler birtakım haklardan mahrum kalırlar ve sahipleri isterlerse geri köle olurlardı. Bu azat yoluna başvuran köle

¹⁴⁶ **Hasan MALAY**, s. 43, 44.

¹⁴⁷ **Gürkan ERGİN**, “Roma Toplumunda Kölelik Eleştirisi Ve Kölelere Empati”, CEDRUS The Journal of MCRI, Cilt 2, Yıl 2014, s. 372; **Hasan MALAY**, s. 284.

sahipleri; kölelerine azatı içeren bir mektup vermek, konukların da katıldığı bir akşam yemeği ve evde birkaç tanığın huzurunda azatı beyan etmek suretiyle bunu gerçekleştirebilirlerdi.¹⁴⁸ Sonuç olarak bu hukuki işlemin şartı; yazılı belge ve şahitti.

2. Resmi Azat

Resmi azat yöntemi, bazen preator – yargılama ve idari işlemleri yürüten devlet görevlisi- eşliğindeki törenlerle bazen de nüfus sayımları ve yazılı vasiyet yoluyla yapılırdı. Resmi azatla azat edilenler, tam olarak özgür bir vatandaş olamasalar da oy kullanma ve evlenme hakkına sahip olurlardı. Fakat, bu yarı özgür durum azatlıların çocukları için geçerli değildi. Bunun yanında, köleler, peculium -kölelerin mülkiyetinde bulunan para- adlı paraları ile özgür olabilmekteydiler. Bazen de köle sahipleri, köleleri ile evlenmek için -köle ile evlenmek Roma hukukuna göre mümkün değildi- bu yola başvurlardı.¹⁴⁹

3. Azat Sonrası Yükümlülük

Azatlıların sahiplerine karşı sorumlulukları, azat işleminden sonra da devam ettiğinden, azatlıların eski sahiplerine karşı itaat -obsequium- içerisinde olmaları gerekmektedir. Roma hukukuna göre, bunu ihlal eden azatlılar, cezalandırılıyordu. Örneğin; İmparator Claudius, bunu ihlal eden azatlıları tekrardan köle yapmıştı. Augustus döneminde ise azatlara birtakım sınırlamalar getirilerek, azat sayısının biraz da olsa azaltılması amaçlanmıştı. Bunun sebeplerinden biri, azatlıların asil Roma kanını

¹⁴⁸ Hasan MALAY, s. 264.

¹⁴⁹ Hasan MALAY, s. 265-271.

kirlettiği düşüncesiydi. Augustus'un çıkardığı Lex Fufia Caninia ve Lex Æli Sentia adlı yasalardaki azatı devlet kontrolü altına almadaki amaçlardan biri de kamu yararı olduğu konusunda görüşler bulunmaktadır.¹⁵⁰ Buradaki kamu yararı özgür vatandaşların -yani üstünlerin- çıkarını korumak olabileceği gibi kölelerin üretim ve ekonomi için gerekli bulunması olabilir.

H. ROMA'DAKİ MEVCUT HUKUK SİSTEMİNDE KÖLELERİN YERİ

1. Roma Hukukunda Köle Tanımı ve Sınırları

Roma hukukunu, M.Ö. 8. yy.'dan M.S. 6. yy.'a kadar geçen sürede, Roma ve Roma'nın egemenliğindeki yerlerde geçerli olan hukuk sistemi olarak tanımlayabiliriz.¹⁵¹ Roma, köleci bir toplumdur ve kölelik kurumu, Roma hukukunun da bir parçasıydı. Roma hukukunda köle demek, bir yerde eşya gibi alınıp satılabilen, sahibine karşı sorumlulukları bulunan, hakları olmayan insanlar demektir.¹⁵² Roma hukukunda karşımıza çıkan en önemli sorunlardan biri de kölenin, kişi-şahıs tanımlamasında, nerede konumlandığıdır. Çünkü hukukun; kültürün, inanışın ve toplum dinamiklerinin bir ürünü olduğu ve bunların etkisinde şekillenerek maddi varlık kazandığı düşünüldüğünde; Roma hukukundaki kölenin durumu, kültürde ve inanıştaki durum hakkında da önemli ipuçları verecektir.

Roma hukukunda insan demek, aynı zamanda batı dillerindeki kişi kelimesinin de kökeni olan “persona” demektir. Persona'nın kökeni ise antik tiyatrodaki sahnede,

¹⁵⁰ **Selahattin EREN**, s. 290 – 300; **Hasan MALAY**, s. 275-279.

¹⁵¹ **Şefik Taylan AKMAN**, s. 90.

¹⁵² **William Warwick BUCKLAND**, The Roman Law of Slavery, Cambridge University Press, New York, 2010, s. 2.

oyuncuların taktığı maskeye dayanmaktadır. Ancak, Roma hukukundaki ius civile'ye göre; hukuki olarak kişi olabilmek için “persona” olmanın yanında, bir takım status'ların da içerisinde olmak gerekiyordu. Status libertatis yani özgürlük durumu açısından köle (servile caput) ve özgürler (liberium caput) olarak ayrılmış gruplardan köleler, hukuki olarak kişi sayılmamışlardır.¹⁵³ Bu durum Romalı bir yargıç olan Gaius'un Institutiones'inde, şöyle geçmektedir:

*“Et quidem summa diuisio de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi -Şahsın hukukunda yapılan en esaslı ayırım, insanların hür veya köle olmalarına aittir.”*¹⁵⁴

Yine bu konuda Gaius, Digesta adlı eserinde, özgürlüğü istediğini yapabilme olarak tanımlarken, kölelik kurumunu ise mülkiyet kavramı altında bir sahiplik durumuyla ilişkilendirerek açıklamıştır. Burada da Antik Yunan'daki anlayışa benzer olarak kölelerin, mal olarak kabul edilmesi durumu vardır. Köle sınıfın kapsamı hakkında bu alt başlık şunu da belirtmek gerekir, köle sınıfında özgür yurttaşlar da bulunabiliyordu. Servi loco denilen yurttaşlığı muhafaza altında bulunan ancak belirli bir süre için köle gibi yaşayan bir grup vardı. Bunlar çoğunlukla işlediği suçtan doğan zarar için, zarar görene verilirdi. Suç işleyen ve bunun karşılığında mahkemece ceza olarak köle durumuna düşünlere de vardı. Bunlar ceza köleleri – servus poeane-, olarak tanımlanmaktaydı. Örneğin; Augustus, çocuklarını askerlik hizmetinden muaf tutmak için hile yapan bir Roma yurttaşını ceza olarak köle yapmıştı.¹⁵⁵

¹⁵³ Özlem SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, s. 1408, 1409; Serpil GÜMÜŞDERE, s. 4.

¹⁵⁴ Serpil GÜMÜŞDERE, s. 19.

¹⁵⁵ Hasan MALAY, s. 16, 30; Serpil GÜMÜŞDERE, s. 64.

2. Kölelerin Hukuki Durumu: Mal Statüsü

Kölelerin hakkı bulunmuyordu ve köleler mal olarak kabul edilmişti. Hatta bu durum, kölenin eşya hukuku bağlamında, res mancıpı olarak ele alınmasına sebep olmuştu. Tıpkı diğer eşyalarda olduğu gibi alınıp satılabilen, üzerinde rehin kurulabilen köleler, dominica potestas (sahibinin hakimiyeti) altında varlıklarını sürdürürlerdi. Fakat bu hakimiyet, kölelik için zorunlu bir unsur değildi, çünkü terk edilmiş kölelerde olduğu gibi sahipsiz de olsa köle her zaman köle olarak kabul edilirdi. Kölelerin mal olarak kabul edilmesi, kölenin yakalandığında sahibine iade edilmesini zorunlu kılıyor ve köleyi saklamanın ve kaçmasına yardım etmenin de mülkiyet hakkına ilişkin suçlardan biri olan hırsızlık olarak kabul edilmesine yol açıyordu. Kölelerin hakları bulunmadığından bahsetsek de fiil ehliyetleri bulunmaktaydı. Ancak, kölenin yaptığı hukuki işlemler – örneğin mirastaki gibi -, sahibinin yararına sonuç doğuruyordu. Mesela; köleler, sahibi adına üçüncü şahıslarla özel hukuka konu sözleşmeleri yapabiliyordu. Bu, günümüz özel hukuku açısından vekillik kurumuna benzemektedir.¹⁵⁶

Roma hukukunda kölelerin mal-eşya olarak konumlandırılmasında bazı çelişkiler de bulunmaktaydı. Mesela; köleler eşya olarak sayılmalarına rağmen, fiil ehliyetine sahip olduklarından hukuki işlem yapabiliyor ve suç işleyebildikleri kabul ediliyordu.¹⁵⁷ Aslında bu durumun arkasındaki sebep; kölenin insan olmasından dolayı eşya olamayacağı ancak; kişi olarak sayılmasının da istenmemesinin doğurduğu bir ikilemdi. Kölelerin durumu tamamıyla cansız varlıklara atfedilen bir özellik olan mal özelliği göstermese de kişi ile mal arasında bir statüde bulunuyordu.

¹⁵⁶ Serpil GÜMÜŞDERE, s. 42, 57, 58.

¹⁵⁷ Özlem SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, s. 1412.

3. Kölelerin Yaşam ve Vücut Bütünlüğü Hakkı

a. Kölelerin Yaşam Hakkı

İmparatorluk döneminde, bir takım hukuki önlemler alınsa da sahibin kölesini öldürme gibi bir hakkı bulunmaktaydı. Burada, insan hakkı kavramı- ki o dönemde modern anlamdaki insan hakkı henüz ortaya çıkmamıştı- yerine, mülkiyet hakkına dayalı hukuki bir düzenlemenin varlığını görmekteyiz. İmparatorluk döneminde, bu hakkın kullanılmasına sınırlama getiren ilk imparator, Hadrianus yaptığı yasa ile öldürme hakkının kullanılması için yargıç kararını zorunlu tutmuştur. Yine imparatorluk dönemindeki, Diocletianus ve Maximianus, bu hakkın aşırıya kaçarak ve haksız yere kullanılmasını, kasten öldürme suçu olarak değerlendirmişlerdir. Bu bilgiye, Aurelius Sacratu's'a yazdıkları mektuptaki, köle sahibinin haklı olduğunu ispatlamasını istemelerinden ulaşılmaktadır.¹⁵⁸

b. Kölelerin Vücut Bütünlüğü Hakkı: İşkence ve Kötü Muamele

Buradaki durum da öldürme hakkında olduğu gibi mülkiyet hakkından kaynaklanmaktadır. Kişinin mülkiyet hakkının ne kadar geniş olduğu düşünüldüğünde, kölelerin de işkence ve kötü muameleyle fazlasıyla maruz kaldıklarını tahmin edebilmek zor olmamaktadır. Örneğin; İmparator Commodus'un kölesini fırına attığı, Galenus'un da eserinde de geçtiği gibi kölelerin sahiplerince dişlerinin kırıldığı ve gözlerinin oyulduğu bilinmektedir. Stoacılar olan Seneca da bir köle sahibinin, havuzundaki yılan balıklarına kölelerini yedirdiğinden bahseder. Roma'da kölelere karşı kötü muamele – şiddet ve aç bırakma gibi- de uygulanmaktaydı ve sonraları bu konuda Antoninus Pius

¹⁵⁸ Selahattin EREN, s. 302, 305; Hasan MALAY, s. 184.

bir takım önlemler almış ve kölelerin şikayet hakları bu konuda genişletilmiştir. Ayrıca bu köleler tapınaklara da sığınmak suretiyle durumlarını iyileştirebiliyordu.¹⁵⁹

4. Kölelerin Cezalandırılmaları, Şikayet Hakları ve Tanıklıkları

Köleler, her ne kadar mal olarak kabul edilseler de cezalandırabiliyorlardı. Fakat kölelere verilen cezalar, aynı suçu işleyen özgür yurttaşlara verilen cezalardan daha ağırdı. Eğer suçtaki fiil, özel hukukça korunan bir hakka yönelikse, maddi tazminat köle sahibine yöneltilirdi.¹⁶⁰ Böyle bir düzenleme yapılmasındaki sebeplerden biri de kölenin tazminatı karşılayacak parasının bulunmaması ve kendisinin başkasının mülkiyetinde bulunması, olabilir. Aynı zamanda, Roma'nın sınıflı bir toplum olması ve kölelerin kişi sayılmamalarından dolayı, köleler ile özgürler eşit cezalar almıyorlardı. Kölelere ilişkin cezalandırmalardan en yaygını ise köleleri demire zincirlemektir. Ceza yargılamasının bir parçası olan sorgulama işleminde ise; kölelerin yalancı oldukları düşünüldüğünden, işkence altında sorgulanmaktaydılar. Bu durum, bütün köleler için geçerli bir kural haline gelmişti.¹⁶¹

Köleler sahiplerini şikayet – başka bir vatandaşın ihbarı dışında- edemezlerdi. Çünkü, köle hakkın konusuydu ve bir hakka da sahip değildi. Bunun yanında, sahibini şikayet etmesi, sahibinin malı konumunda bulunduğu için, mülkiyet hakkının içeriğine pek de uygun düşmezdi. Sonradan bazı uygulamalarla, kölenin şikayet hakkı genişletilse de bu durumun, Roma dönemine hakim olan bir uygulamaydı.¹⁶²

¹⁵⁹ Selahattin EREN, s. 302, 303; Hasan MALAY, s. 176, 185.

¹⁶⁰ Serpil GÜMÜŞDERE, s. 62.

¹⁶¹ Hasan MALAY, s. 179.

¹⁶² Selahattin EREN, s. 291.

Şikayet hakkıyla yakından alakalı bir durum da kölenin sahibi hakkında tanıklık yapmasıydı. Ancak sahibinin izni ile tanıklık mümkündü, çünkü mülkiyet hakkı burada da kendini gösteriyordu. Aksi durumda köleyi devlet satın alarak mülkiyet hakkına dayanan bu iznin gerekliliği ortadan kaldırılabilirdi.¹⁶³

5. Kölelerin Kaçmasını Hukuktaki Yeri

Sahibinden kaçan köleler, “fugitivi” olarak adlandırılıyordu. Çoğunlukla, kaçışa en müsait zamanlar, savaşlardı. Bu durum, düşman tarafına katılmakla gerçekleştirebildiği gibi ülke değiştirerek de olabiliyordu. Kaçmak, Roma hukukundaki mülkiyet hakkının ihlali olduğundan, hem suçu hem de kaçıma yardım edenler de bu suçtan cezalandırılıyordu. Kaçakların yakalanması için, ödüllendirme ve ilan gibi yöntemler tercih ediliyordu. Kaçakları yakalayanların, onları teslim etmelerine kadar tutma hakları bulunuyordu. Ayrıca, kaçakların yakalanması için “fugitivarii” adlı bir birimin kurulması da o dönemin şartlarında devletin, mülkiyet hakkını tesis etmek için yükümlülük altında olduğunu göstermektedir. Kaçmaya sorununu çözmek için, köle sahiplerince bir takım önlemlerin alındığını da görmekteyiz. Bunların en bilineni, kaçma ihtimali olanların boynuna metal bir tasma takılmasıdır. Bu tasmanın üzerinde, köle olduğunu belirten işaretler bulunuyordu.¹⁶⁴ Bu durumunu, o dönemdeki mülkiyet anlayışı, olağan kılmaktaydı. Kaçma hali, beraberinde sığınmayı getirebiliyordu. Çünkü, kimi köleler kaçmak suretiyle kutsal yerlere sığınıyordu. İlerleyen dönemlerde, köleler sahiplerinden kaçıp kiliseye

¹⁶³ Hasan MALAY, s. 180.

¹⁶⁴ Hasan MALAY, s. 196-203.

sığıyor ve bu sayede özgürlüğünü kazanabiliyordu. Hristiyanlık dönemindeki diğer bir uygulamada ise köle eğer Hristiyanlığı seçerse özgürlüğünü kazanıyordu.¹⁶⁵

6. Kölelerin Efendisi Namına Ticaret Yapmaları

Kölelerin, sahipleri adına -onları temsilen-, ticaret yapmaları Roma’da son derece yaygın bir uygulamaydı. Daha çok günümüz özel hukukundaki vekillik ve ticari temsilci kavramlarını anımsatan bu uygulamanın, bu kadar yaygın olmasının bir takım sebepleri vardı. Öncelikle, özgür yurttaşların ticaretle doğrudan alakadar olmaları, o dönemin anlayışında hoş görülüyordu. Hatta, Lex Claudia de Senatoribus adlı yasayla soylu vatandaşların deniz ötesi ticaret yapma imkanları ortadan kaldırılmıştı. Ticari temsilci seçme konusunda özgür yurttaşlar, başkasının adına çalışmayı istemedikleri ve köleler ve azatlıların sahiplerine karşı itaatkar oldukları düşünüldüğünde, ticari temsil için en doğru tercihtiler. Bu ticari ilişki, “peculium” üzerinden de kurulabilmekteydi. Sahibi tarafından kölesine verilip ve kölenin yönetiminde olan para ve/veya mal olan peculium’un mülkiyeti sahipte kalmaya devam ederdi. Bunun yanında Roma hukukunda, kölelerin hukuki işlem yaptıkları üçüncü kişiler için de “peculium” kadar parayı sahipten talep edebilir – çoğunlukla sözleşmeye bağlı tazminat talepleri için- ve kendilerine sağlanan yasal güvenceden yararlanabilirlerdi.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Selahattin EREN, s. 311;

¹⁶⁶ Gökçe TÜRKOĞLU ÖZDEMİR, “Roma Hukukunda Actio De Peculio”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, Yıl 2005, s. 107, 109, 115.

7. Kölelerin Aile İçindeki Yeri, Evlilik Hakları ve Doğumun Köle Statüsüne Etkisi

Kölenin aile içindeki durumu, evlat ile benzerlik göstermekteydi. Bu benzerlik, özel hukuka ilişkindi. Kamu hukuku açısından, sadece evlatlar bir hakka sahiptiler. Roma hukukunda ve toplumunda, köle ailenin bir parçasıydı ve aile reisinin, yani sahibinin, buradaki hakimiyeti “dominica potestas” olarak tanımlanıyordu. Sonraları, aile halinde yaşayan köleleri ayırmayı yasaklayan ve kölelerce kurulan kan bağına dayalı miras haklarını sağlayan düzenlemeler yapılmıştır. Genel kural, kölelerin evlenememesi olsa da bazen evlilik benzeri birliktelikler yaşayabilirlerdi. Sonradan özgürlüğün kazanılmasıyla, bu evlilikler geçerli hale gelirdi.¹⁶⁷

Roma hukukunda kölelik, sonradan -örneğin savaş esirliği gibi- meydana gelebildiği gibi doğum yoluyla da gerçekleşebilirdi. Doğan çocuk, annesinin statüsüne göre değerlendirilir ve eğer anne köle ise köle olup annenin sahibinin mülkiyetine girerdi. Kadın bir köle hamileyken kısa bir süre için bile özgür olsa, çocuğu “favor liertatis” adlı özgürlük lehine kuralından dolayı, özgür olarak doğardı.¹⁶⁸

8. Roma Döneminde Köleler İçin Yapılan Yasal Düzenlemeler

Roma Uygarlığı boyunca, kölelik devam etse de kölelerin lehine birtakım yasal düzenlemeler yapılmıştı. Bunlar arasında en önemlileri:

Hadrianus zamanında, köleler için kullanılan ergastula adlı hapisanelerin kapatılması ve kötü muameleye ilişkin bazı yasaklamalar¹⁶⁹, Claudius dönemindeki

¹⁶⁷ Serpil GÜMÜŞDERE, s. 25, 35, 55, 62, 63.

¹⁶⁸ Özlem SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, s. 1409.

¹⁶⁹ Hasan MALAY, s. 311, 312.

kölelerin sahiplerince terk edilmesini yasaklayan – ihlali durumunda köle özgür oluyordu - hukuki düzenlemeler, Nero döneminde – M.S. 54-68- kölelerin vahşi hayvanların önüne atılarak dövüştürülmesinde yargıç onayını zorunlu tutan düzenleme ve köle kişiliğinin ilk kez yasal olarak tanınarak kölelere şikayet hakkı verilmesi , Domitianus döneminde kölelerin hadım edilmesine ilişkin yasaklamalar, Theodosius ve Valentinianus döneminde Hristiyan kölelerin sahiplerince zorla dinden çıkarılmasını ve kölelerin fuhuşa zorlanmasını yasaklayan düzenleme, Leo döneminde kölelerin alınıp satılmasını yasaklayan düzenleme¹⁷⁰ olarak sıralanabilir. Bu belirtilen kölelerin lehine yapılan bu yasal düzenlemelerin sebeplerini ise iki alt başlıkta toplayabiliriz.

a. Malvarlığının Korunması Amacıyla Yapılan Yasal Düzenlemeler

Sahibi tarafından kölenin öldürülmesi veya kötü muamele edilmesi, kölenin sahibinin mülkü olduğu göz önünde bulundurulduğunda, aslında bir yurttaşın kendi malına zarar vermesi demektir. Hatta bu durum, kimilerince savurganlık olarak da nitelendirilmiştir. Roma hukukunun, özel hukuk alanında gelişmiş bir yapısı ve kazuistik bir özelliği vardı. İşte bu durumda, mirasçılar gibi üçüncü kişilerin yararı için de böyle bir düzenlemeye gidildiği düşünülebilmektedir.¹⁷¹

b. Sınıfsal Çıkar Gereği Yapılan Yasal Düzenlemeler

Roma'nın köleci ve sınıflı bir toplum olduğu bilinmektedir. Roma, yayılmacı bir politika izlediğinden dolayı, küçük köylü sınıfı, sürekli asker olarak savaşıyor ve bunun

¹⁷⁰ Selahattin EREN, s. 298 - 310.

¹⁷¹ Selahattin EREN, s. 313, 314.

sonucunda da topraklar azınlık bir grubun elinde toplanıyordu. Bu durumda, tarımsal üretim için köle emeği vazgeçilmez hale geliyordu. Kölelerin hayatta kalması ve daha uzun süre üretim sürecinde yer alması, küçük ölçekte sahiplerin yararına olsa da makro düzeyde de Roma ekonomisi için gereklidi. Yani burada işin kamu yararı yönü de kendisini göstermektedir. Ayrıca, Roma döneminde patlak veren köle isyanlarına karşı, köleler lehine birtakım iyileştirmeler yapılarak, bunun önüne geçilmesi amaçlanıyordu. Instituciones'te kölelere kötü muamele yasağına ilişkin bölümde, gerekçe olarak “re publica” adlı bir kavram yer almaktaydı. Bu kelime, kamu yararı anlamında kullanılmıştı.¹⁷²

Sonuç olarak, köleler lehine yapılan bu düzenlemelerin altında yatan sebeplerin ortak özelliği, Roma devletinin ve yurttaşların yararıydı. Kölelerin durumlarını iyileştirmek için insani bir yaklaşım bulunmuyordu. Bu düzenlemeler çoğunlukla köle kitlelerinin mücadelesiyle tabandan gelen bir hareketten ziyade tepeden inme olarak yapılmıştı. Böyle bir durumda, tepedeki sınıfların çıkarlarından başka bir sebebin olmaması da kaçınılmaz oluyordu. Köle isyanlarının etkisini yadsımamak gerekse de çok büyük değildi.

I. ROMA DÖNEMİNDE KÖLE AYAKLANMALARI

Roma döneminde köle ayaklanmaları bulunuyordu. Bu ayaklanmalara engel olabilmek için de kölelerin birbirleriyle samimi dostluklar kuramayacakları şartlar hazırlanıyor ve mümkün olduğunca, köleler farklı ırklardan seçiliyordu. Köle isyanlarının en bilineni ve önemli sonuçlar doğurana, M.Ö. 2. yy.'daki Spartaküs – gladyatördür- isyanıdır. Spartaküs isyanı, sonunda bastırılmış olmasına rağmen, Roma senatosundaki

¹⁷² Selahattin EREN, s. 317, 318.

kutuplaşmalardan dolayı, üç yıl gibi uzun bir süre sürmüş ve Roma bundan dolayı önemli bir otorite kaybı yaşamıştır.¹⁷³

Roma dönemindeki önemli köle isyanlarını kronolojik olarak sıralamak gerekirse;

‘‘*Khios Ayaklanması- M.Ö. 3. YY., Setia Ayaklanması- M.Ö. 198, Apulia(Tarentum) Çoban Ayaklanması - M.Ö. 185, Birinci Köle Savaşı / Sicilya- M.Ö. 135-132, Batı Anadolu’da Aristonikos Ayaklanması- M.Ö. 133-129, İkinci Köle Savaşı / Sicilya- M.Ö. 104-100, Spartacus Ayaklanması - M.Ö. 73-71, Köle Çobanların Brundisium’daki Ayaklanması- M.S. 24, Haydut Felix Bulla’nın Ayaklanması- M.S. 207-6’’¹⁷⁴ olarak sıralayabiliriz.*

Bu isyanlar için genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; köle isyanları, Roma’daki siyasal düzen için her zaman bir tehdit oluşturmuştur. Ancak, Roma’daki köle isyanlarının genel özelliği, ideolojik temelli olmamalarıydı. Bu isyanların sebebi, daha çok kölelerin içinde bulundukları zor durumdan kurtulmak ve efendilerinden intikam almak istemeleriydi. Yani, kölelik düzenine karşı bir tepkileri bulunmuyordu.¹⁷⁵ Eğer düzene karşı ideolojik bir bilinç gelişebilseydi ve başka mekanlara ve nesillere aktarılsaydı; özellikle Avrupa’da ve belki de dünyada, çok daha önemli sonuçlar doğurabilirdi.

¹⁷³ **Tugay SAYDAM**, s. 87, 88.

¹⁷⁴ **Hasan MALAY**, s. 209.

¹⁷⁵ **Mehmet Ali AĞAOĞULLARI / Levent KÖKER**, s. 27-30.

J. ROMA'DA KÖLELİĞE YÖNELİK İNSANCIL YAKLAŞIMLAR VE ELEŞTİRİLER

Roma Uygarlığı, her ne kadar köleci olsa da Roma dönemi içerisinde, köleliğe karşı bir takım eleştirel düşünceler ve insani yaklaşımların geliştiğini görmekteyiz. Bu yaklaşımların kaynağının çoğunluğunu, Stoa felsefesi ve dini inançlar oluşturmaktadır. Ancak bu yaklaşımlara değinmeden önce, Roma düşünce dünyasında, Antik Yunan'da köleliğe karşı gelişen ve köleliğin doğal olduğunu savunan Aristocu bir yaklaşım¹⁷⁶ yerine, insanların doğuştan eşit ve köleliğin insanlara yüklenen fiili bir durum olduğunu savunan, bir anlayış bulunmaktaydı. Bu durumu, Florentinus – Romalı hukukçu ve devlet insanı- 'un görüşlerinde de görebilmekteyiz.¹⁷⁷ Ayrıca, komedi yazarı olan Philemon da köleliğin, doğal bir durum olmayıp bir fiili durum-kader olduğunu söylemekteydi.¹⁷⁸

Köleliğe getirilen eleştirel yaklaşımlar; Stoa Düşüncesi, Hristiyanlık, Yahudilik ve bunların yanında bir takım pagan düşünürlerin eleştirilerinden oluşsalar da, bu görüşlerin kendi içinde tutarlı bulunduğunu ve köleliğe fonksiyonel çözümler üretebildiklerini söylemek her zaman mümkün değildir. Ancak essenese – Yahudiliğin bir mezhebi-inancı, köleliği tam olarak reddetmiştir. Hristiyanlar ve Stoacılar ise köleliği kabul edip, mevcut durumun daha insanileştirilmesini savunuyorlardı. Özellikle de stoacıların, kölelerin durumlarının iyileştirilmesi konusunda, önemli katkıları olsa da kölelik kurumunun varlığına karşı bir eleştiri geliştirme konusunda, bu kadar başarılı değillerdi. Bunun yanında, kölelerin durumlarının iyileştirilmesinde, saraylarda nüfuz sahibi olan devlet kölelerinin de katkıları bulunmaktaydı. Roma'daki düşünürlerden ve önde gelen insanlardan da kölelerin durumlarının iyileştirilmesini savunanlar vardı. Örneğin; Cicero,

¹⁷⁶ ARİSTOTELES, kitap I bölüm II, s. 8.

¹⁷⁷ Selahattin EREN, s. 285.

¹⁷⁸ Hasan MALAY, s. 296.

kölelik kurumunu ve kölelerin aşağı olduğunu kabul ediyor ve onlara karşı adil davranılması gerektiğini savunuyordu. Bu arada, Roma’da kölelikle alakalı Stoacılar kadar yankı uyandırmaları da Kynik ve Sofistlerin de benzer görüşleri vardı. Sofist düşünürler -özellikle Alkidamas –, köleliğin doğal olmadığını ve Sofistler de önemli olanın ruhsal özgürlük olduğunu savunuyorlardı.¹⁷⁹

1. Stoacılık ve Kölelik

Roma’da köleliğe karşı eleştirilerin en önemlileri ve en büyüğü, Stoacılar tarafından ileri sürülmüştür. Bundan dolayı, çalışmanın bu bölümünde Stoacılar için ayrı bir alt başlık açma gerekliliği duyuldu.

a. Stoa Felsefesi ve İnsan

Diogenes’in aktarmasından öğrenildiğine göre; Stoacılık, Ksenphon -Sokratesi’nin öğrencisi-‘un düşüncelerinden etkilenen ve Krates’in öğrencisi, Kıbrıslı Zenon tarafından kurulmuştur.¹⁸⁰ Stoa Okulu ise kendi düşünsel bütünlüğünü muhafaza ederek; Eski Stoa, Orta Stoa ve Roma Stoası olarak üç dönemden oluşur. Roma döneminde adını çokça duyduğumuz Cicero, Seneca gibi düşünürler, Roma Stoası dönemindekilerdir.¹⁸¹

¹⁷⁹ Hasan MALAY, s. 294-313; Gürkan ERGİN, s. 356.

¹⁸⁰ DİOGENES LAERTİOS, Ünlü Filozofların Yaşamları Ve Öğretileri (Çev. Candan Şentuna), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, VI. 105, s. 294; Suat ÇELİKKOL, “Stoa Felsefesinin Temel Görüşleri Üzerine Bir İnceleme”, Bilimname, Cilt 2019, Sayı 37, Yıl 2019, s. 1226.

¹⁸¹ Suat ÇELİKKOL, s. 1227.

Stoacılar arasından en çok öne çıkan ise, ahlaki mektuplar eseri ile hem kendi döneminde hem de Rönesans Hümanizmasında önemli bir yere sahip olan Seneca'ydı.¹⁸²

Stoa felsefesinde köleyi anlayabilmek için, önce insanın nasıl konumlandırıldığını incelemek gerekmektedir. Stoa felsefesinde insan, doğadaki diğer canlılar gibi, doğanın bir parçası olup; içgüdü ve akıldan dolayı diğer canlılardan üstündür.¹⁸³ Köle olup olmaması önemli olmadan, her insan bir yerde kaderin eseridir.¹⁸⁴ İşte burada, kölelik de kaderin bir sonucu olarak görülür. Stoa düşüncesinde, doğaya uygun yaşamak esas olup, bunun için doğanın tanınması gerekir. Çünkü, Tanrı doğanın her yerinde bulunmaktadır. Bundan dolayı doğa ve doğal olanlar, mükemmeldir ve Seneca'ya göre de doğanın döngüsü; zorunlu, mantıklı, yararlı ve iyidir. Ayrıca Stoa düşüncesi, ırk ayrımı yapmadan insanların hepsini – ortak doğanın parçası olduklarından- eşit görür.¹⁸⁵

b. Stoa Felsefesinde Kölelik

Stoa düşüncesinde köleliğin kabul edilmesindeki sebeplerden biri, bedensel özgürlükten ziyade ruhsal özgürlüğe önem verilmesindendir. Çünkü, Stoa düşüncesinde, kölelik kurumundaki mülkiyet hakkı sadece kölenin bedenine ilişkin olup, ruhları bunun dışındadır. Bundan dolayı köleler, ruhlarını özgür kılıp erdemli bir konuma yükseltebilirler.¹⁸⁶

¹⁸² **Hasan MALAY**, s. 298.

¹⁸³ **Jean BRUN**, Stoa Felsefesi (Çev. Medar Atıcı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 73.

¹⁸⁴ **Hasan MALAY**, s. 299.

¹⁸⁵ **Marcus AURELIUS**, Düşünceler (Çev. Şadan Karadeniz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 60-90; **Suat ÇELİKKOL**, s. 1227 – 1233.

¹⁸⁶ **Hasan MALAY**, s. 300; **Ceyda ALTINTOP AKABİK**, s. 51.

Stoa düşüncesinde, köleliğin varlığının kabul edilmesindeki sebeplerden diğeri de insanların doğduktan sonra, yaşamlarının insanlara katkısının- eğitim, çevre vb.- farklı olmasıyla oluşan, hiyerarşik yapıydı. Yani kimi insanlar, erdem ve akıl olarak, kimilerinden üstündüler. Bu durum da kölelik kurumunu, bir yerde haklı gösteriyordu.¹⁸⁷ Ancak Roma hukukundaki doğum yoluyla anneden gelen kölelik konusunun, bu gerekçenin dışında kaldığı, görülse de Stoacılar, buna bir cevap verememişlerdir.

Stoacılık, kölelerin durumunun iyileşmesinde, rol oynasa da kölelik kurumunu kendi içinde kabul ettiğinden, Stoa düşüncesini tam olarak “kölelik karşıtı” diye tanımlayamayız. Stoa düşüncesinin, kölelerin durumlarının iyileştirilmesinin yanında, Roma devletine de güvenlik açısından yarar sağladığı söylenebilir. Çünkü, Stoa düşüncesindeki kadercilik ve kadere boyun eğme anlayışı, kölelerin ayaklanmalarını da bir yerde azaltmaktaydı.¹⁸⁸

Sonuç olarak, Roma döneminde yukarıda belirttiğimiz felsefi akımlar, kölelik konusunda elbette birtakım iyileştirmelerin meydana gelmesinde rol oynadılar. Ancak, bunların ortak özelliği kölelik kurumunu doğal ve gerekli görmeleri idi. Bu yüzden Roma’da, köleliğin kaldırılması konusunda fikir doğmamıştır. Roma İmparatorluğunda, kölelik kurumuna karşı çıkmanın bir yerde Roma devletinin ve toplumunun değerlerine de karşı çıkmak olduğu düşünüldüğünde; belki de kendilerini, bu fikirleri ortaya atabilecek kadar özgür hissetmiyorlardı.

¹⁸⁷ Güven BAKIREZER, s. 32.

¹⁸⁸ Şefik Taylan AKMAN, s. 105.

K. ROMA'DA FEODALİZME GEÇİŞ ve KÖLELİK

Roma'nın son dönemlerinde, genellikle senatörlerin kırsalda çiftlik-latifundia, latifundium- kurarak işlettikleri mevcut kölelik sistemi¹⁸⁹, kolonluk sistemine geçmeye başladı ve Orta Çağ'da karşımıza çıkan olan feodalizmin, temelleri atıldı. Kolonluk sistemi ise çiftliklerde özgür bir Romalı köylünün, serbest bir sözleşme ile toprağa bağlı hale gelerek, o toprakta çalışmaya başlamasıdır. Bunlar olurken, mevcut köleler de toprağa bağlı olarak çalışmaya başladılar. Bu çalışanlara “colonus” adı verilmekteydi. Colonus'ların hürriyetlerine kavuşmaları, çalıştıkları toprağı satın almalarından geçiyordu. Bu değişim, kırsal alandaki köleler ve özgür Romalılar için vardı. Yani, şehirdeki kölelerin bu değişimden etkilendiğini pek söyleyemeyiz. Bu değişimin başlıca sebepleri; Roma'nın toprak kaybetmesiyle, köle kaynaklarındaki azalmanın getirdiği maliyet artışı ve kırsaldan şehirlere yapılan göçlerle, kırsalda, tarımsal çalışana duyulan ihtiyaçtı. Bunun sonucunda kölelerin durumunda bir iyileşme, özgür Romalı bir köylünün durumunda da kötüleşme gerçekleşti ve bu iki sınıfın arasında yeni bir sınıf doğdu.¹⁹⁰

Ayrıca kolonluk sisteminde, mülk sahibinin colonus'ların her ihtiyaçlarını karşılamak gibi bir sorumlulukları olmadığından ve kölelerin çalıştığı çiftliklerdeki- latifidum- gibi hapisane-nöbetçi gerekmediğinden, kolonluk sisteminin maliyeti daha azdı. Bunun yanında kölelikten farklı olarak, toprağa bağlı colonus'ların ailelerinden ayrılmamaları için, çiftlik sahiplerine onları bir arada tutacak yükümlülükler yükleyen yasa çıkarılmıştı.¹⁹¹

¹⁸⁹ **Abdurrahman SAYGILI / Eşref KÜÇÜK**, “Roma Hukukunda İstisna Halinin Paradigmatik Biçimi Iustitium Kurumu”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Yıl 2014, s. 269.

¹⁹⁰ **Seyhan TAŞ / Enver GÜNAY**, s. 153; **Serpil GÜMÜŞDERE**, s. 56, 65; **Hasan MALAY**, s. 316; **Mehmet Ali AĞAOĞULLARI / Levent KÖKER**, s. 58.

¹⁹¹ **Hasan MALAY**, s. 317-321; **Gürkan ERGİN**, s. 365 - 367.

Kolonluk sistemine geçişi değerlendirmek gerekirse; bu sisteme geçişi, köleliği tamamen ortadan kaldırmadı. Çünkü, şehir köleliği devam ediyordu. Bu geçişle, Orta ağda’ki feodalizmin temelleri atılırken, bunun altında yatan sebepler daha az maliyet ve köle azlığı gibi ekonomik gerekliliklere dayanmaktaydı. Burada, kölelerin durumlarını insani duygularla iyileştirmekten ziyade, ekonomik şartların ve zorunlulukların yönlendirdiği bir süreci görmekteyiz. Bu tarihi olgu, hukuk’un siyaset ve ekonomiden etkilenen – ya da siyaset ve ekonomiye bağımlı- bir yönünün bulunduğunu savunan görüşleri destekler niteliktedir. Çalışmanın ileri bölümlerindeki ele alınan 19. yy.’daki köleliğin yasaklanmasında da buna benzer bir hukuk ve ekonomi ilişkisi değerlendirilmiştir.

VII. ORTA ÇAĞ AVRUPA’SINDA KÖLELİK

A. ORTA ÇAĞ AVRUPA’SININ SİYASİ VE GENEL DURUMU

Orta Çağ Avrupa’sında, merkezi otoritenin zayıf bulunduğu¹⁹² parçalanmış bir iktidar yapısı bulunuyordu ve sınırlı bir alanda, hakimiyeti olan manor’ların her birinin sınırları belirgin değildi. Böyle olunca da bazen manor’ların kesişmesiyle bir köy birden fazla lorda bağlı bulunabildiği gibi bazen de bir köy manor denetiminden tamamen bağımsız olabiliyordu. Manor yapılarının merkezi, feodal beyin yaşadığı, çoğunlukla şato yapısındaki yerlerdi ve bu yapıların güvenliğinin yüksek olması da tercih edilme sebeplerinin başında gelmekteydi. Feodal bey-senyör-’in mülkünde bulunan topraklar, 300 çiftlik – mansi – ve ya 10.000 acre büyüklüğüne kadar ulaşıyordu. Bu topraklardaki villalar, dağınık halde bulunup, manor merkezi ile aralarında uzunca mesafe vardı.¹⁹³ Manor yapılarına ait olan toprak parçalarının dışında, çok büyük denetimsiz ormanlık alanlar bulunmaktaydı.¹⁹⁴ Orta Çağ Avrupa’sındaki hakim rejim olan feodalizm bu çalışmanın sonraki bölümünde detaylı olarak incelenecektir.

B. ORTA ÇAĞ AVRUPA’SININ EKONOMİK DURUMU

Erken Orta Çağ’ın ortası olarak da kabul edebileceğimiz 8. Yüzyıl ve sonrasında, Batı Avrupa’nın ekonomisi, artık tarım üzerine kuruluydu. Bu ekonomik düzende, ticaret son derece hareketsiz ve sınırlı olduğundan, insanlar ürettiklerini yine kendileri

¹⁹² **Ogün USTA**, s. 45 - 46.

¹⁹³ **Henri PIRENNE**, Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 72, 73.

¹⁹⁴ **Pınar ÜLGEN**, Ortaçağ Avrupa’sında Kölelik, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 34.

tüketiyordu. Ticari hayatın bu denli sınırlı olmasından dolayı -ki bu durum ticarete takasın da yaygınlaşmasına yol açmıştı- menkul zenginliklerin, artık çok fazla değeri bulunmuyordu. Üretim böyle sınırlı olunca ve mevcut ticari hayatta da pazar talebi oluşmayınca, Orta Çağ üretim sisteminin yapı taşı olan ve patriyarkal bir yapıya sahip olan manor örgütlenmesinde, lordlar kar amacı gütmüyordu.¹⁹⁵ Ancak, pazarların genişlemesinin bir sonucu olarak, özellikle de 12.ve 14. yüzyıllar arasında, malikaneler kendi kendine yetebilmenin ötesinde üretim yapmaya başlamışlardır.¹⁹⁶

Hem üretim fazlasına ihtiyaç duyulmaması hem de mevcut teknolojik gelişmeler, kölelerin ekonomik düzendeki gerekliliklerini azaltmıştır. Bunun sonucu olarak, M.S. 960 senesinde Venedik şehrinde köleliğin yasaklanmıştır. Ancak, Kara Veba'nın sonucunda – Avrupa'nın nüfusunda ciddi bir azalma meydana gelmişti- tekrar kölelere ihtiyaç duyulmuş ve ithal edilen bu kölelere “domestic enemies” denilmiştir.¹⁹⁷

C. ORTA ÇAĞ AVRUPASI'NIN REJİMİ: FEODALİZM

1. Feodalizm

Orta Çağ Avrupa'sındaki hakim rejim olan feodalizm, üretim ilişkileri ve kölelik ile yakından alakalı bulunduğundan, çalışmanın bu bölümünde ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Köken olarak, Latince “feodum” ya da “fevuns” kelimesinden türeyen ve bir toplum yapısını ifade eden feodalizm, evrensel bir terim olmaktan ziyade Batı Avrupa'ya özgü bir terimdir. Dünya'nın başka coğrafyalarında da benzer rejimlerin de feodalite diye

¹⁹⁵ **Henri PIRENNE**, s. 15, 17, 77.

¹⁹⁶ **J.M. ROBERTS**, s. 197.

¹⁹⁷ **Pınar ÜLGİN**, s. 88.

adlandırılması, Batı feodalitesi diye bir terimin doğmasına sebebiyet vermiş ve bu çalışmada geçen feodalite terimi çalışmanın her yerinde Batı feodalitesi anlamında kullanılmıştır. Tarihsel süreçte, Batı Roma İmparatorluğu'nun köleci sisteminden miras kalan feodalizm, Batı Avrupa'ya özgü olduğunu göstermektedir.¹⁹⁸ Çalışmanın Roma'da Kölelik bölümünde daha detaylı olarak ele alınan colonus sistemi, köleci düzenden feodaliteye geçişin bir ürünüdür.

Tarımsal üretime dayanan feodal yapıda, feodal beyin mülkiyeti toprak ile sınırlı bulunup, köleci düzendeki gibi üretim araçları üzerinde bir mülkiyet hakkı bulunmuyordu. Efendisinin, üzerinde öldürmeye varabilecek kadar geniş bir mülkiyet hakkının bulunduğu kölelerin yerini ise artık öldürme hakkının bulunmadığı ancak alınıp satılabilen ve üzerinde yarı mülkiyet hakkı kurulu bulunan, evlenmeleri izne tabi bulunan hukuki bağlamda sınırlandırılmış serfler – toprağa bağlı çalışanlar- almıştı. Köleci üretim sisteminin aksine; serfler, üretim araçlarının maliki bulunup feodal, beye olan hizmet ve ürün borçları ödedikten sonra arta kalan ürünler kendilerine ait oluyordu. Bu durum, kölelere göre daha zayıf bir hiyerarşiye tabi bulunan serflerin yaptıkları işteki verimlerini arttırmıştır. Serflerin – ayrıca vileinlerin- mülkiyet hakları, sadece üretim araçları ile sınırlı kalmıyor, bazen toprak sahibi de olabiliyor ve kendi serfleri de olabiliyordu. Bu durum bazen serflerin ekonomik durumlarının özgür insanlardan daha iyi konumda olabilmesine de yol açıyordu. Almanya'daki serfler buna örnek olarak gösterilebilirler.¹⁹⁹

Eskinin kölelerinin çoğu, bu çağda artık serf olmuşlardı. Ancak serfler, sadece eski kölelerden meydana gelmiyor, bunların arasında -Pierre Bonnasié'nin de çalışmasında belirttiği gibi- eskinin özgür yurttaşları da bulunuyordu. Bunlar artık, serf olarak

¹⁹⁸ **Charles SEIGNOBOS**, Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul, 1960, s. 113; **Pınar ÜLGİN**, s. 103.

¹⁹⁹ **Pınar ÜLGİN**, s. 62, 63, 94; **Ogün USTA**, s. 47-50.

tanımlanıyordu. Serflerin yanında köylüler de vardı ve bunların hepsinin genel adı vilain'di.²⁰⁰

Aynı zamanda feodalizm, himayeye giren -vassal, fidele- , köylünün yaşadığı toprak olan fief²⁰¹ ve onun koruyucusundan -senyör- oluşan bir sistemi ifade ediyordu.²⁰² Bir yerde feodalizmdeki bu küçük örgütlenmede, devletin temel yapı taşlarının genelini - toprak, iktidar, toplum- görebilmekteyiz. Bu dönemdeki Batı Avrupa coğrafyasında, parçalanmış iktidarlar mevcuttu ve her bir manor örgütlenmesi bir yere kadar bağımsızdı. Bu örgütlenmenin doğmasındaki temel amaç ise güvenlikti; çünkü, Germen ve Norman istilaları ve Barbarların akınları sonucu, insanlar, çareyi senyörlerin şatolarına sığınarak bulmuşlardı.²⁰³ Bunun yanında serfler, yani toprağa bağlı çalışanlar, aslında feodal beyin doğrudan mülkiyetinde değil, toprağın mülkiyetindeydiler. Senyör- feodal bey- toprağın maliki bulunduğundan dolayı, aralarında bir hiyerarşi vardı ve senyör eğer toprağın mülkiyetini devrederse, yanında serflerini de devretmiş oluyordu.²⁰⁴ Manor örgütündeki bu topraklar – aynı zamanda bu topraklara manor da denilebiliyor- demesne (hassa çiftlik) ve commons denilen köylü işletmeleri ile ortak alanlardan meydana geliyordu. Demesne, sadece lord-senyör-ün kullanımına tahsis ediliyordu.²⁰⁵ Köylü, hem kendi commos-şerit- 'unda çalışıp kendi için üretir, hem de senyörün demesnesinde çalışırdı.²⁰⁶ Kilisenin de

²⁰⁰ **Henri PIRENNE**, s. 20; **Pınar ÜLGEN**, s. 60.

²⁰¹ **Ye. AGIBALOVA / G. DONSKOY**, Ortaçağ Tarihi (Çev. Çağdaş Sümer), Yordam Kitap Yayınları, İstanbul, 2017, s. 30.

²⁰² **Pınar ÜLGEN**, s. 34.

²⁰³ **Muammer GÜL**, Orta Çağ Avrupa Tarihi, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 88; **Ogün USTA**, s. 45-46.

²⁰⁴ **Pınar ÜLGEN**, s. 49; **March BLOCH**, Feodal Toplum (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Savaş Yayınları, Ankara, 1983, s. 375.

²⁰⁵ **Henri PIRENNE**, s. 74.

²⁰⁶ **Ye. AGIBALOVA, G. DONSKOY**, s. 30.

feodal yapıda önemli bir yeri vardı. Çünkü, kilisenin kendi mülkiyetinde bulunan topraklarında, kiliseye ait serfler çalışıyordu.²⁰⁷ Bazen feodal bey, kral veya prensin kendine verdiği toprak karşılığında, ona askerlik hizmeti sunmayı vaat ederdi. Ayrıca, vassalların vassalları olabildiğinden, bu sefer feodal bey bir başka feodal beyin altında yer alabiliyordu.²⁰⁸

2. Avrupalı Düşünürlerin Feodalizm Hakkındaki Görüşleri

Orta çağ Avrupa'sının siyasi ve ekonomik yapısı olan feodalizm, aynı zamanda önemli düşünürlerin çalışmalarına da konu olmuştur. Bunlara örnek vermek gerekirse; Montesquieu feodalizmi, sui generis olarak değerlendirir ve bunun tarihte ilk kez Avrupa'da ortaya çıktığını söyler. Voltaire ise Montesquieu'nun aksine, feodalizmi dünyanın yaklaşık yüzde yetmiş beşinde görünen eski bir düzen olarak tanımlar. Günümüzde, Voltaire daha çok taraftar toplamıştır. Ayrıca, feodalizmin toprak ve insan unsurundan hangisine dayandığı da tartışmaya konu olmuştur. Benjamin Guerard feodalizmin temelini toprakla değerlendirmiştir. Ancak Jacques Flach, bunun temelinde insanın bulunduğunu söyler.²⁰⁹

²⁰⁷ **Pınar ÜLGEN**, s. 41.

²⁰⁸ **J.M. ROBERTS**, s. 192.

²⁰⁹ **Pınar ÜLGEN**, s. 101.

3. Feodalizmin Son Dönemleri

Hem nüfus artışı, hem de sanayi ve ticaretin gelişmesine, feodalizm artık ayak uyduramamaya başladı.²¹⁰ Serfler ise bu durumda, ağır vergi yükü altında senyörün topraklarında çalışmaktansa, kentlere kaçıp işçilik yapmayı tercih ettiler.²¹¹ Böylece artık kentlerde, üretim fazlasının ticari faaliyetlere konu olacağı, haftada bir kurulan pazarların yetersiz kalıp evlerin alt katlarına dükkanların yapılacağı, ve Avrupa'nın daha zenginleşeceği bir dönem başlayacaktı.

D. ORTA ÇAĞ'DA KÖLELERİN GENEL DURUMU

Orta Çağ Avrupa'sında, Antik Yunan ve Roma'ya göre kölelerin oranları, Roma'nın son dönemindeki kolonluk sisteminin yaygınlaşmasından dolayı daha azdı. Ayrıca feodal rejimin sonucu olan serflikten dolayı, kölelik kurumu önemini kaybetmişti. Ancak bunlara rağmen, yine de köleler bulunmaktaydı. Köleler ve serfler için Latince kökenli “servi” ve “ancillae” kelimeleri kullanılıyordu.²¹² Bu kölelerin de çoğunluğu, Güney Avrupa'da bulunuyordu.²¹³

Roma İmparatorluğu dağılmaya başladığında, parçalanan topraklar daha önce Roma'da komutanlık yapan ve ticaret sayesinde zengin olan kişilerce, işletilmeye başladı ve bu kişilerin de serfleri ve daha önceki kölelerinin büyük bir kısmı serfliğe geçmişlerdi. Ancak Avrupa coğrafyalarında, yine de köleler varlığını sürdürmeye devam ediyordu. Bu

²¹⁰ **Henri PIRENNE**, s. 81.

²¹¹ **Pınar ÜLGEN**, s. 115.

²¹² **Pınar ÜLGEN**, s. 16.

²¹³ **J.M. ROBERTS**, s. 192.

kölelerin önemli bir kısmı da kiliseye aitti ve dört manastırın toplam, 20.000 kölesinin olduğu bilinmektedir. Hatta köle ticareti yapan din adamları da vardı.²¹⁴

Bu durumun Orta Çağ'da da devam ettiğini, 13. yüzyılda hala İngiltere'de köleliğin var olduğundan ve Orta Avrupa'daki köylerden bir kısmında da köle kullanıldığından öğrenmekteyiz. 11. yüzyılda İngiltere'de toplumun yaklaşık yüzde onu malikanede çalışan kölelerdi ve bunların içinden azat edilenler de vardı. Hatta 13. yüzyılda IX. Louis'nin Fransa'da 326 tane köye özgürlük vermesini de buna örnek olarak gösterebiliriz.²¹⁵

Orta Çağ Avrupası'nda kölelerin azlığının sebepleri, sadece Roma'dan miras kalan kolonluk sistemi ve bunun devamı sayılabilecek olan feodalizm değildi. Teknolojik gelişmeler de kölelerin kullanımını azaltmıştı. Ancak Kara Veba'dan (14. yy.) sonra, kölelere olan rağbet tekrar artmıştı ve köle ithal edildi. Bunun sebeplerinden biri de kıtlık ve nüfusun azalmasıyla dışarıdan duyulan iş gücü ihtiyacı olabilir. Orta Çağ Avrupası'nda, Roma döneminden kalan köleler ve onların alt soylarından gelip köle olanların yanı sıra, savaş esirleri de köle yapılıyordu. Örneğin, Keltler ile Anglo-Saksonların savaşındaki esirler köle yapılmıştır. Ayrıca Protekiz'deki belgelerde, Müslüman esirlerin köle yapıldıklarına da değinilmektedir. Ancak bu dönemdeki savaşlarda elde edilen kölelerin miktarı, Antik Yunan ve Roma dönemine göre çok daha azdı.²¹⁶

²¹⁴ Pınar ÜLGEN, s. 31,104, 126.

²¹⁵ John H. MUNDY, Europe In The High Middle Ages 1150-1309, Longman Press, New York, 1991, s. 161; Pınar ÜLGEN, s. 49, 56.

²¹⁶ Pınar ÜLGEN, s. 75, 88, 150.

E. ORTA ÇAĞ HUKUKU ve KÖLELİK

1. Feodalizmde Yargılama Yetkisi

Lordun egemenlik hakkının bir parçası olarak, manor’da yargı-yargılama hakkı-yetkisi de bulunuyordu. Kral egemenliğindeki sınırlamanın bir sonucu olan bu hak ve yetki, sınırlamaların boyutuna göre her ülkede farklıydı. Örneğin; bu hak ve yetki Fransa için çok fazlayken, İngiltere için ise çok azdı. Serflerin tamamı, lordun yargı yetkisinde bulunurlarken, diğer kiracılar sadece cinayet ve hafif cürümler konusunda yargı yetkisine tabiydiler. Her manor’da, mahkeme bulunuyordu ve bu mahkemelere kahya ya da villicus başkanlık ediyordu. Bu mahkemelerde uygulanan hukuk, manor adetlerine göre, topluluğun lorda danıştığı ve costumal – weistümer- belgelerinde belirtilen teamüllerden meydana geliyordu.²¹⁷ Bu hukukun kaynağındaki en dikkat çekici nokta; skolastik düşüncenin hakimiyet sürdüğü bu dönemde, dini esaslardan ziyade toplumsal yönü de bulunan seküler denilebilecek bir hukukun da bulunmasıdır.

2. Feodalizmde Vergi Hukuku ve Özel Hukuk

Lordun topraktaki egemenlik hakkının bir diğer sonucu da vergi toplama yetkisinin bulunmasıydı. Bu vergilere örnek olarak; Roma döneminden kalan champert - medem- , gerek görülürse sürekli toplanan vergilere ek olarak toplanan avarız – tallage- verilebilir. Bunlar arasında belki de en dikkat çekici olanı, merchet –İngiltere’de merchet, Fransa’da formariage, Almanya’da Bedemund denilmektedir- ‘dir. Merchet, bir serfin çocuğunu evlendirdiğinde ödemekle yükümlü bulunduğu vergidir. Bu vergi aslında serflerin köle gibi olmasa da tamamıyla özgür olmadıklarının ve feodal toplumda aile kurumunun,

²¹⁷ **Henri PIRENNE**, s. 76.

kamusal alana ne kadar dahil edildiğinin ve müdahaleye ne kadar açık bulunduğunun göstergesidir. Ayrıca serf, manor topraklarını terk ederse chevage denilen bir ödemede bulunması gerekiyordu. Serflerin, manor'un dışından evlenebilmeleri ve seyahat etmeleri, lordun iznine tabiydi. Hatta lordun, serflerin miraslarının tamamını ya da bir kısmını alabilme hakları vardı.²¹⁸

3. Feodalizmde Kölelerin Hukuk Düzenindeki Yeri

Orta Çağ Avrupa'sında, serflerle köleler birlikte bulunuyorlardı. Serflerin durumlarını düzenleyen hukuki kurallar kadar kölelerin durumu hakkında da bulunuyordu. Elbette Orta Çağ'da da köleler, mülkiyet hakkı kurulan mallar olarak görülüyordu. Bu durumuma örnek göstermek gerekirse; 15. yüzyılda, İspanya topraklarındaki Tatar kökenli köle Margarita için sigorta poliçesi düzenlenmişti. Bu poliçede kölenin değeri de ayrıca belirtilmişti.²¹⁹ Yine 12. yüzyılda, Cenova'da bir köle pazarının bulunduğunu ve Müslüman kadın bir köle için on sene aynı efendide bulunması halinde özgürlüğünü kazanacağını gösteren bir azat belgesinin düzenlendiğini, tarihi kaynaklardan görebilmekteyiz. Bu durum için kilisenin yaklaşımı ise; Hristiyanların, Hristiyan olmayanların kölesi olmalarını önlemekle sınırlı bulunmaktadır. Bu konuda köle tacirleri için, 15. yüzyılda papa, bir takım yaptırımlarda bulunacağını söylemiştir.²²⁰ Burada da daha önceki dönemlerdeki anlayışa benzer, kölenin mal statüsünde bulunma durumu vardır.

²¹⁸ **Henri PIRENNE**, s. 79, 80; **Pınar ÜLGEN**, s. 60, 61, 94, 95; **Hüseyin Haşimi GÜNEŞ**, “*Merkantalizmin Ortaya Çıkışı*”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 15, Yıl 2006, s. 138.

²¹⁹ **Henri PIRENNE**, s. 81.

²²⁰ **Pınar ÜLGEN**, s. 82, 96.

a. Kölelerin Yaşam Hakları

Efendinin köle üzerinde mülkiyet hakkı bulunduğundan, kölesini öldürmesi halinde her zaman müdahalede bulunulmazdı. Ancak; İtalya'nın Siena şehrinde, kölesini öldüren bir efendi hakkında ölüm cezası verildiği bilinmektedir.²²¹ Tabi bu durum Orta Çağ için istisna sayılabilecek durumlardandır.

b. Kölelerin Vücut Bütünlüğü Hakları

Kölelere işkence yapılması, genellikle bir suçun cezası olarak yapılmaktaydı. Örneğin; efendisini zehirleme eyleminden ceza alan köleye; ateşte ısıtılmış demirle dağlama, dudaklarının kesilmesi, kırbaçlanma gibi işkenceler yapılyordu. Ardından köle, toplumun önünde atın arkasına bağlanarak yerlerde sürükleniyor ve yakılıyordu.²²² Bu işkenceler, Orta Çağ Avrupa'sının bilindik cezalarındandı ve özgür insanlar için de uygulanabiliyordu.

c. Kölenin Kaçmasının Hukuktaki Yeri

Kölenin kaçmasının, tıpkı Roma dönemindeki gibi mülkiyet hakkı ile ilişkilendirilerek, hırsızlık suçu bağlamında ele alındığını, İtalya'nın şehir kanunlarından öğrenmekteyiz. Köle çalma eylemi de böyle değerlendiriliyor ve çalan kişi hakkında, asılma cezası da verilebiliyordu. Kaçak kölenin ceza almadığı durum, Hristiyan kölenin Yahudi sahibinden kaçıp sonra kiliseye sığınmasıydı.²²³ Burada, kölenin efendisinin

²²¹ Pınar ÜLGEN, s. 109.

²²² Pınar ÜLGEN, s. 110.

²²³ Pınar ÜLGEN, s. 111, 113.

mülkü bulunduğu anlayışı var olduğundan, hem kölenin çalınması hem de iradesi ile kaçması aynı hakkın ihlali olarak değerlendiriliyor ve aynı cezadan yargılama yapıyordu.

d. Köleler İçin Azat İşlemi

Azat işlemi, kökeni Antik Yunan ve Roma dönemine uzanan Manumissio (Manumission) ile tanımlanıyordu.²²⁴ Bu işlem ile köle, Antik Yunan ve Roma'daki gibi özgür olmuyor ancak, serf durumuna geçiyordu. Serf durumuna geçenlerin büyük bir kısmı ise, eski efendilerinin altında çalışmaya devam ediyorlardı.²²⁵

4. Orta Çağ'da Kölelerin Durumlarının İyileştirilmesi Yönündeki Hukuki Düzenlemeler

a. Konsillerde Kölelerle Alakalı Alınan Kararlar

Orta Çağ Avrupa'sında kilise, konsillerde kölelerle alakalı bir takım kararlar almıştır. Orta Çağ Avrupa'sında iktidarın parçalanmış olduğu – feodal sistemin bir sonucu- , feodal bey, kral ve kilisenin bir yerde de iktidarı paylaştıkları göz önünde bulundurulduğunda; kilisenin konsillerde kölelere yönelik aldıkları kararların etkisini küçümseyemeyiz. Bunlara değinmek gerekirse;

²²⁴ **Pınar ÜLGEN**, s. 113; The Digest Of Justinian Cilt 1, Edit (Çev. Alon Watson), University Of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998, s. 27-28.

²²⁵ **Rodney HILTON**, Bond Men Made Free Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381, Routledge Press, 2003, Londra, s. 57.

876 tarihli Worms Konsilinde, kölesini öldüren efendinin iki seneliğine aforoz edileceğine veya kefarete ödemesine; 755 tarihinde Mainz Başpiskoposu Lullo'nun, köle ve serf durumundaki Hristiyanların satışının yasaklanmasına; 922 tarihli Koblenz Konsilinde, Hristiyan bir kişiyi satanın cinayet işlemiş kabul edileceğine; 1171 tarihli İrlanda Armagh Konsilinde, İngilizlerin kölelikten kurtarılmaları gerekliliğine²²⁶ karar verilmesini söyleyebiliriz. Alınan bu kararlar kölelik kurumunu ortadan kaldırmaya yönelik olmasa da kölelerin durumlarını nispeten iyileştirmiştir.

b. Köleler Hakkında Çıkarılan Kanunlar

Konsil kararlarının yanında, kilise ve feodal beylik iktidarı paylaşan kralların çıkarttığı kanunlar da bulunmaktadır. Bu kanunlara da değinmek gerekirse; 1080 tarihli İngiltere'de kölelerin alınıp satılmalarına yönelik yapılan bir kanunda, Hristiyanların, putperest kişilere satılmalarının yasaklandığını görmekteyiz. Yine 1175 yılında Brusem Kanunu çıkarılmış ve bu kanuna göre; aynı yerde yaşayan serf, kendi statüsünden farklı biri ile evlenirse, kadın, erkeğin lorduna itaat edecekti.²²⁷

Kölelerin durumlarına yönelik Caroline Kanunlarında, kölelerin durumlarının iyileştirilmesi yönünde önemli adımların atıldığını görmekteyiz. Bu kanunlara göre; bir kişinin mal statüsünde kalma yönünde isteği yoksa, köle yapılamayacağı belirtilmiş ve insanların eşit olduklarına üstü kapalı olarak değinilmiştir. Ayrıca, insanların köle olarak satılmasına yönelik kanuni bir dayanak bulunmadığı belirtilip, Tanrı'nın huzurunda hiç kimsenin mal olamayacağı savunulmuştur. Son olarak ise, insanın mal olarak kabul edilemeyeceği ve buna yönelik her türlü zor kullanmanın da hukuka aykırılığı

²²⁶ Pınar ÜLGEN, s. 122-125.

²²⁷ Pınar ÜLGEN, s. 131.

söylenmiştir. Bu kanun, ilerleyen dönemlerde Avrupa’da doğacak modern hukukun dayanaklarından olan insan onuru ve eşitlik gibi kavramları anımsatması bakımından da önemlidir. Ayrıca köle ile özgür kişiden doğacak çocukların durumunun belirlenmesinde, annenin statüsüne göre karar verileceğini belirten Maria kararını ve 15. yüzyılda İtalya’da özgür erkek ve köle kadının çocuklarının özgür olacağına yönelik kanunu²²⁸ bu başlıkta örnek verebiliriz.

F. ORTA ÇAĞ’DA KÖLE AYAKLANMALARI

Orta Çağ Avrupa’sında köle isyanları hem Antik Yunan ve Roma’daki kadar fazla olmamış hem de etkileri o dönemdekiler kadar büyük olmamıştır. Ancak savaşlar ve vergilerin ağırlığı bazen isyanlara sebep olmuştur. Örneğin; 8. yüzyılda Asurias kölelerinin isyanına, Gaul’da bir isyana ve bireysel boyutta küçük isyanlara rastlamaktayız. Liutprand ve Rothari adlı Lombard krallarının yasalarında, bu örneklerle rastlamak mümkündür.²²⁹

²²⁸ Pınar ÜLGEN, s. 133-140.

²²⁹ Pınar ÜLGEN, s. 142, 144.

VIII. OSMANLI DEVLETİ'NDE ve ORTA DOĞU'DA KÖLELİK

A. OSMANLI DEVLETİ'NDE ve ORTA DOĞU'DA KÖLELİĞİN DOĞUŞU

Ortadoğu'da kölelik Osmanlı'dan, hatta İslam dinin doğuşundan daha evvel de vardı. Çalışmanın İlk Çağ'da Kölelik adlı bölümünde, ayrıntılı olarak açıklandığı gibi Ortadoğu'da kölelik kurumu, M.Ö. de bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde kölelik, temelleri kurulduktan sonra Anadolu ve Balkan coğrafyalarından küçük yaştaki gayrimüslimlerin devşirilerek, gulamlar-kullar ya da kapı kulları- adıyla padişahın mülkiyetine girmeleriyle başlamıştır.²³⁰ 1430'lu senelerde Osmanlı'nın Bosna'ya düzenlediği akınlardaki esirlerin, köle olarak satıldığını ve 1413'de Osmanlı'nın Ceneviz'den 1080 adet köle satın aldığını²³¹ da belirten kaynaklar, Osmanlı'daki kölelik kurumunun kuruluşla beraber başladığını doğrulamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, Osmanlı'nın kuruluşundan sonraki süreçteki kölelik için yapılan değerlendirmeler, Orta Doğu için de geçerlidir. Çünkü Osmanlı, kuruluşundan sonra Orta Doğu topraklarını da egemenliğine katmıştır. Ayrıca, Osmanlı ve Orta Doğu'daki kölelik kurumu, aynı hukuk sistemine tabidir.

Ayrıca Osmanlı öncesi Anadolu'da, Osmanlı'dan önceki Türk devleti olan Selçuklularda da kölelik kurumu bulunmaktaydı. Selçuklu döneminin kölelik sisteminde köleler çoğunlukla devlet kademesinde kullanılmak için özel şekilde yetiştirilirdi.²³²

²³⁰ **Mustafa AKBEL**, “Osmanlı Başkentinde Kölelerin Durumu Ve Azatları: Galata Örneği (1718-1730)”, Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Yıl 2017, s. 215.

²³¹ **Yusuf ÖKSÜZ**, Osmanlı Erken Döneminde Kölelik, Yüksek Lisans Tezi, Danışmanı: Prof. Dr. Heath W. LOWRY, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020, s. 39; **İsmail PARLATIR**, s. 841 – 816.

²³² **İsmail PARLATIR**, s. 814.

B. OSMANLI DEVLETİ VE ORTADOĞU'DA KÖLELERİN GENEL DURUMU

Osmanlı, 13. yy. ve 20. yy. arasında hüküm sürmüş bir imparatorluktu ve köleci düzen Osmanlı'da bulunuyordu. İmparatorluğun en geniş sınırlara ulaştığı dönemi göz önünde bulundurursak; Osmanlı, Doğu Avrupa, Anadolu, Orta Doğu - Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika coğrafyalarına kadar yayılmıştı. Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan itibaren İslam'ı benimsemiş ve bu anlayış İmparatorluğun sonuna kadar devam ettiğinden dolayı, Osmanlı'daki kölelik kurumunu İslam Hukuku'ndan bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Hele de tebası'nın çoğunluğunun Müslüman olması da düşünüldüğünde, bu durum kaçınılmazdır. Çalışmanın bu bölümünde bu durum orijinde bulundurulularak inceleme ve değerlendirme yapılmıştır.

Osmanlı ve Orta Doğu'da kölelik kurumu, köklü ve benimsenmişti. Osmanlı öncesi Ortadoğu'da örneğin Bağdat 13. Yy.'lara kadar önemli bir hacme sahip köle pazarı konumundaydı. Bunun yanında Türk ve Çerkes kökenli kölelerin kurdukları Memlük Devleti ise kölelik kurumunun Ortadoğu topraklarındaki yaygınlığı ve köklü bir yapıya sahip olması hususunda önem arz etmektedir. Hatta Ortadoğu'da, Roma'da olduğu gibi, bir kölenin nasıl kullanılacağına dair Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış köle kullanma kılavuzu bulunmaktaydı. Bu durum, kölelik kurumunun ne kadar köklü ve yaygın olduğunun kanıtlarındandır.²³³

Osmanlı'da kölelik, yaklaşık olarak 20. Yüzyılın başlarına kadar, varlığını sürdürdü. Bu kadar uzun sürmesinde, Osmanlı Devleti'nde ve toplumunda, özellikle de ev içi köleliğin meşru -aynı zamanda da gelenek- olarak görülmesidir. Bundan dolayı, modernleşen dünyaya ayak uydurmaya çalışan ve bu konuda bazı hukuki düzenlemelere

²³³ **Bernard LEWIS**, Orta Doğu'da Kölelik (Çev. Özgür Balkılıç), Akılçelen Kitaplar Yayınevi, Ankara, 2018, s. 79; **İsmail PARLATIR**, s. 806.

giden Osmanlı Devleti'nde kölelik kurumu bir süre daha hukuk alanının dışında varlığını sürdürebildi.²³⁴

Osmanlı'daki kölelerde, ilk bakışta şu husus dikkati çekmektedir; Osmanlı'da, Roma ve Amerika'nın aksine, köleci üretim düzeni bulunmadığından – birkaç istisnai örnek hariç- köleler çoğunlukla sarayda ya da ev içinde hizmet ediyorlardı. Bu durumun, Osmanlı'daki kölelerin cinsiyet dağılımı üzerinde de etkisi bulunuyordu. Osmanlı'daki kölelik kurumunun, Amerika Kıtasındaki gibi tarımsal üretime değil de daha çok hane içi hizmete dayalı bulunmasından dolayı, Osmanlı'daki kölelerin cinsiyet dağılımlında kadınlar ağırlıktaydı.²³⁵ Köleler, özgür bir Osmanlı tebası gibi dini ya da sosyal bir sınıfa dahil olamadıklarından; bu onları yabancı - Arapça'da garip- yapar ve durumlarını zorlaştırırdı. Bu dönemdeki Afrika kökenlilerin durumu, beyazların durumuna kıyasla daha zordu.²³⁶

1. Ev İçi Kölelerinin Durumu

Hane halkı ile iletişim kurma olanağının bulunmasından dolayı, bu sınıftaki köleler ailenin bir parçası gibi görülmekteydiler. Hatta yaşadıkları hanenin ailesi ne kadar zengin ise bu kölelerin refah düzeyi de o kadar fazlaydı. Zengin evlerdeki kölelerin hayat standardı, özgür bir Osmanlı tebasına kıyasla daha iyi durumdaydı. Bu kategorideki kadın

²³⁴ **Gökçen ALPKAYA**, “*Tanzimat’ın Daha Az Eşit Unsurları Kadınlar Ve Köleler*”, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı 1, Yıl 1990, s. 6.

²³⁵ **Mustafa OLPAK**, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle, Türkiye Cumhuriyeti’nde Evlatlık: Afro-Türkler*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 68, Sayı 1, Yıl 2013, s. 124.

²³⁶ **Ehud R. TOLEDANO**, *Suskun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu’nda Kölelik Bağları* (Çev. Y. Hakan Erdem), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 14, 27.

kölelerin -çoğunluğu kadınlardan oluşuyordu- cinsel tacize maruz kalmaları ve/veya cinsel köle olarak kullanılmaları, sıklıkla karşılaşılan bir durumdu.²³⁷ Belki yoksul bir Osmanlı tebasına göre, içerisinde bulunduğu maddi şartlar biraz daha iyi olsa da yaşadıkları bu mağduriyetin yaşamlarını ne kadar çok zorlaştırdıkları tahmin edilebilmektedir.

2. Saray Kölelerinin Durumu

Osmanlı sarayında kölelik kurumu, harem sistemi ile işlemektedir. Bu sistemin en önemli parçası ise hizmet köleliği idi.²³⁸ Aynı zamanda, sarayda devletin neredeyse bütün görevlileri Kapı'nın -Sultan'ın- köleleri/kulları konumundaydı ve bunlar "kapı kulları" olarak adlandırılmaktadırlar. Kul sistemi denilen bu yapı Osman Devlet geleneğinde de önemli bir yere sahiptir. Kapı kullarının hukuki dayanağını İslam Hukuku açısından devletin başındakinin savaş esirleri üzerindeki hakkı oluşturmaktadır. Bunlar, diğer kölelere tanınmayan, evlilik ve mülk edinme gibi haklara sahip olduklarından, bunların durumları çok daha iyiydi ve tamamen köle olarak sınıflandırmak mümkün değildir.²³⁹ Bu sınıftakilerin konumu, daha çok köle ile özgür teba arasında bir yerdedir.

²³⁷ **Ehud R. TOLEDANO**, *Suskun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, s. 4, 14.

²³⁸ **Ehud R. TOLEDANO**, *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890* (Çev. Y. Hakan Erdem), Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul, 1994, s. 232.

²³⁹ **Bernard LEWIS**, s. 118; **Sibel BAGATUR**, s. 27; **Ogün USTA**, s. 193.

C. OSMANLI DEVLETİ ve ORTA DOĞU'DA KÖLELERİN YAPTIĞI İŞLER

Osmanlı ve Orta Doğu'da, kölecî üretim düzeni bulunmadığından, köleler çoğunlukla ev içinde ve sarayda hizmet ediyorlar, küçük bir kısmı ise üretim aşamasında veya asker olarak yer alıyordu.

1. Eviçi Köleler

Osmanlı ve Orta Doğu'nun genelinde görüldüğü gibi, bu kategoride de çoğunluğu, Afrika kökenli siyahi köleler oluşturuyordu. Siyahi kökenli kölelerin büyük bir kısmı, ev içinde hizmet ediyorlardı. Evin bir üyesi gibi görülen bu kölelerin durumlarının arkasında acı bir hikaye bulunuyordu. Çünkü, şehirde bu durumları nispeten iyi görünse de kendi topraklarından köle tüccarlarınca işkence görerek kaçırılıyor ve uzun süren yolculuklar yapıyorlardı.²⁴⁰

2. Üretim Aşamasındaki Köleler

Ev içi köleler kadar çoğunlukta olmasalar da bu kategorideki kölelerin, sayıları az değildi ve ucuz iş gücü sağlıyorlardı. Yaptıkları işler; Bursa'da özellikle ipek üretiminde yer alarak²⁴¹, ticaretle uğraşan efendilerin kalfalığını yaparak, sanatçı olarak, tarım ve beden işlerinde-inci dalgıçlığı, madencilik ve inşaat- çalışmışlardır. Bunlar arasında tarım ve beden işlerinde çalışanların çalışma koşulları, diğerlerine göre çok daha ağırdı. Örneğin, Sahra'daki tuz madenlerindeki köleler en fazla beş yıl yaşayabiliyordu.²⁴²

²⁴⁰ **Bernard LEWIS**, s. 130.

²⁴¹ **Madeline C. ZILFI**, *Women and Slavery in the Late Ottoman Empire*, Cambridge University Press, New York, 2010, s. 108; **Mustafa AKBEL**, s. 219.

²⁴² **Bernard LEWIS**, s. 20, 21.

Tarımsal işlerde, özellikle Mısır'daki pamuk üretiminde çalıştırılan Afrikalı, Çerkes ve Gürcü kökenli kölelerin varlığı bilinmektedir.²⁴³

3. Asker Köleler

Bu kategorideki köleler, askere katılmaları halinde kendilerine özgürlük verilen ve bundan dolayı Osmanlı ve Orta Doğu'da orduya katılmış kölelerdir. Orduda asker olarak kalmaları gerektiğinden ve efendinin yerine komutanın boyunduruğu altında bulunduklarından, tam olarak azatlı statüsünde olduklarını söylemeyeyiz. Bunlar aynı zamanda, saray muhafızlığı da yapıyor ve vilayetlerdeki asayiş sağlıyorlardı. Bu köleler; doğuda daha çok Türklerden ve İran topraklarında yaşayanlardan, batıda ise Afrikalılar ve Avrupalı Slavlardan devşiriliyorlardı. Bu ordu sürekli olarak yeni kölelerin katılmasıyla bir devinim içerisinde bulunduğundan, soylu bir sınıf bu ordunun içinde oluşamazdı. Böylece, yerel halktan destek isteyerek isyan edemezlerdi.²⁴⁴ Bu durum, yöneticilerin olası bir isyana karşı kendilerini güvende hissetmelerini sağlıyordu.

D. OSMANLI DEVLETİ ve ORTA DOĞU'DA KÖLE SAYISI VE TİCARETİ

Osmanlı Devleti'nde köle ticaretinin toplam hacmi, 19. yüzyılda en yüksek seviyeye ulaşmıştı ve ithal edilen köle sayısı toplamda 11.000 civarındaydı. Bu sayıyı, o dönemde Amerika'ya yapılan transatlantik köle ticaretinin hacmi ile kıyaslamak gerekirse, transatlantik köle ticaretinin hacmi yaklaşık 31.000'di.²⁴⁵ Osmanlı'da köle üretiminin

²⁴³ **Ehud R. TOLEDANO**, *Susun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, s. 13.

²⁴⁴ **Bernard LEWIS**, s. 104-107.

²⁴⁵ **Ehud R. TOLEDANO**, *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*, s. 76.

bulunmaması ve dini hukuk sisteminin de insanları azat etmeye yönlendirmesinden dolayı, sürekli olarak dışarıdan köle ithal etme gereksinimi vardı.²⁴⁶ Ayrıca gayrimüslimlerin Osmanlı'da köle ticareti yapmalarına hukuki imkan bulunmadığından sadece Müslümanlar bu ticaretle uğraşabiliyorlardı.²⁴⁷

Elbette köle ticaretinin büyük bir kısmını, Afrika'dan getirilen siyahi köleler oluşturmaktaydı. Hatta 18. yüzyılda Osmanlı, kuzeydeki topraklarını kaybetmeye başlayınca, beyaz köle ithalatı azalmış ve siyahi kölelere daha çok yönelmişti. Köle ticareti hakkındaki bu verilerin arkasında çok büyük acılar vardı. Ludwing Stross, 19. Yüzyılın sonlarında Arabistan'da bulunmuş ve buradaki köle ticaretini ve insanların köleleştirilmek için yakalanmalarını gözlemlemişti. Gözlemlerine göre, siyahilerin yaşadıkları köyler tüccarlar tarafından yakılıp erkekler öldürülüyor ve geri kalan kadın ve çocuklar yakalanıp köleleştiriliyordu.²⁴⁸

Köle ticaretinin bu kadar büyük olması ve uzun zamandır da devam ediyor olmasından dolayı, Osmanlı hukuk sisteminde köle ticareti hukuku da bulunuyordu. Bunu günümüz modern hukuku ile kıyaslamak gerekirse; hem kamu hem de özel hukuk alanına girecek düzenlemelerin bulunduğunu görmekteyiz. Örneğin; köle satanın, kölenin aksaklığını ya da hastalığını belirtmemesi halinde, alıcı köleyi geri verip parasını isteyebiliyordu. Buna ilişkin kayıtlar şeriye sicillerinde bulunmaktadır.²⁴⁹ Ayrıca, köle

²⁴⁶ **Ehud R. TOLEDANO**, Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890, s. 233.

²⁴⁷ **Ogün USTA**, s. 197.

²⁴⁸ **Bernard LEWIS**, s. 121, 140.

²⁴⁹ (bkz. Galata Şeriye Sicili, 259/24D.); **Mustafa AKBEL**, s. 221.

pazarlarındaki yapılan satış işlemlerinden elde edilen gelir vergilendirmeye tabi olmaktaydı.²⁵⁰

E. OSMANLI DEVLETİ ve ORTA DOĞU'DA KÖLE KAYNAKLARI

Osmanlı ve Orta Doğu'da başlıca köle kaynakları; savaş esirliği, kaçırılma, doğumla gelen kölelik, satın alma ve hediye yoluyla kölelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti için çoğunlukla köle temin eden coğrafyalar, Afrika ve Kafkas topraklarıydı.²⁵¹ Ancak İslam Hukuku köleliği savaş esirliği ile sınırlandırmıştı.²⁵² İslam'ın bu yaklaşımı dönemin şartlarına ve geleneklerine önemli bir karşılık sergiliyordu. Savaş esirlerinin öldürülmeleri ya da köleleştirilmeleri dışında bir uygulamanın bulunmadığı gelenekçi bir toplumda İslam köleliği tedrici bir yöntemle kaldırmayı benimsemişti.²⁵³

²⁵⁰ **Gül AKYILMAZ**, “*Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi ile İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanının İlanından Sonra Kölelik Müessesesi*”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1,2, Yıl 2004, s. 223.

²⁵¹ **Ehud R. TOLEDANO**, *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*, s. 13; **Bernard LEWIS**, s. 12; **Sibel BAGATUR**, s. 8.

²⁵² **Sava PAŞA**, *İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd: İkinci Cilt* (Çev. Baha Arıkan), Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara, 1955, s. 339.

²⁵³ **Ogün USTA**, s. 179.

F. OSMANLI DEVLETİ VE ORTA DOĞUDA'KI HUKUK SİSTEMİNDE KÖLELİK

1. Köle Sahibi Olmak

Osmanlı ve Orta Doğu'da köle sahibi olmak, bir haktı ve bu hak mülkiyet hakkının bir başka türlü görünümüydü. Osmanlı ve Orta Doğu'daki kölelik anlayışının, tıpkı Antik Yunan ve Roma'da olduğu gibi mülkiyet temelinde kurulduğunu, Osmanlı subayı Enver Paşa'nın günlüğünde geçen 1912 tarihinde kölelerin hediye olarak verildiğine şahitlik ettiği anısından da görebiliyoruz.²⁵⁴ Osmanlı'da hem Müslümanlar, hem de gayrimüslimler köle satın alabilirlerdi, ancak gayrimüslimlerin köleleri Müslüman olamazdı. Aksi halde, devlet bu duruma müdahale ederdi.²⁵⁵ Bunun yanında, Roma'daki kölelerin köle sahibi olmalarına benzer, saraydaki yüksek makamda bulunan kulların kul edinme hakları bulunuyordu.²⁵⁶

2. Kölelerin Evlenmeleri ve Etnik Kimliklerini Yaşama Hürriyetleri

Kölelerin evlenme hakları ise mutlak değildi. Efendilerinin iznine tabi kılınmıştı.²⁵⁷ Ayrıca efendinin, kölesini zorla da olsa evlendirebilme hakkı vardı. Böyle evliliklerden çocuk dünyaya gelmişse, bu çocuk efendinin malı olarak kabul ediliyordu.²⁵⁸

²⁵⁴ Bernard LEWIS, s. 123.

²⁵⁵ Mustafa AKBEL, s. 217.

²⁵⁶ Ehud R. TOLEDANO, Suskun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları, s. 28.

²⁵⁷ Mustafa AKBEL, s. 218.

²⁵⁸ Gül AKYILMAZ, s. 225.

Köleleştirilenlerin isimleri genellikle Türkçe, Farsça veya Arapça yeni isimlerle değiştiriliyordu. Buradaki amaç, kimliğe yönelik asimilasyonlarla köleyi önceki dünyasından koparmaktı.²⁵⁹ Böylece, asimile olanların başkaldırma ihtimalleri de azaltılıyordu. Çünkü asimile edilen onlarca köle, aynı topraktan gelen soydaşlarına bir süre sonunda yabancılaşıyordu. Kendilerini yakın hissettikleri, sadece efendileri ve onların ailelerinden öteye geçemiyordu. Bunların yanında İslam Hukuku'na göre kölelerin ibadet ve inanç özgürlükleri de bulunuyordu. Hatta Müslüman bir köleye de ibadetlerini yerine getirmesi hususunda zor kullanma yetkisi efendisinde yoktu.²⁶⁰

3. Kölelerin Hukuki Ehliyeti

Kölelerin, Osmanlı hukuk düzeninde eksik hak ve fiil ehliyetleri vardı. Ayrıca, kölelerin davada taraf olma hakkı bulunmuyor ve şahitlikleri de kabul edilmiyordu. Mülkiyet hakkına sahip olmayan kölelerin, kefil, vekil ya da varis olma hakları da yoktu. Tanzimat reformlarıyla birlikte gelen değişimden dolayı, kölelerin isimleri artık kadıların verdikleri kararlarda görülebiliyordu. Ancak azat edilip de özgürlüğüne kavuşan bir köle- Antik Yunan ve Roma'daki uygulamanın aksine- tam olarak hak ve fiil ehliyetine sahip olmaktaydı.²⁶¹

²⁵⁹ **Ehud R. TOLEDANO**, *Suskun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, s. 61; **Mustafa AKBEL**, s. 223.

²⁶⁰ **Sava PAŞA**, s. 341.

²⁶¹ **Gül AKYILMAZ**, s. 221- 230; **Ehud R. TOLEDANO**, *Suskun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, s. 65; **Sava PAŞA**, s. 341.

4. Kölelerin İşledikleri Suçlar ve Kölelere Verilen Cezalar

Kölelerin yargılandıkları suç tiplerinin başında; hırsızlık, cinsel suçlar, cinayet ve grup direnişleri gelmekteydi. Hırsızlık suçunun, temelde iki gerekçesi vardı; birincisi, kölenin kaçma planı-özellikle kötü muamele gördüklerinden dolayı- için paraya ihtiyaç duyması, diğeri ise azat edildikten sonra yoksulluğa düşmeleri idi. Cinsel suçlardaki temel sebepler, kimi kadın kölelerin fuhşa zorlanmaları ve azatlıların hayata tutunmak için buna başvurmaları gelmekteydi. Cinayet, kölelerin en az karıştığı suç tipi idi ve sebeplerinin bireysel olduğu düşünülmekteydi. Grup direnişleri ise kölelerin kalabalık olarak bulunduğu yerlerde, genellikle kötü çalışma şartlarından dolayı meydana gelirdi.²⁶² Kölelerin suça karışmalarında, onların korumasız oldukları hatta bu durumun azattan sonra bile devam ettiği ve bundan dolayı topluma katılma süreçlerinde devletçe maddi-manevi yardım yapılmasının gerekliliği bulunmaktadır.

Bir de Ortadoğu'da da görülen İslam Hukuk'u uygulamasında kölelere verilen cezalar hürlerle verilenlerin yarısına denk geliyordu.²⁶³ Had cezaları denilen ve Allah hakkıyla bağlantılı bulunan alkol tüketme, zina vb. suçlarında kölelere yarı oranda ceza veriliyordu. Ancak hırsızlık gibi yarı oranında azaltma yapılabilmesi uygun olmayan suçlarda aynen ceza verildiği görülmektedir. Öte yandan kısas ve/veya diyet cezasının uygulandığı suçlarda ise köle veya hür şeklinde bir ayrıma gidilmediği görülmektedir.²⁶⁴

²⁶² **Ehud R. TOLEDANO**, *Suskun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, s. 150-155, 159, 173, 179.

²⁶³ **Sava PAŞA**, s. 341.

²⁶⁴ **Sibel BAGATUR**, s. 43; **Ogün USTA**, s. 182.

5. Osmanlı Devleti'nde Köleler İçin Yapılan Hukuki Reformlar

Kölelerin lehine yapılan bir takım hukuki reformlar, Osmanlının son dönemlerinde hayata geçirilmişti. Bunların başında kölelerin yargılanma hakkı kazanmaları gelmektedir. Daha önceleri -1845 yılına kadar- köleler, suça karışmaları halinde efendileri tarafından cezalandırılıyordu. Ancak 1845'te Meclis-i Vükela, kölelerin cezalandırılmasını devlet tekeline bağlayan bir karar verdi. (BOA/İrade/Meclis-i Vala/1280/ Mazbata, 23.7.1845, Sadrazam'dan Sultan'a, 5.8.1845) Bu ceza, hapis cezasıydı ve cezası infaz olunan köleler tekrar efendilerine teslim edilecekti. Bu durum, kölelerin yargılanma hakkı kazanması açısından önemlidir. Günümüzdeki adil yargılanma hakkının da gerisinde, bu hak sadece yargılanma hakkından ibarettir. Bunun yanında, yine Osmanlı'nın son dönemlerinde, Ruslar tarafından sürüldüklerinden dolayı Osmanlı topraklarına gelen Çerkes ailelerinin kendi çocuklarını köle olarak satmaları yasaklanmıştır. Bu düzenlemelerle kölelik kurumu devam etse de kölelerin durumunda nispeten iyileşmeye yol açmıştır. Bir diğer düzenleme ise din ve vicdan hürriyeti ile alakalıydı. Osmanlı Devleti'nin, ülkedeki kölelerin çoğunluğunu oluşturan Afrika kökenli kölelerin, kendi dinlerini ve kültürlerini yaşaması konusunda hukuki düzenlemeler yaptığını görüyoruz. Özellikle 19. yüzyılda localar kuruldu ve bunların başlarında kolbaşıları yer aldı. Hatta bu locaların aidat toplama hakları vardı.²⁶⁵

Sayılan bu hukuki düzenlemelerin gerçekleşmesinde, Osmanlı Devleti'nin batılılaşma amacı ve başını İngiltere'nin çektiği kölelik karşıtı hareketin etkileri vardı. Bunun haricinde, Orta Doğu'daki kölelik kurumunun, kölelerin lehine değiştiği bir diğer süreç, İslam dininin Orta Doğu'da doğması ve yayılmasıdır. Çünkü, Orta Doğu'daki kölelik anlayışının, İslam dinin bölgede yayılması ile kölelerin lehine değiştiğini ve

²⁶⁵ **Ehud R. TOLEDANO**, *Suskun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, s. 103, 117-120, 189-191.

yumuşadığını, İslam Hukuku'ndaki köleler lehine düzenlemelerden gözlemliyoruz. Bu düzenlemelerin en önemlisi, hür bir kimsenin kendini köle olarak satmasının yasaklanmasıdır. Böylece, kölelik sadece doğumla ve savaş esiri düşmekle kazanılabiliyordu.²⁶⁶ Bunun yanında, çalışmanın diğer bölümlerinde de değinildiği gibi İslam Hukuku köle azat etmeyi teşvik eden bir takım hükümler de barındırıyordu.

G. OSMANLI DEVLETİ'NİN HUKUK SİSTEMİNDE AZAT

1. Azat İşlemi

İslam Hukuku etkisi altında şekillenen Osmanlı ve Orta Doğu'daki kölelik kurumundaki azat, geri dönüşü olmayan bir işlemi ve artık köle özgürlüğüne kavuşmuş demektir. Efendi, kendi isteğiyle ya da kölesi ile yaptığı bir anlaşmayla, kölesini azat edebiliyordu. Kendi isteğiyle azat etme işlemi, dönemin dini İslam tarafından da teşvik edildiğinden, kimileri hayır işlemek ve sevap kazanmak amacıyla, kimileri de geleneğe uymak için azat ediyordu. Azat sözleşmesine gelince; “mukatep” ya da “mükatebe” olarak da adlandırılan bu anlaşmada, efendi kölesine belirli bir süre çalışma sonunda azat edeceğini vaat ediyordu. Ayrıca, efendisinden hamile kalan kadın köle-cariye- çocuğunu doğurduğunda veya efendisiyle evlendiğinde özgürlüğünü kazanıyordu.²⁶⁷ Hatta doğum yapan bu cariyeye ümmü-l veled denilmektedir.²⁶⁸

Osmanlı hukuk sisteminde köle azat edilmemişse, efendisi ölse bile özgür olamıyor ve terekeye dahil ediliyordu. Buna benzer olaylarda, köle daha önce azat edilmişse bunu

²⁶⁶ **Bernard LEWIS**, s. 6, 7.

²⁶⁷ **Mustafa AKBEL**, s. 224-227; **Sava PAŞA**, s. 340; **Mustafa OLPAK**, s. 124.

²⁶⁸ **Ogün USTA**, s.187.

ispatlaması gerekiyordu ve şeriye sicillerindeki kayıtlarda, bir kölenin azat edildiğini mahalledeki şahitlerle ispatladığını görmekteyiz.²⁶⁹ Yani burada azat kadar önemli olan diğer bir mesele azat işlemini ispatlamaktır. Her zaman şahit bulmak zor olacağından, kölenin azat edildiğini gösteren ve resmi bir niteliği bulunan azat belgeleri bu yüzden son derece önemlidir.²⁷⁰

2. Osmanlı Devleti'nin Azat Sonrası Politikası

Osmanlı'da azat etme işlemi ile bir köle özgürlüğüne kavuşsa da içerisinde bulunduğu koşullar açısından, özgür bir Osmanlı tebası gibi olamıyordu. İnsan ilişkilerinin sadece efendisi ve onun çevresiyle sınırlı olması, azat edilse dahi kendini ait hissettiği bir alt sınıfın olmaması, toplumda hor görülmeye devam etmesi gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda; normal hayata adapte olabilmeleri için korunmaya ve desteğe ihtiyaçları vardı. Ayrıca, azat sonrası sömürülmeleri ve yeniden köle yapılmaları ihtimali de çok yüksekti. Bu duruma ilişkin tehlikeyi Cidde'de bulunan Britanya konsolosu Moncrieff de 1883 tarihli raporunda tespit etmişti. 1890 tarihli Brüksel Kölelik Karşısı Bilgirgesi'nde, Osmanlı Devleti bu konuda azatlılar için misafirhaneler kurması konusunda yükümlü tutulmuştu. Sonrasında Osmanlı Devleti; Bingazi, Trablus, Cidde, Hudeyde, İstanbul ve İzmir'de misafirhaneler kurdu. Bunların yanında, Britanya Elçiliği de azatlı ve kaçak köleler için kendi sığınma evini kurmuştu ve bunun başında masrafları Osmanlı Devletince ödenen eski İstanbul elçilik tercümanı Marinitch bulunuyordu.

²⁶⁹ **Mustafa AKBEL**, s. 225; Bkz. (G.Ş.S., 259/14D.)

²⁷⁰ **Ehud R. TOLEDANO**, *Suskun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, s. 106.

Osmanlı Devleti bunlara ek olarak Aydın'da azatlıların evlenip tarım yaparak kendi köylerini kurmaları için ayrı bir program da uygulamıştı.²⁷¹

H. ORTA DOĞU DÜŞÜN DÜNYASINDA IRK ve KÖLELİK ARASINDAKİ BAĞ

Osmanlı ve Orta Doğu'da kölelik kurumu ile ırk arasında önemli bağlantılar vardı. Bu yaklaşım, belirli ırkların köle olmaya daha uygun -yani daha aşağı- bulundukları anlayışına dayanıyordu. Buna benzer bir durum, Antik Yunan ve Roma dönemindeki barbar anlayışına bir yerde benzemektedir.

Orta Doğu'da, Osmanlı Anadolu'suna kıyasla bu anlayış daha yaygındı. Özellikle Arap coğrafyalarında, babası Arap ve annesi köle olan biri, asla saf Arap olarak görülmezdi. Arap coğrafyalarında, köleler arasında siyah beyaz ayrımı da görülmüyordu. Bu durum, Arapçaya da yansımıştır. Beyaz köleler için, “mamlük” ismi kullanılırken; siyah köleler için, “abd” kelimesi kullanılmış hatta ilerleyen dönemlerde bu kelime bütün siyahiler için de kullanılmıştır. Orta Doğu'da, özellikle de siyah kökenli insanlara karşı, ırkçı bir yaklaşım bulunuyordu. Örneğin 13. yüzyıl yazarlarından Naşir al-Din Tüsi, Zanjlar için; ellerinin daha yüksekte olmasının dışında, onların hayvanlardan bir farklarının bulunmadığını belirtmiş ve zeka kabiliyetlerinin çok düşük olduğunu iddia etmiştir. Yine Ibn Khaldün ise siyahilerin kölelik için yaratıldıklarını söyleyip ve onları bir yerde hayvanlarla kıyaslamıştır. Son olarak da Mısır kökenli Al-Abshihi, siyah kökenli bir kölenin, son derece rezil olduğunu yazmaktaydı.²⁷²

²⁷¹ **Ehud R. TOLEDANO**, *Suskun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, s. 128-131.

²⁷² **Bernard LEWIS**, s. 64, 88, 94, 160.

Ayrıca Orta Doğu'daki düşünürler arasında, Al-Farabi gibi Aristotelesçi doğal köleliği savunanlar da bulunuyordu. Bu düşünürler, doğal köle olanları, köleleştirmek için yapılan savaşları haklı olarak değerlendirmekteydi. Osmanlı Anadolu'sunda da siyahilere karşı olumsuz düşünceler de vardı. Sarayın tercümanlarından olan Mehmet İzzet, Yeni Afrika adıyla yayınladığı kitabında, siyahi kökenliler için vahşi ve sapkın gibi ifadeler kullanıyordu.²⁷³ Elbette Orta Doğu'da ve Osmanlı'nın diğer topraklarında sadece siyahiler için ırka dayalı ayrımcı bir anlayış yoktu. Örneğin; Şeyh Jamal, Türklerin köle ticaretini yasaklayarak dinden döndüklerini ve Türkleri öldürmenin ve köleleştirmenin yasal olduğunu söylüyordu.²⁷⁴ Ayrıca, Çerkesler için de benzer bir durum vardı. Ahmet Cevdet Paşa Çerkeslerde medeniyetin gereği olan adap ve görgünün bulunmadığını yazmıştı.²⁷⁵

Ancak, yukarıda bahsedilen örnekler, aynı zamanda içerisinde büyük bir çelişki barındırmaktaydı. Çünkü, bu coğrafyaların hepsinde hakim olan inanç, İslam diniydi ve yukarıda bahsedilen kişilerin de çoğu İslam inancına tabiydi. Ancak, İslam ırkçılığa karşıydı ve herhangi bir ırkın başka ırka üstün olmadığını söylüyordu. Hatta ırklar arası bir evlilik de serbest kılınmıştı. Al-Naşiri bu konuda, siyahilerin de beyazlar gibi Müslüman olduklarını ve siyahi karşıtı ırkçılığın İslam'a yöneltilen bir küfür olduğunu söylüyordu.²⁷⁶ Sonuçta, bu düşüncelerin köleleştirmenin meşrulaştırılması gibi bir fonksiyonu da vardı. Böylece kölelik kurumu ile ırkçılık arasında bağ bulunuyordu. Buna

²⁷³ **Selim DERİNGİL**, ““*They Live in a State of Nomadism and Savagery*”: *The Late Ottoman Empire and the Post-Colonial Debate*”, *Comparative Studies in Society and History*, Cilt 45, Sayı 2, Yıl 2003, s. 312; **Ehud R. TOLEDANO**, *Suskun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, s. 215.

²⁷⁴ **Bernard LEWIS**, s. 135.

²⁷⁵ **Ehud R. TOLEDANO**, *Suskun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, s. 213.

²⁷⁶ **Bernard LEWIS**, s. 98, 145.

benzer durum, Antik Yunan, Roma ve Amerika'daki kölelik kurumlarında da bulunmaktaydı. Ancak, hakim inanç İslam'ın ırkçılık karşıtı olmasına rağmen, bu anlayışın bu kadar yaygınlaşması da önemlidir.

I. OSMANLI'DA KÖLELİĞİN YASAKLANMASI SÜRECİ

Osmanlı'da köleliğe karşı-kölelerin durumunu iyileştiren ve köle ticaretini engelleyen- bir dizi tedbirler alındı ve bazı uluslararası sözleşmelere imza atıldı. Öncelikle bunları kronolojik olarak ele almak gerekirse;

1. 1856 Paris Barış Antlaşması

Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği 1856 yılındaki Islahat Fermanı'nda, kölelere yönelik bir düzenleme yapılmasa da aynı yıl imzalanan Paris Barış Antlaşması'yla kölelere yönelik birtakım sorumluluklar almıştı. Bunlar; köle tacirlerinin denetimi, siyahi köle ticaretinin yasaklanması ve kölelere azatlık verilmesinden oluşmaktaydı.²⁷⁷

2. Abdülmecit'in 1857 tarihli köleliği yasaklayan fermanı

Bu fermanla, mevcut kölelerin durumu değişmiyor, ancak ferman tarihinden sonra köle tacirlerinin getirdikleri köleler -özellikle siyahi köleler-için azat etmeyi zorunlu

²⁷⁷ **Abdullah ÖZDAĞ**, “Afrika’da Esir Ticaretinin Yasaklanması: Brüksel Konferansı (1890)”, ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Yıl 2018, s. 247.

tutuyordu.²⁷⁸ Fermanda, bu kurala uymayan köle tüccarlarının da cezalandırılmasını da görmekteyiz.²⁷⁹

3. 1877 Mısır-İngiliz Köle Ticaretinin Bastırılması Anlaşması

Bu dönemde Mısır'da iktidarda bulunan Hıdiv yönetimi ile İngiltere arasında, 1877 tarihinde, köle ithal ve ihracatını yasaklayan bir sözleşme imzalanarak, kölelikle mücadele edildi. İngiliz Devleti'ne, Mısır sularındaki gemileri arama hakkı veren bu sözleşmeyi, Mısır hükümetinin imzalamasındaki neden, yeni kurulan iktidarın dış ülkelerin desteğine ihtiyaç duymasıydı.²⁸⁰ Bu durum; insan haklarının lehine yönelik, devletlerin attıkları adımların arkasında; insan haklarının korunmasından ziyade, birtakım siyasi çıkarların olabileceği açısından önemli bir örnektir.

4. 1880 Osmanlı İngiltere Arasında Anlaşma

25 Ocak 1880 tarihli bu anlaşma, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalandı ve bu sözleşmenin amacı, Afrikalı siyahi köle ticaretini sonlandırmaktı. Ayrıca sözleşme, köle ticaretine devam edenlerin cezalandırılmasına ve İngiliz donanmalarının Osmanlı bayraklı gemileri aramasına ilişkin hükümler de içeriyordu.²⁸¹ Bu anlaşma imzalanırken, İngiltere'de güçlü bir kamuoyuna sahip ulunan Köleliği Önleme Derneği de sözleşmede

²⁷⁸ **Gülnihal BOZKURT**, “Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf Olduğu İki Devletlerarası Anlaşma”, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı 1, Yıl 1990, s. 74.

²⁷⁹ **Gül AKYILMAZ**, s. 233.

²⁸⁰ **Ehud R. TOLEDANO**, Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890, s. 188.

²⁸¹ **Gülnihal BOZKURT**, “Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf Olduğu İki Devletlerarası Anlaşma”, s. 46.

yer alan yakalanan kölelerin Osmanlı yetkililerine teslim edilmesi konusundaki hükme ilişkin güvensizliklerini gündeme getiriyordu.²⁸²

5. 1890 Brüksel Konferansı

18 Kasım 1889'da, İngiltere ve Belçika'nın davetiyle, Brüksel'de toplanan bu konferansta; Osmanlı Devleti, Danimarka, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İtalya, Kongo İran, Hollanda, Portekiz, Rusya gibi birçok ülke katılmıştır. Osmanlı Devleti'ni ise bu konferansta Karateodori Efendi temsil etmiştir. Bu anlaşmanın içeriği, uluslararası düzeyde Afrika'daki köle ticaretini önlemektir. 2 Temmuz 1890'da düzenlenen bu sözleşmedeki önemli maddeleri ele almak gerekirse; 8,9 ve 10. Maddelerde, bu bölgede ateşli silahların kullanımı -köle yakalamada kullanıldığından- sınırlandırılmıştır. Zengibar'da, sözleşmeye taraf olan devletleri denetlemek ve köle ticaretini engellenmek için bir merkez kurulmuştur. Madde 5'e göre; sözleşmeye taraf devletler, bir sene içerisinde bu yasakları ihlal eden, köle alan ve taşıyan tüccarlarının cezalandırılması için yasalar çıkaracaklardır. Madde 65 ise köle için yapılan bütün satış vb. işlemleri yok hükmünde kabul ediyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti ile alakalı madde 68'de, Osmanlı Devleti'nin 1889'daki kanunnamesine karşı takdir dile getirilmiştir.²⁸³

²⁸² **Ehud R. TOLEDANO**, Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890, s. 196.

²⁸³ **Gülnihal BOZKURT**, “Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf Olduğu İki Devletlerarası Anlaşma”, s. 51, 53, 54, 66; **Abdullah ÖZDAĞ**, s. 251, 254, 259.

6. Osmanlıda Köleliğin Yasaklanması Sürecinde Hukuk-Siyaset İlişkisi

Osmanlı'nın köle ticaretini yasaklamasının, İngiltere'nin beklediği hızda gerçekleşmemesinin arkasında bir takım siyasi sebepler yatmaktaydı. Çünkü, Osmanlı toprak kaybetmemek için özellikle de Kuzey Afrika bölgesinde köleliğin bulunduğu kabileler ile arasını iyi tutmak istiyordu. Diğer yandan da İngiltere'nin başlattığı kölelik karşıtı hareketin gerekliliklerini de uygulamak istiyordu. Siyasi sebepler sadece Osmanlı Devleti'nin hareketlerini etkilemiyor, aynı zamanda İngiltere'nin hareketlerini de etkiliyordu. İngiliz kökenli uluslararası hukuk profesörü Sheldon Amos, Mısır'da köleliğin kaldırılmasının İngiltere'nin siyasi çıkarları için de gerekli olduğunu iddia ediyordu. Bunun yanında İngiltere kamuoyu, İngiliz Devleti'nin de üzerinde bir baskı kuruyordu. Özellikle Köleliği Önleme Derneği, Osmanlı'da köleliğin kaldırılması gerektiğini ve bu konuda mevcut hükümetin yeterli çabası da göstermediğini söylüyordu. Mevcut hükümeti sert bir dille eleştiriyordu.²⁸⁴ Bu değerlendirmeler, insan haklarının ilerleyişinin hakim grupların çıkarına yönelik bulunduğunu iddia eden görüşleri destekler niteliktedir.

7. Osmanlı'da Kölelik Karşıtı Tepkiler

Osmanlı'da, güçlü bir kölelik karşıtı hareket bulunmuyordu. Bunun başlıca sebebi, kölelik kurumunun mevcut kültürün bir parçası haline gelmesiydi. Ayrıca Osmanlı tebası, köleleri sadece Osmanlı topraklarında görüyorlardı. Yani, kölelerin insani olmayan şartlarda gemilerle taşınmalarına ve kendi topraklarından koparılışlarına şahitlik edebilmek biraz zordu. Bundan dolayı güçlü bir kölelik karşıtı hareket bulunmuyordu. Ancak Tanzimat ve sonrası dönemlerde, Osmanlı aydınlarında kölelik eleştirisi

²⁸⁴ **Ehud R. TOLEDANO**, Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890, s. 202, 212, 225.

görülmektedir. Özellikle de edebiyatta karşımıza çıkan bu eleştirel eserler; Ahmet Mithat'ın kaleme aldığı Esaret adlı hikaye, Namık Kemal'in İntibah adlı eseri, Sami Paşazade'nin Sergüzeşt adlı romanıdır. Sergüzeşt romanı hakkında Şerif Mardin, Stowe'un Tom Amca'nın Kulübesi adlı eserinin Amerika'daki etkisinin bir benzerine Osmanlı'da sebep olduğunu düşünmektedir.²⁸⁵

²⁸⁵ **Ehud R. TOLEDANO**, Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890, s. 226, 228.

IX. AMERİKA'DA KÖLELİK

A. TRANSATLANTİK KÖLE TİCARETİ

1. Transatlantik Köle Ticaretinin Tanımı

Transatlantik'in anlamı, "Atlantik Okyanusu Boyunca"dır. Bu ticaret; Afrika'dan Amerika'ya köle, Amerika'dan Avrupa'ya ham madde, Avrupa'dan Afrika'ya da mamul madde ithalatını içerir ve bu ticaretinin üçlü bir yapısı-Afrika, Amerika, ve Avrupa arasında- vardır. 15. yüzyılın başlarından, 20. yüzyıla kadar süren bu ticarete; yaklaşık 10-15 milyon²⁸⁶ -bir takım kaynaklarda 12-15 milyon – Afrikalı, yaşadıkları yerden kaçırılarak köleleştirildi. Bu köleleştirilen Afrikalıların büyük bir kısmı, Karayipler ve Kuzey Amerika'nın güney bölgelerindeki şeker, pamuk, tütün plantasyonlarında çalıştırılmak için, kimilerinin hayatlarını kaybedeceği zorlu bir yolculuğa çıkıyorlardı.²⁸⁷

2. Transatlantik Köle Ticareti Öncesi Dönem

Amerika'nın keşfinden önce, Avrupa'da çok yaygın bulunmasa da Afrika kökenli siyahi köleler vardı. Bu kölelerin en fazla bulundukları ülke olan Portekiz'de bile, köleler toplam nüfusun yüzde 15'inden az sayıdalar ve daha çok şehir merkezlerinde yaşayıp ev içi hizmetinde çalıştırılıyorlardı.²⁸⁸ Bundan sonra, Roma'dan sonra ciddi miktarda

²⁸⁶ **Matthew KACHUR**, *Slavery in the Americas The Slave Trade*, Chelsea House Publishing, New York, 2006, s. 13.

²⁸⁷ **Hatice DELİBAŞ**, "Transatlantik Köle Ticaretine Dair Bir Analiz (Gorée ve Saint Louis Köle Ticareti)", *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Yıl 2020, s. 32.

²⁸⁸ **Herbert S. KLEIN**, *African Slavery in Latin America and the Caribbean*, Oxford University Press, New York, 1986, s. 16, 17.

azalan köle miktarı, transatlantik köle ticareti dönemi ile Amerika Kıtası'nda tekrardan artacaktır.

3. Amerika'nın Keşfi ve Transatlantik Köle Ticaretinin Temelleri

Dönemin Kastilya-sonradan İspanyol Krallığı olacaktır- Kral'ının destek vermesiyle, Columbus 15. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu kontrolündeki İpek ve Baharat yollarını devre dışı bırakıp Hint kaynaklarına ulaşmak için, otuz metre uzunluğa sahip "Santa Maria" gemisiyle yolculuğa çıktı.²⁸⁹ Ancak, Columbus'un 1492 yılında ulaştığı kıta, sonrada Amerika denilecek yeni bir kıtaydı ve hem Columbus hem de mürettebatını bunu bilmiyordu.²⁹⁰ Bu yeni kıtayı, başlangıçta hepsi Hint coğrafyası sanmıştı. Zaten bu durumun İngilizcedeki yansımasını, "indian" kelimesinin hem Hintli hem de Kızıldereli anlamına gelmesinden görebilmekteyiz.²⁹¹

Columbus'un bu yeni katıda karşılaştığı yerli halk için yaptığı değerlendirmeler, İspanyolların ve ardından Portekizlilerin kıtayı nasıl kolayca ele geçirdikleri ve Amerika'daki kölelik kurumunun temelleri açısından önemlidir. Columbus, yerlilerin silah taşımadıklarını ve kullanmayı bilmediklerini, mızraklarının bile bambudan yapıldığını, bu yüzden sadece elli kişiyle onları rahatlıkla esir aldıklarını belirtiyor. Ayrıca, yerleşik bir mülkiyet anlayışları oluşmadığından; her şeyi, istenildiğinde verdiklerini ve vücutlarının çalışmaya ve hizmet etmeye uygun olduklarını

²⁸⁹ **Nejat BOZKURT**, "Ticaretin Felsefesi, Tarihçesi ve Etik Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar", İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, Sayı 2, Yıl 2002, s. 161; **Howard ZINN**, Öteki Amerika Cilt 1 (Çev. Seyfi Öngider), Aykırı Tarih Yayınları, İstanbul, 2000, s. 11.

²⁹⁰ **Matthew KACHUR**, s. 28.

²⁹¹ The American Heritage Dictionary Of The English Language Third Edition, by Editors of The American Heritage Dictionaries, Houghton Mifflin, Boston, 1992.

belirtmektedir.²⁹² Columbus'un bu değerlendirmesinden, daha Amerika kıtasının keşfinde oradaki kölelik kurumunun temellerinin atılmaya başladığını çıkarabilmekteyiz.

Ancak köle olarak yerlilerden ziyade Afrikalılar tercih edilecektir çünkü Amerika yerlilerinin köleliğe pek de uygun değildi ve Osmanlı'dan dolayı doğudaki köle kaynaklarına ulaşmak zordu. Amerika'daki yerliler Avrupalıların getirdikleri hastalıklara karşı bağışıklıkları bulunmadığından çoğu hayatını kaybetti. Ayrıca yerliler bölgeyi bildiklerinden kolayca kaçabiliyorlardı ve sayıları da azdı. Böyle olunca zaten daha önce Avrupa'da da köle olarak tercih edilen ve koyu renkli olmalarının onları belirgin kılıp kaçmalarını zorlaştırdıklarından, Afrikalıları köle olarak tercih ettiler.²⁹³ Böylece Amerika'nın keşfinin ardından transatlantik köle ticareti başladı.

4. Transatlantik Köle Ticaretinin Başlaması

Amerika'nın keşfi, aynı zamanda "sömürgecilik" anlayışını doğurdu. Tam olarak, öncesinde sömürgecilik anlayışının bulunduğundan söz edemeyiz; çünkü amaç, Hint ve Çin kaynaklarına ulaşp, ürünleri daha ucuza satın almaktı. Bu sömürgeciliğin, temelde yöneldiğı kaynak vardı; birincisi değeri madenlere ulaşmak, diğeri ise tarım ürünü yani ham madde elde edip bunları Avrupa'ya taşımaktı. Bunu doğrulayan resmi kaynaklara göre de 16. yüzyılın başlarından 17. yüzyılın sonlarına kadarki süreçte, İspanya'ya 18.000 ton gümüş ve 200 ton altın taşınmış ve resmi olmayan kaynaklara göre ise de bu sayılar iki katıdır.²⁹⁴ Tarım ürünlerinde, yani ham maddede öncelikle şeker kamışı tercih edildi.

²⁹² **Howard ZINN**, s. 9, 10, 13.

²⁹³ **Matthew KACHUR**, s. 29; **Oğün USTA**, s. 55-56.

²⁹⁴ **Michel BEAUD**, A History of Capitalism 1500-2000 (Çev. Tom Dickman), Anny Lefebvre, Monthly Review Press, New York, 2001, s. 15.

Çünkü, Avrupa’da şeker kamışından önce yiyecek ve içecekleri tatlandırmak için bal ya da meye suyu kullanılıyordu ve şeker kamışının keşfi ile çok fazla talep doğmuştu.²⁹⁵ Bu iki kaynağın elde edilebilmesi için, iş gücüne ihtiyaç vardı ve bunun çözümü de Avrupa’nın kültürel hafızasında önemli bir yere sahip olan kölelerdi. Bunun için de yukarıda belirtildiği gibi, yerli Amerikalıların yerine Afrikalılar tercih edildi ve transatlantik köle ticareti doğdu. (yerli Amerikalıların sayısı azdı) Avrupa’da, zaten daha önce de Afrikalı kölelere rastlamaktayız. Afrika için de kölelik, hem yeni bir kavram değil, hem kendi kültürlerinde vardı²⁹⁶; çünkü, daha önce Avrupalıların, Arapların ve Berberilerin köle ticaretlerinin konusuydular.²⁹⁷

5. Transatlantik Köle Ticaretinin Yapısı

Transatlantik köle ticaretinin, temelde üçlü bir yapısı vardır ve bundan dolayı, birtakım kaynaklarda transatlantik ticaret üçgeni tanımlaması ile karşılaşmak mümkündür. Bu üçlü yapıyı ele almak gerekirse; birinci aşama, Avrupa’dan ticari mallar ile Afrika’ya giden gemilerin, bu mallar karşılığında köle toplayıp rotalarını Amerika’ya çevirdikleri aşamadır. İkinci aşama; Afrika’dan getirilen kölelerin, Amerika’daki köle sahiplerine şeker, pamuk ve tütün gibi ürünler karşılığında verilmesi aşamasıdır. Üçüncü aşama ise Amerika’dan köleler karşılığında elde edilen ürünlerin, Avrupa pazarına girerek üretimde kullanıldıkları aşamadır.²⁹⁸

²⁹⁵ **Matthew KACHUR**, s. 28.

²⁹⁶ **Hatice DELİBAŞ**, s. 33.

²⁹⁷ **James WALVIN**, *Slavery and the Slave Trade A Short Illustrated History*, The Macmillan Press, Londra, 1983, s. 41.

²⁹⁸ **Matthew KACHUR**, s. 30.

Transatlantik köle ticareti, 18. yüzyıla kadar İngiltere’de Royal African Company, Fransa’da Senegal Company, Hollanda’da The Dutch West India Company gibi Avrupalı ulusal şirketler tarafından yürütüldü. Ayrıca, bu ticaret, tahmin edilenin aksine, pek de karlı bir ticaret değildi. Ticarete kullanılan paranın yaklaşık yüzde onu, kar olarak kazanılıyordu. Yolculuğa çıkan gemilerin, yüzde yirmisinin Amerika’ya varamadığı ve yolculuk esnasında da bazı kölelerin hayatlarının kaybettikleri düşünüldüğünde, ticaretten çok, kumar olarak değerlendirilmiştir.²⁹⁹

6. Transatlantik Köle Ticaretinde Kaynaklar ve Köleleştirme

15. yüzyılın başlarından 20. yüzyıllara kadar süren transatlantik köle ticaretinde, en fazla köle elde edilen Afrika ülkeleri; Angola, Nijerya, Gana ve Etiyopya olarak sıralanabilir.³⁰⁰ Köle kaynağı olarak görülen bu Afrika ülkelerinde, yerli halktan insanlar şiddet uygulanarak kaçılıyordu ve böylece köleleştirme süreci başlamış oluyordu. Köleleştirilenlerin yakalanması için, Afrika’nın iç bölgelerine bunun için seferler düzenleniyordu. Hatta bunun canlı örneği olan, çocukken kaçırıldıktan sonra köle olarak satılan, Oluadoh Euqiano, sonra buna otobiyografisinde de değinmiştir. Equiano, evde kız kardeşi ile yalnız bulunduğu bir zamanda, iki adam ve bir kadının hem kendisini hem de kız kardeşini alıkoyduğunu ve sonrasında ağızları kapatılarak ormanlık alana doğru kaçırdıklarını belirtmektedir.³⁰¹

²⁹⁹ **Matthew KACHUR**, s. 38, 65.

³⁰⁰ **Nurullah GÜR**, “*Köle Ticareti ve Ekonomik Gelişme*”, International Review Of Economics And Management, Cilt 2, Sayı 2, Yıl 2014, s. 54.

³⁰¹ **Olaudah EQUIANO or Gustavus VASSA**, The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano, Dodo Press, 2007, s. 17.

Burada köle ticareti yapan Batılı tüccarlar, bölgeye özgü tropikal hastalıklara bağışık olmadıkların, bölgenin coğrafyasını yeterli ölçüde bilmediklerin ve de yerli insanların beyazları yabancı olarak görüp onlardan çekindiklerinden dolayı, yerli halktan aracılık yapacak insanlara ihtiyaç duymuşlardır. Beyaz Avrupalı babadan ve siyahi Afrikalı anneden doğan bir sınıf, bu görevi üstlenmiş ve bu melez ırk olan Mullotolar, Habitant topluluğu olarak da tanımlanmıştır. Bu sınıf, hem tüccarlarla hem de bölgedeki yerli halkla iletişim kurabiliyor ve köle ticaretini kolaylaştırabiliyorlardı.³⁰²

7. Transatlantik Yolculuk ve Sonrası

Yolculuğa çıkmadan önce tüccarlar, köleleri hazırlamak için bazı uygulamalar yapıyordu. Öncelikle köleler, kadın-erkek ayırmadan tıraş ediliyor ve eğer gemide birden fazla kişinin köleleri varsa her bir köleye, sahibinin kim olduğu belirten bir işaret ya da marka basılıyordu. Portekizli köle tüccarları, Brezilya'ya gidecek kölelerin Hristiyan olmaları zorunluluğu koyduklarından, bu köleler yolculuktan önce vaftiz edilmekteydiler. Köleler, soyulur ve zincirlenip gemiye binerlerdi ve her bir köleye düşen alan, 40 cm ve 1,5 metreden oluşan küçük bir yerd. Havanın kötü olduğu durumlarda ise sadece branda bezinin altında dayanmak zorundaydılar.³⁰³

Bu yolculuk sırasında kölelerin, kurtulmak için ellerinde iki tane imkan vardı; biri isyan etmek, diğeri ise intihar etmek. İsyan etmek daha zordu, çünkü köle tüccarları bunlara karşı zincirlerle bağlamak gibi birtakım önlemler alıyorlardı. İntiharlar ise

³⁰² **Hatice DELİBAŞ**, s. 38, 39; **Mutlu ÖZDEMİROĞLU KOÇ**, Transatlantik Köle Ticareti, Amerikan Ekonomisi Üzerindeki Etkisi Ve Güncel Ekonomi Politikası, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Sedat AYBAR, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 31.

³⁰³ **Mutlu ÖZDEMİROĞLU KOÇ**, s. 32, 33.

genellikle, kölenin kendisini denize atmasıyla gerçekleşiyordu. Bunun için de köle tüccarları gemilerin yanlarına ağ germişlerdi.³⁰⁴ Bu intihar eylemlerine örnek vermek gerekirse; 1734 yılında Danimarka’da kaçak bir köle grubunun toplu intiharını, 19. yüzyılda Saint-Vincent’deki toplu köle intiharını söyleyebiliriz. Hatta Malenfant, kaleme aldığı tarih kitabında kıyıya indiklerinden sonra, otuz kişilik bir köle grubunun bir evde kendilerini asarak, toplu intihar eyleminde bulunduklarını belirtmektedir.³⁰⁵ Bunun yanında, yolculuk sırasında kadın kölelerin mürettebatın cinsel istismarına maruz kalmaları da sık rastlanan bir durumdu.³⁰⁶ Kıtaya ayak basıp yeni sahiplerine teslim edilen köleler, yeni sahiplerince yeniden adlandırılırdı. Ayrıca sahipler, yeni kölelerini çalıştırırken aynı grupta aynı kabile üyelerinin bulunmamasına çok dikkat ediyorlardı. Çünkü, kölelerin birleşip ayaklanmalarından korkuyorlardı.³⁰⁷

B. AMERİKA’DA KÖLELERİN GENEL DURUMLARI

1. Temel Ayrım Çiftlik ve Şehir Köleleri

Amerika’daki kölelerin genel durumları hakkında değerlendirme yapmadan önce, bu kölelerin temel ayrımını belirtmek gerekmektedir. Bu ayrım, çiftlik - şehir kölesi ayrımıdır ve kölelerin içinde bulundukları durum açısından önemlidir. Çünkü şehir kölelerinin durumları, çiftliktekilere göre çok daha iyiydi ve daha insani şartlar altında yaşamaktaydılar. Bu fark o denli fazlaydı ki, şehir kölesi çiftliktekilerin yanında özgür

³⁰⁴ **Matthew KACHUR**, s. 62.

³⁰⁵ **Marc FERRO**, Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl – 20. Yüzyıl (Çev. Muna Cedden), İmge Yayınları, Ankara, 2002, s. 192.

³⁰⁶ **Mutlu ÖZDEMİROĞLU KOÇ**, s. 36.

³⁰⁷ **James WALVIN**, s. 87.

bile sayılabilirdi. Bir kıyaslama yapmak gerekirse; bu durum çalışmanın daha önceki bölümünde de değinildiği gibi, Roma dönemindeki tarlada ve sarayda çalışan köleler arasındaki ayrıma benzemektedir. Bu iki farklı çağ arasında bir nedensellik bağı aramak anakronik bir hataya sebep olabilir. Ancak aradaki benzerlik, göz önünde bulundurulmaya değerdir. Şehirdeki kölelerin durumlarının daha iyi olmasının sebepleri arasında, yaptıkları işin- daha çok hane içi hizmet- çiftlikteki tarım işlerine göre daha hafif olması gösterilebilir. Ayrıca, şehirlerde toplumsal baskının varlığından da söz edebiliriz. Yani şehirdeki köle sahiplerinin, kölelerine olan yaklaşımlarına çevrede bulunan diğer insanlar da tanıklık etmekteydi. Bundan dolayı, şehirdeki köle sahipleri, kölelerine kötü davranan bir efendi olarak damgalanmamak için daha iyi davranıyorlardı.³⁰⁸ Bu durumun aksine, çiftliklerde ise olup bitenden, çiftliktekilerden başka kimsenin haberi bulunmuyordu.

Hem bu durumdan, hem de çiftlikteki kölelerin sayıca çoğunluğu oluşturmalarından dolayı, çalışmanın bu bölümde çiftlik kölelerine daha çok yer verilmiştir. Ayrıca şehir kölesi ya da hane içi köle diye belirtilmeyen durumlarda da “köle” kelimesi çiftlikteki köleler için kullanılacaktır.

2. Amerika’da Çiftliklerdeki Kölelerin Genel Durumu

Bu kölelerin, son derece zor ve insani olmayan şartlarda yaşadıklarını ve çalıştırıldıklarını bilmekteyiz. Bunu biraz da ayrıntılı olarak ele almak gerekirse, köleler giysi edinebilme, yatacak yer ve uyku saati gibi konularda ciddi problemlerle karşı karşıya bulunuyorlardı. Bir kölenin, giysisinin yırtılması veya zarar görmesi halinde, köle bir sonraki giysi dağıtımının yapılacağı tarihe kadar giysisiz kalıyordu. Hatta on yaşından

³⁰⁸ **Frederick DOUGLASS**, Özgürlük Yolu, Arion Yayınları, İstanbul, 2017, s. 69, 70.

küçük çocuklara, hiç giysi verilmediği bile oluyordu. Kölelerin uyudukları odalarda, yatak bulunmuyordu ve akşama kadar tarladaki işlerini tamamladıktan sonra çiftliğin diğer işlerini – yemek, çamaşır gibi- yaptıklarından yeterli süre uyuyamıyorlardı. Bu zorlu çalışma ve yaşam koşullarının yanında, kölelere nadir de olsa tatil hakkı veriliyor ve bazı günler tatil olarak belirleniyordu. Ancak, ömrünün bir kısmını köle olarak geçiren ve sonra kölelik karşıtı yönüyle tarihe geçen Frederick Douglass’a göre, belirtilen bu tatiller kölelerin yararı için değil, bizzat efendilerin çıkarları için verilmekteydi. Douglass’ın bu konudaki tespiti, kölelere tatiller verilerek onların başkaldırma düşüncelerinin dizginlenmesi sağlanmaktadır. Bu tatil günlerinde, kölelerin özellikle aşırıya kaçmaları -mesela içki içme konusunda- sağlanır ve kölenin hayallerinden bıkmaması ve vazgeçmesi hedeflenirdi. Bu uygulama bir yere kadar da başarıya ulaşmıştır.³⁰⁹

3. Amerika’da Çiftliklerde Köle Sayısının Arttırılması

Köleler, sadece tarımsal üretimin bir aracı olarak görülüyor, kadın köleler ise birer köle doğuran hayvan gibi görülüyordu. Yine Douglass yaşadığı anılarını aktardığı kitabında, çiftliğindeki Bay Covey’in Caroline adlı kadın köleyi satın alıp, onun başka bir evli adamla birlikte olmalarını sağlayarak, ondan ikiz çocuk doğurduğunu belirtir.³¹⁰ Bu durumun çiftlik sahipleri açısından tek gerekçesi, tüccarlardan köle satın almak yerine, ücret ödmeden köle sahibi olmaktır.

³⁰⁹ **Frederick DOUGLASS**, s. 38, 39, 114, 115.

³¹⁰ **Frederick DOUGLASS**, s. 103.

4. Amerika'daki Kölelerin Kültür ve Kimlik Problemleri

Kölelerin, bunların yanında kültür ve kimlik problemleri de bulunuyordu. Özellikle anadilleri, kaybolma riski ile karşı karşıya kalabiliyordu. Kölelerin hepsi, Afrika'dan gelse de kabileleri, kültürleri ve konuştukları diller birbirinden farklıydı. Eğer bir çiftlikteki kölelerin hepsi aynı kabilden gelmişse, ancak o zaman dillerini koruyabiliyorlardı, aksi halde bu durum pek mümkün değildi. Kölelerin kendi kültürlerinden en iyi koruyabildikleri ise müzikti. Çünkü müzik – resim, heykel gibi diğer sanat türlerine kıyasla- insan nereye giderse, insanla oraya gidebiliyordu. Kölelerin yaşattıkları bu müzik kültürleri, modern müzikte – özellikle de caz'da- kendini gösterir.³¹¹

C. AMERİKA'DAKİ KÖLELERİN SAYILARI

1. Transatlantik Köle Ticaretine İlişkin Sayılar

Transatlantik köle ticaretine ilişkin bu bölümde ele alınacak veriler, Afrika kıtasından Kuzey ve Güney Amerika'ya ithal edilen köleleri kapsamaktadır. Transatlantik köle ticaretinin 16. ve 19. yüzyıllar arasındaki hacminin, 12 – 15 milyon -kimi kaynaklarda 14-20 milyon veya 12,5 milyon- köle arasında bulunduğu tahmin edilmektedir.³¹² Bu hacimden, Amerika Birleşik Devletleri'nin payı yaklaşık 600.000 kadardır.³¹³

³¹¹ James WALVIN, s. 89, 90.

³¹² Hatice DELİBAŞ, s. 32; <https://www.slavevoyages.org/assessment/estimates> (Erişim Tarihi: 24/08/2022)

³¹³ Mutlu ÖZDEMİROĞLU KOÇ, s. 67.

Bu ticaretin en çok ve popüler olduğu dönem, 17. yüzyıldı ve yıllık ortalama, 50.000 köle ihraç ediliyordu.³¹⁴ Bu sayı 16. yüzyıl için yıllık 1000-2000, 18. yüzyıl için ise yıllık 10.000-20.000 köleydi. 19. yüzyıla gelindiğinde ise yıllık 50.000 köle ihracatıyla, tekrar 1700'lerdeki sayıya ulaşılmıştı.³¹⁵ Bu durumu dolaylı olarak destekleyen bir diğer veri ise Amerika'daki köle nüfusunun 1820 senesinde 1775'ten üç kat fazla bulunmasıdır.³¹⁶ Bu köle sayısındaki artış, ekonomik olarak özellikle de tarımsal üretim miktarına yansımıştır. Örneğin; pamuk üretiminde, 1700'lerin sonundaki 4.000 balyalık üretim, 1800'lerin başında 4.000.000'a ve 1793-1795 yıllarındaki pamuk ihracatı 63 tondan 725 tona ulaşmıştır.³¹⁷

2. Kölelerin Oranları

Amerika'ya ihraç edilen kölelerin toplam nüfustaki payları, 1600'lü yılların sonunda yüzde 5 iken, 1700'lerin sonunda bu oran yüzde 21'lere ulaşmıştır. Transatlantik köle ticareti boyunca, Afrika'dan ihraç edilen kölelerin büyük bir kısmı – yaklaşık yüzde 80- Karayip ve Brezilya'daki plantasyonlara teslim edildi. Yaklaşık yüzde 5'i, Kuzey Amerika'daki İngiliz kolonilerine – Amerika Birleşik Devletleri'ne- teslim edildi.³¹⁸ Yani ticaretin çoğunluğu plantasyonların bulunduğu güney bölgelerine yapılmaktaydı. Ancak, burada Amerika Birleşik Devletleri'nin köle sayısının az olmasına

³¹⁴ **Matthew KACHUR**, s. 14.

³¹⁵ **Fernand BRAUDEL**, *Uygarlıkların Grameri* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s. 150.

³¹⁶ **Matthew KACHUR**, s. 83.

³¹⁷ **Mutlu ÖZDEMİROĞLU KOÇ**, s. 41.

³¹⁸ **Matthew KACHUR**, s. 32, 48.

rağmen, bu çalışmanın konusu açısından niteliksel bir önemi vardı. O da köleliğin yasaklanmasındaki rolüydü.

3. Transatlantik Ticarete Verilen Kayıplar

Transatlantik köle ticaretinin aktif geçen beş yüz yıllık diliminde, yaklaşık 40.000 transatlantik yolcuğun yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu gemiler, daha çok köle getirmek ve maliyeti düşürmek amacıyla kapasitelerinin üzerinde yolcu taşıyorlardı. Yolculuğun uzun ve zorlu şartlar altında gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulduğunda, bazıları daha Amerika'ya ayak basmadan gemide hayatlarını kaybediyorlardı. Bu oran 17. yüzyıllarda yüzde 20 iken, 19. yüzyıllarda yüzde 10'a düşmüştü.³¹⁹ Yine Emory Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmaya göre, 1500'lü yıllardan 1800'lü yıllara kadar yapılan bu ticarete toplam 1,3 milyon kişi -yüzde 10'luk oranda- bu yolculukta Amerika'ya ulaşamadılar.³²⁰

D. AMERİKA'DA KÖLELERİN YAPTIKLARI İŞLER

Amerika'daki kölelik sisteminde, köleler yaptıkları işin temel niteliğine göre, çiftlik ve şehir kölesi olarak ayrılıyordu.³²¹ Şehir kölelerinin, hem yaptıkları işler hem de yaşam koşulları; çiftlik kölelerine göre daha iyiydi. Ancak çiftlik köleleri de sayıca daha fazlaydılar. Şehir köleleri, hane içi hizmet yapmakla görevlendirilmekteydiler. Bunlara

³¹⁹ Matthew KACHUR, s. 60.

³²⁰ Köleliğin Acı Kökleri: İlk Afrikalılar'ın Amerika'ya Ayak Basışının 400'üncü Yıldönümü <https://www.amerikaninsesi.com/a/koleligin-aci-kokleri-ilk-afrikalilar-in-amerika-ya-ayak-basisinin-400-yildonumu/5051576.html> (Erişim Tarihi: 12/10/2020)

³²¹ J.M. ROBERTS, s. 302.

örnek vermek gerekirse; ev temizleme, bahçe bakımı, efendilerine ve misafirlerine servis hizmeti yapmak gibi görevlerden oluşuyordu. Çiftliklerde ya da plantasyonlarda çalışan kölelerin yaptıkları işler de tarım işlerinden oluşmaktaydı. Bu tarım ürünlerinin çoğu; şeker kamışı, tütün, pirinç ve pamuktan oluşuyor³²², geri kalanı ise kakao, üzüm, zeytin ve buğdaydan oluşuyordu. Bunların yanında, altın madeni işçiliği de yapılıyordu.³²³ Tarım işlerinde çalışan köleler, daha çok güney bölgelerindeydi.

Ayrıca, kölelerin yaptıkları işlerin sınıflandırılmasında, kadın erkek ayrımı göze çarpmaktadır. Erkek köleler inşaat, tarım gibi işlerde çalıştırılırken, kadınlar bel, dikiş gibi işlerde çalıştırılıyorlardı. Ancak temel problem, kadın kölelerin yaptıkları bu işlerin önemsiz görülerek, onların asıl değerinin çocuk-köle- doğurma ile belirlenmesiydi.³²⁴ Kadın köleler çocuk doğuran ve efendilerini cinsel yönden tatmin eden bir cinsel obje olarak değerlendiriliyordu.

E. AMERİKA'DAKİ KÖLELERİN MEVCUT HUKUK SİSTEMİNDEKİ YERİ

1. Kölelerin Hukuki Statüsü

Transatlantik yolculuğun ardından, yeni bir kıtaya gelen Afrika kökenli köleler, hukuki zeminde mal-eşya- olarak kabul ediliyor ve satış işleminin konusunu oluşturuyorlardı. Hatta bu durum, 1705 tarihli Virginia Kölelik Yasası'nda şöyle yer alıyordu;

³²² **Matthew KACHUR**, s. 16; **Herbert S. KLEIN**, s. 20.

³²³ **Mutlu ÖZDEMİROĞLU KOÇ**, s. 54.

³²⁴ **Marc FERRO**, s. 190.

*“Bu yönetim bölgesindeki tüm zenci, melez ve Kızılderili köleler taşınmaz mal olarak elde tutulacaktır.”*³²⁵

Kölelerin mal -eşya- olarak kabul edilmelerinin bir sonucu da kölelerin miras hukuku bağlamında efendilerinin terekelerine dahil edilmeleri idi. Örneğin; Douglass, hayatını anlattığı kitabında, köle döneminde kendi efendisinin ölümüyle kölelerin miras mallarıyla paylaştırıldığını belirtmektedir. Kölelik statülerine dair diğer bir husus da kölelerin çocuklarının hukuki durumları olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak yasal düzenleme, köle kadınların çocuklarının da köle kabul edileceği yönündeydi.³²⁶ Örneğin; Virginia’da 1662 senesinde yürürlüğe giren bir kanunda, bu durum bulunuyordu.³²⁷

2. Köle Satışının Hukuki Yönü

Köleler, mal-eşya- statüsünde kabul edildiklerinden, satış sözleşmesinin konusunu oluşturmaktaydılar. Bu da özel hukuk bağlamında, kölelerin satışlarına yönelik bir takım hukuki düzenlemelerin yapılmasına yol açmıştı. Hukuki olarak bir zorunluluk bulunmamasına rağmen, belki de köle ticaretinin bir teamülü olarak köle satışları herkesin katılabildiği müzayedelerde gerçekleşiyordu. Müzayede türünün yanında, satış türü olarak özel antlaşma ve kapıştırma türleri mevcuttu. Bu durum, köleliğin tarihinde yeni bir uygulama değildi. Alıcılar, hukuki düzenlemeye göre, kölenin satıcısının belirttiği özelliklere göre yetersiz çıkması hali için, sözleşmeden dönme haklarını saklı

³²⁵ **Baransel MIZRAK**, “Amerika’da Ayrımcı Politikalar Ve Siyahi Mücadele Tarihi”, İnsamer araştırma, Sayı 33, s. 2.

³²⁶ **Frederick DOUGLASS**, s. 31, 84.

³²⁷ Köleliğin Acı Kökleri: İlk Afrikalıların Amerika’ya Ayak Basışının 400’üncü Yıldönümü <https://www.amerikaninsesi.com/a/koleligin-aci-kokleri-ilk-afrikalilar-in-amerika-ya-ayak-basisinin-400-yildonumu/5051576.html> (Erişim Tarihi: 12/10/2020)

tutabiliyorlardı. Bu durum, Kıta Avrupası özel hukuk sistemi kökenli borçlar hukukundaki ayıplı ifadan kaynaklı sözleşmeden dönme hakkına benzemektedir. Köle ticareti, para karşılığında satış olarak yapılsa da bazen takas ile de yapılabilirdi. Bu durumda, köleyi alanlar-genellikle çiftlik sahipleriydi- köle tüccarlarına, Avrupa pazarında satmaları için, ürünler veriyordu.³²⁸

3. Kaçak Köle Yasası

Kölelerin mal-eşya- statüsünde bulunmalarının bir diğer sonucu da 1850 senesinde yürürlüğe giren kaçak köle yasasıydı (The Fugitive Slave Acts). Bu yasaya göre, efendisinden kaçan kölelerin, yakalanıp geri verilmesi gerekiyordu. Ancak bu yasa, kölelik karşıtı hareketlerin başlamasıyla ve Kuzey'in kölelik karşıtı tavrının güçlenmesiyle, 1864 senesinde Kongre'nin verdiği kararla yürürlükten kaldırıldı.³²⁹ Bu yasa ile kölelerin hukuken mal olarak kabul edilmeleri arasında bir bağlantı vardır. Efendisinden kaçan bir köle, haliyle efendisinin mülkiyet hakkını da ihlal ediyordu. Devletin de vatandaşların mülkiyet haklarını korumak gibi bir pozitif yükümlülüğü bulunduğunu gözetirsek, bu yasa, aslında kölelerin hukuken insan değil de mal olarak kabul edildiklerinin bir yansıması niteliğindedir.

4. Kölelerin Yaşam ve Vücut Dokunulmazlığı Hakkı

Kölelerin hukuken bir insan olarak değerlendirilmeyip mal-eşya- olarak kabul edilmesi, yaşam hakkı ve vücut dokunulmazlığı gibi konularda, kölelerin insani olmayan

³²⁸ Matthew KACHUR, s. 36, 64; Mutlu ÖZDEMİROĞLU KOÇ, s. 40.

³²⁹ Baransel MIZRAK, s. 5.

muamelelere tabi tutulduklarını tahmin edebilmemize olanak sağlar. Gerçekten de döneme ilişkin tarih ve hukuk kaynakları, bu tahminin yerinde olduğunu kanıtlar niteliktedir. Örneğin; kölelerin yaşam hakları konusunda, 1705 tarihli Virginia Kölelik Yasası'nda, efendi kendisine direnen veya ıslah etmeye çalıştığı kölesini öldürürse, efendi cezalandırılmıyordu.³³⁰

Ayrıca, Douglass'ın otobiyografisinde belirttiği bu durumlara değinmek gerekirse; çiftliklerde kölelerin başlarında bekleyen kahyalar, ellerinde kırbaçla köleleri sürekli kırbaçlıyordu. Hatta bu durum bazen o kadar ileriye gidiyordu ki kölelerin sırtları tamamen kana bulanıyordu. Kırbaç, bir tür cezaydı ve efendilerin koyduğu kuralları ihlal eden kölelere ve bazen de keyfi olarak uygulanırdı. Kırbaç, en sık görüleniydi. Ayrıca, efendi kölesini öldürebiliyor ve Douglass'ın bir yakının başına geldiği gibi kemiklerini bir sopayla kırabiliyordu. Eğer köle kendisine yapılan bu muamelelere cevap vermeye kalkışırsa, Lynch Yasası gereği ölüm cezasına çarptırılabilirdi. Çünkü, 1782 tarihinde Virginia'da yürürlüğe giren bu yasa gereği, beyaz adama vurmak ölüm cezasını gerektiriyordu. Hatta İngilizcede linç etmek anlamına gelen "lynch" kelimesi bu kelimeden türeyerek dile yerleşmiştir.³³¹

F. AMERİKA'DAKİ KÖLE İSYANLARI

Amerika'da da diğer köleci toplumlarda olduğu gibi, bir takım köle isyanları gerçekleşmiştir. Ancak meydana gelen köle isyanlarından Haiti'nin dışındakiler, mevcut durumu değiştirecek etkiye sahip değillerdi. 16. yüzyıldan sonra Santo-Domingo'da üç tane, 17-18 yüzyıllar arası Antil Adaları'nda on kadar, günümüz Amerika Birleşik

³³⁰ Baransel MIZRAK, s. 2.

³³¹ Frederick DOUGLASS, s. 33, 39, 45, 56, 135.

Devletleri'nin güney bölgelerinde de yaklaşık elli köle isyanı çıkmıştır.³³² 1791'da başlayan Haiti köle ayaklanması (Haiti Devrimi), 1804 senesinde başarıya ulaşarak tarih ve siyaset sahnesinde önemli bir yer edinmiştir. Bu başarı başka köle ayaklanmalarına umut vermişse de hiçbiri, Haiti Devrimi gibi başarılı olamamıştır. Hatta Hegel'in efendi-köle diyalektiğinin ilham kaynağının da Haiti Devrimi olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır.³³³

Amerika'daki kölelik kurumunu genel olarak ele aldığımızda, köle ayaklanmalarının mevcut hukuksal durumu değiştirmede pek de güçlü olmadığını görmekteyiz. Yani bu isyanların köleliğin kaldırılmasındaki rolü çok küçüktür. Bu rolü daha çok Amerikan İç Savaşı ve Kuzey eyaletlerinin köleliğe yaklaşımları almıştır. Köle ayaklanmalarının etkisinin neden az olduğu sorusuna gelince, buna ilişkin net bir sebep yoktur. Ancak bu şahsi düşünceme göre; kölelerin, Afrika'nın farklı bölgelerinden gelmelerinden kaynaklı, aralarında kültür ve dil farklılığının olması ve de kölelerin çalıştıkları plantasyonların arasındaki mesafenin uzak bulunması, kölelerin örgütlenebilmelerini zorlaştırmıştır. Çünkü, Roma döneminde etkili olan isyanların aynı zamanda güçlü bir örgütlenmeyle gerçekleştiğini görmekteyiz. Tabi ki Amerika'daki köle isyanlarının etkilerinin fazla olmamasının tek sebebi bu sayılanlar değilse de bu faktörlerin payının bulunduğunu şimdilik söyleyebilmekteyim.

³³² **Marc FERRO**, s. 195.

³³³ **Sezai Ozan ZEYBEK**, “Avrupa Düşüncesinin Tali Unsurları: Kölelik ve Sömürgecilik”, İnsan & Toplum, Cilt 3, Sayı 6, Yıl 2013, s. 90; **Mutlu ÖZDEMİROĞLU KOÇ**, s. 62.

G. AMERİKAN İÇ SAVAŞI ve KÖLELİĞİN YASAKLANMASI SÜRECİ

Amerikan İç Savaşı'yla ABD kurulunca, artık köleliğe yönelik yapılan hukuki düzenlemeler, Anayasal olarak tüm eyaletleri bağlayıcıydı. Ancak, iç savaştan önce güney ve kuzeyin köleliğe karşı yaklaşımları birbirinden oldukça farklıydı. Kuzeylilerin yaklaşımında kölelik ahlaki ve insani değilken, güneylilere göre ise yaşamın olmazsa olmazıydı. Bu farklılığın da dahil olduğu diğer unsurların etkisiyle, Güney Eyaletleri 1860 yılında Birlik'ten ayrılmak kararı alınca Amerikan İç Savaşı patlak verdi ve sonrasında kölelik yasaklandı.³³⁴

Güney ve Kuzey Eyaletlerinin kölelik konusunda farklı yaklaşımın başlıca nedeni; Güney'in tarıma dayalı ekonomisinden dolayı köle emeğine ihtiyacı varken, Kuzey'in sanayiye dayalı ekonomisinin köle emeğine ihtiyaç duymaması olduğu düşünülebilir. Çünkü dönemin Amerikan ekonomisindeki bu farklılık, birçok yerde kendisini göstermektedir. Ayrıca Kuzey Eyaletlerin daha çok İngiliz kolonisi olmasından dolayı - İngiltere'nin de uluslararası alanda sonradan kölelik karşıtı tavrı da düşünüldüğünde-, Kuzey'in kölelik karşıtı tavrını daha kolay anlayabilmekteyiz. Sonuç olarak, İç Savaş'ın kölelik konusunda önemli bir yere sahip olması, çalışmanın bu bölümünde kölelik konusundaki hukuki düzenlemeleri, İç Savaş öncesi ve sonrası diye alt başlıklara ayırmak, konuyu daha iyi inceleyebilmek ve anlatabilmek için tercih edilmiştir.

³³⁴ ABD'nin Portre'si https://usa.usembassy.de/etexts/turkish/abd_portresi.pdf (Erişim tarihi: 09/04/2021), s. 13.

1. Amerikan İç Savaşı'ndan Önce Kölelik Hakkında Yapılan Hukuki

Düzenlemeler

Amerikan İç Savaşından önceki köleliğin kaldırılmasına yönelik hukuki düzenlemeleri, kronolojik olarak ele aldığımızda; öncelikle 1774 tarihli kongre kararını görmekteyiz. 1774 yılında Kolonilerin Birinci Kıta Kongresi'nde, Amerikalıların bu tarihten itibaren İngiliz tacirlerden köle ithalatı yapmayacağı kararlaştırılmıştır. 1776 yılına geldiğimizde ise Amerika tarihindeki önemli olaylardan biri olan 4 Temmuz Bağımsızlık Bildirgesi ile 13 koloni İngiltere'ye karşı bağımsızlığını ilan etti. Bu bildirme, insanların özgürlüklerini doğal haklar bağlamında açıklayarak, özgürlükleri savunsun da kölelere yönelik düzenlemeler içermiyordu. Hatta bu bildirgeyi kaleme alan Thomas Jefferson'ın 175 tane kölesi bulunmaktaydı. Ancak Bağımsızlık Bildirgesi'nden - 1776'dan- 1786'ya kadar, Amerika'daki Georgia ve Güney Carolina eyaletleri hariç bütün eyaletlerde uluslararası köle ticareti yasaklanmıştı. Bu düzenleme yalnız kıta dışından köle ithal etmeyi yasaklıyor ve ülke içindeki köle ticareti ve köleleştirmeleri kapsamıyordu. Bu süreçte, köleliğin sadece uluslararası ticaretinin yasaklanmasıyla yetinildiğini, 1787 tarihli Amerikan Anayasası'nda da görmekteyiz. Bu Anayasa'da, ülke içindeki köleliğe izin verilmekteydi. Anayasa'ya göre; bir eyaletin nüfusu sayılırken 5 köle 3 kişi olarak sayılıyor ve madde 4'e göre kaçak kölelerin sahiplerine teslimi konusunda eyaletlere pozitif bir yükümlülük yüklenmekteydi.³³⁵

1807'de başkan Jefferson, köle ithalatını yasaklayan bir yasayı imzaladı ve Kongre de bunu 1808'de kabul etti. Bu durum, ülke içindeki köleliği bitirmedi ve kölelerin çocukları da köle kabul edildiğinden 1860'lı yıllara gelindiğinde kölelerin hepsi ülke içinde doğan kölelerdi.³³⁶ 1816'da ise The American Colonisation Society, 12.000 -

³³⁵ **Matthew KACHUR**, s. 78-81; **M. Andrew HOLOWCHAK**, Rethinking Thomas Jefferson's Writings on Slavery and Race, Cambridge Scholars Publishing, 2020, s.1.

³³⁶ **Matthew KACHUR**, s. 84, 91.

20.000 kadar Afrika kökenli siyahi köleyi Afrika'ya gönderdi ve gidenler Afrika'da Liberya'yı kurdular.³³⁷ 1819'da da Kongre, Amerikan donanmasına köle ticaretini önlemesi için yetki verdi ve 1820'de de uluslararası köle ticaretini korsanlık suçu olarak tanımlayıp, bunun cezasının idam olacağı yönünde yasa çıkardı. 1862 yılında Nathaniel Gordon, bu yasayı ihlal ettiğinden New York'ta yargılandı ve Başkan Lincoln'ün onu affetmemesinden dolayı da idam edildi. 1842'de ise 1819'daki karar biraz daha genişletilerek, Amerika ve İngiltere arasında imzalanan antlaşmayla ABD Afrika filosu kuruldu. Bu filo köle ticaretini önlemek için, Afrika kıyılarında 1860 yılına kadar görev yaptı.³³⁸

2. Amerikan İç Savaşı ve Sonrasında Kölelik Hakkında Yapılan Hukuki

Düzenlemeler

1860'a gelindiğinde, Abraham Lincoln seçimleri kazanarak 16. Başkan seçildi. Sonra da Lincoln'e muhalif olan 11 tane Güney eyaletleri, Birlik'ten ayrılma kararı aldılar ve köleliğin kendi topraklarında hukuki olduğunu yazan bir anayasa düzenleyip bağımsızlıklarını ilan ettiler.³³⁹ Başlıcaları Alabama, Texas, Virginia, Georgia, Arkansas olan bu eyaletlerin, konfedere eyaletleri kurduklarını ilan etmeleriyle ve konfederasyon ordusunun Sumter Kalesi'ne ateş açmasıyla, 1861 yılının Nisan ayında Amerikan İç Savaşı başladı.³⁴⁰ Savaş sırasında, Kuzey'in tutumu köleliğe karşı olduğundan, Güney

³³⁷ **Marc FERRO**, s. 423.

³³⁸ **Matthew KACHUR**, s. 92, 97, 100.

³³⁹ **Baransel MIZRAK**, s. 6; **Matthew KACHUR**, s. 100.

³⁴⁰ ABD'nin Portre'si https://usa.usembassy.de/etexts/turkish/abd_portresi.pdf (Erişim tarihi: 09/04/2021), s. 19; **Mutlu ÖZDEMİROĞLU KOÇ**, s. 99.

Ordusundaki üç siyahi köle Kuzey'in denetiminde bulunan Monroe Kalesi'ne sığınmışlardır. Bu olayın devamında da birçok siyahi köle, savaş boyunca Kuzey'in ordusuna katıldı. Hatta bu kale, 2011 senesinde Başkan Obama tarafından ulusal bir anıt olarak kabul edildi.³⁴¹

Savaşın devam ettiği 1862 yılının Haziran ayında, kölelik ABD'de yasaklansa da Güney eyaletleri bu yasağa uymadılar.³⁴² Savaşın ortaları olan 1 Ocak 1863 yılında, Lincoln Köleliği Kaldırma Yasası'nı çıkardı ve bu yasak Birlikten ayrılan eyaletleri de kapsamaktaydı. 1864 yılında ise 1850 tarihli, ülkede kaçak kölelerin yakalanarak sahiplerine teslimini zorunlu tutan Kaçak Köle Yasası (The Fugitive Slave Act), Kongre'nin kararı ile iptal edildi.³⁴³ 1865'e gelindiğinde ise Anayasa'nın 13. maddesi kabul edilerek, kölelik tamamen yasaklandı.³⁴⁴ Bundan sonra da -1866'da- 14. madde ile daha önceki kölelere vatandaşlık hakkı verilecekti.³⁴⁵

1865 yılında Amerikan İç Savaşın Kuzey'in galibiyeti ile sonuçlanınca, Güney'de yaklaşık 4 milyon köle özgürlüğünü kazandı.³⁴⁶ Bu Savaşta her iki tarafın da önemli sayıda kayıplar vermesiyle, toplam kayıp 620.000'i ulaşmıştı.³⁴⁷ İç Savaşın iki önemli

³⁴¹ Köleliğin Acı Kökleri: İlk Afrikalıların Amerika'ya Ayak Basışının 400'üncü Yıldönümü <https://www.amerikaninsesi.com/a/koleligin-aci-kokleri-ilk-afrikalilar-in-amerika-ya-ayak-basisinin-400-yildonumu/5051576.html> (Erişim Tarihi: 12/10/2020)

³⁴² <https://www.marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/7348/19-Haziran-1862-Amerika-Birlesik-Devletlerinde-kolelik-kaldirildi> (Erişim tarihi: 01/12/2020)

³⁴³ Baransel MIZRAK, s. 5.

³⁴⁴ ABD'nin Portre'si https://usa.usembassy.de/etexts/turkish/abd_portresi.pdf (erişim tarihi: 09/04/2021), s. 6.

³⁴⁵ Köleliğin Acı Kökleri: İlk Afrikalıların Amerika'ya Ayak Basışının 400'üncü Yıldönümü <https://www.amerikaninsesi.com/a/koleligin-aci-kokleri-ilk-afrikalilar-in-amerika-ya-ayak-basisinin-400-yildonumu/5051576.html> (Erişim Tarihi: 12/10/2020)

³⁴⁶ Matthew KACHUR, s. 102.

³⁴⁷ Baransel MIZRAK, s. 7.

sonucu vardı; bundan birincisi köleliğin yasaklanması, diğeri de Amerika'nın siyasi bütünlüğünün sağlanmasıydı.³⁴⁸

H. TRANSATLANTİK KÖLE TİCARETİNİ VE AMERİKA'DAKİ KÖLELİK SİSTEMİNİ MEŞRULAŞTIRAN DİNİ GEREKÇELER

Klasik Hristiyan öğretisindeki kölelik, Aristocu doğal köle anlayışından farklıdır. Doğal köle anlayışında; insanlar doğalarına göre hür ya da köledir.³⁴⁹ Ancak St. Augustine'in (M.S. 354-403) de düşüncelerinde yer verdiği gibi, kölelik doğal olmayan nedenler dışında ilk günahla ilişkilendirilerek açıklanır. Bu da Nuh'un kendisini çıplak gören oğlu Ham'a "iki kardeşinin-Sam ve Yafes- kölesi olsun" diye beddua etmesinden kaynaklanır.³⁵⁰ Ancak daha sonra St. Thomas Aquinas (1226 – 1274), Aristocu doğal köle anlayışını Hristiyan öğretisi ile uyumlu yorumlayarak "Hristiyan Aristoculuk" fikrini ortaya atmıştır.³⁵¹

Thomas Aquinas 1260-68 yılları arasında İtalya'da yaşadığı dönemde, Aristo'nun eserlerine yoğunlaşmış³⁵² - ve kendi eseri Summa Contra Gentiles'de kölelik konusunda; insanı akli varlık olarak tanımlayıp, köleliğin gerekçesini aklın herkese eşit verilmemesi olarak göstermiştir. Tabi bu görüşlerinin dini gerekçeleri şunlardır: "*Ahmaklar bilgelerin*

³⁴⁸ ABD'nin Portre'si https://usa.usembassy.de/etexts/turkish/abd_portresi.pdf (Erişim tarihi: 09/04/2021), s. 19.

³⁴⁹ **ARİSTOTELES**, s. 8, 14; **Fatma DORE**, "*Sömürgeci İspanyol Amerikası'nda Aristotelesçi Doğal Köle Kavramı*", FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), Sayı 21, Yıl 2016, s. 35.

³⁵⁰ Kutsal Kitap, Yaratılış, 9:18-28.

³⁵¹ **Fatma DORE**, s. 37.

³⁵² **Gordon LEFF**, *Medieval Thought*, Penguin Books Press, 1968, s. 213, 214.

kulu olur”³⁵³ “...halkın arasından Tanrı’dan korkan yetenekli, adamlar seç .. Halka sürekli onlar yargıçlık etsin....”³⁵⁴

Ham’ın köle olarak gerekçelendirilmesinde, herhangi ırk kastedilmemiştir. Ancak daha sonraları, transatlantik köle ticareti döneminde, Ham’ın soyundan gelenlerin Afrika’ya yerleştikleri ve günahkarlıklarından dolayı da renklerinin koyulaştığı görüşü ortaya çıkmıştır. Bunun en büyük sebebinin, transatlantik köleliği ve ticaretin meşrulaştırmak olduğu anlaşılmaktadır. Hatta 1800’lerde Amerika’da “Son Zaman Azizleri Kilisesi”nin ikinci başkanlığını yapan Brigham Young, siyahilerin kiliseye alınmamaları gerektiği savunmuştur.³⁵⁵

I. AMERİKA’DA KÖLELİK KARŞITI HAREKET, DÜŞÜNCE ve ELEŞTİRİLER

Amerika’da, Avrupa’dakine benzer bir kölelik eleştirisi ve kölelik karşıtı bir hareket vardı. Bu hareket, tahmin edilebileceği gibi kuzey eyaletlerinde doğdu ve Amerikan İç Savaşı’nın sebepleri arasında da gösterilebilecek bir öneme ulaştı. Elbette, Amerika’daki köleliğin yasaklanmasında ve sonrasındaki ırkçılık karşıtı hareketlerin temelinde yer aldı. Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki; çalışmanın bu bölümünde, Avrupa’daki kölelik karşıtı hareket ve kölelik eleştirisi diğer bölümde ele alındığından, sadece Amerika’daki kölelik karşıtı hareket ve kölelik kurumuna yönelik eleştirilere yer verilmiştir. Ancak, Amerika’daki kölelik karşıtı hareketin doğmasına Avrupa’daki – özellikle de İngiltere- hareket ve eleştiriler zemin hazırladığından; bu bölümde

³⁵³ Kutsal Kitap, Süleyman’ın Özdeyişleri, 11 : 29.

³⁵⁴ Kutsal Kitap, Mısır’dan Çıkış, 18 : 21, 22; **Fatma DORE**, s. 38.

³⁵⁵ **Frederick DOUGLASS**, s. 13.

değirilenleri, Avrupa'daki durum ile birlikte değirlendirmek, tarihsel süreçteki neden sonuç ilişkisinin ve kölelik karşıtı düşüncenin kıtalar arası boyutunun daha iyi anlaşılmasını sağlayabilecektir.

Amerika'da kölelik karşıtı hareketlerin doğmasında, Avrupa'daki düşüncelerin ve eleştirilerin çok büyük etkisi vardır. Hatta, Avrupa'dan Amerika'ya göçün bu dönemde de halen devam ettiğini düşünürsek, Amerika'daki kölelik karşıtı hareketin doğmasına Avrupa sebep olmuştur desek abartmış olmayız. Ancak Amerika Avrupa'dan etkilense de buradaki hareketin görümün, biçim ve etkilerinin kendine has bir yapısı bulunuyordu. Burada iki önemli topluluk karşımıza çıkmaktadır; biri Yeraltı Demiryolu diğeri ise Quaker'lardır.

1. Yeraltı Demiryolu (Underground Railroad)

Kuzey ve Güney'in köleliğe yaklaşımlarının farklı olduğunu bilmekteyiz. Bundan dolayı, kölelerin yoğun olarak bulundukları Güney'de, köleler özgürlüklerini kazanmak için kaçtıklarında, yapmaları gereken tek yol hızlıca Kuzey bölgesine ulaşmaktı. Hatta bu kaçışların, Amerikan İç Savaşı esnasında da devam ettiğini görmekteyiz. Ancak, kölelerin kaçmadan önce çiftliklerden dışarı çıkmadıkları, kıtayı ve dili bilmedikleri göz önünde bulundurulduğunda, başkalarının yardımını almadan bunu başarabilmelerinin ne kadar zor olduğu görebilmekteyiz. İşte Yeraltı Demiryolu bu konuda, kaçak kölelere yolculuklarında yardım ediyordu. Köleler çoğunlukla yolculuklarını geceleri yapıyor, gündüzleri de kölelik karşıtı Amerikan yurttaşlarının evlerinde geçiriyorlardı.³⁵⁶

³⁵⁶ <https://www.marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/7348/19-Haziran-1862-Amerika-Birlesik-Devletlerinde-kolelik-kaldirildi> erişim tarihi: 01/12/2020

2. Quaker'lar

Quaker'lar - Religious Society of Friends-, 17. yüzyılın ortalarında İngiltere'de, George Fox liderliğinde doğmuş bir mezheptir. Amerika'da da önemli sayıda üyesi bulunan Quaker'lar, kölelik karşıtı olarak tanınmışlardır. Hatta Woolman gibi üyeleri, boyalı kıyafetler kölelerce boyandığından, tepki olarak boyasız kıyafetler giyiyordu.³⁵⁷ Quaker'ların yanında, Metodist'lerin de Amerika'da kölelik karşıtı hareketin doğmasında ve gelişmesinde katkıları bulunmaktadır.³⁵⁸

Quaker'ların önemli faaliyetlerini, kronolojik açıdan ele alırsak; karşımıza ilk olarak 1758 tarihli Philadelphia Quaker toplantısı çıkmaktadır. Bu toplantıda, köleliğin önüne geçmek için köle sahiplerine baskı uygulanması kararı alınmıştır. 1772 yılında ise Anthony Benezet, "Gine'nin Bazı Gizli Hikayeleri" adlı kölelik karşıtı kitabı kaleme aldı ve bu kitap kölelik karşıtı hareket içerisinde ve bu hareketin yayılmasında etkin rol oynadı. 1790'a gelindiğinde, Amerikan Quaker'ları, ABD Kongresi'ne köleliğin kaldırılmasını içeren bir dilekçe sundular.³⁵⁹

Aslında Amerika'da köleliğe yönelik eleştiriler Yeraltı Demiryolu ve Quaker'lardan çok daha önce vardı. Ancak, köleliğin kaldırılması-yasal düzenlemeler-konusunda etkin rolleri bulunduğu için bu iki topluluk daha önemli bir yere sahiptir. Bunlardan önce de 16. yüzyılda Bartolome de las Casas, Francisco de Vitoria ve Antonio de Montesions gibi kişilerin eleştirileri öne çıkmaktadır.

³⁵⁷ **Pink DANDELION**, The Quakers: A Very Short Introduction, Oxford University Press, New York, 2008, s. 1, 2, 25.

³⁵⁸ **James WALVIN**, s. 138.

³⁵⁹ **Matthew KACHUR**, s. 77, 78.

1511 tarihinde İspanyol kökenli rahip Antonio de Montesions, Amerika kıtasında yerlilerin düşük görülerek köleleştirilmeye çalışılmasına karşı çıkmıştır. Onların da akla sahip insan olduklarını belirtmiştir. Çünkü kıtaya Avrupalılar gelmeden önce de uygarlık bulunuyordu.³⁶⁰

3. Kölelik Karşıtı Düşünürler: Las Casas ve Vitoria

16. yüzyılda İspanyol kökenli Bartolome de las Casas ve Francisco de Vitoria, Amerika'da köleleştirmeyi onların doğal olmadıkları düşünerek eleştirmişlerdi. Hem Vitoria hem de Casas, sömürgeci İspanyol yerleşimcilerinin Amerikalı yerlileri köleleştirmekte dayandıkları Aristotelesçi doğal köle anlayışını, insanın eğitim yoluyla düzeltilebileceğini düşünerek eleştirmişlerdir. Yani burada ikisi de yerlilerin eğitim konusundaki eksikliklerini kabul ederler ancak yerlilerinde insan ve rasyonel birer varlık olduklarını söylerler. Bundan dolayı onlara göre mevcut durumun eğitim ile giderilebilir. Hiç kimsenin aydınlanmış olarak dünyaya gelmediğini de ayrıca belirten Casas, Vitoria'dan farklı olarak bu eğitim eksikliğinin sadece Amerikalı yerliler için değil tüm insanlık için de gerekli olduğunu söylemektedir.³⁶¹

Ayrıca Casas, İspanyolların asıl hedeflerinin yerlilere ait bulunan altın, gümüş ve diğer madenleri sömürmek olduğunu belirtmiştir. Kendisi de kölelerin yaşadıkları acılara şahitlik etmiş biri sıfatıyla, inci aramak için nefessiz ve aç kalarak çalışan daha sonra ise köpek balıklarına yem olarak hayatlarını kaybeden bu insanların maruz kaldıkları durumu sert bir dille eleştirmiştir.³⁶²

³⁶⁰ **Fatma DORE**, s. 43.

³⁶¹ **Fatma DORE**, s. 42 - 47.

³⁶² **Bartolomé de las CASAS**, Yerlilerin Gözyaşları (Çev. Oktay Etiman), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s. 14, 106.

BÖLÜM 2

MODERN VE ULUSLARARSI HUKUKTA KÖLELİĞİN YASAKLANMASI

I.MODERN HUKUKA GEÇİŞ SÜRECİNDE AVRUPA'DA KÖLELİĞİN ULUSAL-BÖLGESEL YASAKLANMASI, ULUSLARARASI ÇABALAR VE AVRUPA'DA KÖLELİĞE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

A. AVRUPA'DA KÖLELİĞİN ULUSAL DÜZEYDE YASAKLANMASI

1800'lere gelindiğinde, kıta çapında yeterli noktaya ulaşan kölelik karşıtı kamuoyunun da katkısıyla, Avrupa ülkeleri artık ulusal çapta köleliği yasaklamaya başladılar ve bunun devamında da başını İngiltere'nin çektiği, köleliği uluslararası alanda yasaklama çalışmaları gelecekti.

Köle ticaretinin Avrupa'daki ulusal çaptaki yasaklanmalarını, kronolojik olarak ele alırsak; ilk yasaklayan ülke, 1802 tarihi ile Danimarka'dır. Danimarka bunu yaptığında, İngiltere'ye göre daha küçük çapta bir köle ticaretini yönetiyordu. Fransız kolonilerindeki köleliğin kaldırılması, 1793'te olsa da bu durum hukuki düzenlemeden ziyade, kölelerin isyanlarının bir kazanımıydı.³⁶³ Bunu, 1807 tarihinde İngiltere Parlamentosu'nun köle ticaretini yasaklayan kararı izledi.³⁶⁴ Bu karara göre; İngiliz gemileri köle taşıyamayacak ve İngiltere kolonileri, köle ithal edemeyecekti.³⁶⁵ Bu karardan önce ise İngiltere'de -Köle Ticaretinin Kaldırılması Derneğinin de etkisiyle- 1788'de, köle gemilerine azami ağırlık sınırlaması ve 1799'da ise köle gemilerindeki

³⁶³ James WALVIN, s. 142; Herbert S. KLEIN, s. 245.

³⁶⁴ Marc FERRO, s. 292.

³⁶⁵ Matthew KACHUR, s. 83.

köleler için yeterli alan zorunluluğu getiren bir yasa çıkarılmıştı. Ancak, 1807 tarihli karar, sadece köle ticaretini yasaklıyordu ve İngiliz kolonilerinde kölelik kurumu varlığını sürdürebilecekti. İngiltere kolonilerindeki kölelik ise 1838 tarihinde yasaklandı ve bu karardan, yaklaşık 750.000 köle yararlandı. 1836 tarihinde, Viyana Kongresi'nin (1815) de etkisiyle Portekiz, 1847 tarihinde ise İsveç köleliği kaldırdı.³⁶⁶

1850 tarihine gelindiğinde, Brezilya'da kölelik yasaklandı. Bu yasaklamada; 1831 tarihli İngiltere ile yapılan köle ticaretini yasaklayan antlaşmanın, İngiltere'nin ve Brezilya toplumunun, bu yöndeki baskısının etkisi vardı. Bu yasanın devamında, 1871'de özgür doğum yasası çıkarıldı ve bu yasaya göre, 1871'den sonra doğanlar özgür sayılıyordu. Bu tarihten önce doğanların, özgürlüklerini satın alabilmeleri için devletin de desteklediği Kurtuluş Fonu kuruldu. Bu fon, 1888 tarihine kadar aktif rol oynadı ve toplam köle nüfusuna göre az sayıda köleyi özgürlüğüne kavuşturdu.³⁶⁷ Burada, 1850 tarihinde köleliğin yasaklanması yasasında, insan haklarını gözeten bir anlayışın bulunmadığını görmekteyiz. Çünkü Brezilya devleti, hala 1871'e kadar köleleri eşya benzeri olarak kabul etmiş ve köle sahiplerinin mülkiyet haklarının bulunduğunu düşünerek bunu korumaya çalışmıştır.

1863 tarihinde, Hollanda köleliği yasakladı³⁶⁸ ve ardından 1868'de İspanya'da Moret Yasası ile kölelik kaldırıldı. Moret Yasası'na göre; yasanın yürürlük tarihinden itibaren, doğan tüm köleler ve 65 yaş üzerindeki köleler, özgür kabul edilecekti. Ancak bu tarihten sonra doğanlar, 22 yaşlarına kadar çıraklık (burada çıraklıktan kastedilen özgürlükten sonra da devam eden çalışma yükümlülüğü) yapmakla yükümlüydüler. Moret

³⁶⁶ **Herbert S. KLEIN**, s. 246; **James WALVIN**, s. 143, 150.

³⁶⁷ **Herbert S. KLEIN**, s. 248, 255, 256.

³⁶⁸ **James WALVIN**, s. 150.

Yasası, 1880 tarihinde Küba’da da yürürlüğe girdi ve 1886’da ise yukarıda belirtilen çıraklık sistemi kaldırıldı.³⁶⁹

Bu alt başlığın konusu Avrupa’da köleliğin kaldırılmasında ulusal çaptaki düzenlemelerdir. Çünkü, köleliğe yönelik uluslararası tepkilerin ve düzenlemelerin merkezi Avrupa’dır. Ancak aynı dönem içerisindeki gelişmeleri küresel olarak ele almak gerekirse; Osmanlı, Ortadoğu ve Afrika’daki gelişmeler örnek gösterilebilir. Zaten Osmanlı Devleti ve Orta Doğu’daki yasaklamalar, ayrı bir başlıkta ele alınmış ve bu incelemeler 20. yüzyılın başlarına kadardır. Sonrasında, Osmanlı Devleti’nin dağılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti kurulunca, Osmanlı’dan dağılarak bağımsızlığı ilan eden Ortadoğu ülkelerinin bir kısmında birinci ve ikinci dünya savaşı arasında kölelik yasaklanmış bir kısmında da kölelik kurumu varlığını sürdürmüştür. İran’da ise kölelik, 1906 yılında yapılan bir anayasa değişikliği ile yasaklanmıştır. Sonrasında, 1962 yılında Yemen’de ve hemen ardından Suudi Arabistan’da kölelik yasaklandı. Afrika ülkelerinden Moritanya’da ise kölelik, 1980 yılında kaldırılmıştır. Yine de güncel olarak, kölelik kurumunun bir takım ülkelerde bulunduğu dair raporlar da düzenlenmektedir.³⁷⁰

B. KÖLELİĞİN YASAKLANMASINDA ULUSLARARASI ÇABALAR

1. İngiltere’nin Kölelik Konusundaki Uluslararası Mücadelesi

Köleliğin uluslararası alanda yasaklanmasında başı çeken ülkeyi, İngiltere kabul edebiliriz. Çünkü, hem ulusal alanda kölelik karşıtı hareketlerin merkezi olmuş, hem de uluslararası alanda kölelik karşıtı kampanyalarda büyük katkılar ortaya koyabilmiştir.

³⁶⁹ **Herbert S. KLEIN**, s. 253, 254.

³⁷⁰ **Bernard LEWIS**, s. 132; **Marc FERRO**, s. 307.

Tarihsel süreç içerisinde el aldığımızda, İngiltere’de kölelik karşıtı anlayış, öncelikle ulusal çapta ortaya çıkmış ardından uluslararası bir boyut kazanmıştır. Ulusal çaptaki anlayışın doğmasında ve uluslararası başarı kazanmasında, Metodist Kilise’nin de payı önemlidir. Bu Kilise’nin Köle Ticaretinin Kaldırılması Komitesi’nin kurulmasında katkısı vardır. Sonrasında Komite, 1722 yılında Londra’da bir davayı kazanarak, siyah bir kölenin serbest bırakılmasını sağlamıştır. Denizaşırı kölelik ve ticareti devam etse de ulusal çapta – özellikle de büyük şehirlerde- kölelik bitmiş ve siyah–beyaz eşitliği gelmiştir.³⁷¹

1787 yılına gelindiğinde, İngiltere’de Köle Ticaretinin Kaldırılması Derneği kuruldu. Bu dernek başlangıçta köleliğin kaldırılmasını sağlayamasa da köle taşıyan denizaşırı gemilere, ağırlık ve köle sayısı konusunda limit konulmasını sağlayabilmiştir. İngiltere, 1815 Viyana Kongresinde, Fransa ve birkaç ülkenin daha köleliği kaldırmaları konusunda baskı yapmış ve bunda başarı elde etmiştir. 1815 – 1817’de de İspanyollar ve Portekizlilerle köle ticaretinin yasaklanması konusunda, İngiltere, anlaşma sağlamıştır. İngiltere’nin uluslararası köle ticaretini önlemek için, 1820 yılında başlattığı Afrika’daki deniz devriyeleri 1840-50’lere gelindiğinde daha etkiliydi ve köle ticaretinin önleme konusunda başarılıydı.³⁷²

2. Fransa’nın Köleliğin Yasaklanmasındaki Uluslararası Katkıları

İngiltere bu gelişmelerin yaşandığı dönemlerde, Fransa’da da Jean-Pierre Brissot liderliğinde La Société des Amis des Noirs’m – Siyah Dostları Derneği- kurulmuştur. Londra’daki Köle Ticareti’nin Kaldırılması Komitesi ile önemli ilişkileri bulunan bu

³⁷¹ **Marc FERRO**, s. 292.

³⁷² **Herbert S. KLEIN**, s. 246, 247.

derneğin önceliği, siyahilerin özgürlük için henüz yeterli ve hazır olmadıkları gerekçesinden dolayı, köle ticaretinin yasaklanmasıdır. Uluslararası alanda en büyük katkıyı, İngiltere sağlasa da Brissot, köle ticaretinin yasaklanmasını uluslararası alana taşıyan ilk kişi olmasından dolayı önemli bir yere sahiptir.³⁷³ Ayrıca, Fransız İhtilali öncesi- 1788 yılında- İngiltere'deki Quaker Topluluğu'nun desteğiyle, Amis des Noirs isimli topluluk da köleliğin kaldırılması konusunda faaliyetler göstermiştir.³⁷⁴

C. AVRUPA'DA KÖLELİĞE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

1. Avrupa'da Köleliğe Ekonomik Yönden Eleştiriler

İngiltere'nin kölelik karşıtı kampanyaların ve topluluk merkezi haline gelmesinin altındaki sebep/ler, hem hukuk tarihi hem de insan hakları açısından önemlidir. Çünkü, insan haklarının gelişimi ve geçirdiği süreci etkileyen unsurların, bu çalışmada tespit edilmeye çalışılması, doğrudan çalışmanın amacına yöneliktir. Bu sebepleri ele almak gerekirse, bunlardan en çok tartışılanı ve taraftar bulanı, ekonomik ilişkilendirme yapılarak Endüstri Devrimi ve Köleliğin yasaklanması arasında ilişki kuran görüştür.

Endüstri Devrimi öncesinde, köle ticaretinden kaynaklı İngiltere'de, ciddi miktarda bir sermaye birikmişti. Bu açıdan ele alındığında; köle ticaretini, Endüstri Devrimi'nin sebepleri arasında gösterebilmekteyiz. Sonrasında makineleşmeyle, üretimde işgücünün öneminin eskisi kadar gerekli bulunmamasından dolayı, köleliğin de ekonomik olarak önemi kalmadı. Böylece, köle ticaretinden ziyade, fabrikalar daha cazip yatırımlar haline geldi. Kurulan bu yeni düzende, köleliğin, ekonomik olarak döneminin bittiği

³⁷³ **Marc FERRO**, s. 291.

³⁷⁴ **Herbert S. KLEIN**, s. 245.

düşünülmekteydi.³⁷⁵ Bu konuda örnek olarak gösterilebilecek Amerikalı sosyolog Immanuel Wallerstein; yeni kapitalist düzende, köleliğe ekonomik ihtiyacın kalmadığını düşünmektedir.³⁷⁶ Adam Smith The Wealth of Nations kitabında, yeni düzende kölelik kurumunun döneminin bittiğini söyler³⁷⁷ ve ücretli iş gücünün - istekli olmasından dolayı- daha karlı bulunduğunu savunmaktadır. Çünkü mülk sahibi işçi daha fazlasını elde edebilmek için daha çok çalışacaktır. Ayrıca Smith, kölelerin verimsizliğinin antik dönem İtalya'sında görüldüğünü ve bu verimsizliğin tarihsel bir kökeni bulunduğunu da vurgulamaktadır.³⁷⁸ Diğer taraftan da köle ticaretinin ve köleliğin, Endüstri Devrimi'ne rağmen hala ekonomik önemini koruduğu yönünde de fikirler bulunmaktadır.³⁷⁹

Köleliğe ekonomik açıdan eleştiri getiren bir diğer düşünür de David Hume'dur. Hume, siyahileri beyazlardan daha aşağıda bir yerde konumlandırmasına rağmen, köleliğe karşı çıkmış ve özgür işçi çalıştırmanın köleye göre daha ekonomik bulunduğunu belirtmiştir.³⁸⁰

2. Avrupa'da Köleliğe Yönelik İnsani Eleştiriler

Avrupa'da köleliğe yönelik eleştiriler, sadece ekonomik yönden değil, insani – insan hakları kavramı modern dönemin ürünü bulunduğundan bu tabiri kullanmanın

³⁷⁵ **Matthew KACHUR**, s. 75, 76.

³⁷⁶ **Mutlu ÖZDEMİROĞLU KOÇ**, s. 95.

³⁷⁷ **Herbert S. KLEIN**, s. 244.

³⁷⁸ **Adam SMITH**, An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, University Of Chicago Press, Chicago, 1977, s. 118, 513.

³⁷⁹ **James WALVIN**, s. 142.

³⁸⁰ **Ogün USTA**, s. 75, 76.

anakronik bir hata olacağı düşüncesiyle bu tabir kullanılmıştır- yönden de bulunmaktaydı. Bu eleştiriler, ileriki dönemlerde insan haklarıyla alakalı uluslararası metinlerde yer alacak olan kölelik yasağının, alt yapısını oluşturan yapıcı nitelikte olması dolayısıyla önemlidir.

Örneğin; Fransız düşünür ve yazar Voltaire'in, siyahilerin köleleştirilmeleri konusundaki eleştirisi de insani yöndedir. Voltaire, Avrupa'da ortaya çıkan insan hakları söylemlerinin bulunduğu sıralarda, transatlantik siyahi köleliğin hala devam etmesini bir tezat olarak değerlendirmektedir. Hatta, kölelerin ağır şartlarda çalıştırılmaları ve onları sakat bırakabilecek düzeyde ağır işkenceler uygulanmasından sonra insan haklarından bahsedilmesine tepki göstermiştir. Belki her toplum medeniyetin zaman çizgisinde aynı şartlarda değildi ama Voltaire için kölelik, temelinde açgözlülüğü barındıran insani yönden yoksun bir uygulamaydı. Bu şartlar altında görüşleri çağa göre radikal sayılabilirdi.³⁸¹ Yine Fransız düşünür Montaigne insanların tabiat düzleminde eşit bulundukları düşüncesiyle köleliğe karşı bir tavır almıştır. Montaigne'in kıstası o dönemin sömürgeci anlayışının tercih ettiği ve ideolojik bir yönü de bulunan uygar – barbar ya da efendi – köle ayrımı değil, iyi – kötü ayrımıdır.³⁸²

Jean-Jacques Rousseau da köleliğe karşı bir tavır sergilemiştir. Ona göre bütün insanlar özgür bir şekilde dünya gelirler ve özgürlükten vazgeçmek doğru değildir. Kölelik ise doğa durumunun bozulmaya başlamasıyla insanların kendilerine yetecek miktardan fazlasını biriktirme düşüncesiyle ortaya çıkan mülk edinme hırsının sonuçlarından biridir. Bu sebeplerden dolayı Rousseau köleliği kabul etmeyerek sert bir

³⁸¹ **Marc FERRO**, s. 290; **Claudine HUNTING**, “*The Philosophes and Black Slavery: 1748-1765*”, *Journal of the History of Ideas*, Cilt 39, Sayı 3, Yıl 1978, s. 410; **Ogün USTA**, s. 75.

³⁸² **Ogün USTA**, s. 73.

dille eleştirmiştir.³⁸³ Ancak, bu dönemin Fransız düşün dünyasındaki bütün isimler köleliğe karşı değildir. Örneğin; Fransız düşünür Montesquieu, köleliğe sadece felsefi açıdan karşıdır. Ancak, siyahilerin düşük bir ırk olduğunu iddia ederek ırkçı bir tavır alır. Montesquieu, siyahilerin çalışmamaları halinde, şekerin çok daha pahalı olacağını da belirterek siyahi köleliği bir taraftan da desteklemektedir.³⁸⁴

Köleliğe karşı çıkan önemli isimlerden biri de İrlandalı politikacı – siyasetçi Daniel O’Connell’dır. O’Connell, 1845’in Mart ayında Dublin’de katıldığı bir toplantıda, kölelik sisteminin yapısının insanın sahip bulunduğu değerle hiçbir şekilde bağdaşmayacağını söylemiştir. O’Connell, içerisinde bulunduğu şartlar nasıl olursa olsun, köleliğin her türüsüne karşıdır.³⁸⁵ Sonuç olarak, Avrupa’daki aydınların arasında başlayan kölelik eleştirisi, daha sonra halk arasında da yaygınlaştı. 18. yy.’ın sonlarında, Avrupa’da kölelik kurumunun insanlar arasındaki eşitlikle bağdaşmadığı düşünülüyordu.³⁸⁶

3. Avrupa’da Kölelik Eleştirileri ve Siyahi Irkçılık

Avrupa’da, köleliğe yönelik eleştirilerin doğduğu ve etki kazandığı dönemde, aktif ve yaygın kölelik biçiminin özneleri siyahi kölelerdi. Bundan dolayı, kölelik karşıtı görüşlerin içerisinde beyaz-siyah eşitliğine rastlarken; kölelik yanlısı görüşlerin

³⁸³ **Jean-Jacques ROUSSEAU**, Toplum Sözleşmesi, Çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 4, 9; **Leo DAMROSCH**, Jean-Jacques Rousseau, Çev. Özge Özköprülü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 244; **Jean-Jacques ROUSSEAU**, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni, Çev. Ertuğ Ergün, Yeryüzü Yayınevi, Ankara, 2003, s. 73.

³⁸⁴ **MONTESQUIEU**, The Spirit of the Laws, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, s. 250.

³⁸⁵ **Frederick DOUGLASS**, s. 21.

³⁸⁶ **Matthew KACHUR**, s. 74.

içerisinde de beyaz ırkın üstünlüğü fikirlerine rastlamaktayız. Aslında bu dönemdeki, kölelik yanlısı fikirlerin en önemli dayanağı, siyah ırkın aşağı olduğu ve bu yüzden köle olmaya layık olduklarıdır. Bu yüzden, köleliğe yönelik eleştiriler hakkında bir değerlendirme yaparken siyah ırkın aşağı olduğunu savunan düşünceleri, kölelik karşıtı düşüncelere antitez oluşturması bakımından incelemek gerektiğini düşünüyorum.

Bu dönemde beyaz üstünlüğü savunanların başında, Hegel, ve Kant gelmektedir. Hegel, siyahilerin beyazlardan daha aşağıda bulunduğunu söyler. Bunlara gerekçe olarak da ayrıca Kant ve Hume, siyahilerin medeniyet kuramamalarını ve bilim-sanatta bir katkılarının olmamasını gösterir.³⁸⁷ Kant'a göre de beyaz ırk ile insanlık en ileri ve kusursuz noktaya ulaşmıştır. Yani siyahiler, beyazların aşağısında bir konumda yer almaktadırlar. Başlarda köleliğe karşı tavır almayan Kant daha sonraları köleliği eleştirmiştir.³⁸⁸

Bunların yanında Avrupa'da o dönemlerde veya daha öncelerinde köleliğe karşı çıkmayıp fikirlerinde meşru gören düşünürler de bulunmaktadır. Örneğin, İngiliz filozof Thomas More (16. Yy.) meşhur ütopya eserinde, savaş esirliğinden ve cezadan doğan köleliğe yer vermiştir.³⁸⁹ Hugo Grotius'a göre ise kölelik tabiata uygun düşmese de savaş esirliği ve sözleşmeye ilişkin kölelik hukuka uygundur.³⁹⁰ Bunların yanında Thomas Hobbes için kölelik meşrudur ve sözleşmeye, esir düşmeye, savaş yenilgisine veya mahpusluk durumuna ilişkin doğabilir. Mülkiyet hakkı ile sıkı bir bağı bulunan kölelik

³⁸⁷ **Sezai Ozan ZEYBEK**, s. 91.

³⁸⁸ **Immanuel KANT**, Natural Science, Cambridge University Press, New York, 2012, s. 576; **Ogün USTA**, s. 85-88.

³⁸⁹ **Thomas MORE**, Ütopya, Çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 18.

³⁹⁰ **Hugo GROTIUS**, Savaş Ve Barış Hukuku, Çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967, s.158, 216.

ise satış ve/veya miras yoluyla başkasına geçebilmektedir.³⁹¹ Ayrıca John Locke da insanın kendi özgürlüğünden vazgeçemeyeceğini belirterek bir kişinin kendisini sözleşme ile köleleştirmesini kabul etmez. Ancak bir kişiyi öldürme hakkını elinde bulunduran karşı tarafın rızasını almadan onu köleleştirebilmesi uygundur.³⁹²

II. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER DÖNEMİ ÖNCESİNDE KÖLELİĞİN ULUSLARASI ALANDA YASAKLANMASI

Köleliğin kaldırılması konusunda, ulusal çaptaki hukuki düzenlemelerin ardından uluslararası antlaşmalar dönemi gelmektedir. Tarihsel olarak net bir sınır çizilemese de kronolojik ilerleme, Avrupa devletlerinin ulusal çaptaki hukuki düzenlemeleri, uluslararası antlaşmalar ve sonrasında da uluslararası örgütlerin ortaya çıkmasıyla düzenlenen sözleşme ve protokoller şeklinde devam etmiştir. Bu başlıkta ele alınacak olan uluslararası antlaşmalar, bir yerde de insan haklarına ilişkin uluslararası örgütlerce düzenlenen sözleşme ve protokollerin bulunduğu döneme geçiş sürecidir. Bu kısımdaki uluslararası antlaşmaların büyük bir kısmının asıl konusu -amacı, kölelik olmasa da köleliğin yasaklanmasına da ilişkin maddeler barındırdığından önemlidir ve bundan dolayı çalışmada değinilmiştir.

Bu uluslararası antlaşmaları, imzalanma sırasına göre ele almak gerekirse; öncelikle İngiltere ile Fransa arasında imzalanan 1814 Paris Barış Antlaşması gelir. Bu antlaşmada imzacı devletler köleliğin yasaklanması konusunda da mutabık

³⁹¹ **Thomas HOBBS**, De Cive, Çev. Deniz Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2007, s. 122, 124.

³⁹² **John LOCKE**, Yönetim Üzerine İkinci İnceleme, Çev. Fahri Bakırcı, Ebabil Yayınları, Ankara, 2012, s. 21, 22.

kalmışlardır.³⁹³ Köleliğin yasaklanması, bu antlaşmanın ek maddeler bölümündeki Fransız Köle Ticaretinin Kaldırılması (madde 1) başlığında ele alınmıştır. Bu maddeye göre, Fransa beş yıl boyunca köle ithal edemeyecek ve satamayacaktı.³⁹⁴

1815’de düzenlenen Viyana Kongresi ve bu kongrenin metnine eklenen 1815 Köle Ticaretinin Evrensel Olarak Kaldırılmasına İlişkin Beyanname de Avrupa’da köle ticaretinin kaldırılmasında önemli bir yere sahiptir.³⁹⁵ 1815 Köle Ticaretinin Evrensel Olarak Kaldırılmasına İlişkin Beyanname’nin için köleliği yasaklayan ve kınayan ilk uluslararası metindir.³⁹⁶ Özellikle de dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Castlereagh, çok fazla çaba gösterip ve hatta köle ticaret yapan ülkelerin ürünlerinin, boykot edilmesi ve gemilerin aranmasının tanınması fikrini bile düşündü. Ancak Fransa başta olmak üzere diğer ülkeler bu süreçte biraz isteksizdi. Bundan dolayı 8 Şubat 1815’de Avusturya, Fransa, Portekiz, Prusya, Rusya, İspanya, İsveç, ve Birleşik Krallığın ortak imzasıyla, köle ticareti çağın ruhuna aykırı olarak tanındı. Bu beyannamede köleliğin tanımlanması, köle ticaretine yönelik yaptırımlar ve cezalar gibi hususlar eksik olsa da kölelik karşıtı

³⁹³ **Abdullah ÖZDAĞ**, s. 245.

³⁹⁴ **Edward HERTSLET**, *The Map of Europe By Treaty* Cilt 1, Butterworths Press, London, 1875, s. 20, 21.

³⁹⁵ **Abdullah ÖZDAĞ**, s. 245; **Silvia SCARPA**, *Trafficking in human beings: Modern slavery*, Oxford University Press, New York, 2008, s. 42; 1815 Köle Ticaretinin Evrensel Olarak Kaldırılmasına İlişkin Beyanname’nin yabancı kaynaklardaki orijinal adı 1815 Declaration Relative to the Universal Abolition of the Slave Trade’dir.

³⁹⁶ **Belkıs KONAN**, “*Osmanlı Devleti’nden Erken Cumhuriyet Dönemine Kadın Ticaretinin Engellenmesi Yolunda Yapılan Girişimler*”, Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 70, Sayı 4, Yıl 2021, s. 1482; **Deniz KIZILSÜMER**, “*İnsan Ticareti İle Mücadele: Uluslararası Belgeler ve Türkiye’nin Çabaları*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 62, Sayı 01, Yıl 2007, s. 116; *Abolishing Slavery and its Contemporary Forms*, Michael Dottridge (Director), Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, New York, 2002, s. 3; **F. Elif ÇELİK**, “*Zorunlu-Düzensiz Göçün Yarattığı Sorunlardan Birisi Olarak İnsan Ticareti Mağduru Yabancıların İkametlerine İlişkin Hukuki Düzenlemelerin Değerlendirilmesi*”, Public and Private International Law Bulletin, Cilt 40, Sayı 2, Yıl 2020, s. 662; **Silvia SCARPA**, s. 42.

yönde bir uluslar arası fikir birliği sağlanması açısından önemlidir. Bundan dolayı beyanname pratik yönden işlevsiz ancak insan hakları açısından bir ilerleme olarak değerlendirilmektedir.³⁹⁷

Bu süreçteki önemli gelişmelerden biri de 1841 Afrika Köle Ticaretinin Bastırılmasına İlişkin Beşli Antlaşmadır. Antlaşmadan önce bu konuda bir takım konferansların da düzenlendiği bu antlaşma İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya ve Rusya tarafında 20 Aralık 1841 tarihinde Londra’da akdedilmiştir. Bu antlaşma köle ticareti korsanlık şeklinde tanımlanmıştır ve tüm taraflar köle ticareti ile mücadele edeceklerini belirtmişlerdir. Bu antlaşmanın belki en önemli ve kendisinden önceki diğer uluslararası antlaşmalardan ayıran özelliği ise arama ve ziyaret hakkını barındırmasıdır. Buna göre, taraf devletlerden herhangi biri haklı gerekçelerin ve şüphenin bulunması halinde diğer taraf devlere ait ticari gemiler arayabilecekti.³⁹⁸ Arama ve ziyaret hakkına ilişkin bu hükümler kölelikle mücadele atılan önemli adımdı ve bu noktaya gelinmesinde İngiltere’nin diplomatik başarıları uluslararası kamuoyunda kabul görmüştü. Ancak ABD’nin bu antlaşmaya dahil edilmemesi ise bir hayal kırıklığı olarak karşılanmaktaydı.³⁹⁹

³⁹⁷ **Mark JARRETT**, *The Congress Of Vienna And Its Legacy*, I.B.Tauris Press, New York, 2013, s. 144, 146; **Silvia SCARPA**, s. 42; **F. Elif ÇELİK**, s. 662.

³⁹⁸ **W.E.B. DU BOIS**, *The Suppression of the African Slave-Trade to the United States of America 1638-1870*, Henry Louis Gates (Editor), Oxford University Press, New York, 2007, s. 99; **Howard Hazen WILSON**, “*Some Principal Aspects of British Efforts to Crush the African Slave Trade, 1807-1929*”, *The American Journal of International Law*, Cilt 44, Sayı 3, Yıl 1950, s. 519; **James C. DURAM**, “*A Study of Frustration: Britain, the USA, and the African Slave Trade, 1815-1870*”, *Social Science*, Cilt 40, Sayı 4, Yıl 1965, s. 223.

³⁹⁹ **Conway W. HENDERSON**, “*The Anglo-American Treaty of 1862 in Civil War Diplomacy*”, *Civil War History*, Cilt 15, Sayı 4, Yıl 1969, s. 310; **James C. DURAM**, s. 223.

Uluslararası örgütler dönemi öncesinde kölelik yasağına ilişkin bir diğer önemli gelişme de 15 Kasım 1884 ve 26 Şubat 1885 tarihleri arasında düzenlenen Berlin Konferansı'dır. Konferansa Almanya, Fransa, ABD ve Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere toplamda 15 ülke katılım göstermiştir.⁴⁰⁰ Konferansın yapılmasındaki kamuoyuna yansıyan nedenler; Afrika'nın medenileştirilmesi, serbest ticaret bölgesi haline getirilerek refahının artırılması, köleliğin yasaklanmasıydı. Bu sayılan nedenler konferansa yöneltilecek eleştiri ve tepkileri azaltıyordu. Ancak bu sebeplerin arakasında, rekabetin artmasından dolayı Afrika'nın sömürgeci devletler arasında kavgasız ve gürültüsüz paylaşılması bulunmaktaydı. Afrikalıların kendi kaderlerinin belirlenmesine karşın söz sahibi olmadıkları bu konferans, aslında görüldüğünün aksine siyasi değil ekonomik bir konferanstı.⁴⁰¹ Konferas'ın sonunda Almanların Ruanda'ya çıkarma yapmaları da bu durumu destekler niteliktedir.⁴⁰² Ancak, bunların yanında insan hakları açısından köleliğin yasaklanması yönünde olumlu bir yanı da bulunmaktadır. 26 Şubat 1885 tarihinde Konferans'ın sonunda imzalanan 38 maddelik Berlin Konferansı Genel Sözleşmesi (Antlaşması)'nde köle ticareti yasaklanmıştır.⁴⁰³ Genel Sözleşme'nin köle ticaretine

⁴⁰⁰ **Matthew CRAVEN**, “*Between Law and History: the Berlin Conference of 1884-1885 and The Logic of Free Trade*”, London Review of International Law, Cilt 3, Sayı 1, Yıl 2015, s. 38; **Gürsoy ŞAHİN**, “*Afrika'nın Sömürgeleştirilme Sürecinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basınına Yansımaları*”, History Studies International Journey Of History, Cilt 10, Sayı 1, Yıl 2018, s. 247, 249.

⁴⁰¹ **Gürsoy ŞAHİN**, s. 247, 250; **Marjorie FLORESTAL**, “*On the Origin of Fear in the World Trade System: Excavating the Roots of the Berlin Conference of 1884-1885*”, Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law), Cilt 101, Sayı Mart 28-31, Yıl 2007, s. 144.

⁴⁰² **Emmanuel M. KATONGOLE and Jonathan WILSON**, Hartgrove Mirror to the Church, 2009, Michigan, s. 58.

⁴⁰³ **George SHEPPERSON**, “*The Centennial of the West African Conference of Berlin, 1884-1885*”, Phylon (1965), Cilt 46, Sayı 1, Yıl 1985, s. 44; **Muzaffer KARAASLAN**, “*Kölelik Yasağının Tarihsel Gelişimi*”, Yaşar Hukuk Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Yıl 2022, s. 67; **Gürsoy ŞAHİN**, s. 251; **Matthew CRAVEN**, s. 32.

ilişkin 9. Maddesi'nde yasaklama yapıliyordu ve buna göre deniz veya karar yoluyla yapılan bütün köle ticaretleri mağdurun ırkına bakılmaksızın yasaklanmıştı. Hatta taraf devletlere köle ticaretiyle mücadele yardım etme ve bu yasağı ihlal edenleri cezalandırma hususunda da bir takım pozitif yükümlölükler yüklenmekteydi.⁴⁰⁴

1890 tarihinde, İngiltere ve Belçika'nın davetçi bulunduğı ve başta Fransa, Almanya, İspanya, Danimarka, Osmanlı, Amerika Birleşik Devletleri, gibi ölkelerin katılımıyla yapılan Brüksel Konferansı'nda, köleliğin yasaklanmasına ilişkin birtakım kararlar alınmıştır.⁴⁰⁵ Toplamda otuz üç oturum süren olan bu konferansın yapılmasında, Kölelik Karşı Derneğı'nin -Anti Slavery Society- İngiliz hükümetine yaptığı baskının da önemli bir etkisi vardır. Kölelik Karşıtı Topluluk – Anti Slavery Society-, resmi olarak katılmasa da köle ticaretine ilişkin çalışmalarını ve makalelerini sunmak için dört tane temsilci göndermişti.⁴⁰⁶ Yedi bölüm ve yüz maddeden oluşan bu metne göre; öncelikle Afrika'da ateşli silahların kullanımının sınırlandırılması -birinci bölüm, madde 8,9,10- kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Afrika'daki köle ticaretini bitirmek isteyen bu antlaşma metni, Afrika'nın kara sahasında ve özellikle de deniz sahasında ciddi bir denetim kurmaktaydı. Çünkü, köle ticaretinin tamamına yakını gemilerle yapıliyordu. Bundan dolayı antlaşma metninde, Zengibar'da bir merkez kurularak, köle transferlerine yönelik bütün bilgilerin bu merkezde toplanması ve bu merkez aracılığıyla denetimin kolaylaştırılması yer almaktaydı. Bu merkezdeki büro, hazırladığı yıllık raporları da Brüksel'deki bağı bulunduğı birime gönderecekti.⁴⁰⁷ Ayrıca sözleşmede taraf devletlere köle tacirlerinin

⁴⁰⁴ **Matthew CRAVEN**, s. 38, 39.

⁴⁰⁵ **Abdullah ÖZDAĞ**, s. 248.

⁴⁰⁶ **Daniel Seth WOULFIN**, *Slaves, Trains, and Missionaries: British Moral Imperialism and the Development of Precolonial East Africa, 1873 – 1901*, Doktora Tezi, Stony Brook University, New York, 2011, s. 135, 137.

⁴⁰⁷ **Abdullah ÖZDAĞ**, s. 251, 254, 261.

cezalandırılmaları ve bu cezalandırmaya yönelik gerekli yasal düzenlemelerin yapılması hususunda bir takım pozitif yükümlölükler de yüklenmekteydi.⁴⁰⁸

18 Mayıs 1904'te Paris'te imzalan ve 18 Temmuz 1905'te de geçerlilik kazanan Beyaz Köle Ticaretinin Bastırılması İçin Uluslar arası Antlaşma – International Agreement For The Suppression Of The White Slave Traffic- fuhuş amacıyla beyaz kökenli kadın köle ticaretini önlemeyi amaçlıyordu. Beyaz köle ticareti ilk defa 1902 senesinde Paris'teki bir konferansta gündeme geldi ve daha sonra bu sözleşmenin imzalanması gerçekleşti. Aynı zamanda 1904 tarihli sözleşme fuhşa yönelik kadın köle ticaretine ilişkin ilk metindir. Bu sözleşmede taraf devletlere daha çok köle ticaretini önlemeye yönelik uluslararası iş birliği yapma, bilgi ve belge toplama, failerin tespit edilmesi, mağdurlardan isteyenlerin ölkelerine iade edilmesi ve kadınlara yurtdışında iş bulan ajansların denetlenmesi vb. pozitif yükümlölükler yüklenmekteydi. Ancak bu pozitif yükümlölüklere ilişkin yasal düzenlemeleri yapma taraf devletlerin ulusal sorumluluğunda bulunmaktaydı.⁴⁰⁹

Bu sözleşmeden yaklaşık 6 yıl sonra aynı konuya ilişkin, 1910 Beyaz Köle Ticaretinin Bastırılması Uluslararası Sözleşmesi – International Convention For The Suppression Of The White Slave Traffic- düzenlenmiştir. Ana hatları 1904 sözleşmesi ile benzer bulunan bu sözleşmeye göre, rızası bulunsa dahi çocukların ve bu ticarete konu edilmesinin ve ergin kadınların fuhşa zorlanmasının taraf devletlerce cezalandırılacağı belirtilmektedir. Bu sözleşmede de taraf devletlere daha çok pozitif yükümlölük yükleyen

⁴⁰⁸ **Silvia SCARPA**, s. 43.

⁴⁰⁹ **Laura J. LEDERER**, Modern Slavery A Documentary And Reference Guide, Greenwood Press, Santa Barbara, 2018, s. 46; **Oğün USTA**, s. 102, 103; https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-8&chapter=7&clang=en (Erişim Tarihi: 27/08/2022)

bir tavır bulunmaktadır. Yine taraf devletlerin yasal düzenleme yapmaları kendi ulusal sorumluluklarında bulunmaktadır.⁴¹⁰

Birleşmiş Milletler dönemine geçildiğinde, bu sözleşmelerin Millet Cemiyeti'nden önceye denk gelmesinden dolayı düzenlenen yeni bir protokolle BM'ye uyumlu hale getirilmiştir. 1904 ve 1910 Sözleşmelerini değiştiren Protokol, BM Genel Kurulunca onaylanıp 4 Mayıs 1949'da New York'ta imzalanmıştır. Bu protokole Türkiye Cumhuriyeti de taraf sıfatı ile imza atmıştır.⁴¹¹

1919 tarihli başta Avusturya ve İngiltere, Fransa ve diğer ülkelerin imzaladığı Saint-Germain Antlaşmasında da kölelik ve her türlü formu karada ve denizde yasaklanmıştır.⁴¹² Köleliğin yasaklanması, bu antlaşmanın ikinci bölümündeki madde 234'te ele alınmıştır. Aslında, daha önce Milletler Cemiyeti öncesi dönemde düzenlenen 18 Mayıs 1904 ve 4 Mayıs 1910 tarihli sözleşmeler bu antlaşmaya dahil edilmiştir.⁴¹³ Eklenen bu sözleşmelerin genel amacı, köle ticaretini sona erdirmektir ve hatta imzacı

⁴¹⁰ **Laura J. LEDERER**, s. 46; **Ogün USTA**, s. 103-104.

⁴¹¹ **Ogün USTA**, s. 104; Kadın ticareti namıyla anılan cınai ticarete karşı müessir bir himayenin sağlanması maksadiyle imzalanmış bulunan Milletlerarası Anlaşma ile Kadın Ticaretinin zecren men'ine dair imzalanmış olan Milletlerarası Sözleşmeyi değiştiren Protokol ve ekinin onanmasına dair Kanun. (1950, 1 Mart). *Resmi Gazete* (Sayı: 7448). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7448.pdf> (Erişim Tarihi: 27/08/2022); https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-9&chapter=7&clang=en (Erişim Tarihi: 27/08/2022)

⁴¹² **Abdullah ÖZDAĞ**, s. 245; **Phillip Anthony O'HARA** (editor), *International Encyclopedia of Public Policy Governance In a Global Age Volume 4 Social, Environmental and Corporate Governance*, Gperu Curtin University Press, Perth, 2010, s. 349.

⁴¹³ <https://www.dipublico.org/100758/treaty-of-st-germain-treaty-of-peace-between-the-allied-and-associated-powers-and-austria/> , (Erişim tarihi: 23/09/2021)

devletlere kadınların kaçırılması konusunda da cezalandırma yapmaları için pozitif yükümlülük yüklemekteydi.⁴¹⁴

III. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER DÖNEMİ VE KÖLELİK YASAĞI

A. MİLLETLER CEMİYETİ DÖNEMİ VE KÖLELİĞİN YASAKLANMASI

Uluslararası ilişkilerin tarafların çoğaldığı bir döneme girilmesiyle, 1919 yılının Ocak ayında başlayan Paris Barış Konferansı'nda, Milletler Cemiyeti'nin kurulması, Versailles Antlaşmasının bir parçası olarak, kabul edildi ve Milletler Cemiyeti'nin resmi kuruluşu 10 Ocak 1920 yılında yapıldı.⁴¹⁵ Milletler Cemiyeti'nin amacı, devletler arasındaki problemleri barışçıl olarak çözmek, uluslararası işbirliğini de sağlayarak dünya barışını tesis etmek ve bu düzeni koruyarak yeni savaşlara engel olmaktır.⁴¹⁶

⁴¹⁴ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-9&chapter=7&clang=en , (Erişim tarihi: 23/09/2021)

⁴¹⁵ **Ayfer FEYZİOĞLU**, Türkiye İle Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) İlişkileri, Danışman Prof. Dr. Erol CİHAN, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995, s. 4-6; **Abdullah KIRAN**, “*Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş*”, GAU Journal of Social and Applied Science, Cilt 3, Sayı 6, Yıl 2008, s. 21; **Dilek BARLAS**, “*Milletler Cemiyeti'nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında*”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 14, Sayı 55, Yıl 2017, s. 96; **Alexander THOMPSON / Duncan SNİDAL**, “*International Organization: Institutions and Order in World Politics*”, Production of Legal Rules Edward Elgar Publishing, Chapter 17, Yıl 2011, s. 310; **Akira IRIYE**, Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World, University of California Press, Berkeley, 2002, s. 10, 12.

⁴¹⁶ **Şayan ULUSAN**, “*Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi - Öncesi ve Sonrası*”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt7, Sayı 16, Yıl 2008, s. 238; **Dilek BARLAS**, s. 96; **Rona AYBAY**, s. 3; **Thomas M. MAGSTADT**, Understanding Politics, Wadsworth Press, Boston, 2011, s. 589; **Ayfer FEYZİOĞLU**, s. 1.

1. Milletler Cemiyeti'nin Köleliğe Karşı Tutumu ve 1926 Kölelik Sözleşmesi

Uluslararası örgütlerin arasında ilk kurulan Milletler Cemiyeti'nin bir ürünü bulunan⁴¹⁷, Milletler Cemiyeti 1926 Kölelik Sözleşmesi, 26 Eylül 1926'da Cenevre'de imzalanmış ve 9 Mart 1927'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti de bu sözleşmeye taraftır ve 24 Temmuz 1933'te kabul etmiştir. Bu sözleşme kölelikle alakalı ilk kapsamlı bir metindir ve bu yüzden kimi problemlere katı çözümler getirmekten uzaktır. Toplamda 12 maddeden oluşan sözleşmenin giriş kısmında köleliğin yasaklanmasına yönelik daha önceki uluslararası antlaşmalara atıflar yapılarak, aynı ideolojik çizgide bulunulduğu belirtilmiştir. Ancak 1926 Sözleşmesi'ne gelmeden önce, Milletler Cemiyeti'nin kuruluş aşamasında da köleliğe karşı bir duruş sergilendiğini gözlemleyebiliriz. 1926'dan yaklaşık altı yıl önce imzalanan Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin (misakı) 22/5 kısmında, köle ticaretine karşı bir takımın önlemlerin alınması gerektiği belirtilmiştir.⁴¹⁸ Yani Milletler Cemiyeti kurulurken, kölelik karşıtı fikirlerle inşa edilmiş ve sonuna kadar aynı çizgide kalabilmeyi başarmıştır.

1926 Sözleşmesi'nin giriş kısmında da belirtildiği gibi, sözleşme metnin hazırlanması ve gerekli çalışmaların yapılması için, 12 Haziran 1924 tarihinde Geçici Kölelik Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun temel görevi, rapor hazırlayarak Milletler Cemiyeti'ne sunmaktır. Bu rapor, 1926 Sözleşme metninin hazırlanmasında önemli bir rol oynamıştır.

⁴¹⁷ **Thomas M. MAGSTADT**, Understanding Politics, Wadsworth Press, Boston, 2011, s. 582.

⁴¹⁸ https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp#art22 (Erişim tarihi: 28/10/2021); **Ogün USTA**, s. 99; https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-3&chapter=18 (Erişim Tarihi: 28/08/2022); Esaretin Meni Hakkındaki 25 Eylül 1926 Tarihli Mukaveleye İltihakımıza Dair Kanun. (12/06/1933). Resmi Gazete (Sayı: 2425). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2425.pdf> (Erişim Tarihi: 28/08/2022); **Silvia SCARPA**, s. 45.

Sözleşmenin en önemli maddesi, köleliğin tanımının yapıldığı birinci maddedir. Diğer maddeler ise köleliğin yasaklanması konusunda taraf devletlere düşen pozitif ve negatif yükümlülükler, alınacak tedbirler, taraf devletler arası iş birliği ve koordinasyon, bir takım usulü ve idari işlemlerle alakalıdır. Birinci madde köleliğin sınırlarını çizmiş ve hangi durum ve koşulların köleliğe dahil edilip edilmeyeceğini belirlemiştir. Bu yüzden, özellikle Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanan ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi bundan sonraki uluslararası metinlere de ilham kaynağı olmuştur. 1926 Kölelik Sözleşmesi'nin birinci maddesi:

“Bu Sözleşmenin amaçları doğrultusunda, aşağıdaki tanımlar üzerinde anlaşmaya varılmıştır:

(1) Kölelik, üzerinde mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin herhangi birinin veya tamamının kullanıldığı bir kişinin statüsü veya durumudur.

(2) Köle ticareti, bir kişinin onu köleliğe indirmek amacıyla yakalanması, elde edilmesi veya elden çıkarılmasıyla ilgili tüm eylemleri içerir; satmak veya takas etmek amacıyla bir köle edinmeyle ilgili tüm eylemler; satılmak veya takas edilmek amacıyla edinilmiş bir kölenin satış veya takas yoluyla elden çıkarılmasına ilişkin tüm işlemler ve genel olarak her türlü köle ticareti veya nakliyesini kapsar.”⁴¹⁹ şeklindedir.

Bu maddede, kölelik tanımının sınırlarının çizildiği kısım birinci fıkradır. Bu tanım, İngiliz politikacı ve devlet kişisi Viscount Cecil tarafından yazılan taslağın sonucunda ortaya çıkmıştır. Aslında, Cecil'in Milletler Cemiyeti Meclisi'ne sunduğu 1925 sözleşme taslağı raporunda; ev içi kölelik ve benzeri koşulların, her türlü borç köleliğinin, evlatlık alma adı altında yapılan köleliğin de kölelik olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşü not düşülmüştü. Hatta bu genişletici yorum, Geçici Kölelik

⁴¹⁹ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-3&chapter=18 (Erişim Tarihi: 28/08/2022)

Komisyonu'nun raporunda da vardı ve kız çocuklarının evlenmelerine ilişkin çeyiz olarak verilme gibi bir takım durumları da kapsıyordu. Cecil de bu görüşleri bir yerde kabul ediyordu. Ancak sonraki yıl 1926 Sözleşmesi için Milletler Cemiyeti'ne rapor verirken, bu yorumunu köleliğin tek bir türünün bulunduğu ve bunun da mülkiyet hakkına ilişkin yetkilerin kullanılmasından doğan bir durum olduğu yönünde değiştirdi. Bunun en büyük sebebi, bir takım devletlerin köleliği geniş tanımlayan yoruma karşı çıkmalarıydı. Burada, Milletler Cemiyeti'nin içerisindeki köleliğin dolaylı formlarını destekleyenler ile kölelik karşıtları arasındaki çatışmaya tanıklık etmekteyiz. Oysa Geçici Kölelik Komisyonu'nun desteklediği, köleliğin mülkiyete dayanmayan daha geniş tanımı kabul edilseydi, belki de AIHS'deki kölelik ve kulluk ayrımı da doğmayacaktı. Bu durumda kölelik, sadece mülkiyet esaslı tanımlandı ve bu, köleliğin kaldırılmasıyla sınırlandırılmış bir sözleşme ortaya çıktı. Yapılan bu daraltıcı yorum esaslı yeni tanım, 1926 Sözleşmesi'nin üyelerce kabul edilmesini sağladı.⁴²⁰

Böylece, Geçici Kölelik Komisyonu'nun yaptığı tanımın dışında kalan diğer kölelik türleri, ancak mülkiyete dayanan bir durum bulunduğu birinci madde kapsamına girecek ve bunun dışındaki istismarlar sözleşme kapsamında değerlendirmeyecekti.⁴²¹ Burada hukuk ve siyaset ilişkisini, dahası hukukun siyasetten bağımsız düşünülmemeyeceğini görmekteyiz. Kimi görüşler karşı çıksalar da hukuk, birçok dönemde siyasete göre şekillenmiştir. Ancak, Milletler Cemiyeti'ne direkt bir eleştiri yönelmek konusunda çekincelerim bulunmaktadır. Çünkü bu durum, bir taraftan Milletler Cemiyeti'nin mülkiyete dayanmayan diğer kölelik formlarını önlemede aciz kaldığı eleştirisini yaptırtırken; diğer taraftan da şartların henüz hazır olmamasından ve kabul

⁴²⁰ **Jean ALLAIN**, “*The Definition of Slavery in International Law*”, Howard Law Journal, Cilt 52, Sayı 2, Yıl 2009, s. 244- 246.

⁴²¹ **Jean ALLAIN**, s. 249.

edilmeyecek bir metnin pasif kalacağından dolayı, oylamada geçecek bir sözleşme hazırlayarak aşamalı bir ilerleme hedeflendiği değerlendirilmesini de yaptırmaktadır. Sonuçta, Milletler Cemiyeti'nin bu tavrını değerlendirmek-eleştirmek güçleşmektedir.

Sözleşmedeki kölelik tanımını bu haliyle değerlendirmek gerekirse, karşımıza iki koşul çıkmaktadır. Bunlardan biri, köleliğin bir “statü” veya “durum” olması ve kölelik için “mülkiyet hakkına bağlı yetkilerden, herhangi birinin veya tamamının kullanılması”dır.

Öncelikle köleliğin nasıl bir “statü” veya “durum” olduğunu ele almak gerekirse; orijinal metinde yer alan “status”, hukuki bir terimdir. “Status”, şahsın yasal olarak belirlenmiş haklara sahip olmasını ve/veya bir takım sınıflara üyeliğini belirtir. Bunlara örnek vermek gerekirse; hürriyet-kölelik, evlilik-bekarlık, çocukluk-yetişkinlik gibi sıralayabiliriz. “Durum” sözcüğünü ise hukuki terimin dışında içinde bulunulan hayat koşulları olarak belirleyebiliriz. Yani “statü” derken, hukuki olarak sınırları belirlenmiş yasal kölelik; “durum” ise yasal tanımlamalardan bağımsız fiili köleliktir. Bu yorum Cecil'in değerlendirmesinde, yazılı mevzuattaki kölelik ile bir ülkenin geleneklerindeki kölelik olarak tanımlanır.⁴²² Özetle, sözleşme sadece ülkelerin yasalarında köleliği kaldırmayı amaçlamamakta, ayrıca uygulamada yürütülen köleliğe de son vermeyi amaçlamaktadır.

İkinci olarak ise “mülkiyet hakkına bağlı yetkilerden herhangi birinin veya tamamının kullanılması” ifadesini açıklığa kavuşturabilmek için, bağlı yetkilerin unsurlarının belirlenmesi gerekmektedir. Bağlı yetkiler, mülkiyet hakkıyla aynı anlama sahip değildir. Sözleşmenin orijinal metninde “power attaching” – Fransızca les attributs- olarak geçen, bağlı yetkilerin bir kişide uygulanması, o kişinin mülkiyetini yetki kullanan

⁴²² Jean ALLAIN, s. 259, 261.

lehine kazandırmaz. Bu bağıli yetkiler için, Milletler Cemiyeti'nin devamı olan Birleşmiş Milletlerin tanımlamasından yararlanarak, bir çıkarım yapmak gerekirse; köleyi satın almak, köleyi mutlak ve keyfi kullanmak, kölenin ürettiği değerlerin hiçbirinin kendisine ait olmaması, kölenin satılması, kalıcı hizmet etme yükümlülüğünün kölenin tek taraflı iradesiyle feshedilememesi, statünün alt soylara iletimi olarak sıralanabilir.⁴²³ Ancak sözleşme, yetkilerden birinin kullanılmasını, kölelik için yeterli görerek klasik köle anlayışının dışına çıkmış ve insan hakları bağlamında olumlu bir adım atmıştır.

Sözleşme'nin en önemli maddesi, kölelik tanımın yapıldığı madde 1'dir ve diğer maddeler, bu kölelik tanımı çerçevesinde köleliğin-ticaretinin yasaklanmasıyla alakalıdır. Özetle, madde 2 ve 3 köleliğin ve ticaretinin – özellikle deniz ticareti yoluyla yapılanın- yasaklanmasını içermektedir. Madde 4, taraf devletlere köleliğin yasaklanması konusunda işbirliği yükümlülüğü getirirken; madde 6, taraflara köleliğin ve ticaretinin cezalandırılması konusunda yükümlülükler yüklemektedir.

Madde 8'de ise bu sözleşmeye ilişkin uyuşmazlıkların çözüm yeri olarak Uluslararası Adalet Divanı belirlenmiştir. Madde 8:

*‘‘Yüksek Akit Taraflar, bu Sözleşmenin yorumlanması veya uygulanmasıyla ilgili olarak aralarında ortaya çıkan anlaşmazlıkların, doğrudan müzakere yoluyla çözülemezse, karar için Uluslararası Daimi Adalet Divanına havale edileceğini kabul ederler.’’*⁴²⁴ şeklindedir.

Bu maddede belirtilen çözüm merciinin uluslararası olması sözleşmenin evrenselliğiyle bağdaşır niteliktedir.

⁴²³ Jean ALLAIN, s. 261- 263.

⁴²⁴ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-3&chapter=18 (Erişim Tarihi: 28/08/2022)

Madde 9: ‘‘İmza veya onay veya katılma sırasında, herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, işbu Sözleşmeyi kabulünün, egemenliği, yargı yetkisi, koruması, hükümdarlığı veya vesayeti altındaki toprakların bir kısmını veya tamamını bağlamadığını beyan edebilir.’’⁴²⁵ şeklinde başlamaktadır.

Burada, taraf devletlere böyle bir hakkın tanınması, birinci madde yaptığımız değerlendirmedeki gibi sözleşmenin onaylanmasını kolaylaştırmaktır. Bu durum, 1926 Sözleşmesi’nin, alanında yapılan ilk evrensel nitelikteki sözleşme ve belki ilk evrensel adım olduğunu düşündüğümüzde bir yerde olağandır.

Madde 10, fesih ile alakalı hükümler ve diğer maddeler ise uluslararası usulü prosedürleri içermektedir. Son olarak ise sözleşmenin dili hem İngilizce hem de Fransızca olarak düzenlenmiştir ve iki metin aynı derecede geçerlidir. Bu çalışmada ise metnin İngilizce aslından yararlanarak araştırma ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Sözleşme metninin birtakım noktalarda eksik olduğunu ve yetersiz kaldığını ileri süren eleştiriler yerinde görülse de sözleşme evrenselliğini koruyan bir başvuru metni özelliğini muhafaza etmektedir. Örneğin; Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Temyiz Dairesi, 1992’de Bosna Hersek’te gerçekleşen olaylarla alakalı verdiği, Kunarac ve diğerleri davasının 2002 tarihli kararında da 1926 Sözleşmesi’ndeki kölelik tanımına değinmektedir. 1926 Sözleşmesi’ndeki tanımı, hukuki olarak uygun bulduğunu da kararında belirtmiştir.⁴²⁶

⁴²⁵ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-3&chapter=18 (Erişim Tarihi: 28/08/2022)

⁴²⁶ **Jean ALLAIN**, s. 243; Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi: Birleşmiş Milletler örgütün içerisinde yer almakta Eski Yugoslavya’daki savaş suçlularının yargılandığı mahkemedir. Geçici olarak kurulan bu mahkemenin merkezi Lahey’dir.

2. 1921 Milletler Cemiyeti Kadın ve Çocuk Ticaretinin Bastırılması Uluslararası Sözleşmesi

30 Eylül 1921 tarihinde Cenevre’de imzalanan MC Kadın ve Çocuk Ticaretinin Bastırılması Uluslararası Sözleşmesi’ni -International Convention for the The Suppression of the Traffic in Women and Children- Türkiye Cumhuriyeti 15 Nisan 1937 tarihinde imzalamıştır. Sözleşmenin girişinde ve madde 1’de de değinildiği gibi 1904 ve 1910 tarihli beyaz köle ticareti sözleşmelerini tamamlayıcı ve pekiştirici bir nitelik vardır. Devamında ise sonucu köleleştirmeye giden bu ticaretinin faillerinin tespiti ve cezalandırılması hususunda taraf devletlere pozitif yükümlülükler yüklenmektedir. Ayrıca taraf devletlere madde 6’ya göre yurtdışında çalışmak isteyenleri koruyacak düzenlemeleri yapmaları ve madde 7’ye göre de bu yolcuğun güvenliğini tesis etme görevleri yüklenmektedir.⁴²⁷ Bu sözleşmeyi 1904 ve 1910 tarihli sözleşmelerden ayıran önemli husulardan biri de kadınlar ve kız çocuklarından hariç erkek çocukları da kapsayan bir özelliğe sahip olmasıdır. Ayrıca faillerin cezalandırılmaları konusunda taraf devletlere daha net pozitif yükümlülükler bulunmaktadır.⁴²⁸

3. 1933 Milletler Cemiyeti Reşit Kadın Ticaretinin Bastırılması Sözleşmesi

Milletler Cemiyetince düzenlenen Reşit Kadın Ticaretinin Bastırılması Sözleşmesi – The Suppression of the Traffic in Women of the Full Age- 11 Ekim 1933 tarihinde Cenevre’de kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ise bu sözleşmeyi 15 Nisan 1935’te kabul etmiştir.

⁴²⁷ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=VII-3&chapter=7&clang=en (Erişim Tarihi: 28/08/2022)

⁴²⁸ **Ogün USTA**, s. 104-105; **Olgun DEĞİRMENCİ**, “*Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda İnsan Ticareti Suçu*”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 67, Yıl 2006, s. 66.

Sözleşmenin girişinde de belirtildiği gibi 1904, 1910 ve 1921 sözleşmelerinin devamı ve tamamlayıcısı niteliğinde olan bu sözleşmenin amacı fuhuş amacıyla kadınların köleleştirilmelerini önlemektir. Bundan dolayı taraf devletler için rızayla yapılmış bulunsa dahi kadınların fuhşuna yönelik ticaretin faillerini cezalandırma yükümlülüğü bulunmaktadır.⁴²⁹ Bu sözleşme de diğerleriyle 1947 senesinde BM'ye uyumlu hale getirilmek için protokolle değiştirilmişlerdir. Ancak bu değişiklik sözleşmesin esasına yönelik değildir.⁴³⁰

B. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DÖNEMİ VE KÖLELİĞİN YASAKLANMASI

BM de kuruluş amaçlarından biri olan insan haklarının evrensel boyutta tahsis edilmesi açısından, MC gibi köleliğin yasaklanması konusunda bir takım çalışmalar ve sözleşmeler yapmıştır.

1. 1949 Ad Hoc – Komisyon

BM, kölelik sorunu gündemine alarak bu konuda adımlar atmak için, 1949 senesinde Genel Kurul'ca, Ekonomik ve Sosyal Konsey'den çalışmalar yapılması istedi. Sonrasında sadece bu konuda çalışacak olan geçici- özel amaçlı anlamına gelen ad hoc komite kuruldu. Komite'nin öncelikli amacı 1926 Kölelik Sözleşmesi'nin yeterli bulunup bulunmadığını ele almaktı. Ad hoc komite hazırladığı ilk raporda, 1926 Kölelik Sözleşmesi'nin bir takım değişikliklere ihtiyacının bulunduğunu ve ek sözleşmenin yada

⁴²⁹ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-5&chapter=7&clang=en (Erişim Tarihi: 28/08/2022); Reşid Kadın Ticaretinin Men'i Hakkında 11 Teşrinievvel 1333 de Cenevre'de İmzalan Beynelminel Mukavelenin Tasdıkına Dair Kanun. (22 Nisan 1935). *Resmi Gazete* (Sayı: 2984). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2984.pdf> (Erişim Tarihi: 28/08/2022)

⁴³⁰ **Ogün USTA**, s. 105-106.

alternatif bir belgenin gerektiğini belirtti. Ancak ikinci raporda, 1926 Kölelik Sözleşmesi madde 1'deki kölelik tanımının yeterli ve doğru olduğunu değerlendirdi. Komitenin kölelik tanımı konusundaki, hem gerekçe hem de özeleştirici niteliğindeki bir diğer değerlendirmesi ise savaş kıtlık ve ekonomik sebeplerden dolayı köleliğin önlenmesinde yeterli yol kat edilememesi ve tüm toplumlar için kapsayıcı bir kölelik tanımının yapılmasının zor bulunmasıydı. Komite, 1926 Kölelik Sözleşmesi'ndeki tanımının köleliğin türlerini – borç köleliği, köle evlilik, çocuk köleliği – kapsadığını belirtse de Komite içerisindeki muhalif görüşler, 1926 Kölelik Sözleşmesi'nin bütün taraflarının aynı çıkarımı yapamayacağını bu yüzden kölelik türlerinin de ayrıca anılması gerektiğini savundular.⁴³¹

Burada, 1926 Kölelik Sözleşmesi'ndeki kölelik tanımının muğlak olduğu hususunda kuşku yoktur. Muğlaklık, böyle bir durumlar için madde 1'e insan haklarını koruyan yorumlar getirilmesine olanak sağlasa da diğer kölelik türlerinin madde 1'de anılması, kölelik tanımına sınır çekmeyecektir. Yani eğer atlanan başka bir kölelik türü varsa ya da ilerde yeni bir tür kölelik türü doğacaksa, bu türlerinin madde 1'in kapsamına girmeyeceği anlaşılmamalıdır. Sonuçta madde 1'e ekleme yapılarak, kölelik türlerinin sayılmasının, insan hakları açısından aleyhe bir duruma sebebiyet vereceği düşünülemez. Böyle bir durumda, kesin bir sonuca varılamasa da komitenin yaklaşımındaki amacının, yeni düzenlemelerin herkesin kabulünü kazanması olduğu yönündeki ihtimal dikkat çekmektedir.

⁴³¹ Jean ALLAIN, s. 251-253.

2. 1953 Birleşmiş Milletler Kölelik Ek Sözleşmesi

1949 senesinde kurulan BM Ad Hoc Komite'nin hazırladığı rapor 1951'de tamamlanınca, BM Genel Sekreterliğinin yaptığı değerlendirmede, kölelik tanımındaki diğer kölelik türleri sorunundan bahsedilmesine rağmen bu sorunun cevaplanmadığına değinildi. Ayrıca, altıncı komitenin raporunda da 1926 Kölelik Sözleşmesi'nde ev içi kölelik ve diğer kölelik türlerine atıfta bulunmadığı yönünde bir yorum yapılmıştı. Ad Hoc Komite, köleliğin diğer türlerinin madde 1'in kapsamına girip girmediği hususunda mutabık kalamamışsa da buna karşı mücadele edilmesi gerektiğinde mutabık kalabilmiştir.⁴³² Sonuç olarak, 1953 BM Kölelik Ek Sözleşmesi⁴³³ 23 Ekim 1953 tarih ve 794 (VIII) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı ile New York'taki genel merkezde onaylanmış ve Madde III uyarınca 7 Aralık 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ancak, yapılan bu ek sözleşmeyle, 1926 Kölelik Sözleşmesi'nin esasında bir değişiklik yapılmamış, çoğunlukla olduğu gibi kabul edilmiştir. Yani BM burada, Milletler Cemiyeti'nin devamı sıfatı ile 1926 Sözleşmesi'ne olan bağlılığını yinelemiştir. Sadece, bir takım usulü ve bürokratik işlemlere yer verilmiştir. Beş maddeden oluşan protokolün birinci maddesi imzacı devletlerden sözleşmeye uyacaklarına dair taahhüt almakta, ikinci madde sözleşmenin imzalanmasına ilişkin prosedürlerden bahsetmekte, üçüncü madde yürürlük tarihi ile alakalı hükümler içermekte, dördüncü madde sözleşmenin kaydına ilişkin ve beşinci madde de sözleşmenin hangi dillerde geçerli bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca 1953 BM kölelik Ek Sözleşmesi'nin Ek kısmında

⁴³² Jean ALLAIN, s. 254-256.

⁴³³ Asıl Adıyla: 25 Eylül 1926'da Cenevre'de İmzalanan Kölelik Sözleşmesini Değiştiren Protokol, Protocol Amending the Slavery Convention Signed at Geneva on 25 September 1926.

yer alan hükümlerde 1926 Sözleşmesi'ndeki 'Milletler Cemiyeti'nin Birleşmiş Milletler şeklinde değiştirilmesine karar verilmiştir.⁴³⁴

3. 1956 Birleşmiş Milletler Kölelik Ek Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler 1956 Kölelik Ek Sözleşmesi⁴³⁵ için, 30 Nisan 1956'da kabul edilen 608 (XXI) sayılı BM kararıyla, 13 Ağustos – 4 Eylül 1956 tarihleri arasında konferans toplanmıştır. BM Genel Kurulu tarafından, 7 Eylül 1956'da kabul edilip 30 Nisan 1957'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti de bu sözleşmeye taraftır ve 27 Aralık 1963 tarihinde onaylamıştır. Bu sözleşmenin önemli taraflarından biri de Ekonomik ve Sosyal Konsey ile iletişimde bulunan bir takım sivil toplum kuruluşlarının -sözleşmede adları var-, konferansta kendilerini ifade edebilme olanağının bulunmasıdır. Sözleşmede uluslararası sivil toplum kuruluşlarının da katkılarının bulunması, sözleşmenin evrenselliği yönünde olumu bir adım olarak değerlendirilebilir.⁴³⁶

1956 Kölelik Ek Sözleşmesi, taraf devlere 1953 protokolü ile değiştirilen-güncellenen 1926 Kölelik Sözleşmesi'ne katılmalarını da tavsiye eder. Buradan, 1956 Sözleşmesi'nin fikir ve düşünce olarak 1926 Sözleşmesi'ni de kapsadığı sonucuna

⁴³⁴ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-1&chapter=18&clang=en (Erişim tarihi: 24/10/2021)

⁴³⁵ Asıl Adıyla: Köleliğin, Köle Ticaretinin ve Köleliğe Benzer Kurum ve Uygulamaların Kaldırılmasına İlişkin Ek Sözleşme - United Nations Conference Of Plenipotentiaries On A Supplementary Convention On The Abolition Of Slavery, The Slave Trade, And Institutions And Practices Similar To Slavery.

⁴³⁶ https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-4&chapter=18&Temp=mtdsg3&clang=en (Erişim tarihi: 17/10/2021); Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına dair Ek Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun. (6 Ocak 1964). *Resmî Gazete* (Sayı: 11599). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11599.pdf> (Erişim Tarihi: 02/10/2022).

varabiliriz. Ayrıca 1956 Sözleşmesi, 1926'dan bu yana kölelikle mücadelede önemli adımlar atıldığını, ancak bundan sonra aynı şekilde mücadelenin gerekliliğini kabul eder.

1956 Sözleşmesi, İngiltere'nin 1954 senesinde hazırladığı taslak -bu taslakta İngiltere Anti Slavery Society'nin katkısı vardı- dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu taslak da 1950-51 senelerindeki Ad Hoc Komitesi'nin tavsiyelerine dayanmaktaydı. Burada, 1949'dan 1956'ya kadar uzanan süreçte, köleliğin diğer türleri sorununun güncelliği koruduğunu görmekteyiz. İngiltere'nin taslağı da daha önceki alt başlıklarda ele alındığı gibi, köleliğin diğer türlerinin – borçlanma yoluyla, evlilik yoluyla kölelik ve çocuk köleliği gibi – kaldırılması için hemen harekete geçilmesi gerektiği belirtiliyordu.⁴³⁷

Ancak 1956 Sözleşmesi'nin görüşmelerinde, taslakta kölelik tanımının genişletilmesine yönelik muhalifler de vardı. Özellikle Sovyet Rusya temsilcisi Mr. Nikolev, bunun mantıksal olarak doğru olmadığını savunuyordu. Ancak İngiltere temsilcisi Mr. Scott Fox, yeni tanım önerisinin henüz mülkiyet hakkını kullanmayanların yaptığı köle baskıları mağdurlarını korumayı amaçladığını belirtiyordu. Bu temel tartışmanın haricinde, görüşmelerde Türkiye temsilcisi Mr. Tuncel ve İsrail temsilcisi Mr. Kahany 1926 Sözleşmesi'ndeki kölelik tanımının yeterli olduğu bu yüzden değişikliğe gerek bulunmadığı görüşündeydi. Ancak Fransa temsilcisi Mr. Giraud, 1926 Sözleşmesine taraf olmayıp 1956 Sözleşmesi'ni imzalayacaklar da bulunacağından, 1926 Sözleşmesi'ne hiç atıfta bulunulmaması gerektiğini belirtti. Kanada temsilcisi Mr. Jay ise 1956 Ek Sözleşme'nin içerisinde 1926 Sözleşmesi'ne katılımın zorunlu tutulmasını eleştiriyordu. Ancak İsrail temsilcisi, bu hususta Mr. Jay'a katılmıyordu.⁴³⁸ Genel olarak görüşmelerde yer edinen önemli görüş ve fikirler böyle sıralanabilir.

⁴³⁷ Jean ALLAIN, s. 266, 267.

⁴³⁸ Jean ALLAIN, s. 271, 272.

Bütün bu tartışmalar ve görüşmeler sonucunda köleliğin diğer türleri, 1956 Ek Sözleşmesi'nde yer aldı. 1956 Sözleşmesi madde 1 köleliğin diğer türlerini içeriyor ve tanımlıyordu. Madde 1'e göre köleliğin diğer türleri ya da kölelik benzeri uygulamalar:

“ a-Borç sebebiyle kölelik; yani, borçlunun bir borcun teminatı olarak şahsen hizmet etmeyi veya denetimi altındaki bir kimsenin hizmet etmesini taahhüt etmesine rağmen hak ettiği bedelin borcun ödenmesine tahsis edilmemesi ve/veya hizmet süresinin sınırlarının belirsiz olduğu durumdur;

b- Serflik, başka bir şahsa ait topraklarda yasa, adet veya sözleşme gereği yaşamak ve çalışmakla yükümlü olan ve bu kimseye bedel karşılığı olsun veya olmasın belirli bir hizmette bulunan kişinin durumudur. Bu kişi statüsünü değiştirmekte özgür değildir;

c-Bu sayılardan herhangi bir kurum veya uygulama:

i-Bir kadın hakkında, reddetme hakkı olmaksızın, ana-babası, vasisi, ailesi veya başka herhangi bir kişi veya grup tarafından aynı veya nakdi bir bedel karşılığında evlenme vaadinde bulunulması veya o kadının verilmesi; veya

ii-Bir kadının kocasının, ailesinin veya klanının-aşiretinin-, alınan bedel karşılığında veya başka bir şekilde kadını başka bir kişiye devretme hakkının bulunması; veya

iii-Kocasının ölümü üzerine bir kadın başka bir kişinin miras malı olması;

d-18 yaşından küçük bir kimsenin, onun emeğini istismar etmek amacıyla, gerçek ebeveynlerinden biri veya her ikisi veya vasisi tarafından, şahsının veya emeğinin

sömürülmesi amacıyla, karşılıklı veya karşılıksız bir başka kişiye verildiği edildiği kurum veya uygulama.'' şeklinde tanımlanmış ve sayılmıştır.⁴³⁹

Sözleşmenin en önemli maddesi olan, kölelik tanımı ve kölelik benzeri uygulamaların tanımının yapıldığı madde 1 ile 1926 Kölelik Sözleşmesi'nden sonra, insan hakları bağlamında önemli bir ilerleme sağlanmıştır. 1956 Sözleşmesi'nin diğer maddeleri çoğunlukla daha önceki düzenlemelerle örtüşmektedir. Bunlara değinmek almak gerekirse;

Madde 2'de, madde 1 (c)'de belirtilen durumları önleyebilmek için nikahların serbest iradeyle yapılması ve evlilik için asgari yaş şartı konulması hususunda taraf devletlere pozitif yükümlülükler getirmiştir. Ancak, burada yaş şartının belirtilmemesinin sebebi, taraf devletlerin dini ve kültürel farklılıklarının bulunmasıdır.

Madde 3 ise köle ticaretini yasaklamış ve taraf devletlere köle ticaretinin önlenmesi ve köle tacirlerinin cezalandırılmaları konusunda pozitif yükümlülükler yüklemiştir. Ayrıca köle ticaretinin bastırılmasında, taraf devletlere birbirleri ile iletişim sağlama yükümlülüğü -madde 3 (3) - getirilmiştir. Köle ticaretinin en belirgin özelliğinin, ancak uluslararası olarak yapılabilmesi gözetildiğinde, bu maddenin -madde 3 (3) – önemi anlaşılabilmektedir.

Madde 5 ve 6'da ise köleleştirme filleri gerçekleştirenler, bu fillere teşebbüs ve iştirak edenler için, cezai yaptırımlar uygulanması konusunda taraf devletlere yükümlülükler yüklemektedir.

Tamınlar başlığındaki Madde 7, kölelikle alakalı sınırların çizilmesi ve doğrudan madde 1 ile alakalı bulunmasından dolayı önemlidir. Madde 7;

⁴³⁹ https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-4&chapter=18&Temp=mtdsg3&clang=en (Erişim tarihi: 17/10/2021)

‘‘ Bu Sözleşmeye göre:

(a) "Kölelik", 1926 tarihli Kölelik Sözleşmesi'nde tanımlandığı şekliyle, üzerinde mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin herhangi birinin veya tümünün kullanıldığı bir kişinin statüsü veya durumu anlamına gelir ve "köle" bu durum veya statüde bulunan kimsedir;

(b) "Köle statüsündeki bir kişi", bu Sözleşmenin 1. maddesinde belirtilen kurum veya uygulamalardan herhangi birinden kaynaklanan durum veya statüdeki bir kişi anlamına gelir.

(c) "Köle ticareti", bir kişinin onu köleliğe indirmek amacıyla ele geçirilmesi, elde edilmesi veya elden çıkarılmasıyla ilgili tüm eylemleri ifade eder ve içerir; ayrıca satmak veya takas etmek amacıyla bir köle edinmeyle ilgili tüm eylemler; satılmak veya takas edilmek üzere edinilmiş bir kişinin satış veya takas yoluyla elden çıkarılmasına ilişkin tüm eylemler; ve genel olarak, herhangi bir köle taşıma yoluyla yapılan her ticaret veya nakliye eylemidir. ‘‘ şeklindedir.⁴⁴⁰

Burada ‘‘kölelik’’ ve ‘‘köle statüsündeki kişi’’ şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. ‘‘Kölelik’’ kavramı için, 1926 Kölelik Sözleşmesi işaret edilirken⁴⁴¹; ‘‘köle statüsündeki kişi’’ kavramı için aynı sözleşmenin birinci maddesindeki köleliğe benzer kurumlar-gelenekler- ve uygulamalar işaret edilmiştir. Bu haliyle sözleşme metninin, 1926 Sözleşmesi’nin kapsayıcılığını ve koruyuculuğunu daha ileri bir noktaya taşıdığı söylenebilmektedir.

Madde 8’de tarafların hem birbirleri hem de BM ile işbirliği yükümlülüğü belirtilmekte ve devamındaki madde 10’da bu sözleşmeye yönelik doğabilecek

⁴⁴⁰ https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtsg_no=XVIII-4&chapter=18&Temp=mtsg3&clang=en (Erişim tarihi: 17/10/2021)

⁴⁴¹ Jean ALLAIN, s. 268.

uyuşmazlıklar için çözüm yeri Uluslararası Adalet Divanı belirlenmiştir. Devamındaki diğer maddelerde, bir takım usulü prosedürler ve sözleşmenin geçerli olduğu diller- Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça, İspanyolca- den bahsedilmiştir.

4. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Kölelik Yasağı

10 Aralık 1948’de kabul edilen ve uluslararası alanda ilk defa insan haklarının tanındığı İHEB’nin insan hakları anlayışı; insan hakkının temel, herkesin eşit yararlandığı, doğuştan gelen ve devredilmez hak olduğu yönündedir. İHEB’nin giriş kısmında bu yaklaşım ‘ ‘ *İnsanlık ailesinin tüm üyelerinin doğuştan sahip oldukları onurun ve eşit ve devredilemez haklarının tanınmasının* ’ ’ şeklinde yer verilmiştir.⁴⁴² Devamında ise insan haklarını korumanın, uluslararası barışın sağlanmasından geçtiği ve insan haklarının evrenselliğinden bahsedilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti de BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine taraf bulunmaktadır.⁴⁴³

İHEB’de köleliğe madde 4’te ‘ ‘*Hiç kimse kölelik veya kulluk altında tutulamaz; kölelik ve köle ticareti tüm biçimleriyle yasaklanacaktır.*’ ’ şeklinde yer verilmiştir. Maddenin orijinal metninde, kölelik için ‘ ‘slavery’ ’ kulluk için de ‘ ‘servitude’ ’ kelimeleri kullanılmıştır. Slavery ile klasik kölelik, servitude ise bir kişinin egemenliği altında bulunma anlamında kullanılmıştır. Yani servitude’den mülkiyet hakkının dışında, bir kişinin özgürlüğünün kısıtlanarak bir kişinin himayesinde olduğu ve bunu değiştiremediği durum açıklanmaktadır. Devamında ise kölelik ve köle ticaretinin, tüm biçimleriyle yasaklandığı belirtilmiştir. Maddenin ikinci kısmında daha çok kölelik

⁴⁴² <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (Erişim tarihi: 16/10/2021); Rona AYBAY, s. 8, 51; Görkem BİRİNCİ, s. 51.

⁴⁴³ 9119 Sayılı Karar. (27 Mayıs 1949). Resmi Gazete (Sayı: 7217). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf> (Erişim Tarihi: 02/10/2022)

kurumunun ve ticaretinin yasaklanması konusunda taraf devletlere pozitif yükümlölükler yüklemektedir. İHEB’de yaptırım olmadığını göz önünde bulundurduğumuzda, bu hüküm daha çok tavsiye niteliğindedir.

Buradaki bir diğer önemli nokta ise maddenin ikinci kısmındaki, köleliğin tüm biçimlerinden bahsedilmesidir. BM’yi MC’nin devamı niteliğinde bir kuruluş olarak düşündüğümüzde, 1926’dan bu zamana süregelen, köleliğin diğer biçimlerinin de kölelik olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ikilemini burada da görmekteyiz. Çalışmanın daha önceki bölümlerinde de belirtildiği gibi, Milletler Cemiyeti 1926 Kölelik Sözleşmesi’nde köleliğin diğer biçimlerine yer verilmeyip, sadece “ *Kölelik, üzerinde mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin herhangi birinin veya tamamının kullanıldığı bir kişinin statüsü veya durumudur.*” şeklinde genel bir tanımlama yapılmıştı.⁴⁴⁴ İHEB’de köleliğin diğer biçimleri teker teker sayılmasa da en azından bundan bahsedilmiştir. Ancak İHEB’den sonra ilan edilen Birleşmiş Milletler 1956 Kölelik Ek Sözleşmesi madde 1’de, köleliğin diğer biçimleri sayılmıştır. BM 1956 Kölelik Ek Sözleşmesi İHEB’den daha sonra ilan edilse de İHEB’nin yaşayan bir metin olması ve kendi iç dinamizmi ile güncel bulunduğundan, İHEB’de köleliğin diğer biçimleri yorumlanırken 1956 Sözleşmesi’nin göz önünde bulundurulmasını insan hakları açısında daha doğru bulmaktayım.

⁴⁴⁴ <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/slaveryconvention.aspx> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

5. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmelerinde Kölelik Yasağı

a. 1958 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmeleri: Açık Deniz Sözleşmesi

24 Şubat ve 27 Nisan 1958 tarihleri arasında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı'nın sonucunda, 29 Nisan 1958'de 1958 Cenevre Sözleşmeleri imzalandı ve 30 Eylül 1962'de de yürürlüğe girdi. Sözleşme deniz hukukuna ilişkin bir sözleşme olsa da kölelikle alakalı 13. Madde açısından bu çalışmaya konu edilmiştir. Sözleşmenin 13. maddesi;

“Her Devlet, kendi bayrağını çekmeye yetkili gemilerde köle taşınmasını önlemek ve cezalandırmak ve bayrağının bu amaçla kanuna aykırı olarak kullanılmasını önlemek için etkili tedbirler alacaktır. Bayrağı ne olursa olsun herhangi bir gemiye sığınan herhangi bir köle ipso facto özgür olacaktır.” şeklindedir.⁴⁴⁵

Madde daha çok köle ticaretine yoğunlaşmakta ve taraf devletlere bir takım pozitif yükümlülükler yüklemektedir. Bu yükümlülükler, köle ticaretinin önlenmesi ve bu ticareti yapanların cezalandırılmaları yönündedir. Sözleşme, elbette taraf devletlerin kendi iç işlerinde yapacakları cezalandırmaya doğrudan müdahale etmemektedir. Burada taraf devletlere, kendi ceza kanunlarını düzenleme hususunda serbestlik verilmiştir. Ancak maddenin devamında, gemiye sığınan kölenin ipso facto -yani kendiliğinden- doğrudan- özgür olacağını belirtilmekte ve bu nokta yoruma kapatılmaktadır. Çalışmanın diğer bölümlerinde de ele alındığı gibi, köle ticareti daha çok deniz yoluyla yapılmaktadır. Bundan dolayı deniz hukukuyla alakalı bir sözleşmede köle ticaretine de yer verilmesi normaldir.

⁴⁴⁵ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-2&chapter=21 (Erişim tarihi : 15/10/2021)

b. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi

Ancak 10 Aralık 1982 tarihine gelindiğinde, BM 1958 Deniz Hukuku Sözleşmeleri'nin yerini, Montego Bay şehrinde imzalanan BM 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi almıştır. Bunun en büyük sebebi, önceki sözleşmenin yetersiz kalması ve oluşan yeni gereksinimlerdir. Sözleşmenin 99. ve 110. Maddeleri, kölelik ve köle ticaretiyle alakalı hükümler içermektedir.

Öncelikle “Kölelerin Taşınmasının Yasaklanması” başlıklı 99. Madde;

“Her Devlet, kendi bayrağını çekmeye yetkili gemilerde köle taşınmasını önlemek ve cezalandırmak ve bayrağının bu amaçla kanuna aykırı olarak kullanılmasını önlemek için etkin tedbirler alacaktır. Bayrağı ne olursa olsun herhangi bir gemiye sığınan herhangi bir köle ipso facto özgür olacaktır.” şeklindedir.⁴⁴⁶

Bu madde, daha önce de belirttiği gibi BM 1958 Deniz Hukuku Sözleşmeleri: Açık Deniz Sözleşmesi'nin 13. Maddesi'nin tekrarıdır. Bunun sebebi, BM 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesinin, daha önceki sözleşmenin geçerliliğini ortadan kaldırmasıdır. Çünkü, yeni sözleşmeye öncekinin eksik ve yetersiz kalmasından dolayı ihtiyaç duyulmuştur. Bundan dolayı, kölelik konusunda yeni sözleşme öncelikle eskiyi -madde 13- tekrar etmiş -madde 99- sonra da eksik kalan hususları tamamlamak için 110. Maddeyi düzenlemiştir.

“Ziyaret Vize Hakkı” başlıklı 110. madde ise;

“1-Müdahale eylemlerinin antlaşma ile verilen yetkilerden kaynaklanması durumlar dışında, 95 ve 96. maddeler uyarınca tam muafiyete sahip bir gemi dışında,

⁴⁴⁶ <https://treaties.un.org/Pages/CTCTitleSearch.aspx?clang=en> (Erişim tarihi: 16/10/2021);
https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (Erişim Tarihi: 30/09/2022)

açık denizde yabancı bir gemiyle karşılaşan bir savaş gemisi, aşağıda belirtilen konularda ciddi nedenler olmadıkça, bu gemiyi durdurup denetleme hakkına sahip değildir.

a-gemi korsanlıkla uğraşıyor;

b- gemi köle ticaretiyle uğraşıyor;

c- gemi izinsiz yayın yapıyorsa ve savaş gemisinin bayrak Devleti 109. madde uyarınca yargı yetkisine sahipse;

d- geminin milliyeti yoktur; veya

e- yabancı bir bayrak taşıyor olsa veya bayrağını göstermeyi reddetse de, gemi gerçekte savaş gemisiyle aynı milliyettendir.

2- Paragraf 1'de belirtilen durumlarda, savaş gemisi, geminin kendi bayrağını taşıma hakkını doğrulamaya devam edebilir. Bu amaçla şüpheli gemiye bir zabıt komutasındaki bir botu gönderebilir. Belgeler kontrol edildikten sonra şüphe devam ederse, gemide olası tüm değerlendirmelerle yapılması gereken ilave bir incelemeye geçilebilir.

3- Şüphelerin asılsız çıkması halinde, bordaya alınan geminin bunları haklı çıkaracak herhangi bir işlem yapmamış olması halinde, uğrayabileceği zarar ve ziyan tazmin edilir.

4- Bu hükümler gerekli değişiklikler yapılarak askeri uçaklara uygulanır.

5- Bu hükümler ayrıca, açıkça işaretlenmiş ve devlet hizmetinde olduğu belirlenebilir, usulüne uygun olarak yetkilendirilmiş diğer tüm gemiler veya uçaklar için de geçerlidir.”⁴⁴⁷ şeklinde.

Maddede, sözleşmeye taraf devlerin savaş gemilerinin, açık denizlerde yabancı bir gemiyi denetleme hakkının bulunduğu istisnai durumlar belirtilmiştir. Bu istisnai durumlardan biri de maddenin 1 (b) kısmında belirtilen, yabancı geminin köle ticareti yapmasıdır. Ancak maddede geçen “ciddi nedenler” kavramından da anlaşıldığı gibi, yabancı geminin köle ticareti yaptığına dair, uluslararası denizciliğin olağan akışı çerçevesince, mevcut durumun yeterli kuşkuyu uyandırması gereklidir. Aksi halde bu madde, özgürlükleri sınırlandırarak şekilde istismar edilebilir. Bunun güvencesi olarak da 110(3) hükmü gereği, asılsız çıkan şüphe sonucunda bir denetlemenin gerçekleşmesi halinde tazminat yükümlülüğü doğacaktır.

110(1)’de aynı sözleşmenin 95. ve 96. Maddelerine atıfta bulunarak, askeri ve kamu hizmetine tahsis edilmiş gemilerin, bu maddede belirtilen denetimden muaf tutulduğu belirtilmiştir. Ayrıca 110 (1)’de yabancı gemi kavramından, sözleşmeye taraf bulunan devletlerin gemilerini muaf tutacak bir anlam çıkmadığından, 110 (1) bütün yabancı gemilerin denetimine olanak vermektedir. 110 (4)’te de bu hükümlerin kıyas yoluyla, askeri uçaklara uygulanabileceği belirtilmiştir. Burada, hava yolu taşımacılığının ileriki dönemlerde, daha da gelişeceği ve deniz yoluna rakip haline gelebileceği ihmal edilmemiştir. Son kısım 110 (5)’te ise denetleme hakkı, askeri uçaklarla sınırlandırılmayıp bu hak taraf devletlerin kamu hizmetindeki gemileri için de tanınmıştır. Burada, sözleşmenin 110. Maddesi’nin taraf devletlere verdiği denetleme hakkının, askeri

⁴⁴⁷ <https://treaties.un.org/Pages/CTCTitleSearch.aspx?clang=en> (Erişim tarihi: 16/10/2021); https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (Erişim Tarihi: 30/09/2022)

nitelikte olmadığı, bir kamu hizmeti-görevi yerine getirmeye ilişkin olduğunun gözetildiği düşünülmektedir.

Bunlara ek olarak sözleşmenin 110. Madde, taraf devletlere köle ticaretinin önlenmesi konusunda katı bir pozitif yükümlülük yüklemektense, bir hakkı tanıdığı öne çıkmaktadır. Çünkü, Sözleşmenin kullandığı dil göz önünde bulundurulduğunda, Türkçe metinde “denetleme hakkı” kavramı, İngilizce metinde ise “justified in boarding -gemiye meşru olarak binme-“ kavramı kullanılmıştır. Özetle, metinden denetleme hakkının ve bu hakkın kullanılması için gemiye çıkabilmenin taraf devlete verildiği anlamı çıkmaktadır.

Sonuç olarak sözleşme, burada İHEB’nin ve BM’nin insan haklarına ilişkin diğer sözleşmelerindeki kölelik yasağını göz ardı etmemiş ve insan haklarının korunmasına yönelik bir tavır sergilemiştir.

6. Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Kölelik Yasağı

BM bünyesinde bulunan ve içerisinde köleliğe ilişkin maddeler bulunan bir diğer sözleşme, BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme’dir. Orijinal adı “International Covenant on Civil and Political Rights” olan bu sözleşme, 1966 senesinde BM Genel Kurulu’nun 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilip imzaya açılmıştır. 23 Mart 1976 tarihinde de – 41. Madde 28 Mart 1979’da – yürürlüğe girmiştir.⁴⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti de bu sözleşmeye taraftır.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (Erişim Tarihi: 01/03/2022); Bkz. Sözleşme’nin başlangıç kısmı

⁴⁴⁹ Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslar arası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. (18 Haziran 2003). *Resmi Gazete* (Sayı: 25142) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030618.htm#3> (Erişim Tarihi: 30/09/2022)

Kölelik konusu, sözleşmenin 8. Maddesi'nde ele alınmıştır. Bu madde;

“1-Hiç kimse köle durumunda tutulamaz; kölelik ve köle ticaretinin her şekli yasaklanacaktır.

2-Hiç kimse kul durumunda tutulamaz.” şeklindedir.⁴⁵⁰

Burada statü açısından, hem kölelik hem de kulluk yasaklanmıştır. BM'nin köleliğe ilişkin diğer sözleşmelerinde olduğu gibi buradaki orijinal metinde de kölelik için “slavery” kulluk için de “servitude” kelimeleri tercih edilmiştir. Yani çalışmanın önceki bölümlerinde yapılan kölelik ve kulluk kavramlarının tanımına ilişkin açıklamalar burada da geçerlidir. Maddede ayrıca; kölelik, klasik anlamının dışına çıkmış ve köleliğin her türlü yasaklanmıştır. Bu yaklaşım zaten İHEB'de benimsenen bir yaklaşımdır. Bunun yanında yine, İHEB'de olduğu gibi köle ticareti de tüm biçimleriyle yasaklanmıştır.

Kölelik yasağı hakkının öznesi ise, taraf devletlerin egemenlik alanındaki bütün insanlardır. Sözleşme'nin ayrımcılık yasağına ilişkin 2. Madde'sine göre, kölelik yasağından “...ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü”⁴⁵¹ ayrımı gözetilmeden herkes yararlanabilecektir. Bu anlam 2. Maddeye gerek olmadan 8. Maddenin içeriğinden de anlaşılabilir.

⁴⁵⁰ <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (Erişim Tarihi: 01/03/2022); 2003/5851 Sayılı Karar (21 Temmuz 2003). Resmi Gazete (Sayı: 25175) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm#2> (Erişim Tarihi: 30/09/2022)

⁴⁵¹ <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (Erişim Tarihi: 01/03/2022); 2003/5851 Sayılı Karar (21 Temmuz 2003). Resmi Gazete (Sayı: 25175) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm#2> (Erişim Tarihi: 30/09/2022)

7. Birleşmiş Milletler Himayesinde Köleliğe İlişkin Düzenlenen Diğer Sözleşmeler ve Kararlar

BM'nin bünyesinde bu bahsedilen sözleşmelerden hariç, sözleşmeler ve konferanslar da bulunmaktadır.

a. Birleşmiş Milletler ile Sierra Leone Hükümeti Arasında Sierra Leone İçin Özel Mahkeme Kurulmasına İlişkin Antlaşma ve Kölelik

Sierra Leone'da insanlığa karşı işlenen suçların sorumlularının yargılanması için, BM Güvenlik Konseyi Sierra Leone arasında imzalan bir antlaşma ile özel bir mahkeme kurulmasına karar verilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin, 14 Ağustos 2000 tarihli ve 1315 sayılı kararına göre yapılan bu anlaşmayla kurulan bağımsız mahkemenin yargılayacağı suçların arasında "köleleştirme" ve "cinsel kölelik" de bulunduğundan bu çalışmaya konu edinmiştir.⁴⁵²

Antlaşmada da belirtildiği gibi asıl amaç, insanlığa karşı işlenen suçlar hakkında yargılama yaparak, bölgesel ve de uluslararası barışı tesis etmektir. (madde 1) Anlaşmanın 2. Maddesi'ne göre de özel mahkemenin yargılama kapsamına giren insanlığa karşı suçların oluşabilmesi için, eylemin herhangi bir sivil nüfusa karşı işlenmiş olması veya sistematik bir saldırının parçası olması yeterlidir. Yine, aynı maddenin devamında, insanlığa karşı suçlar sıralanmıştır ve bunlar arasında köleleştirme (madde 2 (c)) ve cinsel kölelik (madde 2 (g)) de bulunmaktadır.⁴⁵³

⁴⁵² <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=08000002800860ff&clang=en> (Erişim tarihi: 09/01/2022)

⁴⁵³ <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=08000002800860ff&clang=en> (Erişim tarihi: 09/01/2022)

BM'nin köleliği, insanlığa karşı suç olarak tanımlaması önemlidir. Böylece kölelik, BM'nin diğer sözleşmelerindeki gibi insan hakkı ihlaliyle sınırlandırılmayıp, köleliğe özel bir önem verildiği de görülmektedir. Ayrıca burada dikkate değer bir husus da 20. yy'nin sonunda hala köleliğin dünyada var olduğu ve köleliğe karşı mücadelenin güncelliğini yitirmemesidir.

b. 1990 BM Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Kölelik

BM Genel Kurulu'nun 18 Aralık 1990 tarihindeki 45/158 sayılı kararınca kabul edilen ve 1 Temmuz 2003'te de yürürlüğe giren Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme de köleliğe dair hükümler barındırmaktadır.⁴⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti de bu sözleşmeye taraftır.⁴⁵⁵

Sözleşmenin 1. Maddesi'nde, hakkın öznesi olan göçmen işçilerin hiçbir ayırım gözetilmeden sözleşme kapsamındaki haklardan eşit biçimde yararlanacakları belirtilmektedir. Sözleşmenin 11. Maddesi'nde de *“Hiçbir göçmen işçi veya aile ferdi köle veya kul olarak tutulamaz.....”* hükmüne yer verilmiştir. Böylece hem kölelik hem de kulluk açısından yasak getiren bir yaklaşım benimsenmiştir.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-13&chapter=4 (Erişim tarihi: 08/01/2022)

⁴⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti ile Singapur Cumhuriyeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması ve Eki Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. (9 Mayıs 2001). *Resmî Gazete* (Sayı:24397) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/05/20010509.htm#11> (Erişim Tarihi: 30/09/2022);

⁴⁵⁶ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-13&chapter=4 (Erişim tarihi: 08/01/2022)

c. BM Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve İlgili Hoşgörüsüzlüğe Karşı Dünya Konferansı ve Kölelik

Bu konferans, 31 Ağustos – 8 Eylül 2001 tarihlerinde Güney Afrika'nın Durban şehrinde gerçekleştirilmiştir ve konferansta değinilen konular arasında, köleliğin de bulunmasından dolayı bu çalışmaya konu edinmiştir.⁴⁵⁷

Bu konferansta öncelikle, köleliğin insanlık tarihinde derin acılar ve trajediler bıraktığı kabul edilmiş ve mağdurların hatıralarına saygı gösterildiği belirtilmiştir. Kölelik, insanlığa karşı bir suç olarak tanımlanıp, kölelik ile ırkçılığın ve ırka dayalı ayrımcılığın arasında kuvvetli bir bağ bulunduğuna da değinilmiştir. Ayrıca, köleliğin hala güncel -2001 yılındaki şartlar için- olmasının büyük bir problem olduğu ve bunun önlenmesinin bir zorunluluk olduğu da konferansın gündem maddeleri arasındadır.

Kölelik mağdurları, özellikle Afrika kökenli insanlardır ve bu insanlar aynı zamanda kültürel ve etnik asimilasyona da maruz kalmışlardır. Bunlardan dolayı; bu insanların kendi dillerini, kültürlerini, dinlerini, geleneklerini sürdürmelerine olanak tanımanın da alakalı bütün devletler ve BM için de pozitif bir yükümlülük olduğu ayrıca belirtilmiştir.

Konferansta, klasik kölelik tanımının yerine, köleliğin diğer formlarını da köleliğe dahil eden çağdaş bir anlayış benimsenmiştir. Kölelikle mücadelenin aynı zamanda insan ticareti, kadın ve çocuk ticareti ve göçmen kaçaklığıyla mücadeleyi gerektirdiği belirtilmiştir. Ayrıca, köleliğe ilişkin evrensel nitelikte bir farkındalık oluşturmak için eğitsel ve kültürel bir takım organizasyonlara da ihtiyaç duyulduğuna değinilmiştir.

⁴⁵⁷ <https://www.un.org/WCAR/coverage.htm> (Erişim tarihi: 09/01/2022)

d. 1950 BM İnsan Ticaretinin ve Başkalarının Fahşeliğinin Sömürülmesinin Bastırılması Sözleşmesi

BM Genel Kurulu'nun 2 Aralık 1949'da 317(IV) sayılı sayılı kararıyla kabul edilen İnsan Ticaretinin ve Başkalarının Fahşeliğinin Sömürülmesinin Bastırılması Sözleşmesi – Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others- 25 Temmuz 1951'de yürürlük kazanmıştır. Sözleşmede taraf devletlere rıza dayalı bulunsa dahi fuhşun gerçekleşmesinde rolü bulunan failleri cezalandırma hususunda bir takım pozitif yükümlülükler yüklenmektedir. Ayrıca sözleşmede fuhuş ve insan ticareti arasındaki bağa da dikkat çekilmiştir.⁴⁵⁸ İnsan ticaretinin kölelikle ve köleliğin modern formları ile arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda sözleşmenin kölelikle alakası daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

e. 1979 BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi

BM'ce 1979'da hazırlanan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi – Convention on the elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) - 1 Mart 1980'de imzalamalara sunulmuş ve 3 Eylül 1981'de yürürlük kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ise 24 Temmuz 1985'te aldığı 85/9722 sayılı karara binaen sözleşmeyi onaylamıştır. Sözleşmenin 6. Maddesinde bu çalışmanın konusu açısından önem arz etmektedir. Bu maddeye göre, taraf devletlerin kadın ticaretinin önlenmesine yönelik gerekli tedbirleri almaları gerekmektedir. Kadın

⁴⁵⁸

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=VII-11-a&chapter=7&clang=en
(Erişim Tarihi: 28/08/2022)

ticaretinin de köleliğin modern formlarına geçişte bir aşama bulunmasından dolayı bu sözleşme önemlidir.⁴⁵⁹

f. 1989 BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme – Convention on the Rights of the Child- BM Genel Kurulu’nun 44/25 sayılı kararıyla 20 Kasım 1989’da kabul edilerek 2 Eylül 1990’da yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti de bu sözleşmeyi imzalayarak taraf haline gelmiştir. Sözleşmenin 11. Maddesi çocukların yasadışı yollarla yurtdışına çıkışlarının önlenmesini içermektedir. 34. Madde ise çocukların fuhşunun, cinsel faaliyetlere zorlanmasının ve istismarının önlenmesi hususunda taraf devletlere pozitif yükümlülükler yüklemektedir. Madde 35’te de çocukların kaçırılmaları ve satılmalarının önlenmesinin taraf devletlerin sorumluluğunda bulunduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda taraf devletler bu yükümlülükleri yönünde ulusal mevzuatlarında gerekli düzenlemeleri de yapacaklardır.⁴⁶⁰ Sözleşmedeki bu maddeler klasik kölelik bağlamında yabancı görünse de insan ticareti ile sıkı bağı bulunan modern kölelik açısından alakalı ve önemlidir.

⁴⁵⁹ <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm> (Erişim Tarihi: 28/08/2022); 85/9722 Sayılı Karar. (14 Ekim 1985). *Resmi Gazete* (Sayı: 18898) <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18898.pdf> (Erişim Tarihi: 28/08/2022)

⁴⁶⁰ https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=en (Erişim Tarihi: 30/08/2022); Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun. (11 Aralık 1994). *Resmi Gazete* (Sayı:22138) <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22138.pdf> (Erişim Tarihi: 30/08/2022)

g. 2003 Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol (Palermo Protokolü)

BM Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol (Palermo Protokolü) – Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime – BM’nin Palermo’da 12-13 Aralık 2003’te yaptığı konferansta kabul edilmiştir. Daha sonra 25 Aralık 2003’te de yürürlük kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti de bu protokole taraftır.⁴⁶¹

Köleliğin modern formlarının insan ticareti ve kaçakçılığıyla yakinen alakalı bulunmasından dolayı Palermo Protokolü önem arz etmektedir. Sözleşmenin girişinde de belirttiği gibi şimdiye kadar insan ticaretiyle mücadele konusunda yeterli ölçüde kapsamlı ve evrensel nitelikte bir sözleşmenin bulunmaması önemli bir eksikliktir. Palermo Protokolü biraz da bu eksiliği tamamlama amacına sahiptir.⁴⁶²

Öncelikle 1. Maddesi’nde belirtildiği gibi bu Protokol Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesini tamamlayıcı bir niteliğe sahip olduğundan ikisi birlikte yorumlanmaktadır. 2. Madde’ye göre Protokol’ün ise temeldeki üç amacı; insan

⁴⁶¹ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-12-a&chapter=18 (Erişim Tarihi: 30/08/2022); Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. (4 Şubat 2003). *Resmi Gazete* (Sayı: 25014). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/02/20030204.htm#12> (Erişim Tarihi: 30/08/2022)

⁴⁶² https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-12-a&chapter=18 (Erişim Tarihi: 30/08/2022); <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4804.html> (Erişim Tarihi: 30/08/2022)

ticaretinin önlenmesi, mağdurların korunması ve taraf devletlerin bu konudaki işbirliğinin sağlanmasıdır. Belki bu Protokol'ün en önemli özelliği 3. Madde'de insan ticaretinin kapsamlı bir tanımını yapmasıdır⁴⁶³. Bu tanıma göre insan ticareti;

“ ‘İnsan ticareti’, kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidiyle veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetimi olan kişilerin rızasını elde etmek için kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir. İstismar terimi, asgarî olarak, başkalarının fuhuşunun istismar edilmesini veya cinsel istismarın başka biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, köleliği veya kölelik benzeri uygulamaları, kulluğu veya organların alınmasını içerecektir.” ⁴⁶⁴ şeklinde tanımlanmıştır.

Aynı maddenin devamında ise yukardaki tanımda belirtilen eylemlerin mağdurun rızasına rağmen hukuki olmayacağı, mağdur çocuk ise tanımın daha geniş yorumlanabileceği belirtilmektedir. 18 yaşın altındaki herkes ise çocuk kabul edilecektir. 5.Madde'ye göre ise taraf devletlerin insan ticareti yukarıda belirtilen eylemler yönünde kendi ceza mevzuatlarında, suça teşebbüs, suça iştirak ve suça azmettirme kavramlarını da içeren yasal düzenlemeler yapma yükümlülüğü getirilmektedir. 6. Madde'de ise mağdurların maddi ve manevi yönden korunma altına alınmaları ve insan onura yaraşır bir şekilde hayatlarını idame ettirmelerinin sağlanması gerektiğine değinilmektedir. 8. Madde'de insan ticareti mağdurlarının, sığınma ve mülteci hakları saklı kalmak kaydıyla,

⁴⁶³ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-12-a&chapter=18 (Erişim Tarihi: 30/08/2022);
<https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4804.html> (Erişim Tarihi: 30/08/2022)

⁴⁶⁴ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-12-a&chapter=18 (Erişim Tarihi: 30/08/2022);
<https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4804.html> (Erişim Tarihi: 30/08/2022)

kendi memleketlerine gönderilmeleri düzenlenmektedir. Sözleşmeye halen katılmayan devletlerde vardır, bu devletlerin devamındaki katılım işlemleri ise Genel Sekterin sorumluluğunda yapılacaktır.⁴⁶⁵

h. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü

Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü – Rome Statute of the International Criminal Court- 15 Haziran – 17 Temmuz 1998 tarihlerinde düzenlenen BM Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulmasına Dair Tem Yetkili Temsilciler Diplomatik Konferansı’nda kabul edilmiş ve 126. Madde’ye göre 1 Temmuz 2002’de yürürlük kazanmıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesi-International Criminal Court-’nin kuruluşu, görevleri, yetkileri ve çalışma sisteminin bulunduğu bu statüde Mahkemenin temel amacının barışın sağlanması ve insan haklarının korunması olduğunu görmekteyiz. Bu yüzden soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçları (Madde 5) mahkemenin yargı yetkisi alanındadır.⁴⁶⁶

Bu çalışmanın konusu açısından Statünün “İnsanlığa Karşı Suçlar” başlıklı 7. Ve “Savaş Suçları” başlıklı 8. Maddelerin önemlidir. 7. Madde 1 (c)’de köleleştirmenin, 1 (g)’de cinsel kölelik ve zorla fuhuş eylemlerinin insanlığa karşı suç niteliğinde bulunduğu belirtilmektedir. Maddenin başında da belirtildiği gibi bu eylemlerin “*herhangi bir sivil nüfusa yönelik*” olması ve “*yaygın veya sistematik*” bir şekilde uygulanması

⁴⁶⁵ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-12-a&chapter=18 (Erişim Tarihi: 30/08/2022);
<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4804.html> (Erişim Tarihi: 30/08/2022)

⁴⁶⁶ **Günel KURŞUN**, 101 Soruda Uluslar Arası Ceza Mahkemesi, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, 2011, s. 5-7; <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/rome-statute-international-criminal-court> (Erişim Tarihi: 06/09/2022)

gerekmektedir. Ayrıca “İnsanlığa Karşı Suçlar”a ilişkin 7. Madde’nin sonunda köleleştirme suçunun tanımlaması da yapılmıştır.⁴⁶⁷ Bu tanıma göre köleleştirme:

*“.... özellikle kadınlar ve çocuklar açısından, bir kişi üzerinde mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin herhangi birinin veya tümünün kullanılması anlamına gelir ve buna insan ticareti de dahildir.”*⁴⁶⁸

7. Madde’deki bu köleleştirmeye ilişkin bu tanımın 1926 Kölelik Sözleşmesi ile gelen modern tanıma benzediğini görmekteyiz. Hem bu modern tanım hem de maddede belirtilen cinsel kölelik ve zorla fuhuş değerlendirildiğinde köleliğin modern formlarının da Roma Statüsü ile yakinen alakalı bulunduğu sonucuna varılmaktadır. Statü’nün 8. Madde’sinde “Savaş Suçları” tanımlanmış ve sayılmıştır. 8. Madde (b) xxii’e göre de cinsel kölelik de savaş suçlarından biri olup Mahkeme’nin yargı yetkisindedir.⁴⁶⁹

Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin kölelikle de alakalı bulunan soruşturmaları bulunmaktadır. Bunlardan biri, Kuzey Uganda Hükümeti’nin Ocak 2004’te mahkemeye yaptığı başvuruya Temmuz 2004’te başlayan soruşturmadır. Lord’un Direniş Ordusu’nun (LRA) ülke içindeki yaşanan silahlı çatışma ortamındaki eylemlerinin savaş suçu ve insanlık suçu olduğu yönünde kuvvetli iddiaların bulunduğu bu dosyada köleleştirme ve cinsel köleleştirme de bulunmaktadır. Bundan dolayı mahkeme LRA’nın üyelerine karşı tutuklama emri de çıkarmıştır.⁴⁷⁰ Bir diğer olay da Demokratik Kongo

⁴⁶⁷ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/rome-statute-international-criminal-court> (Erişim Tarihi: 06/09/2022)

⁴⁶⁸ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/rome-statute-international-criminal-court> (Erişim Tarihi: 06/09/2022); <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (Erişim Tarihi: 06/09/2022)

⁴⁶⁹ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/rome-statute-international-criminal-court> (Erişim Tarihi: 06/09/2022); <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (Erişim Tarihi: 06/09/2022)

⁴⁷⁰ <https://www.icc-cpi.int/uganda> (Erişim Tarihi: 06/09/2022)

Cumhuriyeti Hükümeti'nin mahkemeye Nisan 2004'te yaptığı başvuruyla Haziran 2004'te açılan soruşturmadır. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde toplu katliamlar ve yargısız infazlar aslında 1990'lı yıllardan beri vardı ancak mahkemenin kuruluşuyla yargılamalar yapılabilirdi. Bu eylemlerin içerisinde köleleştirme ve cinsel kölelik de bulunuyordu.⁴⁷¹

1. Birleşmiş Milletler'deki Kölelik Çalışma Grupları

BM'nin kölelik yasağına ilişkin olarak sayılan bu sözleşmelerin yanında, bu konuda özel olarak kurulmuş sürekli faal bulunan, çalışma gurupları da bulunmaktadır. Öncelikle, 1974 senesinde Ayrımcılığı Önleme ve Azınlıkları Koruma Alt Komisyonu'na bağlı Kölelik Çalışma Grubu bulunmaktaydı. 1988'e gelindiğinde, bu grup, Köleliğin Çağdaş Biçimler Çalışma Grubu olarak çalışmalarına devam etmiştir. 2008 senesinde ise Köleliğin Çağdaş Biçimleri Özel Raportörlüğü şeklinde değiştirilmiştir. Bu çalışma grupları, kuruldukları tarihten sonra hazırlanan ve içerisinde kölelik yasağına ilişkin maddeler bulunan sözleşmelerin yapım aşamalarında görev almıştır. Ayrıca, köleliğin tüm dünyada ortadan kaldırılmasında, kölelikle mücadele konusundaki çalışmaların düzenlenmesinde ve kölelik mağdurlarına yardım sağlanmasında etkin bir rol oynamaktadır.⁴⁷² Birleşmiş Milletler İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması Alt Komisyonu'nun hazırladığı Kölelik Karşıtı Uluslararası Çalışma Belgesi bu çalışmalara örnek gösterilebilir.⁴⁷³

⁴⁷¹ <https://www.icc-cpi.int/drc> (Erişim Tarihi: 06/09/2022)

⁴⁷² **Erkan DUYMAZ**, “Modern Kölelik Avrupa Konseyi Hukukunda Kölelik, Kulluk ve Zorla Çalıştırma Yasakları Üzerine Bir İnceleme”, Legal Hukuk Dergisi, Cilt 11, Sayı 123, Yıl 2013, s. 4.

⁴⁷³ **Jean ALLAIN**, s. 250.

i. BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme - Convention on the Rights of Persons with Disabilities – 13 Aralık 2006’da BM Genel Kurulu’nun 61. oturumundaki A/RES/61/106 sayılı karara ilişkin olarak kabul edilmiş ve 3 Mayıs 2008 tarihinde de yürürlük kazanmıştır.⁴⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti de bu sözleşmeye taraftır.⁴⁷⁵

Bu sözleşmenin asıl konusu engelliler olmasına rağmen kölelik ve kullukla alakalı hükümler barındırmaktadır. Sözleşmede engellilerin hem klasik (geleneksel) hem de modern köleliğe karşı korunmaya alındığı görülmektedir. Öncelikle sözleşmenin “sömürü, şiddet veya istismara maruz kalmama” başlıklı 16. Maddesi’nde, taraf devletlere engelliler üzerinden köleliğin modern formlarına yönelik mücadele etme ve engellileri buna karşı koruma pozitif yükümlülüğü yüklenmektedir.⁴⁷⁶ Madde 16/1’e göre:

“Taraf Devletler, engellileri ev içinde ve dışında, cinsiyete dayalı yönleri de dahil olmak üzere her türlü sömürü, şiddet ve istismardan korumak için tüm uygun yasal, idari, sosyal, eğitsel, ve diğer önlemleri alacaklardır.”⁴⁷⁷

⁴⁷⁴ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=en (Erişim Tarihi: 24/09/2022)
<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> (Erişim Tarihi: 24/09/2022)

⁴⁷⁵ 2009/15137 Sayılı Karar. (14 Temmuz 2009). *Resmi Gazete* (Sayı: 27288); <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm> (Erişim Tarihi: 24/09/2022)

⁴⁷⁶ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (Erişim Tarihi: 24/09/2022)

⁴⁷⁷ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (Erişim Tarihi: 24/09/2022)

Madde'nin devamında bu pozitif yükümlülüklerin detaylandırılması yapılmıştır. Ayrıca bu konuda mağdur olan engellilerin fiziksel ve psikolojik iyileştirilmelerine de değinilmektedir. Bunların yanında aynı maddenin sonunda taraf devletlere engellilere yönelik sömürü ve istismarların etkin bir şekilde soruşturulması ve kovuşturulması hususlarında da pozitif yükümlülükler yüklenmektedir.⁴⁷⁸ Madde metninde de geçen sömürü, şiddet ve istismar kavramlarından, buradaki amacın modern köleliğe yönelik bulunduğu görülmektedir. Yani insan ticareti, kulluk şeklinde zorla çalıştırma, zorla fuhuş vb. uygulamaları bu kapsama girdiğini söyleyebiliriz.

Öte yandan, “çalışma ve istihdam” başlıklı 27. Madde’de ise klasik köleliğin ve kulluğun yasaklandığını görmekteyiz. Madde 27/2;

*“Taraf Devletler, engellilerin köle veya kul olarak tutulmalarını ve diğerleriyle eşit bir şekilde zorla veya zorunlu çalışmaya karşı korunlarını sağlar.”*⁴⁷⁹ Şeklinde dir.

Sözleşmenin orijinal metninde köle için “slavery” kul için ise “servitude” kelimeleri tercih edilmiştir. Tercih edilen bu kelimler BM’nin kölelikle alakalı diğer uluslararası sözleşmeleriyle tutarlılık göstermektedir. Bu maddeye hem klasik (geleneksel) köleliğin hem de modern köleliğin yasaklandığını söyleyebiliriz. Kulluğun da köleliğin yanında ayrıca yasaklanması, AIHM’in kulluk kararları göz önünde bulundurulduğunda, metnin özünde klasik kölelik ve modern kölelik ayrımına gidildiği yönünde tutum oluşturmaktadır.

⁴⁷⁸ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (Erişim Tarihi: 24/09/2022)

⁴⁷⁹ <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (Erişim Tarihi: 24/09/2022)

C. ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ (ILO) HİMAYESİNDE DÜZENLENEN 182 NO'LU SÖZLEŞME VE KÖLELİK

ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü – International Labour Organization)’nun 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi de köleliğe ilişkin düzenlemeler içerdiğinden, bu çalışmaya konu edinmiştir. Bu sözleşme, Uluslararası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu’nun çağrısıyla, Cenevre’de 1 Haziran 1999 senesinde ILO Genel Konferansı’nın 87. oturumda ele alınmıştır ve 17 Haziran 1999 tarihinde de yürürlüğe girmiştir.⁴⁸⁰

Sözleşme, 4 Ağustos 2020 tarihinde Tonga Krallığı’nın da 182 No’lu Sözleşmeyi onaylamasıyla, bütün ilgili devletlerce evrensel olarak onaylanmıştır. Uluslararası hukukta bir ilk olan bu durumu, ILO Genel Direktörü Ryder; çocuk hakları, kölelik ve cinsel sömürü alanında küresel bir başarı olarak değerlendirmiştir.⁴⁸¹

Sözleşmenin giriş kısmında, uluslararası sözleşmelere atıflar yapılmıştır. Bu çalışmanın konusu açısından, bu atıflardan BM 1956 Kölelik ve Köle Ticareti ile Kölelik Benzeri Kurumların ve Uygulamaların Ortadan Kaldırılması Ek Sözleşmesine yapılan atıf önemlidir. Sözleşmede, BM 1956 Sözleşmesi’nin çocuk işçiliğine yer vermesinden dolayı aralarında bir bağ bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca buradan ILO’nun ve BM’nin, köleliğin yasaklanması ortak amacını güttüğü sonucuna da varabiliriz.

480

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C182 (Erişim tarihi: 26/10/2021); **Mahmut YAVAŞI**, “Çalışma Yaşamında İnsan Hakları: Kölelik, Kulluk ve Zorla Çalıştırma Yasağı”, TÜHİS: İş Hukuku & İktisat Dergisi, Cilt 19, Sayı 3, Yıl 2005, s. 25.

481 https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_752837/lang--tr/index.htm (Erişim tarihi: 26/10/2021)

182 No’lu Sözleşme’nin köleliğe ilişkin 3. Maddesi:

“Bu Sözleşmenin amaçları bakımından, çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri terimi aşağıdakileri kapsar:

a- çocukların satışı ve ticareti, borç esareti (borç karşılığı-köleliği) ve serflik (bağımlı) ve çocukların silahlı (askeri) çatışmalarda kullanılmak üzere zorla veya zorunlu olarak işe alınması (çalışmaları) da dahil olarak zorla veya zorunlu çalıştırma gibi her türlü kölelik veya köleliğe benzer (tüm) uygulamalar;” şeklindedir.⁴⁸²

Sözleşmede, sadece kölelik yasaklanmayıp, ayrıca köleliğe benzer tüm uygulamalar da yasaklanmıştır. Yani sözleşme kölelik kavramını, çalışmanın daha önceki bölümlerinde de değinilen, klasik anlamda köleliğin dışına taşımıştır. Hatta kölelik benzeri uygulamalardan en sık görülen borç köleliği ve serfliği de özellikle belirtmiştir. Burada amacın; borç köleliği ve serfliğin, kölelik benzeri uygulamalara dahil edilmemesi yönündeki yorumların-çabaların önüne geçmek olduğu düşünülmektedir.

482

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C182 (Erişim tarihi: 01/03/2022)

D. AFRIKA İNSAN HAKLARI ŞARTI VE KÖLELİK

Afrika İnsan ve Halklarının Hakları Şartı'nda da köleliğe ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Şart, Afrika Birliği Örgütü Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi tarafından düzenlenen 27 Haziran 1981 tarihindeki Nairobi'deki toplantıda kabul edilmiştir. Şartın yürürlük tarihi ise 21 Ekim 1986'dır. Şart, taraf devletleri itibarıyla bölgesel bir nitelik taşısa da giriş kısmında, İHEB'deki evrensel hakların kabul edildiği belirtilmiştir.⁴⁸³ Buradan, Şart'ın evrensel olmayı hedeflediği ve insan haklarına ilişkin düzenlemeler arasında bir bağ bulunduğunu gözettiği sonucuna varılabilir. Şartın öne çıkan bir diğer özelliği, halkların da haklarının bulunduğu değinilmesidir. Bu durumun birçok sebebi bulunsa da ilk başta akla gelen Afrika Halklarının sömürgecilik döneminde yaşadıklarıdır.

Köleliğe ilişkin 5. Madde;

“Her birey, bir insanın varlığında bulunan onuruna saygı gösterilmesi ve yasal statüsünün tanınması hakkına sahip olacaktır. Başta kölelik, köle ticareti, işkence, zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı ceza ve muamele olmak üzere, insanın her türlü sömürüsü ve aşağılanması yasaktır.” şeklindedir.⁴⁸⁴

Madde metninde köleliğin dışında başka insan hakları ihlallerine de yer verilmiştir. Ancak bu çalışmanın konusuna giren kısım, kölelik ve köle ticaretinin yasaklanmasıdır. Diğer sözleşmelerden farklı olarak, burada kölelik ve köle ticaretinin

483

<https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49#:~:text=The%20African%20Chart%20on%20Human, freedoms%20in%20the%20African%20continent>. (Erişim tarihi: 01/03/2022)

484

<https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49#:~:text=The%20African%20Chart%20on%20Human, freedoms%20in%20the%20African%20continent>. (Erişim tarihi: 01/03/2022)

bir insan hakkı ihlali olmasının haricinde sömürü ve aşağılanma olmasına da değinilmesidir. Böyle bir nitelermeye ihtiyaç duyulmasının en önemli sebebi, Afrika Halklarının sömürgecilik döneminde köleleştirilerek sömürülmeleri ve sonraki dönemlerde de ırk ayrımcılığına maruz kalmaları olabilir. Çünkü Afrika toplumlarının hafızasında sömürgecilik dönemi hala bulunmaktadır.

E. AMERİKAN İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ ve KÖLELİK YASAĞI

1. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

Amerikan İnsan Hak ve Ödevleri Bildirisinden sonra, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (bundan sonra bu başlıkta sözleşme olarak) -daha güncel ve bağlayıcı bir metne duyulan ihtiyacın da etkisiyle- 22 Kasım 1969'da San Jose şehrinde imzalamış ve 18 Temmuz 1978'de de Grenada'nın onayıyla yürürlük kazanmıştır.⁴⁸⁵ İmzalandığı yerden dolayı, San Jose Paktı da denilen sözleşmeye, ABD ve Kanada taraf değillerdir. Bunun en büyük sebebi, ABD ve Kanada'nın, içişlerine müdahale edilmesi çekinceleridir.⁴⁸⁶ Bunun yanında sözleşme, ABD'nin bir takım eyaletlerinin iç hukukuyla da ters düşmektedir.⁴⁸⁷

Sözleşme, klasik haklardan oluşur ve toplamda 82 maddedir.⁴⁸⁸ Sözleşme, bildiriye kıyasla bağlayıcıdır. Ancak sözleşmenin bağlayıcılığı için, bu anayasal düzenlemelere gerek yoktur. Çünkü sözleşme, taraflar için doğrudan uygulanabilir

⁴⁸⁵ **Ayşen SEYMEN ÇAKAR**, “Sosyal Hakların Gerçekleştirilmesinin Amerikan Devletleri Örgütü Sisteminde Denetimi”, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, Yıl 2018, s. 425; **Uğur SAMANCI**, “Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin Denetim Organları Ve Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanmasının Denetimi”, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, Yıl 2019, s. 1800; **Gülden ÇAMURCUOĞLU**, “Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Öngörülen Koruma Mekanizmaları”, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, Yıl 2019, s. 716; **Volkan ASLAN**, s. 267.

⁴⁸⁶ **Gülden ÇAMURCUOĞLU**, s. 716; **Barbara Lee BLOOM**, The Organization of American States, Chelsea House Press, New York, 2008 s. 88.

⁴⁸⁷ **Volkan ASLAN**, *Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi*, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, Yıl 2012, s. 267.

⁴⁸⁸ **Yurdanur URAL USLAN / Tuğba GÜNER**, “İnsan Haklarının Bölgesel Korunması: Amerikan Sistemi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, Yıl 2014, s. 312.

bulunduğundan, iç hukukta etkisinin olabilmesi için devletlerin yasa çıkarmaları veya idari işlem yapmaları zorunlu değildir.⁴⁸⁹

2. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Kölelik Yasağı

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin bu çalışmaya dahil edilmesinin sebebi, köleliğe ilişkin hükümler içermesindendir. Köleliğe ilişkin "köle olmama özgürlüğü" başlıklı 6. Madde;

*" 1. Hiç kimse, köle ticareti veya kadın ticareti gibi, her türlü yasak olan köleliğe veya iradedışı kulluğa tabi tutulamaz. "*⁴⁹⁰ şeklindedir.

Sözleşme'de ayrıca, köleliğin her türlüünün yasaklandığı belirtilmiştir. Bu durum, çalışmanın daha önceki bölümlerinde de değinilen; köleliğin diğer formlarının, bu madde kapsamına dahil edildiğini gösterir. Ayrıca, köle ticaretinin yasaklanmasına ilişkin olarak kadın ticaretinin de eklemesi, bunu diğer sözleşmelerden ayırır. Bunun en önemli sebebinin, kadınların fuhşa zorlandığı cinsel köleliği, klasik kölelikten ayrı tutan gelenekçi anlayışın dışına çıkmak olduğunu düşünmekteyim. Kulluğun dahil edilmesi ise AIHS'te de görülmektedir.

Sözleşmenin 27. Maddesi'nde sayılan dokunulmaz haklar, olağanüstü hal şartlarının ortaya çıkmasında dahi askıya alınamayacaktır. Sözleşme bu yönüyle ilk olma özelliğine sahiptir.⁴⁹¹ Kölelik yasağı, sözleşmenin 27. Maddesi de göz önünde

⁴⁸⁹ **Gülden ÇAMURCUOĞLU**, s. 718.

⁴⁹⁰ <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>
(Erişim tarihi: 10/01/2022)

⁴⁹¹ **Jo M. PASQUALUCCI**, "The Inter-American Human Rights System: Establishing Precedents and Procedure in Human Rights Law", The University of Miami Inter-American Law Review, Cilt 26, Sayı 2, Yıl 1995, s. 324.

bulundurularak değerlendirildiğinde; hiçbir zaman askıya alınamayacak haklardandır.
Olağanüstü halde de askıya alınması mümkün olmayan hakların-özgürlüklerin sıralandığı
27(2)'de köle olmama özgürlüğü de yer almaktadır.

F. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ ve AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA KÖLELİK YASAĞI

Avrupa Konseyi'nin kurucu belgesi, Londra Antlaşması olarak da bilenen Avrupa Konseyi Statüsü'dür ve 5 Mayıs 1949'da taraf devletlerce imzalanmıştır. Kurucu on üye devletin imzaladığı bu statü, 3 Ağustos 1949 tarihinde de yürürlüğe girmiştir.⁴⁹²

1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin orijinal adı, İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms – 'dir. AİHS, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma şehrinde imzalanmış ve 3 Eylül 1953'te de yürürlük kazanmıştır. AİHS'in amacı, İHEB'de de geçen insan haklarını tesis edip, dünyada barış ve adaletin sağlandığı demokratik bir düzen kurmaktır.⁴⁹³ AİHS, uluslararası bir sözleşmenin de ötesinde Avrupa'da çağdaş insan hakları bağlamında, anayasal bir standart da çizmektedir. Hatta bu durum altın standart olarak da tanımlanmaktadır.⁴⁹⁴

⁴⁹² **Hasan Kemal ELBAN**, “Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İlişkileri”, TBB Dergisi, Sayı 77, Yıl 2008, s. 167, 168; **Stefanie SCHMAHL / Marten BREUER**, The Council of Europe Its Law and Policies, Oxford University Press, Oxford, 2017, s. 13, 15.

⁴⁹³ <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c> (Erişim tarihi: 01/03/2022); **Aydan Ömür SURLU**, s. 158; **Hasan Kemal ELBAN**, s. 167.

⁴⁹⁴ **Stefanie SCHMAHL / Marten BREUER**, s. 506.

a. AİHS 4. Madde: Kölelik ve Kulluk Yasağı

AİHS 4. Madde'sinin 1. ve 2. Fırkalarında, kölelik ve kulluk yasağı düzenlenmiştir. AİHS'in 4. Madde'si: “ 1. Hiç kimse köle ya da kul durumunda tutulamaz”⁴⁹⁵şeklindedir. Maddenin devamındaki zorla çalıştırma yasağı ve istisnai durumlar, bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu madde ile bir yerde şahsın maddi, manevi bütünlüğünün ve aynı zamanda emeğin korunmasının amaçlandığı görülmektedir.⁴⁹⁶ Çünkü kölelik ve kulluk uygulamasında öncelikle maddi bir sömürü görünse de insanın onurunu önemli ölçüde etkileyen manevi bir sömürünün varlığında da söz etmek gerekir.

4. Madde'yi “olağanüstü hallerde yükümlülükleri askıya alma” başlıklı 15. Madde'yle değerlendirmek gerekir. 15. Madde, olağan üstü hallerde devletlerin Sözleşme'deki hakları askıya alabilmesine ve buna aykırı hareket etmesine imkan tanımaktadır. 15. Madde:

“1. Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmeci Taraf, durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle ters düşmemek koşuluyla, bu Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir.

2. Yukarıdaki hüküm, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında 2. maddeye, 3. ve 4. maddeler (fıkra 1) ile 7. maddeye aykırı tedbirlere cevaz vermez.

3. Aykırı tedbirler alma hakkını kullanan her Yüksek Sözleşmeci Taraf, alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne tam

⁴⁹⁵ <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

⁴⁹⁶ **Ogün USTA**, s. 379.

*bilgi verir. Bu Yüksek Sözleşmeciler Taraf, sözü geçen tedbirlerin yürürlükten kalktığı ve Sözleşme hükümlerinin tekrar tamamen geçerli olduğu tarihi de Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirir.”*⁴⁹⁷ şeklindedir.

Ancak 15. Madde'nin 2. Fıkrasında da belirtildiği gibi kölelik ve kulluk yasağı kapsam dışıdır. Yani, olağanüstü hal şartları gerçekleşse dahi hiçbir taraf devlet insanları köleleştiremez ve kul durumunda tutamaz ve olağanüstü hallerde de kölelik ve kulluk yasağını ihlal edenleri soruşturmak ve cezalandırmakla yükümlüdür.⁴⁹⁸

2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Kölelik Yasağı

Yargı yetkisinde tahmin edilen 820.000.000 insanın bulunduğu AİHM'in de kölelikle alakalı ve kölelik tanımına ve içeriğine bir takım yenilikler getiren önemli yargı kararları bulunmaktadır.⁴⁹⁹

a. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kölelik Yasağına İlişkin Getirdiği Pozitif Yükümlülükler

AİHS 4. Madde, taraf devletlere iki farklı yükümlülük yüklemektedir. Bunlardan biri negatif yükümlülük, diğeri ise pozitif yükümlülüktür.⁵⁰⁰ Her iki yükümlülük de

⁴⁹⁷ <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

⁴⁹⁸ **Stefanie SCHMAHL / Marten BREUER**, s. 482.

⁴⁹⁹ **Stefanie SCHMAHL / Marten BREUER**, s. 228.

⁵⁰⁰ **Ali BAL**, “Kölelik, Zorla Çalıştırma ve Benzer Uygulamalara İlişkin Yasağın Uluslararası Hukuk ve AİHM İçtihatları Çerçevesinde Gelişimi”, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, Sayı 2, Yıl 2019, s. 71.

önemli olup, bunlardan birinin eksikliğinde de 4. Madde'nin ihlali gündeme gelecektir.⁵⁰¹ Sözleşmedeki 4. maddeden öncelikle anlaşılan yükümlülük negatif yükümlülüktür. Negatif yükümlülük, devletin hakkı ihlal etmemesi şeklinde açıklanabilir.⁵⁰² Yani 4. Madde özelinde taraf devlet, yetki alanında bulunan hiçbir kimseyi köle veya kul durumuna getiremez ve tutamaz. Pozitif yükümlük ise hakkın kullanılması için asgari güvencenin sağlanmasıdır.⁵⁰³ Yani, devletin yapmakla yükümlü bulunduğu hukuki faaliyetleri kapsamaktadır. Pozitif yükümlülüğün dayanağı, AİHS'in insan haklarına saygı yükümlülüğü başlıklı 1. Maddesi'dir. AİHS 1. Madde:

*“Yüksek Sözleşmeci Taraflar kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlarlar.”*⁵⁰⁴ şeklindedir.

Bu çalışmada incelen bütün AİHM içtihatları devletin pozitif yükümlülükleri ile alakalıdır. Çünkü, günümüz koşullarında kölelik ve kulluk yasağının üye devletlerce-ki bu devletler AİHS'i onaylamıştır- ihlal edilmesi hayatın olağan akışına göre biraz zor görünmektedir. Çünkü Avrupa Konseyi'ne üye devletler, çok daha önce kölelik yasağına

⁵⁰¹ **Ogün USTA**, s. 381.

⁵⁰² **Çağla ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ, Tevfik Barbaros ULUTAŞ**, “*Angarya ve Zorla Çalıştırma: Uluslararası Düzenlemeler ve Yüksek Mahkeme Kararları Işığında Bir Değerlendirme*”, Uluslararası sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 8, Sayı 40, Yıl 2015, s. 330.

⁵⁰³ **Vladislava STOYANOVA**, “*Article 4 of the ECHR and the Obligation of Criminalising Slavery, Servitude, Forced Labour and Human Trafficking*”, Cambridge Journal of International and Comparative Law, Cilt 3, Sayı 2, Yıl 2014, s. 413.

⁵⁰⁴ <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

ilişkin uluslararası sözleşmelere taraf olmuşlar bu konuda gerekli adımları atmışlardır. Uygulamada kölelikle alakalı AİHM içtihadı bulunmazken, kullukla alakalı içtihatlar vardır. Bu içtihatlarda, genellikle taraf devletin gerekli yasal düzenlemeleri yapmama ve etkin soruşturmada yetersiz kalma gibi nedenlerle, pozitif yükümlülüklerini ihlal ettikleri görülmektedir.

i. Etkin Soruşturma Yükümlülüğü

AİHS’te diğer haklardaki gibi 4. Madde için de etkin soruşturma yöntemleri benzerdir. 4. Madde’ye ilişkin verilen AİHM kararlarında belirtilen etkin soruşturma; bağımsız, sorumlu kişilerin cezalandırılmasına yönelik, mağdur yakınlarının şikayetine gerek kalmadan resen, ivedi ve özenli bir şekilde, gerekli operasyonel önlemler alınarak yürütülmelidir.⁵⁰⁵

Örneğin; AİHM’in, pozitif yükümlülüklerin yerine getirilmemesinden dolayı 4. Madde çerçevesinde, ihlal kararı verdiği Rantsev davası etkin soruşturma ile alakalıdır. Kıbrıs’ta insan ticareti mağduru olan Rantsev hakkında, yeterli şüphe bulunmasına rağmen, Kıbrıs makamlarının soruşturmaya başlamadıkları tespit edilmiştir. AİHM kararında, 2006 tarihli İnsan Hakları Komiseri raporundaki artist vizesiyle Kıbrıs’a gelen kadınların 4. Madde kapsamında mağdur edildiklerine ilişkin tespitin, bu olay için yeterli şüphe uyandırmaya yeterli bulunduğunu da belirtmiştir. Rantsev’in karakolda ifadesi bile alınmadan işverenine teslim edilmiştir. Bütün bunlara rağmen, Kıbrıs makamları etkin

⁵⁰⁵ **Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya**, B. No: 25965/04, 10/05/2010, p. 288; **C.N. v. Birleşik Krallık**, B. No: 4239/08, 13/02/2013, p. 67-69; **Ulaş KARAN**, “Kölelik, Kulluk, Zorla Çalıştırma ve Zorunlu Çalışma Yasağı: Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Karşılaştırmalı Analiz”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 67, Sayı 2, Yıl 2018, s. 438; Ali BAL, s. 73; **Chowdury ve Diğerleri v. Yunanistan**, B. No: 21884/15, 30/06/2017, p. 88.

soruşturma yapmayarak AİHS 4. Madde’yi ihlal etmiştir.⁵⁰⁶ Burada, taraf devlet sadece etkin soruşturmaya başlamak sınırlı kalmayıp, soruşturma süresince de mağdurun güvenliğini sağlamalıdır.⁵⁰⁷

ii. Yeterli Yasal Düzenleme Yapma Yükümlülüğü

AİHM’in, 4. Madde’nin ihlalini tespit ettiği kararlarda, devletleri sorumlu tuttuğu bir diğer pozitif yükümlülük ise iç hukukta yeterli ve etkili bir koruma sağlayan yasal düzenlemelerin bulunmasıdır. AİHM birçok kararında, taraf devletlerin iç hukukundaki yasaların, kölelik ve kulluk mağdurunu etkili bir şekilde koruyamadığı ya da sınırları belirgin bulunmadığından dolayı ihlal kararı vermiştir.

Örneğin; AİHM, kulluk yasağı hakkındaki nadir kararlarından biri olan Siliadin v. France davasında; Fransa’da yürürlükte bulunan ceza kanunun, AİHS 4. Madde çerçevesinde mağdura nesnel ve etkili bir koruma sağlamada yetersiz kaldığını tespit etti. Açıkçası Fransız Ceza Kanunu’nda, kölelik ve kulluk yasağının ihlali suç olarak tanımlanmıştı. Ancak, kanundaki bu suçlar belirsizdi ve yeterli koruma sağlayamıyordu.⁵⁰⁸ Ayrıca AİHM bu kararında, Parlamenter Meclisi’nin 1523 (2001) sayılı tavsiye kararındaki ‘ev içi köleliğin -domestic slavery- hiçbir taraf devletin iç hukukunda suç olarak tanımlanmadığı’ tespitinden üzüntü duyduğunu belirtmektedir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁶ **Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya**, p. 294-298.

⁵⁰⁷ **Özde DEREBOYLULAR**, “Kölelik ve Kulluk Yasağının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi”, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, Yıl 2019, s. 2615.

⁵⁰⁸ **Vladislava STOYANOVA**, “Article 4 of the ECHR and the Obligation of Criminalising Slavery, Servitude, Forced Labour and Human Trafficking”, s. 424; **Siliadin v. Fransa**, B. No: 73316/01, 26/10/2005, p. 148-149.

⁵⁰⁹ **Siliadin v. Fransa**, p. 133; **Ali BAL**, s. 77.

Bir başka örnekte de AİHM, 4. Madde kapsamında ihlal kararı verdiği Rantsev davasında, taraf devlet Kıbrıs'taki yürürlükte bulunan mevzuatın yetersiz bulunduğunu tespit etmiştir. Kıbrıs'a artist vizesiyle gelen Rantsev, işverenleri tarafından sömürülmüş ve insan ticareti mağdur olarak 4. Madde ihlal edilmiştir. AİHM, Kıbrıs yasalarındaki, sanatçının çalışma izni için kabare yöneticilerinin başvuruda bulunma zorunluluğunu; sanatçıyı işverene bağımlı hale getirdiği gerekçesiyle eleştirmiştir. Ayrıca, sanatçı çalışandan banka teminatı istenmesini de hukuka aykırı bulmuştur. Sonuçta, Kıbrıs'taki artist vizesine ilişkin kanun, mağdura etkili koruma sağlamamaktadır.⁵¹⁰ Bunların yanında AİHM, Kıbrıs yasalarının, insan ticaretini örtbas etmek için kullanılan sözde eğlence sektörü şirketlerinin denetlenmesinde de yetersiz bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca Ombudsman'nın değerlendirmesi de insan ticareti ve cinsel istismara yönelik çalışan departmanların ve kamu görevlilerinin aldıkları eğitimleri ve donanımları yetersizdir.⁵¹¹

Yine AİHM, 4. Madde ihlali bulunan CN v. United Kingdom davasında, Birleşik Krallık yasalarında, özel bir suç tipi olan ev içi köleliğinin bulunmamasından dolayı, Birleşik Krallığın mevcut yasal düzenlemelerinin nesnel ve etkili koruma sağlamada yetersiz bulunduğunu belirtmiştir.⁵¹²

Sonuçta AİHM, taraf devletlerin kölelik ve kulluk yasağı konusunda, çağdaş hukukun gereklerini karşılayan yasal ve idari bir çerçeve oluşturmaları gerektiğini

⁵¹⁰ **Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya**, p. 290-293.

⁵¹¹ **Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya**, p. 90, 284.

⁵¹² **C.N. v. Birleşik Krallık**, p. 76, 80; **Vladislava STOYANOVA**, “Article 4 of the ECHR and the Obligation of Criminalising Slavery, Servitude, Forced Labour and Human Trafficking”, s. 425; **David KEANE**, “Abolitionist in Heart but not in Action: Slavery, Servitude and The Status of Article 4 ECHR in Irish Law”, Irish Jurist, Sayı 50, s. 175.

düşünmektedir. Ayrıca, bu mevcut yasal düzenlemeler yeterli caydırıcılığı sağlamalıdır.⁵¹³

iii. Uluslararası İş Birliği Yükümlülüğü

Ayrıca AİHM 4. Madde'nin insan ticaretiyle ihlal edildiği durumlarda, taraf devletlere, diğer devletlerle iş birliği yapma yükümlülüğü yüklemektedir. Çünkü insan ticareti, ulusal alanla sınırlı olmayan bir problemdir. Mağdurun kaçıldığı devlet, transit geçişin yapıldığı devlet ve varılan devlet şeklinde, birden fazla devletin bulunduğu bir olay şeması bulunmaktadır. Böyle bir durumda da tanıklar ve diğer kanıtların farklı devletlerde bulunma ihtimali kuvvetlidir.⁵¹⁴ Bu sebeplerden dolayı, uluslararası iş birliği, 4. Madde'ye ilişkin ihlallerin soruşturulmasında önem arz edebilmektedir.

b. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Kölelik

Çalışmanın bu bölümünde, AİHS'te bulunan kölelik ve kulluk yasağı, AİHM içtihatları çerçevesinde ele alınacaktır. Ancak, 4. Madde'nin ihlal edildiği AİHM kararlarının sayısı son derece sınırlıdır. AİHM'in şimdiye kadar incelediği 20.000'den fazla dava arasından, 4. Madde kapsamındaki 20 başvurudan 10 tanesi için ihlal kararı

⁵¹³ **C.N. ve V. v. Fransa**, B. No: 67724/09, 11/01/2013, p. 105; **Vladislava STOYANOVA**, “*Article 4 of the ECHR and the Obligation of Criminalising Slavery, Servitude, Forced Labour and Human Trafficking*”, s. 408, 414.

⁵¹⁴ **Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya**, p. 289; **Ali BAL**, s. 74.

verilmiştir.⁵¹⁵ Ayrıca AİHM'in incelediği davalar içerisinde doğrudan klasik kölelikle alakalı dava bulunmamaktadır.⁵¹⁶

AİHM kararları içerisinde klasik anlamda köleliğe ilişkin olaylar bulunmamaktadır. Çünkü, dar anlamda yorumlanan klasik kölelik kurumu, en azından Avrupa Konseyi'ne üye devletlerde bulunmamaktadır. Bundan dolayı, çalışmanın bu bölümünde değinilen AİHM kararlarında, mevcut durum genellikle kulluk açısından değerlendirilmiştir. Ancak, kölelik ve kulluk arasında kesin bir çizgi bulunduğunu söylemek güçtür. AİHM'in kulluk olarak değerlendirdiği davaların, kölelik olması gerektiği yönünden de hukukçular arasından birçok eleştiri gelmiştir. O yüzden, öncelikle AİHM kararları çerçevesinde kölelik kulluk kavramlarının tanımlarını, şartlarını ve sınırlarını incelemek gerekmektedir.

Şunu belirtmek gerekir ki; çalışmanın bu bölümündeki kararları, AİHM sadece AİHS'le yetinerek vermemiştir. AİHM, 1969 tarihli Viyana Sözleşmesi'nin 31 (1) Maddesi'ne de uygun şekilde insan hakları ve köleliğe ilişkin diğer uluslararası sözleşmelerden de yararlanmıştır.⁵¹⁷ AİHM'in bu kararları verirken, alakalı bulup atıf yaptığı uluslar arası sözleşmeler; 1926 MC Kölelik Sözleşmesi, Ak Parlamenter Meclisi'nin tavsiye kararları⁵¹⁸, Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi (2005), ILO 29 No'lu Sözleşme (1930), BM Kölelik EK Sözleşmesi (1956),

⁵¹⁵ Ali BAL, s. 70.; https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf (Erişim tarihi: 12/02/2022)

⁵¹⁶ Ogün USTA, s. 302.

⁵¹⁷ Ali BAL, s. 66.

⁵¹⁸ David KEANE, s. 169.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989), BM Palermo Protokolü (2000) şeklinde sıralanabilir.⁵¹⁹

i. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Çerçevesinde Kölelik - Kulluk Tanımı ve Sınırları

AİHM, köleliği tanımlarken, MC 1926 Kölelik Sözleşmesini esas almaktadır. Bu sözleşmedeki “*üzerinde mülkiyet hakkına ilişkin yetkilerin herhangi birinin veya tamamının kullanıldığı bir durumu*”⁵²⁰ şeklindeki köleliğin klasik tanımına AİHM, meşhur Siliadin kararında atıf yapmıştır.⁵²¹ Ancak kararında, 1926 Sözleşmesi’ndeki köleliği son derece dar yorumlamıştır. Bu kararda; başvuran Siliadin Fransa’dayken yanında kaldığı ailenin ücretsiz hizmetçiliği yapmakta ve ev sahipleri de onun barınma ve yemek ihtiyacını karşılamaktadır. Ev sahipleri, Siliadin’in pasaportuna el koymuş ve özgürlüğü kısıtlamışlardır. Ancak AİHM, bu durumu kölelikten ziyade kulluk şeklinde değerlendirmiştir. AİHM’in gerekçesi; başvuran özgürlüğünden alıksa da ev sahiplerinin onun üzerinde yasal mülkiyet hakkı kurarak, onu nesne-eşya statüsüne getirmemesidir.⁵²² AİHM’in dar bir tutumla mevcut durumu “de jure” -yasal-hukuki-kölelik bağlamında değerlendirmesi eleştirilmiştir.⁵²³

⁵¹⁹ **Ali BAL**, s. 65.

⁵²⁰ <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/slaveryconvention.aspx> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

⁵²¹ **Siliadin v. Fransa**, p. 122; **Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya**, p. 276; **Ali BAL**, s. 74.

⁵²² **Siliadin v. Fransa**, p. 122; Vladislava STOYANOVA, “*Dancing on the Borders of Article 4: Human Trafficking and the European Court of Human Rights in the Rantsev Case*”, Netherlands Quarterly of Human Rights, Cilt 30, Sayı 2, Yıl 2012, s. 181; **Ali BAL**, s. 74.

⁵²³ **Jean ALLAIN**, s. 239-275; **Ali BAL**, s. 74.

AİHM, bu davadaki olayı kulluk çerçevesinde değerlendirmiştir. Kulluğu, kişinin hizmetleri zorlama yoluyla yerine getirme yükümlülüğü olarak tanımlayan AİHM, kulluk ve kölelik arasında önemli bir bağ bulunduğunu da belirtmiştir. Bu tanımdaki hizmet yükümlülüğü genellikle borç yükümlülüğü ve/veya toprağa bağlı çalışma yükümlülüğü şeklinde tanımlanmaktadır. AİHM'e göre, bu olayda Siliadin esaret altında tutularak, kul statüsünde bulunmaktadır. Çünkü davada kulluk için, kişinin hizmetleri zorlama yoluyla yerine getirme yükümlülüğüne ek olarak; (a) başka bir kişinin mülkünde yaşama zorunluluğu ve (b) durumu değiştirmenin imkansızlığı, şartlarının gerektiği de belirtilmiştir.⁵²⁴ Reşit olmayan başvuranın; savunmasız olması, başka bir yerde kalacak imkanının bulunmaması, evraklarına el konulması ve durumunun düzelebileceğini ummaması kararda belirtildiğinden⁵²⁵ kulluk durumunda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Yine buna benzer bir olayda AİHM, iki kız kardeş ve Fransa arasındaki davayı kulluk çerçevesinde değerlendirmiştir. Öncelikle bu davada kulluk değerlendirmesi, mağdurun durumunun kalıcı olduğu ve değişmesinin muhtemel olmadığı şeklinde yapılmıştır. Burada, nesnel bir değerlendirme yapılmasına gerek yoktur. Mağdura durumunun değişmeyeceğinin hissettirilmesi yeterlidir. Ayrıca, kulluk ve zorla çalıştırma arasında bir kıyas yapılarak; kulluğun, zorla çalıştırmanın ağırlaştırılmış haline tekabül ettiği belirtilmiştir.⁵²⁶

⁵²⁴ **Siliadin v. Fransa**, p. 123,124; **Ogün USTA**, s. 304-305.

⁵²⁵ **Siliadin v. Fransa**, p. 126, 128; **Vladislava STOYANOVA**, “*Dancing on the Borders of Article 4: Human Trafficking and the European Court of Human Rights in the Rantsev Case*”, s. 182; **Ali BAL**, s. 77.

⁵²⁶ **C.N. ve V. v. Fransa**, B. No: 67724/09, 11/01/2013, p. 91; **Vladislava STOYANOVA**, “*Article 4 of the ECHR and the Obligation of Criminalising Slavery, Servitude, Forced Labour and Human Trafficking*”, s. 410; **Ali BAL**, s. 76.

İki başvurandan birincisinin, denetiminde bulunduğu insanlardan yasal yollarla kurtulması mümkün değildi. Ayrıca, okula da gönderilmemiş ve izole bir yaşam sürmeye zorlanmıştı. Yaşadığı evde yaptığı işleri istemeyerek sürdürüyordu ve durumunun değişmeyeceğine yönelik inancı abartılı değildi. Bundan dolayı AİHM, birinci başvuranın kulluk durumunda bulunduğuna karar verdi.⁵²⁷ Ancak ikinci başvuranın şartları böyle olmadığından, onun hakkında aynı değerlendirmeyi yapmadı. Çünkü ikinci başvuran, okula gidiyor, daha az izole bir yaşam sürüyor, kendini geliştirmeye fırsat buluyor ve kendine vakit ayırabiliyordu.⁵²⁸

Bir diğer davada AİHM, evlenmeden önce kadının ailesine para verilmesini, 4. Madde kapsamında mülkiyetin devrine ilişkin bir ödeme olarak değil, kültürel-geleneksel bir hediye şeklinde değerlendirmiştir.⁵²⁹ Bu karar, birçok Doğu toplumunda yer alan ve yaygın bir şekilde görülen bu uygulamanın, 4. Madde kapsamında nereye denk geleceği sorusuna cevap vermesi açısından önemlidir.

ii. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Kölelik ve Kulluğun Kıyaslanması

AİHM kararlarında kölelik ve kulluğun, ortak ve ayırt edici özellikleri belirtilmiştir. AİHM'e göre, kölelik ve kulluk arasındaki en önemli ayırım yasal mülkiyet ilişkisidir. AİHM, daha önce de değinilen Siliadin kararında 1926 MC Kölelik Sözleşmesindeki kölelik tanımını kendine göre yorumlayarak, kölelik için yasal mülkiyet

⁵²⁷ C.N. ve V. v. Fransa, p. 92.

⁵²⁸ Özde DEREBOYLULAR, s. 2608; C.N. ve V. v. Fransa, p. 91-93; Ali BAL, s. 78.

⁵²⁹ M. ve Diğerleri v. İtalya ve Bulgaristan, B. No: 40020/03, 17/12/2012, p. 161; Ali BAL, s. 75.

ilişkisinin kurulmasını ve mağdurun nesne - eşya statüsüne indirgenmesini şart koşmuştur. Köleliğin aksine, kulluk için bu hususlar gerekli değildir. Kulluk için, sadece kişinin hizmetleri zorlama yoluyla yerine getirme yükümlülüğüne ek olarak; (a) başka bir kişinin mülkünde yaşama zorunluluğu ve (b) durumunu değiştirmenin imkansızlığı gerekmektedir.⁵³⁰ Özetle, kölelik için kulluktaki şartlara ek olarak bir mülkiyet ilişkisi aranmaktadır.⁵³¹

Kölelik ve kulluğun en temel ortak noktası ise ikisinin de bir statü- durum olmasıdır. Bu yönüyle kölelik ve kulluk, arızı veya geçici bir niteliğe sahip zorla çalışmadan ayrılmaktadır. Bunun yanında kölelik ve kullukta, şartlar ve çalışma durumu, mağdurun kontrolü dışında hürriyetini önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Ayrıca kölelik ve kullukta mağdurun rızası genellikle bulunmaz ve rıza bulursa da kişinin hürriyeti devredilmez nitelikte bir hak bulunduğundan, rıza bu durumu hukuka uygun yapmaz.⁵³² Ancak, rıza konusunda AİHM CN v. Birleşik Krallık davasında, kölelik ve zorla çalıştırma talebiyle incelenen olayda başvuran gönüllü çalışması ve ücretlerin aracılara verilmesini kendisinin istemesinden dolayı, ihlal bulunmadığı kararı vermiştir.⁵³³

⁵³⁰ **Siliadin v. Fransa**, p. 122, 123.

⁵³¹ **Özde DEREBOYLULAR**, s. 2591 – 2596.

⁵³² **Ulaş KARAN**, s. 419; **Ali BAL**, s. 64; **Özde DEREBOYLULAR**, s. 2594; **Ogün USTA**, s.307.

⁵³³ Bkz. C.N. v. Birleşik Krallık; **Ali BAL**, s. 78.

iii. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kölelik Tanımlamasına Yöneltilen

Eleştiriler

AİHM'in 1926 Kölelik Sözleşmesi'ne dayanarak yaptığı kölelik tanımı birçok defa eleştirilmiştir. Çünkü AİHM'in bu tanımı, yasal mülkiyet hakkına dayanan klasik kölelik tanımıdır.⁵³⁴ Klasik kölelik, çağdaş anlayıştan son derece uzak ve antikite anlayışının dışına çıkamayan bir tanımdır. Oysa 1926 Kölelik Sözleşmesi'ne göre, Siliadin'in durumu köle olarak değerlendirilebilir. Çünkü 1926 Kölelik Sözleşmesi'nde kölelik "... mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin herhangi birinin veya tamamının kullanıldığı..."⁵³⁵ şeklinde belirtilmiştir. Yani, Siliadin'in durumunda bağlı yetkilerden en az biri bulunmaktadır.

Bu sonuca da BM 1956 Kölelik Ek Sözleşmesi'nden yola çıkarak varmaktayım. 1956 Kölelik Ek Sözleşmesi'nin "köleliğe benzer uygulamalar" başlıklı 1. (b) Maddesi'nde;

*"... başka bir şahsa ait topraklarda yasa, adet veya sözleşme gereği yaşamak ve çalışmakla yükümlü olan ve bu kimseye bedel karşılığı olsun veya olmasın belirli bir hizmette bulunan kişinin durumudur. Bu kişi statüsünü değiştirmekte özgür değildir;"*⁵³⁶ diyerek AİHM'in kulluk tanımı köleliğe benzer uygulamalar içerisinde sayılmıştır.

AİHM, Siliadin kararında, AİHS'in "yaşayan bir belge" (a living instrument) olduğunu belirtmiştir.⁵³⁷ Bu durumda, 1926 Kölelik Sözleşmesi ile 1956 Kölelik Ek

⁵³⁴ Erkan DUYMAZ, s. 11.

⁵³⁵ <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/slaveryconvention.aspx> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

⁵³⁶ <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/supplementaryconventionabolitionofslavery.aspx> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

⁵³⁷ Siliadin v. Fransa, p. 121.

Sözleşmesini bir bütün olarak çağın gereklerine göre değerlendirseydi, Siliadin'in köle durumunda tutulduğuna karar verebilirdi. Hatta 1926 Kölelik Sözleşmesi'ni tek başına da yorumlasa böyle bir sonuca varabilirdi.

Ayrıca Siliadin kararının UNICEF'in 1999 tarihli raporuyla da çeliştiği düşünülmektedir. Çünkü bu raporda, çocuk ev işçilerinin hürriyetlerinin kısıtlanması hakkında, kölelik benzeri değerlendirmesi yapılmaktadır.⁵³⁸

Bütün bu değerlendirmelere şöyle bir anti tez de geliştirilebilir; AIHM kendi içerisinde tutarlı olarak, modern kölelik olarak da tanımlanan, kölelik benzeri uygulamaları kulluk bağlamında ele almaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde AIHM, köleliği klasik şekilde tanımlayıp, diğer kölelik benzeri uygulamaları ise kulluk şeklinde tanımlamıştır. Bu probleme AIHM'in verdiği bir cevap olmasa da kararlarındaki tutarlılıktan böyle bir çıkarım yapabileceğini de düşünmekteyim.

Bu başlığın kapsamına girmese de kölelik tanımına AIHM'den daha çağdaş yaklaşımlar getiren kararlar bulunmaktadır. Bu kararlar AIHM'e yöneltilen eleştirilere de bir yerde gerekçe sağlamaktadır. Örneğin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 827 numaralı kararıyla kurulan Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi, 2001 tarihinde verdiği kararda köleliğin oluşması için elde etme-satma gibi mülkiyete dayalı katı kuralların gerekmediğini belirtmiştir. Böylece köleliği, AIHM'den daha geniş

⁵³⁸ **Fatma LAÇİNER**, Uluslararası Çalışma Örgütü Normları ve Türk Hukuku Kapsamında Ev Hizmetlerinde Çalışan İşçilerin Sorunları, Danışman Yrd. Do. Dr. Yusuf Yiğit, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2015, 70.

yorumlamıştır.⁵³⁹ Yine Avustralya Yüksek Mahkemesi de The Queen v.Tang davasında kölelik tanımını çağdaş bir şekilde yorumlamıştır.⁵⁴⁰

iv. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İnsan Ticareti ve 4. Madde Arasındaki İlişki

AİHM, 2010 senesinde incelediği Rantsev davasında, AİHS 4. Maddeyi yeniden ele almıştır. Rus vatandaşı Rantseva, Güney Kıbrıs'ta bir kabarede artist olarak işe girmiş ve daha sonra ülkesine dönmek istediğini belirterek işini ve kaldığı yeri terk etmiştir. İşvereni, bu durumu polise ihbar etmiş ve ardından Rantseva işverenine polis tarafından teslim edilmiştir. Ertesi gün ise Rantseva bulunduğu apartmandan kaçmaya çalışırken düşerek ölmüş ve bulunmuştur. Ölüm sebebinin kazadan kaynaklandığı da resmi makamlar tarafından doğrulanmıştır.⁵⁴¹

Interights ve AIRE Centre'nin AİHS madde 36'ya göre üçüncü taraf olarak katıldığı bu davayı AİHM değerlendirirken, öncelikle bu olayda insan ticaretinin bulunduğunu belirtmiş ve bu çerçevede karar vermiştir. AİHM istismara dayanan insan ticaretinin, insan hakları değerleriyle ters düştüğü belirtip, bu olayı 4. Madde çerçevesinde ele almıştır.⁵⁴² Bu değerlendirmeyi yaparken, 1926 Kölelik Sözleşmesi'nin 1. Maddesi'ne ve Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kararlarına ve

⁵³⁹ **Erkan DUYMAZ**, s. 12.

⁵⁴⁰ **Vladislava STOYANOVA**, “*Dancing on the Borders of Article 4: Human Trafficking and the European Court of Human Rights in the Rantsev Case*”, s. 182.

⁵⁴¹ **Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya**, p. 13-30, 78; **Ali BAL**, s. 80; **Vladislava STOYANOVA**, “*Dancing on the Borders of Article 4: Human Trafficking and the European Court of Human Rights in the Rantsev Case*”, s. 164.

⁵⁴² **Ali BAL**, s. 81; **Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya**, p. 7.

Roma Statüsüne atf yapan AİHM, insan ticaretinde mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin kullanıldığı kanaatindedir.⁵⁴³ Bu dava da AİHM, ayrıca insan ticareti tanımlaması için Palermo Protokolü madde 3(a) ve İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi madde 4(a)'ya başvurmuştur.⁵⁴⁴ Palermo Protokolü'nde insan ticareti;

*“ ‘İnsan ticareti’, kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidiyle veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetimi olan kişilerin rızasını elde etmek için kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir. İstismar terimi, asgarî olarak, başkalarının fuhuşunun istismar edilmesini veya cinsel istismarın başka biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, köleliği veya kölelik benzeri uygulamaları, kulluğu veya organların alınmasını içerecektir.”*⁵⁴⁵ şeklinde tanımlanmıştır.

Yani insan ticaretinin amaç unsuru olan istismarın⁵⁴⁶, AİHS 4. Madde kapsamına girdiği görülmektedir.⁵⁴⁷ AİHM'in 4. Madde ile insan ticareti arasındaki kurduğu bu hukuki bağın sebeplerinden birinin de 2008 senesinde yürürlüğe giren İnsan Ticaretine Karşı Sözleşme olduğu yönünde yorumlar bulunmaktadır. AİHM'in bu değerlendirmesi, çağın gereklerine uygun bulunmuş ve insan ticaretine karşı pozitif yükümlülükleri

⁵⁴³ **Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya**, p. 138, 142, 144, 281.

⁵⁴⁴ **Ali BAL**, s. 82; **Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya**, p. 149, 153, 160-174.

⁵⁴⁵

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/protocoltraffickinginpersons.aspx>
(Erişim tarihi: 01/03/2022)

⁵⁴⁶ **Vladislava STOYANOVA**, “*Dancing on the Borders of Article 4: Human Trafficking and the European Court of Human Rights in the Rantsev Case*”, s. 169.

⁵⁴⁷ **Ali BAL**, s. 87; **S.M. v. Hırvatistan**, B. No: 60561/14, 25/06/2020, p. 241, 242.

uluslararası ölçüde insan hakları lehine geniş yorumlaması takdir edilmiştir.⁵⁴⁸ Bu pozitif yükümlülüklerin arasında insan ticaretinin engellenmesi, mağdurların korunmaya alınması ve gönderileceği ülkede insan ticaretine konu olabilmesi ihtimalinin güçlü bulunduğu durumlarda bir kişi göndermeme yer almaktadır. Diğer taraftan AİHM'in yaklaşımının önemli ölçüde yenilikler getirdiği ve AİHS'in yorumlanmasındaki vizyonu genişlettiği de söylenebilir. Çünkü insan ticareti bu yaklaşımın gelişmesiyle uluslararası yargının inceleme alanına girmiş bulunmaktadır.⁵⁴⁹ .

AİHM'in Rantsev davasındaki bu kararı, diğer taraftan da eleştirilmektedir. Çünkü davada, insan ticaretinin insan onuruna, temel özgürlüklere ve demokratik toplumdaki değerlere uygun bulunmadığı belirtilmiş; ancak başvuranın durumunun kölelik, kulluk, zorla ve zorunlu çalıştırmadan hangisine dahil olduğunun tespitine gerek görülmemiştir. Sadece insan ticaretinin AİHS 4. Madde ile çeliştiği sonucuna varılmıştır.⁵⁵⁰ Bu yüzden AİHM'in eksik bir değerlendirme yaptığı düşünülmektedir.⁵⁵¹ Yapılan bu eleştirilerin yanında AİHM Rantsev kararında, insan ticaretinde mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin kullanıldığını, insanların metalaştırıldığını, hareketlerinin sınırlandırıldığını, şiddet ve tehdide maruz kaldıklarını da ayrıca belirtmiştir.⁵⁵² Aslında AİHM tam olarak insan ticaretinin 4. Madde'nin hangi uygulamasıyla ilişkili olduğunu doğrudan belirtmekte imtina etse de kölelik ve kulluk ile daha yakından ilişkili bulunduğu zımni bir şekilde işaret etmektedir. Ancak bu durum bütün insan ticareti vakalarının kölelik ve kulluk

⁵⁴⁸ **Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya**, p. 296; **Nisan KUYUCU**, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde İnsan Ticareti: Rantsev ve Sonrası”, Fe Dergi 9, Cilt 9, Sayı 2, Yıl 2017, s. 34, 35; **Özde DEREBOYLULAR**, s. 2613; **Ali BAL**, s. 86.

⁵⁴⁹ **Ogün USTA**, s. 384, 392 - 395.

⁵⁵⁰ **Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya**, p. 279, 282.

⁵⁵¹ **Vladislava STOYANOVA**, “Dancing on the Borders of Article 4: Human Trafficking and the European Court of Human Rights in the Rantsev Case”, s. 172.

⁵⁵² **Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya**, p. 281.

açısından değerlendirileceği anlamına da gelmemektedir. Örneğin AİHM, Chowdury ve diğerleri davasında insan ticaretini AİHS 4. Madde'nin 2. Fıkrası açısından değerlendirmiştir.⁵⁵³

v. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 7. Madde Çerçevesinde Kölelik Yasağının Değerlendirilmesi

Kölelik yasağı ile alakalı bir diğer problem de şudur; eğer kölelik bir devletin ulusal mevzuatında yasal olarak tanımlanmışsa, o zaman AİHM'in nasıl karar verecektir? Bu konuda AİHM'in, her olayı üye devletin iç hukukunu ve sosyolojisini göz önünde bulundurarak incelemesi, dikkat çekmektedir. O zaman AİHM'in böyle bir olayda, 4. Madde'yi insan hakları aleyhine esnetmesi gerekecektir. Ancak AİHS 7 (2). Madde bu durumu önlemektedir. Çünkü kölelik “*uygar uluslar tarafından genel hukuk ilkelerine göre suç sayıldığından*” (AİHS 7) ulusal ceza mevzuatında suç sayılmasa da AİHM yargılama yapabilecektir. AİHM, Korbely v. Macaristan davasında insanlığa karşı suç teşkil eden fillerin yargılamasının 7. Madde'yi ihlal etmediğine karar verdi.⁵⁵⁴ Bu durumda kölelik insanlığa karşı bir suç oluşturuyorsa – AİHM değerlendirmesine göre – ulusal mevzuatta yer alsa da kölelik yasağını ihlal eden filler daha sonra yargılanabilecektir.⁵⁵⁵ Bu duruma ilişkin uluslararası mahkeme tüzükleri ve sözleşmeler de bulunmaktadır.⁵⁵⁶

⁵⁵³ **Chowdury ve Diğerleri v. Yunanistan**, p. 101.

⁵⁵⁴ Bkz. **Korbely v. Macaristan**, B. No: 9174/02, 19/09/2008

⁵⁵⁵ **David KEANE**, s. 178.

⁵⁵⁶ Londra Anlaşmasına Eklenen Uluslararası Askeri Mahkeme Tüzüğü 1945, madde 6(c) <https://www.refworld.org/docid/3ae6b39614.html> (Erişim tarihi: 01/03/2022); Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü (ICTY Statute) (1993), madde 5, (c) bendinde “köleleştirme” ayrıca belirtilmiştir.

3. Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi

Avrupa Konseyi bünyesinde Avrupa İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi – Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197) – 16 Mayıs 2005 tarihinde Varşova’da düzenlenmiş ve 01/02/2008’de de yürürlük kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti de bu sözleşmeyi 19/03/2009’da imzalamıştır.⁵⁵⁷

Bu sözleşme insan ticareti ile alakalı da olsa, insan ticaretinin köleliğin modern formları ile bağlantısından dolayı önemlidir. Zaten sözleşmenin giriş bölümünde de insan ticareti ile kölelik ilişkisine dikkat çekilmektedir. Bu sözleşme de insan ticaretine karşı diğer uluslararası metinler gibi insan ticaretini önlemek, taraf devletlere bu konuda bir takım pozitif yükümlülükler yüklemek ve uluslararası iş birliğini tesis etmeye ek olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya da yer vermektedir (madde 1). İnsan ticaretinin tanımı konusunda da Palermo Protokolü ile benzer bir tanım yapmayı tercih etmiştir.⁵⁵⁸ Madde 4 (a)’daki tanıma göre insan ticareti;

<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/InternationalTribunalForTheFormerYugoslavia.aspx> (Erişim tarihi: 01/03/2022); Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü (ICTR Statute) (1994) madde 3(c) <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=08BC7CE5D944A8E1C12563FB0048726F> (Erişim tarihi: 01/03/2022); Bkz. Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü (1998) madde 7.

⁵⁵⁷ <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=197> (Erişim Tarihi: 03/09/2022); Avrupa konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. (19/02/2016). Resmi Gazete (Sayı: 29629). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160219-4.pdf> (Erişim Tarihi: 03/09/2022)

⁵⁵⁸ <https://rm.coe.int/168008371d> (Erişim Tarihi: 03/09/2022); Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesinin İlişik Beyan İle Onaylanması Hakkında Karar 2016/8668. (07/04/2016) . Resmi Gazete (Sayı: 29677). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160407-16.pdf> (Erişim Tarihi: 03/09/2022)

*“İnsan ticareti”, kuvvet kullanma tehdidi veya güç kullanımı veya diğer zorlama, kaçırma, dolandırıcılık, aldatma, yetkiyi kötüye kullanma yoluyla kişilerin temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir. veya savunmasızlık durumundan veya başka bir kişi üzerinde kontrolü olan bir kişinin rızasını kazanmak için sömürü amacıyla ödeme veya menfaat verme veya alma. İstismar, asgari olarak, başkalarının fuhşunun istismar edilmesini veya diğer cinsel istismar biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, köleliği veya kölelik benzeri uygulamaları, kulluğu veya organların alınmasını içermektedir.”*⁵⁵⁹Şeklindedir.

Aynı maddenin devamında ise, yukarıda tanımlan yöntemlerle gerçekleştirilen eylemlerde mağdurun rızasının bunu hukuka uygun hale getirmeyeceği, mağdurun çocuk olması halinde bu sayılı yöntemlerin dışına çıkılsa bile çoğun rızasının hukuki sonuç doğurmayacağı belirtilmektedir. Ayrıca mağdur sıfatını ancak gerçek kişilerin taşıyabileceği ve 18 yaşın altındaki her bireyin de çocuk kabul edileceğine değinilmektedir. Taraf devletlere de insan ticareti ile mücadelede ve failerin cezalandırılması hususunda bir takım pozitif yükümlülükler yükleyen bu sözleşmede İnsan Ticaretiyle Mücadele Uzmanlar Grubu’nun kurulması da yer almaktadır (madde 36). Bu gurubun temel görevi insan ticaretinin ve taraf devletlerin sorumluluklarını yerine getiril getirmediğinin takip edilmesidir. Ayrıca bu sözleşme Palermo Protokolü ile aynı amaca hizmet etmekte ve sözleşmede de belirtildiği gibi Palermo Protokolü’ndeki standartları kuvvetlendirmeye ve geliştirmeye yönelik de amaçlar barındırmaktadır

⁵⁵⁹ <https://rm.coe.int/168008371d> (Erişim Tarihi: 03/09/2022); Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesinin İlişik Beyan İle Onaylanması Hakkında Karar 2016/8668. (07/04/2016) . Resmi Gazete (Sayı: 29677). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160407-16.pdf> (Erişim Tarihi: 03/09/2022)

(madde 39). Tüm taraf devletler de bu yönde sözleşmenin özüne ilişkin hükümlere çekince koymaksızın (madde 45) sözleşmeyi imzalamışlardır.⁵⁶⁰

⁵⁶⁰ <https://rm.coe.int/168008371d> (Erişim Tarihi: 03/09/2022); **Esra KATIMAN**, “Uluslararası Antlaşmaları Denetleme Mekanizmaları-GRETA ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Karşılaştırmalı İncelemesi”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 113, yıl 2014, s. 130; Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesinin İlişik Beyan İle Onaylanması Hakkında Karar 2016/8668. (07/04/2016). Resmi Gazete (Sayı: 29677). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160407-16.pdf> (Erişim Tarihi: 03/09/2022)

IV. GÜNÜMÜZDE KÖLELİK

Kölelik kurumu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde dünyanın genelinde yasaklanmıştı. Ancak Orta Doğu ve Afrika'daki bir takım devletlerde, biraz daha yasallığını ve güncelliğini korumaya devam etmiştir. Örneğin; Yemen'de ve Suudi Arabistan'da 1926 senesinde, Moritanya'da ise 1980 senesinde yasaklanmıştır.⁵⁶¹

Ancak bunlara rağmen, günümüzde modern ve klasik köleliğin yasal veya yasadışı biçimde devam ettiği görülmektedir.⁵⁶² Çalışmanın konusunun çoğunluğunu oluşturması ve başlıkların kronolojik sıraya özen gösterilerek oluşturulmasından dolayı, bu bölüme kadar incelen kölelik türü klasik köleliktir. Klasik ve modern köleliği karşılaştırmak gerekirse, klasik kölelik mülkiyet hakkından kaynaklanan yasal bir karşılığı bulunan statüye denk gelirken, modern kölelik en basit tabiriyle yasal dayanağa sahip mülkiyet hakkı bulunmadan kölelik ve benzeri bir uygulamadır.⁵⁶³ Bu haliyle modern köleliğin, AİHM kararlarında incelenen ve tanımlanan kulluk uygulamasıyla örtüştüğünü söyleyebiliriz. Modern kölelik için kölelik benzeri, güncel kölelik vb. kavramlar tercih edilse de modern kölelik daha çok karşımıza çıkmaktadır.⁵⁶⁴

⁵⁶¹ **Bernard LEWIS**, s. 132.

⁵⁶² **Erkan DUYMAZ**, s. 2.

⁵⁶³ **Ogün USTA**, s. 126; **Kevin BALES, Zoe TRODD, Alex Kent WILLIAMSON**; *Modern Slavery: The Secret World of 27 Million People*, 2009, Oxford, s. 27-30.

⁵⁶⁴ **Andrew CRANE**, “*Modern Slavery As A Management Practice: Exploring the Conditions and Capabilities for Human Exploitation*”, *Academy of Management Review*, Cilt 38, Sayı. 1, Yıl 2013, s. 50.

A. MODERN KÖLELİK

Modern kölelik, çeşitli insan hakları ihlallerin yer aldığı şemşiye (çatı) bir kavramdır. Bundan dolayı modern köleliğin; klasik köleliği, kölelik benzeri uygulamaları, insan ticaretini, cinsel sömürüyü, çocuk istismarını, borç esaretini, ev içi köleliği, zorla evlilikleri, organ ticaretini ve zorla çalıştırmanın kimi uygulamalarını da kapsadığını söyleyebiliriz. Bunların yanında, daha nadir görülse de zorla dilencilik, hırsızlık ve uyuşturucu kaçakçılığı yaptırma ve silahlı çatışmalarda kullanma şeklinde görülen modern kölelik uygulamaları da vardır.⁵⁶⁵

Modern köleliğin en büyük sebeplerinden biri de yoksulluktur. Bu durum, insanları göç etmeye zorlamakta ve gittikleri ülkenin koşullarına yabancı olmaları da eklenince son derece sömürülmeye açık hale gelmektedirler. Bu yüzden, çoğunlukla gelir düzeyi düşük fakir ülkelerdeki insanlar mağdur olmaktadır. Hatta bu mağdurlar, klasik kölelikten farklı herhangi bir ırk unsurunun önemi olmaksızın köleleştirilmektedirler. Yoksulluğu itici bir kuvvet şeklinde düşündüğümüzde, gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelerdeki iş gücü talebini de çekici bir güç şeklinde tanımlayabiliriz. Burada, yoksulluğu tek başına bir olgu olarak değil de diğer ülkelerdeki iş gücü talebi ile birlikte yorumlamak ve değerlendirmek daha uygun bulunmaktadır. Yoksulluğun yanında; eğitim, istihdam, kaynak eksikliği, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve bir takım doğal afetlerin getirdiği yıkım da bu sebeplerin arasında yer almaktadır. Hatta geçtiğimiz yıllarda ortaya çıkan koronavirüs (COVID 19) pandemisi modern kölelik mağdurlarını ve potansiyel mağdurları daha da savunmasız bir duruma getirmiştir. Günümüz teknolojik imkanlarının sağladığı avantajlar da göz önünde bulundurulduğunda, büyük bir modern köle trafiğinin

⁵⁶⁵ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Kitapçık No. 14: Yeni Kölelik Biçimleri, s. 2. http://ihop.org.tr/wp-content/uploads/2007/04/BM_Bilgi_Kitapcigi_14-Kolelik.pdf (Erişim Tarihi: 01/10/2022); Walk Free Foundation – Global Slavery Index (REPORT) 2018, s. 7 <https://www.globalslaveryindex.org/> (Erişim Tarihi: 01/10/2022); Silvia SCARPA, s. 4, 7.

varlığı görmekteyiz. Ayrıca bu uygulamaların tespiti de zordur. Çünkü, mağdurlar, yaşadıkları korkudan dolayı yasal mercilere şikayette bulunamamaktadırlar.⁵⁶⁶

Hem bu durum hem de modern kölelik uygulamasının geçtiğimiz yüzyıllardan farklı olarak yasaklanmasından dolayı, modern kölelik mağdurları uluslararası kamuoyunda yeteri kadar görünmemektedirler. Modern kölelerin sayıları, geçmişte yaşayan klasik kölelerin ortalama sayısına göre daha fazladır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bu durum görünmemektedir. Ayrıca modern kölelik, klasik kölelik gibi kalıcı bir statü değildir. Klasik kölelikten bir diğer farkı da daha düşük maliyetli bulunmasıdır. Örneğin, 1850’lerdeki Amerika’da bir plantasyonda çalışan kölenin fiyatı, günümüzdeki modern kölelin 200-400 katına denk gelmektedir. Günümüzde ortalama 90 dolara satın alınabilen modern kölelinin, klasik köleliğe kıyasla bakım masrafları da azdır. Böylece köle sahibinin ödediği parayı köle emeğinden kazanabilmesi daha kolay olmaktadır.⁵⁶⁷

⁵⁶⁶ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Kitapçık No. 14: Yeni Kölelik Biçimleri, s. 2. http://ihop.org.tr/wp-content/uploads/2007/04/BM_Bilgi_Kitapcigi_14-Kolelik.pdf (Erişim Tarihi: 01/10/2022); **Laura T. MURPHY**, “*The New Slave Narrative and the Illegibility of Modern Slavery*”, *Slavery & Abolition*, Cilt 36, Sayı 2, Yıl 2015, s. 391; **Oğün USTA**, s.124, 167; **Kevin BALES, Zoe TRODD, Alex Kent WILLIAMSON**; s. 27-30; **Silvia SCARPA**, s. 12-14; **Tomoya OBOKATA** (raportör), 19 Temmuz 2022, “*Contemporary Forms Of Slavery Affecting Persons Belonging To Ethnic, Religious And Linguistic Minority Communities Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/51/26, Birleşmiş Milletler, p. 18; <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/408/97/PDF/G2240897.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

⁵⁶⁷ **Silvia SCARPA**, s. 8, 12; **Kevin BALES, Zoe TRODD, Alex Kent WILLIAMSON**; s. Vii, 27-30.

1. Modern Kölelik Uygulama Örnekleri

Modern kölelik, içerisinde klasik (geleneksel) köleliği ve bunun dışında kölelik benzeri de diyebileceğimiz bir takım uygulamaları da barındırmaktadır. Günümüzdeki modern kölelik uygulamalarının çoğunluğu bu başlıkta incelenen uygulamalardan meydana gelmektedir. Günümüzdeki klasik kölelik uygulamaları ise bir sonraki başlıkta ayrıca incelendiğinden bu başlıkta değinilmemiştir.

a. Zorla Çalıştırma

Modern kölelik uygulamalarının başında zorla çalıştırma gelmektedir. Bu uygulamada çocuklar, daha ucuz işgücü olmaları ve daha kolay yönetilebilmeleri açısından öncelikle tercih edilmektedir. Ancak, çocukların sayılarının bu ihtiyacı karşılamaya yetmemesinden dolayı yetişkinler de tercih edilmektedir. Zorla çalıştırmanın en çok görüldüğü çalışma alanları; tarımsal faaliyetler, madencilik, fabrikalar, balıkçılık, sokak dilencililiği ve yasa dışı bir takım diğer faaliyetlerdir. İnsanların emeklerinin karşılıklarını tam veya kısmen alamadıkları ve içinde bulundukları durumu terk etmelerinin de engellendiği bu uygulamanın en sık görüldüğü yerlerin başında Kuzey Kore ve Eritre gelmektedir. Hatta Kuzey Kore’de nüfusun yüzde onu bu durumda bulunmaktadır ve yurt dışında çalışan Korelilerin kazandıklarından da hükümete aktarılmaktadır. Bunların yanında; Burundi, Orta Afrika, Afganistan, Moritanya, Güney Sudan, Pakistan, Kamboçya ve İran da zorla çalıştırma şeklinde uygulanan modern köleliğin en yüksek bulunduğu ülkeler arasındadır. Ayrıca Çin’de de etnik ayrımcılığa dayalı zorla çalıştırma örnekleri vardır. Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki Sincan-Uygur Özerk Bölgesinde de bir milyondan fazla Uygur Türkü’nün, Çin tarafından öncelikle hürriyetlerinden mahrum bırakılarak toplama kamplarında tutulduğu ve zorla çalışmaya zorlandığı bilinmektedir. Bunların ise tamamına yakını Çin’deki fabrikalarda, ağır şartlar

altında etnik ve dini asimilasyon altında çalıştırılmaktadır. Ayrıca, Tayland'da çocukların hasta ve bitkin durumda bırakılarak zorla dilendirildikleri görülmektedir. Bu noktadaki en dikkat çekici hususlardan biri de zorla çalıştırmanın ABD, İngiltere, Fransa, Almanya gibi Batı ülkelerindeki oranının da son yıllarda artış göstermesidir.⁵⁶⁸

Zorla çalıştırma modern köleliğinin uygulamasına bir örnek olay da Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararına konu olmuştur. Hacienda Brasil Verde Workers v. Brezilya davasında Afrikalı siyahi insanların zorla çalıştırılarak emeklerinin sömürüldükleri tespit edilmiştir. Mahkeme bu olayda devletin de pozitif yükümlülüğü bulunduğunu belirtmiştir. Bu yükümlülük kulluğu ve modern köleliği önlemeyi, araştırmayı, mağdurlara gerekli desteği sağlamayı, bu yönde resen ve etkin soruşturma ve kovuşturma yapmayı da içermektedir.⁵⁶⁹ Yine aynı bölgede Brezilya dışında Arjantin ve Guatemala'da göçmenlerin bu yönde sömürüldükleri tespit edilmiştir.⁵⁷⁰

⁵⁶⁸ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Kitapçık No. 14: Yeni Kölelik Biçimleri, s. 3. http://ihop.org.tr/wp-content/uploads/2007/04/BM_Bilgi_Kitapcigi_14-Kolelik.pdf (Erişim Tarihi: 01/10/2022); Walk Free Foundation – Global Slavery Index (REPORT) 2018, s. 2-3 <https://www.globallslaveryindex.org/> (Erişim Tarihi: 01/10/2022); <https://www.bbc.com/news/business-55319797> (Erişim Tarihi: 01/10/2022); **Ogün USTA**, s. 135-136; <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43795745> (Erişim Tarihi: 13/09/2022); **Silvia SCARPA**, s. 28, 31.

⁵⁶⁹ **Urmila BHOOLA** (raportör), 2 Ağustos 2017, “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/36/43, Birleşmiş Milletler, p 16; <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/229/76/PDF/G1722976.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

⁵⁷⁰ **Tomoya OBOKATA** (raportör), “*Contemporary Forms Of Slavery Affecting Persons Belonging To Ethnic, Religious And Linguistic Minority Communities Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/51/26, p. 25-27.

b. Borç Esareti

Bir diğ er modern kölelik uygulaması ise borç esaretidir. Aslında bu uygulama bir yerde zorla çalıştırma ile alakalı bulunmaktadır. Çünkü borçlanıp da borcunu ödeyemeyen insanlar bunun karşılığında zorla çalıştırılmaktadır. Hatta bu borç insanlara ailesinden (anne-baba) de geçebilmektedir. Bu uygulama gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki bütün iş kollarında görülebilmektedir. Güneydoğu Asya, Latin Amerika ve Karayiplerde sık görülmektedir. Myanmar’da ise devlet tarafından da bu yola başvurulmaktadır. Bunların yanında, çocuklar da bu uygulamanın mağduru olabilmektedirler. Örneğin Nepal’de, otuz binden fazla çocuk borç esareti adı altında tarım işlerinde zorla çalıştırılmaktadır.⁵⁷¹

c. Ev İçi Kölelik

Ev içi kölelik şeklinde gerçekleşen modern kölelik uygulaması da son derece yaygındır. Bu da bir yerde zorla çalıştırma modern köleliğinin bir alt kategorisi şeklinde de kabul edilebilir. Mağdurlarının ortalama yüzde yetmiş beşlik kısmını kadınların oluşturduğu ev içi kölelikte, göçmenler-insan ticareti mağdurları savunmasız bulunmalarından dolayı daha ağırlıktadır. Bu kişiler, yıllık ya da hastalık izinlerini kullanamadan uzun mesailer yapmaktadırlar. Daha önceki başlıkta ele alınan ve AİHM’in kulluk yasağının ihlali yönünde değerlendirildiği Siliadin/Fransa davasındaki olay buna örnek gösterilebilir. Bu konuda çoğunlukla paravan bir ajans altında çalışan insan tacirlerinin yoksul ülkelerden getirdikleri mağdurlar, çalışacakları ülkeye geldiklerinde

⁵⁷¹ **Hans van de GLIND ve Joost KOOIJMANS**, “*Modern-Day Child Slavery*”, *Children & Society*, Cilt 22, Yıl 2008, s. 158-159; **Halima Embarek WARZAZI** (raportör), 6 Haziran 1998, “*Report Of The Working Group On Contemporary Forms Of Slavery On Its Twenty-Third Session Chairperson*” E/CN.4/Sub.2/1998/14, Birleşmiş Milletler, p. 45; <https://digitallibrary.un.org/record/257618> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

pasaportlarına el konulmaktadır. Mağdurların çalıştırıldıkları ülkeler ise Avrupa gibi refah düzeyi yüksek ülkelerdir. Zaten Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 26/06/2001 tarih ve 1523(2001) tarihli tavsiye kararında da bu değerlendirmeler yapılarak konunun önemine vurgu yapılmıştır.⁵⁷² Bu uygulamaya Brezilya ve Kolombiya'daki Afrika kökenli kadınların durumları da örnek gösterilebilir.⁵⁷³

d. İnsan Ticareti

Belki en sık görülen modern kölelik uygulaması insan ticaretidir. Çünkü modern köleliğin küresel çapta bir sistemde işlediği düşünüldüğünde, bütün modern kölelik uygulamalarının yolu bir şekilde insan ticareti ile kesişmektedir. Çalışmanın bu başlığındaki modern kölelik uygulamalarının hepsinin küresel çapta varlık gösterdiği göz önünde bulundurulduğunda, mağdurların bir ülkeden diğerine geçebilmesi için insan ticaretinin modern kölelik uygulamalarının hepsinin içerisinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu uygulamalar ise mağdurların yaşına, cinsiyetine, ırkına ve diğer fiziksel özelliklerine göre değişmektedir. İnsan ticareti birçok ülkenin ceza hukukunda suç şeklinde tanımlamıştır ve genellikle örgüt çatısı altında işlenen uluslararası suçlardandır. Bu ticaret, üçlü bir yapıya sahiptir. Bu yapı; çoğunlukla mağdurların cebir veya hile ile temini, sonra çalıştırılacakları/sömürülecekleri yere nakledilmeleri ve son olarak da gittikleri yerde sömürülmelerinden oluşmaktadır. İnsan ticaretinde amaç çoğunlukla sömürü üzerine kurulu olsa da başka uygulamalar için de yapılabilmektedir. Örneğin, yasa dışı evlat

⁵⁷² **Ogün USTA**, s. 138-140; <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16924&lang=en> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

⁵⁷³ **Tomoya OBOKATA** (raportör), “*Contemporary Forms Of Slavery Affecting Persons Belonging To Ethnic, Religious And Linguistic Minority Communities Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/51/26, p. 32.

edinme için yapılan bebek/çocuk ticareti buna örnek gösterilebilir. Bebek/çocuk ticaretinde amaç sömürü değil, zengin ülkelerde evlat edinmek isteyenlerin taleplerini karşılamaktır. Çünkü bu zengin ülkelerde evlat edinme işlemleri sıkı prosedürlere ve denetimlere tabi bulunduğundan, işin sonuçlanması çok uzamakta hatta olumsuz da sonuçlanabilmektedir. Bundan dolayı, böyle bir ticaret gelişmiş ve yoksul ülkelerde insanların çocuklarını insan tacirlerine satmalarıyla bu süreç başlamaktadır.⁵⁷⁴

İnsan ticareti, diğer modern kölelik uygulamaları da kimi zamanlar içerdiğinden, mağdurların sayıları hayli fazladır. Örneğin, BM'nin Maiti Nepal gözlemcisinin aktardığına göre, her yıl dünyada sadece 1 milyondan fazla çocuk cinsel sömürü amacıyla insan ticaretine konu olmaktadır. Ayrıca yerel bir örnek vermek gerekirse, her sene 5.000 ile 7.000 arası kız çocuğu Hindistan'a kaçırılıyordu.⁵⁷⁵ Çocuklarla birlikte yetişkinleri de hesaba kattığımızda, bu sayılar çok daha artacaktır.

e. Organ Ticareti

Ayrıca organ ticareti de bu uygulamanın örneklerindendir. Organ ticaretinin yoğun yapıldığı bölgeler daha çok Hindistan, Pakistan, Filipinler gibi ülkelerdir. Hatta Hindistan'da borç teminatı olarak da insanların organlarının alındıkları bilinmektedir.⁵⁷⁶ Mağdurlar ameliyattan sonra gerekli bakımı alamadıklarından, çoğunlukla hastalanmakta

⁵⁷⁴ **Ogün USTA**, s. 143; Council Of Europe: Parliamentary Assembly Trafficking of Migrant Workers for Forced Labour, (Raportör Annette Groth), 04.01.2013, s. 9 <https://www.refworld.org/docid/5138432eb.html> (Erişim Tarihi: 01/10/2022); **Silvia SCARPA**, s. 22, 33, 34.

⁵⁷⁵ **Halima Embarek WARZAZI** (raportör), “*Report Of The Working Group On Contemporary Forms Of Slavery On Its Twenty-Third Session Chairperson*” E/CN.4/Sub.2/1998/14, p. 60, 63.

⁵⁷⁶ Walk Free Foundation – Global Slavery Index (REPORT) 2018, s. 28 <https://www.globalslaveryindex.org/> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

ve ölmektedirler. Hayatta kalanlar ise eskisi gibi çalışamadıklarından işsizliğe itilerek ve daha da yoksullaşmaktadırlar. Bu uygulamanın belki de en insani olmayan örneği, idam cezasının uygulandığı Çin’de görülmektedir. Çin’de idam mahkumlarının infazlarının hemen ardından, hastanelerde ameliyatsız ve mahkum yakınlarının rızası alınmadan organ nakillerinin yapıldığı tespit edilmiştir.⁵⁷⁷

f. Zorla Evlilik

Bu uygulamaların arasında, dışarıdan en az fark edilenlerden biri de zorla evliliğidir. Çünkü evlilik, yasal bir kurum olduğundan, bu uygulamada bir aracı fonksiyonu görmektedir. Aynı zaman da geleneklerin içerisinde kendini gizleyebilmektedir. Ayrıca zorla evlilik köleleştirme, hürriyetten yoksun bırakma, cinsel taciz, kaçırma vb. diğer suçlarla da ilişkilidir. BM, 2006 senesinde yaptığı değerlendirmede, zorla evliliği taraflardan en az birinin rıza göstermediği evlilik olarak tanımlanmıştır. Yukarıda da değinildiği gibi modern kölelik mağdurlarının çoğunluğunu çocuklar ve kadınlar oluşturduğundan, bir alt kategori olan bu uygulamada da durum aynıdır. Afrika, Güney Doğu Asya, Orta Doğu ağırlıklı olmak üzere her ülkede görülebilen zorla evlilikte kadınların ikinci sınıf insan muamelesi görmeleri ve cinsiyet kalıplarının yanında ekonomik etkenler önemli bir role sahiptir. Çünkü yoksul ülkelerde zorla evlilik mağduru olan çocukların/kadınların aileleri bu evlilikten maddi kazanç da sağlayabilmektedir. Bu kazanım, nakit para alınması ya da borçlardan kurtulmak şeklinde yapılmaktadır. Kimi toplumlarda-kültürlerde erkeklerin koruyucu görülmelerinin etkisiyle, kadının kocasının ölmesi halinde kocanın erkek kardeşi ile evlenme ve cinsel taciz mağdurlarının failleriyle

⁵⁷⁷ Silvia SCARPA, s. 21, 37.

zorla evlendirilmeleri şeklindeki amaçlarla da yapılmaktadır. Örneğin, Faslı cinsel taciz mağduru Amina Filali tecavüzcüsüyle zorla evlendirilmesinden dolayı intihar etmiştir.⁵⁷⁸

Zorla evlilik, kimi zaman belirli bir olaya ya da şahsa dayanmayabilir. Namus kavramının kadın bedeniyle özdeşleştirildiği bir takım geri kalmış ülkelerde, kadınların bekar olmalarının bir tehlike görülmesinden kaynaklı zorla evliliklerin yapıldığı görülmektedir.⁵⁷⁹ Bu uygulamaya bir diğer örnek ise bunu yasaklayan düzenlemelere karşın Pakistan’da görülen swara geleneğidir. Buna göre, kabileler-aileler arası ortaya çıkan anlaşmazlıklar iki farklı grubun üyelerinden ikisinin evlenmesiyle çözülür. Tabi bu uygulamada evlendirilen kadının rızası alınmaz.⁵⁸⁰

Zorla evlilik uygulamalarına bir diğer örnek, BM’nin 2000 senesindeki rapora da konu olan Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti’nden kaçırılarak Çin’deki çiftçi ve işçilerle zorla evlendirilen kadınlar ve çocuklardır.⁵⁸¹ Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu’nun araştırmaları da Nijer, Çad, Bangladeş, Gine, Orta Afrika Cumhuriyeti, Nepal ve Etiyopya’da erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin bulunduğunu

⁵⁷⁸ Walk Free Foundation – Global Slavery Index (REPORT) 2018, s. 22, 23, 141 <https://www.globalslaveryindex.org/> (Erişim Tarihi: 01/10/2022); **Gulnara SHAHINIAN** (raportör), 10 Haziran 2012, “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/21/41, Birleşmiş Milletler, p. 32, 51,65, 70; <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/151/67/PDF/G1215167.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

⁵⁷⁹ **Gulnara SHAHINIAN** (raportör), “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/21/41, p. 45.

⁵⁸⁰ **Gulnara SHAHINIAN** (raportör), “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/21/41, p. 57.

⁵⁸¹ UN Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, on trafficking in women, women’s migration and violence against women, Yıl 2000, E/CN.4/2000/68, p. 74; <https://digitallibrary.un.org/record/411468> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

göstermektedir.⁵⁸² Nijerya’da bu erken evlilik mağdurlarının çoğunluğunu ise yoksul kadınlar oluşturmaktadır.⁵⁸³ Nijerya’da wahaya geleneği denilen kadınların satılarak evlendirilmelerinin, geçmişe göre gizli yapıldığı tespit edilmiştir ve 165 wahaya mağdurdan 129’unun köle kökenli olduğu bilinmektedir.⁵⁸⁴

g. Cinsel Sömürü

Cinsel sömürü de bu uygulamaların arasındadır. Herhangi bir insanın maddi gelir elde etmek amacıyla cinsel ilişkiye zorlanması şeklinde tanımlanabilen bu uygulama küresel çapta işlemektedir. Kimi modern kölelik uygulamalarına göre daha çok ülkede görülür. İşin içerisine zorla çalıştırma da girdiğinden, kimi ülkelerde yasal olan kişinin kendi hür iradesiyle para karşılığı cinsel ilişkiye girmesinden ayrılır. İnsan ticareti ile de sıkı bir bağa sahip olan cinsel sömürde, mağdurlar çoğunlukla iş bulma vaadiyle paravan ajanslarca çekilmektedir. Sonrasında borçlandırılan bu insanlar yasal olmayan bir işi yapmaların getirdiği çekinceyle de fahişeliğe zorlanmaktadır. BM’nin 1982 senesindeki raporuna göre; failler arasında uluslararası suç çetelerin rolü önemli bir paya sahiptir. Buna Melbourne’de, Güney Amerikalı kadınları sömüren çeteleri örnek gösterebiliriz.⁵⁸⁵

⁵⁸² **Gulnara SHAHINIAN** (raportör), “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/21/41, p. 21.

⁵⁸³ **Gulnara SHAHINIAN** (raportör), “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/21/41, p. 49.

⁵⁸⁴ **Urmila BHOOLA** (raportör), 30 Haziran 2015, “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/30/35/Add.1, Birleşmiş Milletler, p. 48, 50, 51; <https://digitallibrary.un.org/record/802247?ln=en> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

⁵⁸⁵ **Ogün USTA**, s. 148-149; **Silvia SCARPA**, s. 28; **Benjamin WHITAKER** (raportör), 5 Haziran 1982, “*Updating Of The Report On Slavery Submitted To The*

Cinsel sömürü de insan ticaretiyle sıkı bir ilişkiye sahiptir. Ancak cinsel sömürde diğer modern kölelik uygulamalarında farklı şekilde mağdurlar her zaman başka ülkeye cinsel sömürü amacıyla taşınmazlar. Kimi zaman fahişeliğe zorlanan mağdurların yerine müşterileri onların yanına gelmektedir. Müşterinin geldiği bu trafiği insan ticaretiyle taşınan mağdurların içerisinde bulunduğu trafikle birlikte değerlendirmek daha doğrudur.⁵⁸⁶

h. Çocukların Sömürülmesi

Çocukların sömürülmesi de bu uygulamalar arasında yer almaktadır. Çocukların daha kırılgan ve istismara açık bulunmaları, yukarıda değinilen bütün modern kölelik uygulamaları açısından çocukları daha tercih edilir kılmaktadır. Yukarıda değinilen örneklerin yanında, çocukların evlatlık olarak satılması uygulaması da son derece yaygındır. Örneğin Haiti’de gelenekselleşen restavek uygulaması bunların en bilinenidir. Fakir aileler kendilerinin bakmakta zorlandıkları çocuklarını daha iyi şartlarda yaşamaları için zengin ailelere vermekte veya satmaktadırlar. Haiti’de özellikle kırsal bölgelerdeki doğumların resmi kayıtlara alınmaması ve yasaların yetersiz bulunması bu durumu artırmaktadır. Buna bir de nüfusun % 65’nin kırsal bölgede yaşıyor olması, okuryazarlık oranının düşüklüğü ve halkın çoğunluğunun temiz suya dahi erişemeyecek kadar düşük bir refah seviyesinde yaşaması da eklenince, durum daha da vahimleşmektedir.⁵⁸⁷ Tahminen

Sub-Commission In 1966” (E/CN.4/Sub.2/1982/20), Birleşmiş Milletler, p 43; <https://digitallibrary.un.org/record/33644> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

⁵⁸⁶ **Silvia SCARPA**, s. 25.

⁵⁸⁷ **Shahinian GULNARA** (raportör), 4 Eylül 2009, “*Report of the Special Rapporteur on Contemporary Forms of Slavery, Including Its Causes and Consequences*” (A/HRC/12/21/Add.1), Birleşmiş Milletler, p. 8, 15, 34, 44; <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/152/70/PDF/G0915270.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

150.000 – 300.000 kadar bulunan Restavek çocukları, geleneklere göre ev işlerine biraz katılsa da uygulamada bu durum sömürü biçimine varmaktadır. BM özel raportörünün de tespitlerine göre bu sömürü uygulamasının başlangıcı 5 yaşına kadar düşmektedir. Uluslararası Göç Örgütü (IOM)’nün tespitleri de bu çocukların çoğunluğun istismara uğradığı ve bunların arasında cinsel istismar mağdurlarının sayılarının da önemli miktarda bulunduğu yönündedir.⁵⁸⁸

Çocuklarının sömürülmesine bir diğer örnek ise Nijer’deki çocuk işçiliğidir. 2009’da 5-17 yaş aralığındaki aralarında diğer ülkelerden gelenlerinde bulunduğu çocukların %50’si çalışıyordu. Bunların da %83,4’ü ILO’nun 182 nolu protokolüne göre yasaklanan işçilikleri yapıyordu.⁵⁸⁹ Ayrıca Romanya’da çocuklara ; sokaklarda dilencilik, hayvancılık, tarım, inşaat sektöründe ağır işler, hatta fuhuş yaptırılarak günde sekiz saatten fazla çalıştırıldıkları BM raporunda tespit edilmiştir. Bundan dolayı çocukların eğitime ve okula erişimleri de mümkün olmamaktadır. Bu durum karşısında yasalar ve denetimler de yetersiz kalmaktadır.⁵⁹⁰ Bunların yanında, Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde çocuklar silahlı gruplarca ağır işlerde çalıştırılmaktadır. Yine Mali,

⁵⁸⁸ **Shahinian GULNARA** (raportör), “*Report of the Special Rapporteur on Contemporary Forms of Slavery, Including Its Causes and Consequences*”, p. 16, 17,24, 35-48.

⁵⁸⁹ **Urmila BHOOLA** (raportör), “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/30/35/Add.1, p. 60, 67.

⁵⁹⁰ **Gulnara SHAHINIAN** (raportör), 30 Haziran 2011, “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/18/30/Add.1, Birleşmiş Milletler, p. 38, 42, 44, 50; <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/144/29/PDF/G1114429.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

Nijerya ve Kolombiya’da çocukların zorla askere alındığına ilişkin değerlendirmeler bulunmaktadır.⁵⁹¹

B. KLASİK (GELENEKSEL) KÖLELİK

Modern kölelik uygulamalarındaki gibi günümüzdeki klasik kölelik uygulamalarında da önemli bir kısım çocuklardan oluşmaktadır.⁵⁹² Kimi Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde yasal engellere karşın, kölelik geleneklere ve kültüre geçmiştir. Bu gelenek ve kültürlere göre köle durumundakiler etnik ve ırksal ayrımcılığa maruz kalan insanlardır. Bu kişiler alınıp satılmakta, ödünç verilmekte ve hediye şeklinde sunulabilmektedir.⁵⁹³

Örneğin; Sudan’da Abuk Achian, çocukken kaçırıldı, köleleştirildi ve işkencelere uğradı. Ayrıca mağdur, Sudan’da kendisi gibi olan onlarca kölenin bulunduğunu belirtmektedir.⁵⁹⁴ Ayrıca, Libya’da otokratik lider Kaddafi’nin devrilmesinden sonra, köle pazarlarının kurulduğu görülmektedir. Afrika ülkelerinden ekonomik şartlardan dolayı Avrupa’ya geçmek isteyen insanların geçiş güzergahı Libya’da, birçok insan

⁵⁹¹ **Tomoya OBOKATA** (raportör), “*Contemporary Forms Of Slavery Affecting Persons Belonging To Ethnic, Religious And Linguistic Minority Communities Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/51/26, p. 37.

⁵⁹² **Fatma LAÇİNER**, s. 62.

⁵⁹³ **Urmila BHOOLA** (raportör), “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/36/43, p 21; **Tomoya OBOKATA** (raportör), “*Contemporary Forms Of Slavery Affecting Persons Belonging To Ethnic, Religious And Linguistic Minority Communities Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/51/26, p. 22.

⁵⁹⁴ <https://www.nytimes.com/2002/04/23/opinion/a-slaves-journey-in-sudan.html>
(Erişim tarihi: 01/03/2022)

ticareti mağduru köleleştirilerek satılmaktadır. Avrupa'ya gitme vaadi ile kandırılan bu insanlara, esir kamplarında çoğu kez işkenceye edilmiştir. Hatta olayın canlı bir şahidi, taksi şoförü tarafından ücretsiz götürülme vaadiyle kandırılarak 200 dolara satıldığını anlatmaktadır. Bu insanlar için Avrupa Devletlerinin, mülteci politikaları nedeniyle, pasif kalmaları ise çoğu kez eleştirilmektedir.⁵⁹⁵

1980'de köleliği yasaklayan ve 2007 senesinde ise ceza kanununa köle ticareti suçunu ekleyen Moritanya'da ise halen kölelik bulunmaktadır. Moritanya hükümeti bu iddiaları reddetse de köleliğe ilişkin raporlarda nüfusun %2'sine denk gelen 90.000 köle bulunduğu belirtiliyor. 2009 doğumlu M'Barka Mint Yarba, 2019 senesinde kölelikten kurtulunca verdiği röportajda, olayın canlı tanığı olarak bu iddiaları doğrulamaktadır. Hükümet ise uluslararası insan hakları örgütleri ve aktivistleri, ülkeye sokmayarak bir yerde bu iddiaları kabul etmektedir.⁵⁹⁶ Afrika'daki Nijer'de de kölelik uygulaması vardır. Bu hususta Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) Adalet Divanı, 2008'de Hadijatou Mani Koraou/ Nijer Cumhuriyeti dosyasında kabile şefine satılan 12 yaşındaki çocuğun durumunu incelemiştir.⁵⁹⁷ Ayrıca Hintli gazeteci Ashwani Sarin 1980'lerin başında köle satışı yapılan Hindistan Morena'da 306 \$ ödeyerek 25 yaşında bir köleyi bu durumu ispatlamak amacıyla satın almıştır.⁵⁹⁸

⁵⁹⁵ Özde DEREBOYLULAR, s. 2585; <https://www.theguardian.com/world/2017/apr/10/libya-public-slave-auctions-un-migration> (Erişim tarihi: 01/03/2022); <https://time.com/longform/african-slave-trade/> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

⁵⁹⁶ https://www.voanews.com/a/africa_freed-slavery-not-its-shackles/6171003.html (Erişim tarihi: 01/03/2022); <https://www.voanews.com/a/mauritania-jails-slave-owner-harshes-ruling/4324317.html> (Erişim tarihi: 01/03/2022); Silvia SCARPA, s. 4.

⁵⁹⁷ Urmila BHOOLA (raportör), “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/36/43, p 15, 21.

⁵⁹⁸ Benjamin WHITAKER (raportör), “*Updating Of The Report On Slavery Submitted To The Sub-Commission In 1966*” (E/CN.4/Sub.2/1982/20), p 48.

Bunların yanında, Suriye’de DEAŞ terör örgütünün, birçok kadını kaçırarak köleleştirdiği ve sonrasında kurduğu köle pazarlarında sattığı ortaya çıkmıştır. BM raporunda, DEAŞ’ın elinde 3500 köle bulunduğu ve bunlara ağır işkenceler edildiği belirtilmektedir. Kaçırıldıktan sonra cinsel tecavüze uğrayan bu mağdurlar, satış ücretleri de belirtilerek, müzayede şeklinde düzenlenen pazarlarda satılıyorlar veya hediye ediliyorlar. DEAŞ’ın savaş ganimeti olarak tanımladığı bu insanların büyük bir kısmı, birçok kez intihar etme girişiminde bulunuyor. Kurtulanlar ise aileleri tarafından çocuklarıyla kabul edilmediğinden, çoğu kişi kendi çocuklarını mecburen yetimhaneye bırakarak ailelerinin yanına gidebiliyor.⁵⁹⁹

Günümüzdeki klasik kölelik uygulamasında, köle satışının da şaşırılacak derecede teknolojik şartlara uyum sağladığı görülmektedir. Küresel çapta çalışan ajanslar kafala denilen kefalet sistemine göre ihtiyaç duyanlara insan pazarlıyor. Bu sisteme göre mağdurun işi bırakma özgürlüğü elinden alınıyor. Ajanslar ise Google Play, App Store’da yer alan uygulamalar, Facebook ve Instagram gibi sosyal medya aracılığıyla pazarladıkları insanları tüm dünyaya ulaştırabiliyor. Bu platformlarda ırklarına göre kategorize edilmiş insanları ve bunların fiyatları da yazılıyor. İnternet ortamında yapılan

⁵⁹⁹ <https://www.nytimes.com/2021/03/12/world/middleeast/yazidi-isis-slaves-children.html> (Erişim tarihi: 01/03/2022); <https://edition.cnn.com/2016/06/21/politics/escaped-yazidi-slave-isis-us-fight/index.html> erişim tarihi: 01/03/2022; <https://www.nbcnews.com/storyline/isis-uncovered/isis-terror-yazidi-woman-recalls-horrors-slave-auction-n305856> (Erişim tarihi: 01/03/2022); <https://tr.euronews.com/2020/05/21/seks-kolesi-yap-lan-ezidi-kad-n-leyla-n-n-hikayesi-ve-isid-uyelerine-ac-lacak-soyk-r-m-da> (Erişim tarihi: 01/03/2022); <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/cazibeli-kafirler-pazari-5438809/> (Erişim tarihi: 01/03/2022); <https://theworld.org/stories/2014-11-03/islamic-states-slave-market> (Erişim tarihi: 01/03/2022); <https://www.washingtonpost.com/world/2022/02/04/yazidi-religion-isis-genocide-syria/> (Erişim tarihi: 01/03/2022); **Tomoya OBOKATA** (raportör), “*Contemporary Forms Of Slavery Affecting Persons Belonging To Ethnic, Religious And Linguistic Minority Communities Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/51/26, p. 34.

köle pazarlamanın yanında müzayede şeklinde satış örneklerine de rastlamaktayız. Örneğin Libya bölgesinde Nijeryalı erkeklerin bu yöntemle satıldıklarına kamuoyu da tanıklık etmiştir.⁶⁰⁰

C. KÖLELİKLE MÜCADELE

Günümüzde kölelikle mücadelede ve kölelik uygulamaları konusunda farkındalık oluşturmada, başta Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi olmak üzere uluslararası örgütlerin önemli bir payı bulunmaktadır. Bunların yanında, sivil toplum örgütlerinin de önemli katkıları bulunmaktadır. Bunlara örnek vermek gerekirse; Anti-Slavery International, Free the Slaves ve Comité contre l'Esclavage Moderne şeklinde sıralayabiliriz.⁶⁰¹ Bunların yanında, ulusal çaptaki bir takım yasal düzenlemeler de bulunmaktadır. Elbette çoğu ülkenin iç hukuk sisteminde kölelik-kulluk yasağı vardır. Ancak kimi ülkeler bunların yanında küresel çapta köleliği azaltmaya yönelik yasal düzenlemeler yapmaktadır. Örneğin, ABD 2015 tarihinde yaptığı yasal düzenlemeyle üretiminde zorla çalıştırma modern köleliğinin bulunduğu malların ülkeye ithalatını yasaklamıştır. Yine ABD'deki 2010 tarihli yasada, yıllık geliri 100.000.000 \$'dan fazla olan şirketlerin tedarik zincirlerindeki köle emeğini ortadan kaldırmak için bir takım yükümlülükler yüklemektedir. Birleşik Krallık'ta da 36.000.000 pounddan fazla ciroya

⁶⁰⁰ Walk Free Foundation – Global Slavery Index (REPORT) 2018, s. 14, 15 <https://www.globalslaveryindex.org/> (Erişim Tarihi: 01/10/2022); <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50098199> (Erişim Tarihi: 13/09/2022)

⁶⁰¹ Erkan DUYMAZ, s. 32; Fatma LAÇİNER, s. 91; Silvia SCARPA, s. 169.

sahip şirketlere tedarik zincirlerinde köle emeğinin bulunmaması yönünde şeffaflık sağlama zorunluluğu getirilmektedir.⁶⁰²

Ancak diğer taraftan, Batı ülkelerinin de kendi tarihleri ile yüzleştikleri ve geçmişteki acılara saygı duydukları görülmektedir. ABD eski başkanı George Bush 2003 yılında Senegal'deki konuşmasında geçmişle yüzleşmiş ve özgürlüğün önemini belirtmiştir.⁶⁰³ Bunun yanında Batı'daki kölelik karşıtı toplumsal tepkilerden belki de en günceli, 2020 yılında ABD'de düzenlenen George Floyd protestolarında görülmüştür. Minnesota, Miami ve Boston'da göstericiler, Kolomb heykellerini yıkmışlardır.⁶⁰⁴

Bu bahsedilenler kölelikle mücadele konusunda elbette önemlidir. Belki küçük çapta ve yetersiz görülseler de ileride küresel çapta büyük mücadelelerin başlaması için yol açmaktadırlar. Buna karşın, günümüzde hem klasik hem de modern kölelik uygulamaları çevre kirliliği gibi küresel çapta bir problem olduğundan, mücadelenin de küresel çapta yürütülmesi gerekmektedir. Aksi halde bir ya da birkaç ülkenin tepkileri yetersiz kalacaktır. Bu konuda üretiminin herhangi bir aşamasında köle emeği bulunan ürünlerinin ithalatının kısıtlanması için hukuki adımlar atılması gerekliliği sık sık gündeme gelmektedir. Bu yönde, içerisinde köle emeği barındıran Tayland'daki deniz ürünlerinin, Kuzey Kore menşeli kömür ürünlerinin, Fildişi'nden temin edilen kakao

⁶⁰² **Urmila BHOOLA** (raportör), “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/36/43, p 52, 53.

⁶⁰³ <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-goree-island-senegal-0> (Erişim tarihi: 01/03/2022); **Ehud R. TOLEDANO**, *Suskun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, s. 35.

⁶⁰⁴ <https://tr.euronews.com/2020/06/11/abd-de-kristof-kolomb-heykellerine-sald-r> (Erişim tarihi: 01/02/2022)

ürünlerinin ve bu ürünlerin kullanıldığı ikincil seviyedeki endüstriyel ürünlerin ithalatında sınırlamaya gidilebilir.⁶⁰⁵

⁶⁰⁵ Walk Free Foundation – Global Slavery Index (REPORT) 2018, s. 7, 26, 102 <https://www.globalslaveryindex.org/> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

Sonuç

Kölelik hem hukuk tarihi açısından hem de devletin kökeni açısından eski bir kurumdur. 20. yüzyıldaki çağdaş hukukun yasaklarına karşın halen güncelliğini korumaktadır. Mülkiyet ilişkisine dayalı bulunan klasik kölelik örnekleri sınırlı sayıdaki ülkelerde görülürken; mülkiyet ilişkisine dayalı bulunmayan ve sömürü temelli modern kölelik ise daha yaygın görülmektedir. Bundan dolayı kölelik kurumu hem hukuk tarihi hem de modern insan hakları hukuku açısından halen konuşulmaya ve araştırılmaya değer bir konudur.

Kölelik ilk çağlarda yerleşik hayata geçişle ortaya çıkmıştır. Daha doğrusu buna ilişkin kesin kanıtlar bulunmasa da bir çok bilim insanının ortak düşüncesi bu yöndedir. Tarımsal hayata geçiş insanlara tüketebileceğinden fazlasını üretebilme ve bunları muhafaza edilme imkanı verdiğinden, emeğe ihtiyaç doğmuştur. Bu ihtiyaç ise köle emeği ile giderilmiştir. Görüldüğü gibi köleliğin temelde ortaya çıkışı ekonomik sebeplerden dolayıdır. İlk çağ uygarlıklarının genelinde kölelik kurumu hukuk sisteminde kendini göstermiştir. Bunlara örnek vermek gerekirse; Mısır İmparatorluğu, Hititler, Urartular, Fenikeliler, Babil Uygarlığı, Sümerler, Eski Hint İmparatorluğu şeklinde sayabiliriz.

Kölelik, tarih sahnesinin sonraki perdeleri Antik Yunan ve Roma'da önemli bir role sahiptir. Yurttaş ve köle sınıfına dayalı Antik Yunan'da kölelik kurumu önemli bir yapıydı. Hür yurttaşların angarya ve gündelik işlerini köleler üstendiğinden, hürlerin felsefeyle uğraşmalarına ve siyaset yapmalarına olanak sağlıyordu. Ancak, Antik Yunan'da Roma'dakinin aksine köleci üretim sistemi çok köklü değildi. Çünkü Antik Yunan, Roma gibi askeri, mühendislik ve ekonomik başarılardan ziyade düşün dünyasındaki başarılarıyla isim yapmıştır. Haliyle de Antik Yunan'da önemli düşünürler ve filozoflar kölelikle alakalı fikirler ortaya koymuşlardır. Özellikle Aristo'nun doğal

kölelik kuramı ve Platon'un kölelerin uygun değerlendirilmelerine dair fikirleri önemlidir.

Roma dönemine geldiğimizde ise köleliğin hukuk sisteminde detaylı bir şekilde düzenlendiği dikkatleri çekmektedir. Roma, Antik Yunan'a kıyasla düşün dünyasından daha uzak ve teknik gelişmelerle ilerleyen bir toplumdur ve bu durum kölelikte de görülüyordu. Köleler yaptıkları işler konusunda daha donanımlı yetişiyordu ve hatta kitap okuma görevi, katiplik yapan köleler vardı. Günümüz kamu ve özel hukukunda halen önemli payı bulunan Roma Hukukunda kölelik son derece teknik ve detaylı düzenlenmişti. Roma'nın sonlarına yaklaştığımızda, kölelik kurumunun yerini yarı özgür kölelerin sözleşmeye toprağa bağlı çalıştıkları kolonluk sisteminin aldığı görülmektedir. Bu sistemle Orta Çağ feodalizminin üretim biçimi serfliğinin temellerinin atılmıştır. Burada en önemli husus bu sisteme geçişin altındaki ekonomik sebeplerdir. Çünkü köle emeğinin maliyetin artmaya başlaması bu sistemi ortaya çıkarmıştır. Yani kölelik insani gerekçelerden ziyade ekonomik etmenlerden dolayı değişime uğramıştır. Ekonomik sebepler kölelik tarihinin bir çok yerinde belirleyici unsur şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Orta Çağ'a dönemine gelindiğinde, bu dönemin ekonomisinde köleler çok daha az yer alıyordu. Sözleşme ile toprağa bağlı çalışan ve üretim araçlarını kendi mülkiyetinde tutan serfler, bağlı bulundukları feodal beye ödemesi gereken miktarı ödedikten sonra fazla ürettikleri kendine ait hale geliyordu. Bu dönemde köleler daha çok Güney Avrupa'da görülmekteydi. Bu dönemin ekonomi modeli de zaten kapalı bir ekonomiydi ve üretim fazlası yok denecek azdı. Kölelik kurumunu bu dönemde nadir olsa da halen yasaldı. Sadece ekonomik ve siyasi şartlar bunu gerektirmekteydi.

Batı'da bu olaylar meydana gelirken Doğu'da ise kölelik kurumu farklı bir biçimde kendini göstermekteydi. Orta Doğu'da İslam'dan önce de kölelik kurumu bulunuyordu. İslam'ın gelmesiyle kölelik daha azalmıştır. Çünkü İslam, köle kaynaklarını sınırlamıştır.

Orta Doğu toplumlarının Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmesinden sonra da kölelik kurumu devam etmiştir. Osmanlı Devleti İslam temelli teokratik bir devlet bulunduğundan, kölelik bu haliyle de devam etmiştir. Ancak kölelik daha çok hane içi kölelik ve nadiren asker ve çalışan kölelerden meydana geliyordu. Kölecî bir üretim sistemi bulunmadığından Roma'daki veya Amerika'da kadar yaygın bir kölelik kurumu bu dönemde bulunmuyordu. Daha sonraları Osmanlı Devleti yüzünü biraz Batı'ya çevirmeye başladığı Tanzimat döneminin öncesinde, başını İngiltere'nin çektiği uluslararası kölelik karşıtı kampanyalara uyarak birtakım reformlar yapmıştır. İngiltere'nin o dönemde köleliğin yasaklanmasında önemli katkıları bulunmaktadır.

Orta Çağ'ın sona ermesiyle başlayan dönemde- 15 yy.'dan 20. yy.'a – Afrika halklarının köleleştirilerek Amerika'ya götürüldüğü transatlantik köle ticareti dönemi başlar. Bu dönemde Batılı tüccarlar Avrupa'dan Afrika'ya götördükleri mamul mallar karşılığında köle alarak, bu köleleri Amerika'ya götürmüş ve satmışlardır. Bu satış karşılığında Amerika'da yükledikleri ham maddeyi de Avrupa'ya götürmüşlerdir. Bu köleler daha çok plantasyonlarda çalışarak tarımsal üretim sistemi içerisinde yer almışlardır. Böyle üçlü bir yapıya sahip transatlantik köle ticareti belki de en çok kölenin bulunduğu bir dönemdir. Bu dönemde yaklaşık 15 – 20 milyon kölenin yer aldığı tahmin edilmektedir. Bu dönemin sonlarında İngiltere'de başlayan kölelik karşıtı hareket, Amerika'da da ses getirmiş ve ilk başlarda kuzey eyaletlerinde kölelik karşıtı fikirler güçlenmeye başlamıştır. Daha sonra Kuzey eyaletleri ile Güney eyaletleri arasında köleliğin yasaklanmasının da etkisiyle Amerikan İç Savaşı başlamıştır. Kuzey'in galip gelmesiyle sonuçlanan bu savaştan sonra ABD genelinde kölelik yasaklanmıştır.

Köleliğin Amerika'da ve Avrupa'da yasaklanmasının başını çeken ülke İngiltere'dir. İngiltere daha önceleri transatlantik köle ticaretinin içerisinde yer almıştı. Ancak sonraları İngiltere'nin kolonilerini kaybetmesi ve bu ticaretteki payının azalması

ve diğerk ÷lkelerin de İngiltere'yi dışlamasıyla kölelik karşıtı bir tavır aldığı düşünülmektedir. İngiltere'de daha önce de kölelik karşıtı bir sivil toplum bulunmaktaydı. Ancak devlet politikası şeklinde benimsenmesinde bu siyasi gelişmelerin önemli bir payının bulunduğu düşünülmektedir. Sonrasında ise Endüstri Devrimi'yle özgür iş gücüne ihtiyaç duyulmuş ve köle emeğinin değeri azalmaya başlamıştır. Bu gelişmeler köleliğin uluslararası yasaklanması sürecini başlatmıştır. Bu durumda elbette insani yaklaşımların, insan hakları hareketlerinin ve sivil toplum örgütlerinin payı vardır. Ancak işin görünmeyen kısmında siyasi ve ekonomik gerekçeler bulunduğu gör÷lmektedir. Köleliğin yasaklanmasını Fransız İhtilali gibi tabandan yükselen bir hareketin sonucu değil; daha çok siyasi ve ekonomik amaçlarla başat güçlerin yönettiğı bir süreç şeklinde düşünülmektedir.

Avrupa devletlerinin ve Amerika'nın bu gelişmeler sonucunda köleliğı ulusal hukukta yasaklamalarında sonra uluslararası antlaşmalar dönemi gelmektedir. Uluslararası arenada köleliğin yasaklanması başta ikili veya daha devletin yer aldığı sözleşmelerle sağlanmıştır. Bu sözleşmelerin büyük bir kısmının konusu kölelik değildi; ancak köleliğin yasaklanmasına ilişkin hükümler içeriyordu.

Devamında uluslararası örgütlerin kurulmasıyla, bu örgütlerce köleliğin yasaklanması süreci devam etmiştir. Önce Milletler Cemiyeti'nin düzenlediğı 1926 Kölelik Sözleşmesi karşımıza çıkmaktadır. Devamında Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla düzenlenen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1953 Kölelik Sözleşmesi, 1956 Kölelik Ek Sözleşmesi, Deniz Hukuku Sözleşmeleri ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde kölelik yasağına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Bu sözleşmelerde kölelik tanımı yapılmıştır. Ayrıca köle ticareti de yasaklanmış ve hususta devletlere de bir takım pozitif yükümlölükler yüklenmektedir. Bunların yanında Afrika İnsan Hakları Şartı ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de kölelik yasağına ilişkin benzer

hükümler bulunmaktadır. En son olarak ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde kölelik yasağını görmekteyiz. AİHS'te 4. Madde'de kölelik ve kulluk yasağı düzenlemiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatlarından elde edinilen izlenime göre; kölelik, mülkiyet hakkına ilişkin klasik kölelik; kulluk ise köleliğin mülkiyete dayalı bulunmayan modern biçimlerdir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ayrıca kölelik ve kulluk yasağına ilişkin, taraf devletlere etkin soruşturma ve iç hukukta yeterli yasal düzenlemeler yapma pozitif yükümlülüğü de getirmektedir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, güncel kararlarında insan ticareti ile 4. Madde'yi alakalı bularak dolaylı şekilde kölelik ve kulluğu bu çerçevede ele almıştır. Ancak 4. Madde'ye ilişkin içtihatlar son derece azdır. Bunun sebebi ise kölelik ve kulluk yasağının mağdurlarının korunmasız kişiler olmasından dolayı, çoğu olayın ortaya çıkamamasıdır.

Bu bahsedilen uluslararası örgütler oldukça geniş bir yelpazedeki devletleri içlerinde barındırsalar da tam bir evrensel nitelik gösterememektedirler. Çünkü en çok üye sahip Birleşmiş Milletler'e de üye bulunmayan devletler bulunmaktadır. Bundan dolayı klasik (geleneksel) ve modern kölelik halen güncelliğini korumaktadır. Örneğin Suriye, Libya, Sudan ve Moritanya gibi ülkelerde halen kölelerin alınıp satıldığı köle pazarlarının bulunduğunu görmekteyiz. Başata ABD ve diğer ülkeler bu konuda bir takım ekonomik yaptırımlar uygulamakta ve uluslararası insan hakları örgütlerinin verdiği mücadeleler vardır. Ancak bunlar yetersiz kalmaktadır. Ayrıca bu konuda Batı'nın mülteci ve göç politikaları da eleştirilmektedir.

Bu gelişmelerden; insan haklarının, ekonomik ve siyasi dengelerden bağımsız ve hukuk tarihi göz ardı edilerek değerlendirilemeyeceğini ve bu probleme etkin bir çözüm üretilmeyeceğini görmekteyiz.

KAYNAKÇA

Abolishing Slavery and its Contemporary Forms, Michael Dottridge (Director), Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, New York, 2002,

AGIBALOVA Ye., DONSKOY G., Ortaçağ Tarihi (Çev. Çağdaş Sümer), Yordam Kitap Yayınları, İstanbul, 2017.

AĞAOĞULLARI Mehmet Ali / KÖKER Levent, İmparatorluktan Tanrı Devletine, İmge Kitabevi, Ankara, 1991.

AKBEL Mustafa, “*Osmanlı Başkentinde Kölelerin Durumu Ve Azatları: Galata Örneği (1718-1730)*”, Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Yıl 2017, s. 212-238.

AKKUŞ Suzan, Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yusuf KILIÇ, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2007

AKMAN Şefik Taylan, “*Roma Antikitesinde Sosyal-Politik-Ekonomik Değişimlerin Hukuksal Yapı ve Kamu Düzeni Üzerindeki Etkileri*”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, s. 89–107.

AKYILMAZ Gül, “*Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi ile İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanının İlanından Sonra Kölelik Müessesesi*”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1,2, Yıl 2004, s. 213-238.

ALLAIN Jean, “*The Definition of Slavery in International Law*”, Howard Law Journal, Cilt 52, Sayı 2, Yıl 2009, sayfa 239-276.

ALPKAYA Gökçen, “*Tanzimat’ın Daha Az Eşit Unsurları Kadınlar Ve Köleler*”, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı 1, Yıl 1990, s. 1-10.

ALTINTOP AKABİK Ceyda, Stoacı Geleneğin Determinist Çizgisinde Seneca'nın Özgürlük Anlayışı, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Danışman Prof. Dr. A. Kadir Çüçen, Bursa, Yıl 2019.

ARENDT Hannah, İnsanlık Durumu (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

ARENDT Hannah, Geçmişle Gelecek Arasında (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

ARİSTOPHANES, Frogs (Çev. Ian Johnston), Richer Resources Publications, Virginia, 2008.

ARİSTOTELES, Politika (Çev. Mete Tuncay), Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1975.

ASLAN Volkan, “*Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi*”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, Yıl 2012, s. 261-296.

AURELİUS Marcus, Düşünceler (Çev. Şadan Karadeniz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

AYBAY Rona, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Türkiye (1945-1948), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

BAGATUR Sibel, Osmanlı'da Kölelik, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Erdal Çetintaş, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2011

BAKIREZER Güven, “*Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 63, Sayı 1, Yıl 2008, s. 17-54.

BAL Ali, “Kölelik, Zorla Çalıştırma ve Benzer Uygulamalara İlişkin Yasağın Uluslararası Hukuk ve AİHM İçtihatları Çerçevesinde Gelişimi”, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, Sayı 2, Yıl 2019, s. 54-113.

BALES Kevin, TRODD Zoe, WILLIAMSON Alex Kent; Modern Slavery: The Secret World of 27 Million People, 2009, Oxford

BARLAS Dilek, “Milletler Cemiyeti’nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 14, Sayı 55, Yıl 2017, s. 93-111.

BEAUD Michel, A History of Capitalism 1500-2000 (Çev. Tom Dickman / Anny Lefebvre), Monthly Review Press, New York, 2001.

BİRİNCİ Görkem, “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e”, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, Yıl 2017, s. 50-81.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Kitapçık No. 14: Yeni Kölelik Biçimleri

BLOCH March, Feodal Toplum (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Savaş Yayınları, Ankara, 1983.

BLOOM Barbara Lee, The Organization of American States, Chelsea House Press, New York, 2008.

BONNARD André, Antik Yunan Uygarlığı İlyada’dan Parthenon’a Cilt 1 (Çev. Kerem Kurtgözü), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2004.

BOYACI Nihal Petek, “Platon’un İdeal Toplum Modelinde Köleler/Kölelik”, Kilikya Felsefe Dergisi, Sayı 1, Yıl 2014, s. 41-51.

BOZKURT Gülnihal, “*Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 38, Sayı 1, Yıl 1981, s. 65-103.

BOZKURT Gülnihal, “*Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devletinin Taraf Olduğu İki Devletlerarası Anlaşma*”, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı 1, Yıl 1990, s. 45-77.

BOZKURT Nejat, “*Ticaretin Felsefesi, Tarihçesi ve Etik Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar*”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, Sayı 2, Yıl 2002, s. 153-179.

BRAUDEL Fernand, *Uygarlıkların Grameri* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996.

BRUN Jean, *Stoa Felsefesi* (Çev. Medar Atıcı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

BUCKLAND William Warwick, *The Roman Law of Slavery*, Cambridge University Press, New York, 2010.

CASAS Bartolomé de las, *Yerlilerin Gözyaşları* (Çev. Oktay Etiman), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009

CRANE Andrew, “*Modern Slavery As A Management Practice: Exploring the Conditions and Capabilities for Human Exploitation*”, Academy of Management Review, Cilt 38, Sayı. 1, Yıl 2013., ss.49-69

CRAVEN Matthew, “*Between Law and History: the Berlin Conference of 1884-1885 and The Logic of Free Trade*”, London Review of International Law, Cilt 3, Sayı 1, Yıl 2015, ss. 31–59

Council Of Europe: Parliamentary Assembly Trafficking of Migrant Workers for Forced Labour, (Raportör Annette Groth), 04.01.2013

CROCKATT Richard, The Fifty Years War, Routledge Press, New York, 2002.

SİLİNECEK

ÇAMURCUOĞLU Gülden, “*Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Öngörülen Koruma Mekanizmaları*”, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, Yıl 2019, s. 713-770.

ÇELİK Adem / AYKUTALP Aykut, “*Bios Politikos’tan Homo Economicus’a: Karşılaştırmalı Bir Perspektifle Antik ve Modern Dönemde İnsan*”, Ekonomi ve Siyaset İlişkisi, İnsan & İnsan Dergisi, Cilt 4, Sayı 13, Yıl 2017, s.223-241.

ÇELİK F. Elif, “*Zorunlu-Düzensiz Göçün Yarattığı Sorunlardan Birisi Olarak İnsan Ticareti Mağduru Yabancıların İkametlerine İlişkin Hukuki Düzenlemelerin Değerlendirilmesi*”, Public and Private International Law Bulletin, Cilt 40, Sayı 2, Yıl 2020, s. 657-706

ÇELİKKOL Suat, “*Stoa Felsefesinin Temel Görüşleri Üzerine Bir İnceleme*”, Bilimname, Cilt 2019, Sayı 37, Yıl 2019, s.1225-1245.

DAMROSCH Leo, Jean-Jacques Rousseau, Çev. Özge Özköprülü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011

DANDELİON Pink, The Quakers: A Very Short Introduction, Oxford University Press, New York, 2008.

DEĞİRMENCİ Olgun, “*Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda İnsan Ticareti Suçu*”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 67, Yıl 2006, s. 57-96.

DELİBAŞ Hatice, “*Transatlantik Köle Ticaretine Dair Bir Analiz (Gorée ve Saint Louis Köle Ticareti)*”, AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Yıl 2020, s. 32-42.

DEREBOYLULAR Özde, “*Kölelik ve Kulluk Yasağının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Değerlendirilmesi*”, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, Yıl 2019, s. 2583-2628.

DERİNGİL Selim, ““*They Live in a State of Nomadism and Savagery*”: *The Late Ottoman Empire and the Post-Colonial Debate*”, Comparative Studies in Society and History, Cilt 45, Sayı 2, Yıl 2003, s. 311-342.

DİAKOV V. / KOVALEV S., İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan (Çev. Özdemir İnce), İstanbul, 2014.

DİAKOV V. / KOVALEV S., İlkçağ Tarihi Cilt 2 Roma (Çev. Özdemir İnce), İstanbul, 2011.

DİNÇ Güven / ÇELİK Cemil, “*Kıbrıs’ta Kölelik (1800-1878)*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 5, Sayı 23, Yıl 2012, s. 185-196

DİNÇER Mehtap, “Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde “Borç Köleliği” Olgusu”, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Yıl 2017, s. 21 – 40

DIOGENES LAERTİOS, Ünlü Filozofların Yaşamları Ve Öğretileri (Çev. Candan Şentuna), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003

DORE Fatma, “*Sömürgeci İspanyol Amerikası’nda Aristotelesçi Doğal Köle Kavramı*”, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), Sayı 21, Yıl 2016, s. 31-50

DOUGLASS Frederick, Özgürlük Yolu, Arion Yayınları, İstanbul, 2017

DU BOIS W.E.B., The Suppression of the African Slave-Trade to the United States of America 1638-1870, Henry Louis Gates (Editor), Oxford University Press, New York, 2007

DURAM James C., “*A Study of Frustration: Britain, the USA, and the African Slave Trade, 1815-1870*”, Social Science, Cilt 40, Sayı 4, Yıl 1965, s. 220-225

DUYMAZ Erkan, “*Modern Kölelik Avrupa Konseyi Hukukunda Kölelik, Kulluk ve Zorla Çalıştırma Yasakları Üzerine Bir İnceleme*”, Legal Hukuk Dergisi, Cilt 11, Sayı 123, Yıl 2013, s. 67-104

ELBAN Hasan Kemal, “*Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İlişkileri*”, TBB Dergisi, Sayı 77, Yıl 2008, s. 167-190

ENGELS Friedrich, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul, 2019

EREN Selahattin, “*Roma Hukukunda Köle Mülkiyetinin Sınırları*”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 23, Sayı 3, Yıl 2017, s. 283-322

ERGİN Gürkan, “*Roma Toplumunda Kölelik Eleştirisi Ve Kölelere Empati*”, CEDRUS The Journal of MCRI, Cilt 2, Yıl 2014, s. 355-376

EROL Ayşe F., “*Arkaik Dönem Atina’sında Kölelik Sistemi*”, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 27, Sayı 1, Yıl 2007, s. 249-260

EUTROPIUS, Roma Tarihinin Özeti (Çev. Çiğdem Mezilcioğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007

EQUİANO Olaudah or Gustavus VASSA, The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano, Dodo Press, 2007

FERRO Marc, Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl – 20. Yüzyıl (Çev. Muna Cedden), İmge Yayınları, Ankara, 2002

FEYZİOĞLU Ayfer, Türkiye İle Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) İlişkileri, Danışman Prof. Dr. Erol CiHAN, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995

FLORESTAL Marjorie, “*On the Origin of Fear in the World Trade System: Excavating the Roots of the Berlin Conference of 1884-1885*”, Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law), Cilt 101, Sayı Mart 28-31, Yıl 2007, ss. 143-146

FREEMAN Charles, Mısır Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları (Çev. Kemal Angı), Dost Yayınları, Ankara, 2003

FRIEDEL Egon, Antik Yunan’ın Kültür Tarihi (Çev. Necati Aça), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999

GLIND Hans van de ve KOOIJMANS Joost, “*Modern-Day Child Slavery*”, Children & Society, Cilt 22, Yıl 2008, ss. 150-166

GROTIUS Hugo, Savaş Ve Barış Hukuku, Çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967

GÜL Muammer, Orta Çağ Avrupa Tarihi, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009

GÜMÜŞDERE Serpil, Roma Hukukunda Hak Ehliyeti Ve Kölelik, Danışman Doç. Dr. Belgin Erdoğan, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1985

GÜNEŞ Hüseyin Haşimi, “*Merkantalizmin Ortaya Çıkışı*”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 15, Yıl 2006, s. 136-158

GÜR Nurullah, “*Köle Ticareti ve Ekonomik Gelişme*”, International Review Of Economics And Management, Cilt 2, Sayı 2, Yıl 2014, s. 49-62

HENDERSON Conway W., “*The Anglo-American Treaty of 1862 in Civil War Diplomacy*”, *Civil War History*, Cilt 15, Sayı 4, Yıl 1969, s. 308-319

HERTSLET Edward, *The Map of Europe By Treaty* Cilt 1, Butterworths Press, London, 1875

HILTON Rodney, *Bond Men Made Free Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*, Routledge Press, Londra, 2003

HOBBS Thomas, *De Cive*, Çev. Deniz Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2007

HOMEROS, *Odyssea* (Çev. Azra Erhat), A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul, 2008

HOLOWCHAK M. Andrew, *Rethinking Thomas Jefferson’s Writings on Slavery and Race*, Cambridge Scholars Publishing, 2020

HUNTING Claudine, “*The Philosophes and Black Slavery: 1748-1765*”, *Journal of the History of Ideas*, Cilt 39, Sayı 3, Yıl 1978, ss. 405 – 418.

IRIYE Akira, *Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World*, University of California Press, Berkeley, 2002

JARRETT Mark, *The Congress Of Vienna And Its Legacy*, I.B.Tauris Press, New York, 2013

KACHUR Matthew, *Slavery in the Americas The Slave Trade*, Chelsea House Publishing, New York, 2006

KANT Immanuel, *Natural Science*, Cambridge University Press, New York, 2012

KARAASLAN Muzaffer, “*Kölelik Yasağının Tarihsel Gelişimi*”, *Yaşar Hukuk Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Yıl 2022, ss. 60-81

KARAN Ulaş, “*Kölelik, Kulluk, Zorla Çalıştırma ve Zorunlu Çalışma Yasası: Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Karşılaştırmalı Analiz*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 67, Sayı 2, Yıl 2018, s. 415-462

KATIMAN Esra, “*Uluslararası Antlaşmaları Denetleme Mekanizmaları-GRETA ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Karşılaştırmalı İncelemesi*”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 113, yıl 2014, s. 127 – 140

KATONGOLE Emmanuel M. and WILSON Jonathan, Hartgrove Mirror to the Church, 2009, Michigan

KEANE David, “*Abolitionist in Heart but not in Action: Slavery, Servitude and The Status of Article 4 ECHR in Irish Law*”, Irish Jurist, Sayı 50, s. 166-198

KILIÇ Yusuf / AKKUŞ MUTLU Suzan, “*Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar*”, Turkish Studies, Cilt 8, Sayı 7, Yıl 2013, s. 283 – 292

KILIÇ Yusuf / AKKUŞ Suzan, “*Çivi Yazılı Hukukta Köle Satış Bedelleri*”, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, Yıl 2010, s. 163 – 187

KIRAN Abdullah, “*Milletler Cemiyeti ve Önlenebilen Savaş*”, GAU Journal of Social and Applied Science, Cilt 3, Sayı 6, Yıl 2008, s. 20-36

KIZILSÜMER Deniz, “*İnsan Ticareti İle Mücadele: Uluslararası Belgeler ve Türkiye’nin Çabaları*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 62, Sayı 01, Yıl 2007, s. 113-145

KLEIN Herbert S., African Slavery in Latin America and the Caribbean, Oxford University Press, New York, 1986

KONAN Belkıs, “*Osmanlı Devleti’nden Erken Cumhuriyet Dönemine Kadın Ticaretinin Engellenmesi Yolunda Yapılan Girişimler*”, Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 70, Sayı 4, Yıl 2021, s. 1479-1504

KURŞUN Günel, 101 Soruda Uluslar Arası Ceza Mahkemesi, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, 2011.

KUYUCU Nisan, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde İnsan Ticareti: Rantsev ve Sonrası*”, Fe Dergi 9, Cilt 9, Sayı 2, Yıl 2017, s. 30-43.

LAÇİNER Fatma, Uluslararası Çalışma Örgütü Normları ve Türk Hukuku Kapsamında Ev Hizmetlerinde Çalışan İşçilerin Sorunları, Danışman Yrd. Do. Dr. Yusuf Yiğit, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2015

LEDERER Laura J., Modern Slavery A Documentary And Reference Guide, GreenWood Press, Santa Barbara, 2018

LEFF Gordon, Medieval Thought, Penguin Books Press, 1968

LEWIS Bernard, Orta Doğu’da Kölelik (Çev. Özgür Balkılıç), Akılçelen Kitaplar Yayınevi, Ankara, 2018

LOCKE John, Yönetim Üzerine İkinci İnceleme, Çev. Fahri Bakırcı, Ebabil Yayınları, Ankara, 2012

MAGSTADT Thomas M., Understanding Politics, Wadsworth Press, Boston, 2011

MALAY Hasan, Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990

MIZRAK Baransel, “*Amerika’da Ayrımcı Politikalar Ve Siyahi Mücadele Tarihi*”, İnsamer araştırma, Sayı 33

MONTESQUIEU, The Spirit of the Laws, Cambridge University Press, Cambridge, 2015

MORE Thomas, Ütopya, Çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 18.

MUNDY John H., Europe In The High Middle Ages 1150-1309, Longman Press, New York, 1991

MURPHY Laura T., “*The New Slave Narrative and the Illegibility of Modern Slavery*”, Slavery & Abolition, Cilt 36, Sayı 2, Yıl 2015, ss. 382-405

O’HARA Phillip Anthony (editor), International Encyclopedia of Public Policy Governance In a Global Age Volume 4 Social, Environmental and Corporate Governance , Gperu Curtin University Press, Perth, 2010

OLPAK Mustafa, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle, Türkiye Cumhuriyeti’nde Evlatlık: Afro-Türkler*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 68, Sayı 1, Yıl 2013, s. 123-141

ÖKSÜZ Yusuf, Osmanlı Erken Döneminde Kölelik, Yüksek Lisans Tezi, Danışmanı: Prof. Dr. Heath W. LOWRY, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020

ÖZDAĞ Abdullah, “*Afrika’da Esir Ticaretinin Yasaklanması: Brüksel Konferansı (1890)*”, ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Yıl 2018, s. 244-302

ÖZDEMİROĞLU KOÇ Mutlu, Transatlantik Köle Ticareti, Amerikan Ekonomisi Üzerindeki Etkisi Ve Güncel Ekonomi Politikası, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Sedat AYBAR, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019

PASQUALUCCI Jo M., *“The Inter-American Human Rights System: Establishing Precedents and Procedure in Human Rights Law”*, The University of Miami Inter-American Law Review, Cilt 26, Sayı 2, Yıl 1995, s. 297-361

PAŞA Sava, İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd: İkinci Cilt (Çev. Baha Arıkan), Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara, 1955

PIRENNE Henri, Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018

PLATON, Gorgias (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, Ankara, 2011

PLATON, Devlet (Çev. Sabahattin Eyüboğlu / M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010

PLATON, Devlet Adamı (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul, 2014

PLATON, Yasalar (Çev. Candan Şentuna / Saffet Babür), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007

ROBERTS J.M., Avrupa Tarihi (Çev. Fethi Aytuna), İnkılap Yayınları, İstanbul, 2015

ROUSSEAU Jean-Jacques, Toplum Sözleşmesi, Çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013

ROUSSEAU Jean-Jacques, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni, Çev. Ertuğ Ergün, Yeryüzü Yayınevi, Ankara, 2003

SAMANCI Uğur, *“Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin Denetim Organları Ve Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanmasının Denetimi”*, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, Yıl 2019, s. 1795-1832

SAYDAM Tugay, “*Roma Cumhuriyetinde Kölelik: Spartaküs Örneği*”, Journal of Social Sciences and Humanities, Cilt 1, Sayı 2, Yıl 2017, s. 76-92

SAYGILI Abdurrahman / KÜÇÜK Eşref, “*Roma Hukukunda İstisna Halinin Paradigmatik Biçimi Iustitium Kurumu*”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Yıl 2014, s. 258-282

SCARPA Silvia, Trafficking in human beings: Modern slavery, Oxford Univetsity Press, New York, 2008

SCHMAHL Stefanie / BREUER Marten, The Council of Europe Its Law and Policies, Oxford University Press, Oxford, 2017

SEIGNOBOS Charles, Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul, 1960

SEYMEN ÇAKAR Ayşen, “*Sosyal Hakların Gerçekleştirilmesinin Amerikan Devletleri Örgütü Sisteminde Denetimi*”, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, Yıl 2018, s. 422-433

SHEPPERSON George, “*The Centennial of the West African Conference of Berlin, 1884-1885*”, Phylon (1965), Cilt 46, Sayı 1, Yıl 1985, ss. 37-48

SMITH Adam, An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, University Of Chicago Press, Chicago, 1977

SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN Özlem, “*Roma Hukukunda Hamile Kadın Kölenin Çocuğunun (Partus Ancillae) Hukuksal Yazgısı Hakkında*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 61, Sayı 4, Yıl 2012, s.1407-1436

STOYANOVA Vladislava, “*Article 4 of the ECHR and the Obligation of Criminalising Slavery, Servitude, Forced Labour and Human Trafficking*”, Cambridge Journal of International and Comparative Law, Cilt 3, Sayı 2, Yıl 2014, s. 407-443

STOYANOVA Vladislava, “*Dancing on the Borders of Article 4: Human Trafficking and the European Court of Human Rights in the Rantsev Case*”, Netherlands Quarterly of Human Rights, Cilt 30, Sayı 2, Yıl 2012, s. 163-194

SURLU Aydan Ömür, “*İnsan Haklarının ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin Yargıtay İçtihatlarına Yansıması*”, TBB Dergisi, Sayı 87, Yıl 2010, s. 150-195

ŞAHİN Gürsoy, “*Afrika’nın Sömürgeleştirilme Sürecinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basınına Yansımaları*”, History Studies International Journey Of History, Cilt 10, Sayı 1, Yıl 2018, ss. 247-268

ŞAR İŞBİLEN Evren / ÇIĞIR DİKYOL Derya, “*Antik Yunan Dünyasında Bir Kadın Olarak Sappho’nun Yeri*”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 66, Yıl 2020, s. 147-161

TAŞ Seyhan / GÜNAY Enver, “*Antik Çağ Toplamlarının Özellikleri, Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumları*”, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, Yıl 2015, s.141-166.

The American Heritage Dictionary Of The English Language Third Edition, by Editors of The American Heritage Dictionaries, Houghton Mifflin, Boston, 1992

THOMPSON Alexander / SNİDAL Duncan, “*International Organization: Institutions and Order in World Politics*”, Production of Legal Rules Edward Elgar Publishing, Chapter 17, Yıl 2011, s. 309-336

TOLEDANO Ehud R., Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890 (Çev. Y. Hakan Erdem), Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul, 1994

TOLEDANO Ehud R., Suskun Ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları (Çev. Y. Hakan Erdem), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010

TÜRKOĞLU ÖZDEMİR Gökçe, “*Roma Hukukunda Actio De Peculio*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, Yıl 2005, s.103-136

ULUSAN Şayan, “*Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi -Öncesi ve Sonrası*”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt7, Sayı 16, Yıl 2008, s. 237-258

URAL USLAN Yurdanur / GÜNER Tuğba, “*İnsan Haklarının Bölgesel Korunması: Amerikan Sistemi*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, Yıl 2014, s. 309-322

USTA Ogün, Türk Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Kölelik, Kulluk, Zorla Çalıştırma Yasağı, On İki Levha Yayınları, 2021, İstanbul

UZUNASLAN Abdurrahman, “*Antik Roma'da Gladyatör Oyunları*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 12, Yıl 2005, s.15-58.

ÜLGEN Pınar, Ortaçağ Avrupa'sında Kölelik, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2020

ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ Çağla, ULUTAŞ Tefik Barbaros, “*Angarya ve Zorla Çalıştırma: Uluslararası Düzenlemeler ve Yüksek Mahkeme Kararları Işığında Bir Değerlendirme*”, Uluslararası sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 8, Sayı 40, Yıl 2015, ss. 327-339

YAVAŞI Mahmut, “Çalışma Yaşamında İnsan Hakları: Kölelik, Kulluk ve Zorla Çalıştırma Yasağı”, TÜHİS: İş Hukuku & İktisat Dergisi, Cilt 19, Sayı 3, Yıl 2005, s. 23-33

ZEYBEK Sezai Ozan, “Avrupa Düşüncesinin Tali Unsurları: Kölelik ve Sömürgecilik”, İnsan & Toplum, Cilt 3, Sayı 6, Yıl 2013, s. 87-106

ZILFI Madeline C., Women and Slavery in the Late Ottoman Empire, Cambridge University Press, New York, 2010

ZINN Howard, Öteki Amerika Cilt 1 (Çev. Seyfi Öngider), Aykırı Tarih Yayınları, İstanbul, 2000

Walk Free Foundation – Global Slavery Index (REPORT) 2018

WALVIN James, Slavery and the Slave Trade A Short Illustrated History, The Macmillan Press, Londra, 1983

WILSON Howard Hazen, “Some Principal Aspects of British Efforts to Crush the African Slave Trade, 1807-1929”, The American Journal of International Law, Cilt 44, Sayı 3, Yıl 1950, s. 505-526

WOULFIN Daniel Seth, Slaves, Trains, and Missionaries: British Moral Imperialism and the Development of Precolonial East Africa, 1873 – 1901, Doktora Tezi, Stony Brook University, New York, 2011

İTERNET KAYNAKLARI

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C3%B6le> (Erişim tarihi: 15/02/2022)

<https://www.marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/7348/19-Haziran-1862-Amerika-Birlesik-Devletlerinde-kolelik-kaldirildi> erişim tarihi:01/12/2020

ABD'nin Portre'si https://usa.usembassy.de/etexts/turkish/abd_portresi.pdf (Erişim tarihi: 09/04/2021)

Köleliğin Acı Kökleri: İlk Afrikalılar'ın Amerika'ya Ayak Basışının 400'üncü Yıldönümü <https://www.amerikaninsesi.com/a/koleligin-aci-kokleri-ilk-afrikalilar-in-amerika-ya-ayak-basisinin-400-yildonumu/5051576.html> (Erişim Tarihi: 12/10/2020)

Köleliğin Acı Kökleri: İlk Afrikalılar'ın Amerika'ya Ayak Basışının 400'üncü Yıldönümü <https://www.amerikaninsesi.com/a/koleligin-aci-kokleri-ilk-afrikalilar-in-amerika-ya-ayak-basisinin-400-yildonumu/5051576.html> (Erişim Tarihi: 12/10/2020)

ABD'nin Portre'si https://usa.usembassy.de/etexts/turkish/abd_portresi.pdf (Erişim tarihi: 09/04/2021)

<https://www.marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/7348/19-Haziran-1862-Amerika-Birlesik-Devletlerinde-kolelik-kaldirildi> (Erişim tarihi: 01/12/2020)

<https://www.dipublico.org/100758/treaty-of-st-germain-treaty-of-peace-between-the-allied-and-associated-powers-and-austria/> , (Erişim tarihi: 23/09/2021)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-9&chapter=7&clang=_en , (Erişim tarihi: 23/09/2021)

https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp#art22 (Erişim tarihi: 21/11/2021)

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-1&chapter=18&clang=_en (Erişim tarihi: 24/10/2021)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-4&chapter=18&Temp=mtdsg3&clang=_en (Erişim tarihi: 17/10/2021)

<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (Erişim tarihi: 16/10/2021)

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/slaveryconvention.aspx> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-2&chapter=21 (Erişim tarihi: 15/10/2021)

https://treaties.un.org/Pages/CTCTitleSearch.aspx?clang=_en (Erişim tarihi: 16/10/2021)

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (Erişim Tarihi: 01/03/2022)

https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=080000002800860ff&clang=_en (Erişim tarihi: 09/01/2022)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-13&chapter=4 (Erişim tarihi: 08/01/2022)

<https://www.un.org/WCAR/coverage.htm> (Erişim tarihi: 09/01/2022)

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C182 (Erişim tarihi: 26/10/2021)

https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_752837/lang--tr/index.htm (Erişim tarihi: 26/10/2021)

<https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49#:~:text=The%20African%20Charter%20on%20Human, freedoms%20in%20the%20African%20continent> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm> (Erişim tarihi: 10/01/2022)

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf (Erişim tarihi: 12/02/2022)

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/supplementaryconventionabolitionofslavery.aspx> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/protocoltraffickinginpersons.aspx> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://www.refworld.org/docid/3ae6b39614.html> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/InternationalTribunalForTheFormerYugoslavia.aspx> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=08BC7CE5D944A8E1C12563FB0048726F> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://www.nytimes.com/2002/04/23/opinion/a-slaves-journey-in-sudan.html> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://www.theguardian.com/world/2017/apr/10/libya-public-slave-auctions-un-migration> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://time.com/longform/african-slave-trade/> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

https://www.voanews.com/a/africa_freed-slavery-not-its-shackles/6171003.html (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://www.voanews.com/a/mauritania-jails-slave-owner-harshes-ruling/4324317.html> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://www.nytimes.com/2021/03/12/world/middleeast/yazidi-isis-slaves-children.html> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://edition.cnn.com/2016/06/21/politics/escaped-yazidi-slave-isis-us-fight/index.html> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://www.nbcnews.com/storyline/isis-uncovered/isis-terror-yazidi-woman-recalls-horrors-slave-auction-n305856> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://tr.euronews.com/2020/05/21/seks-kolesi-yap-lan-ezidi-kad-n-leyla-n-n-hikayesi-ve-isid-uyelerine-ac-lacak-soyk-r-m-da> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/cazibeli-kafirler-pazari-5438809/> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://theworld.org/stories/2014-11-03/islamic-states-slave-market> (Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://www.washingtonpost.com/world/2022/02/04/yazidi-religion-isis-genocide-syria/>

(Erişim tarihi: 01/03/2022)

<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-goree-island-senegal-0> (Erişim

tarihi: 01/03/2022)

<https://tr.euronews.com/2020/06/11/abd-de-kristof-kolomb-heykellerine-sald-r> (Erişim

tarihi: 01/02/2022)

<https://www.slavevoyages.org/assessment/estimates> (Erişim Tarihi: 24/08/2022)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-

[8&chapter=7&clang=_en](https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-) (Erişim Tarihi: 27/08/2022)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-

[9&chapter=7&clang=_en](https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-) (Erişim Tarihi: 27/08/2022)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-

[3&chapter=7&clang=_en](https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-) (Erişim Tarihi: 28/08/2022)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-

[3&chapter=18](https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-) (Erişim Tarihi: 28/08/2022)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-

[5&chapter=7&clang=_en](https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-) (Erişim Tarihi: 28/08/2022)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=VII-11-

[a&chapter=7&clang=_en](https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=VII-11-) (Erişim Tarihi: 28/08/2022)

<https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm> (Erişim Tarihi:

28/08/2022)

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-

[11&chapter=4&clang=en](https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=en) (Erişim Tarihi: 30/08/2022)

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-12-

[a&chapter=18](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-12-a&chapter=18) (Erişim Tarihi: 30/08/2022)

<https://www5.tbbm.gov.tr/kanunlar/k4804.html> (Erişim Tarihi: 30/08/2022)

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=197>

(Erişim Tarihi: 03/09/2022)

<https://rm.coe.int/168008371d> (Erişim Tarihi: 03/09/2022)

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/rome-statute->

[international-criminal-court](https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/rome-statute-international-criminal-court) (Erişim Tarihi: 06/09/2022)

<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (Erişim Tarihi: 06/09/2022)

<https://www.icc-cpi.int/uganda> (Erişim Tarihi: 06/09/2022)

<https://www.icc-cpi.int/drc> (Erişim Tarihi: 06/09/2022)

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-

[15&chapter=4&clang=en](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=en) (Erişim Tarihi: 24/09/2022)

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons->

[with-disabilities.html](https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html) (Erişim Tarihi: 24/09/2022)

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights->

[persons-disabilities](https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities) (Erişim Tarihi: 24/09/2022)

http://ihop.org.tr/wp-content/uploads/2007/04/BM_Bilgi_Kitapcigi_14-Kolelik.pdf

(Erişim Tarihi: 01/10/2022)

<https://www.globalslaveryindex.org/> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

<https://www.bbc.com/news/business-55319797> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43795745> (Erişim Tarihi: 13/09/2022)

<https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML->

<en.asp?fileid=16924&lang=en> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

<https://www.refworld.org/docid/5138432eb.html> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (Erişim Tarihi: 30/09/2022)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50098199> (Erişim Tarihi: 13/09/2022)

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI

Rantsev v. Kıbrıs ve Rusya, B. No: 25965/04, 10/05/2010,

Siliadin v. Fransa, B. No: 73316/01, 26/10/2005

C.N. v. Birleşik Krallık, B. No: 4239/08, 13/02/2013

M. ve Diğerleri v. İtalya ve Bulgaristan, B. No: 40020/03, 17/12/2012

Chowdury ve Diğerleri v. Yunanistan, B. No: 21884/15, 30/06/2017

C.N. ve V. v. Fransa, B. No: 67724/09, 11/01/2013

Korbely v. Macaristan, B. No: 9174/02, 19/09/2008

S.M. v. Hırvatistan, B. No: 60561/14, 25/06/2020

RESMÎ GAZETE

Kadın ticareti namiyle anılan cinai ticarete karşı müessir bir himayenin sağlanması maksadiyle imzalanmış bulunan Milletlerarası Anlaşma ile Kadın Ticaretinin zecren men'ine dair imzalanmış olan Milletlerarası Sözleşmeyi değiştiren Protokol ve ekinin onanmasına dair Kanun. (1950, 1 Mart). *Resmi Gazete* (Sayı: 7448).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7448.pdf> (Erişim Tarihi: 27/08/2022)

Esaretin Meni Hakkındaki 25 Eylül 1926 Tarihli Mukaveleye İltihakımıza Dair Kanun. (12/06/1933). *Resmi Gazete* (Sayı: 2425).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2425.pdf> (Erişim Tarihi: 28/08/2022)

Reşid Kadın Ticaretinin Men'i Hakkında 11 Teşrinievvel 1933 de Cenevre'de İmzalan Beynelminel Mukavelenin Tasdıkına Dair Kanun. (22 Nisan 1935). *Resmi Gazete* (Sayı: 2984). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2984.pdf> (Erişim Tarihi: 28/08/2022)

85/9722 Sayılı Karar. (14 Ekim 1985). *Resmi Gazete* (Sayı: 18898)

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18898.pdf> (Erişim Tarihi: 28/08/2022)

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun. (11 Aralık 1994). *Resmi Gazete* (Sayı:22138)

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22138.pdf> (Erişim Tarihi: 30/08/2022)

Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. (4 Şubat 2003). *Resmi Gazete* (Sayı: 25014).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/02/20030204.htm#12> (Erişim Tarihi: 30/08/2022)

Avrupa konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. (19/02/2016). Resmi Gazete (Sayı: 29629).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/02/20160219-4.pdf> (Erişim Tarihi: 03/09/2022)

Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesinin İlişik Beyan İle Onaylanması Hakkında Karar 2016/8668. (07/04/2016). Resmi Gazete (Sayı: 29677).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160407-16.pdf> (Erişim Tarihi: 03/09/2022)

2009/15137 Sayılı Karar. (14 Temmuz 2009). Resmi Gazete (Sayı: 27288);

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm> (Erişim Tarihi: 24/09/2022)

Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına dair Ek Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun. (6 Ocak 1964). Resmi Gazete (Sayı: 11599);

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11599.pdf> (Erişim Tarihi: 02/10/2022)

9119 Sayılı Karar. (27 Mayıs 1949). Resmi Gazete (Sayı: 7217).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf> (Erişim Tarihi: 02/10/2022)

Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslar arası Sözleşmenin Onaylanmasının

Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. (18 Haziran 2003). Resmi Gazete (Sayı: 25142)

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030618.htm#3> (Erişim Tarihi: 30/09/2022)

2003/5851 Sayılı Karar (21 Temmuz 2003). *Resmi Gazete* (Sayı: 25175)

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm#2> (Erişim Tarihi: 30/09/2022)

Türkiye Cumhuriyeti ile Singapur Cumhuriyeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması ve Eki Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (9 Mayıs 2001). *Resmi Gazete* (Sayı:24397)

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/05/20010509.htm#11> (Erişim Tarihi: 30/09/2022)

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI RAPORLARI

“UN Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, on trafficking in women, women’s migration and violence against women”, Yıl 2000, E/CN.4/2000/68,

<https://digitallibrary.un.org/record/411468> (Erişim Tarihi: 01/10/2022)

Shahinian GULNARA (raportör), 4 Eylül 2009, “Report of the Special Rapporteur on Contemporary Forms of Slavery, Including Its Causes and Consequences”

(A/HRC/12/21/Add.1), Birleşmiş Milletler; <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/152/70/PDF/G0915270.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

Benjamin WHITAKER (raportör), 5 Haziran 1982, “Updating Of The Report On Slavery Submitted To The Sub-Commission In 1966” (E/CN.4/Sub.2/1982/20), Birleşmiş Milletler; <https://digitallibrary.un.org/record/33644> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

Gulnara SHAHINIAN (raportör), 10 Haziran 2012, “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/21/41, Birleşmiş Milletler; <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/151/67/PDF/G1215167.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

Urmila BHOOLA (raportör), 2 Ağustos 2017, “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/36/43, Birleşmiş Milletler; <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/229/76/PDF/G1722976.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

Urmila BHOOLA (raportör), 30 Haziran 2015, “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/30/35/Add.1, Birleşmiş Milletler; <https://digitallibrary.un.org/record/802247?ln=en> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

Halima Embarek WARZAZI (raportör), 6 Haziran 1998, “*Report Of The Working Group On Contemporary Forms Of Slavery On Its Twenty-Third Session Chairperson*” E/CN.4/Sub.2/1998/14, Birleşmiş Milletler; <https://digitallibrary.un.org/record/257618> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

Gulnara SHAHINIAN (raportör), 30 Haziran 2011, “*Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/18/30/Add.1, Birleşmiş Milletler; <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/144/29/PDF/G1114429.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

Tomoya OBOKATA (raportör), 19 Temmuz 2022, “*Contemporary Forms Of Slavery Affecting Persons Belonging To Ethnic, Religious And Linguistic Minority Communities Report Of The Special Rapporteur On Contemporary Forms Of Slavery, Including Its Causes And Consequences*” A/HRC/51/26, Birleşmiş Milletler; <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/408/97/PDF/G2240897.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 08/10/2022)

ÖZET

Kölelik, tarihsel süreçte başlangıcı belirlenemeyecek kadar eski bir kurumdur. Bu kurum günümüzde varlığını hem klasik hem de modern şekilde sürdürmektedir. Yapısından kaynaklı olarak hukuk ve insan haklarının yanında tarih, ekonomi, sosyoloji gibi diğer disiplinlerinde de alanına girmektedir. Bu çalışmada ise kölelik kurumunun diğer disiplinlerle bağı gözetilerek varlık sebebinin açıklanmaya ve insan hakları açısından tanımlanmaya çalışılmıştır. Sonuçta, köleliğin en temel varlık sebebinin ekonomik gerekçelerle gerçekleştiği ve kişiyi mal statüsünde tutan duruma karşılık geldiği görülmüştür. Tarihsel süreçte yerleşik hayatla başlayan kölelik, antik doğu uygarlıkları, Antik Yunan, Antik Roma, Orta Çağ ve Transatlantik Köle Ticareti döneminde de devam etmiştir. 20. Yüzyıl gelindiğinde hem ulusal hem de uluslararası alanda yasaklanmaya başlanmışsa da günümüzde kölelik ve modern kölelik uygulamaları halen vardır. Köleliğin devam etmesinde de yasaklanmasında ekonomik ve sosyal şartların tahmin edilenden daha belirleyici bulunduğu ve hukukun siyasetle ilişkisinin de bu şartlara göre ilerlediği görülmektedir. Modern açıdan insan hakları kavramının ortaya çıkmasından sonra kölelik bir insan hakkı ihlali olarak tanımlanmıştır. Bu tanım insan haklarına ilişkin bir çok uluslararası sözleşme ve ulusal anayasalarda yer almaktadır. Bu çalışmada kölelik öncelikle tarihsel süreçte öncelikle hukuki ve diğer disiplinler açısından ele alınmıştır. Daha sonra uluslararası insan hakları metinleri ve özellikle de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarına göre tanımlanmaya çalışılmış ve günümüzdeki kölelik ve modern kölelik uygulamalarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğin Yasaklanması,

ABSTRACT

Slavery is such an old institution that its beginning cannot be determined in the historical process. Today this institution maintains its existence both in a classic and modern way. Due to its nature, it falls into the field of law and human rights as well as other disciplines such as history, economy and sociology. In this study, considering its relationship with other disciplines, the reason for the existence of the slavery institution was tried to be explained and defined in terms of human rights. As a result, it has been seen that the most basic cause of slavery was realized for economic reasons and corresponds to the situation that keeps the person in the status of property. The slavery, which started with the settled life in the historical process, continued during the periods of ancient Eastern civilizations, ancient Greek, ancient Rome, Middle Ages and Transatlantic slave trade. In the 20th century, slavery began to be prohibited both nationally and internationally but slavery and modern slavery practices still exist today. It is seen that economic and social conditions are more significant than predicted in the continuation and prohibition of slavery and the relationship between law and politics go along according to these conditions. After the emergence of the concept of human rights from a modern point of view, slavery is defined as a violation of human rights. This definition is included in many constitutions and international conventions concerning human rights. In this study, slavery is firstly discussed in the historical process of legal and other disciplines. Later, it was tried to be defined according to international human rights texts and especially the decisions of the European Court of Human Rights, as well as today's slavery and modern slavery practices are included.

Key Words: Slavery, Slave Trade, Abolition of Slavery,